

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

“อัตลักษณ์ที่คุกคามกับปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้”

โดย

รองศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ อุดมโน

กันยายน 2564

รายงานวิจัยฉบับสมบูรณ์

โครงการ

“อัตลักษณ์ที่คุกคามกับปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้”

รองศาสตราจารย์ ดร.อนุสรณ์ อนุโน

คณะสังคมวิทยาและมานุษยวิทยา มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์

สนับสนุนโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมวิทยาศาสตร์ วิจัยและนวัตกรรม (สกสว.)

(ความเห็นในรายงานนี้เป็นของผู้วิจัย สกสว. ไม่จำเป็นต้องเห็นด้วยเสมอไป)

สารบัญ

บทสรุปผู้บริหาร	i
บทคัดย่อ	iii
Abstract	iv
กิตติกรรมประกาศ	v
บทนำ	1
บทที่ 2 ชีวิตและความเป็นอยู่ของคนสมัยบุกเบิก	13
1. การบุกเบิกและตั้งถิ่นฐาน	13
2. การทำมาหากิน	19
3. ขนบธรรมเนียมประเพณี	20
4. การปฏิบัติศาสนา	21
5. การศึกษาเล่าเรียน	22
6. การคบหาสมาคมและการแต่งงาน	24
สรุปท้ายบท	28
บทที่ 3 การก่อตัวและการก้าวข้ามอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์	30
1. การก่อตัวของอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์	30
1.1 คนไทยพุทธ	30
1.2 คนมลายูมุสลิม	39
2. ผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงในปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์	45
3. การก้าวข้ามเส้นแบ่งทางศาสนาและชาติพันธุ์	50
3.1 การรักษาโรค	50
3.2 ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน	58
3.3 การเปลี่ยนศาสนา	69
3.4 สถานศึกษาและชุมชน	79
สรุปท้ายบท	86
บทที่ 4 อัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในเหตุการณ์ความไม่สงบ	89
1. เหตุการณ์ความไม่สงบ	89
2. ปฏิบัติการด้านความมั่นคง	93
2.1 หน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงฝ่ายพลเรือน	93
2.2 หน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงฝ่ายเจ้าหน้าที่	100

3. อัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์	
ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบ	110
สรุปท้ายบท	124
บทที่ 5 อัตลักษณ์และเหตุการณ์ความไม่สงบในสื่อและพื้นที่อื่น	127
1. อัตลักษณ์ของผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบในสื่อและสื่อวัฒนธรรม	127
1.1 ผู้ก่อเหตุ	127
1.2 เจ้าหน้าที่	145
2. ข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาในพื้นที่อื่น	152
2.1 อิญาบ	152
2.2 มัสยิด	163
2.3 พุทธมณฑลจังหวัดปัตตานี	176
สรุปท้ายบท	180
สรุป	182
รายการอ้างอิง	185

บทสรุปผู้บริหาร

โครงการวิจัย อัตลักษณ์ที่คุกคามกับปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษา ผลกระทบของเหตุการณ์ความไม่สงบต่ออัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษา รวมถึงอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบที่ได้รับการถ่ายทอดในสื่อและที่เป็นข้อพิพาทในพื้นที่อื่น โดยทำการวิจัยภาคสนามในหมู่ 4 ต.ท่าธง อ.รามัน จ.ยะลา เสริมด้วยการวิจัยเอกสาร การวิจัยสื่อ รวมถึงการวิจัยในพื้นที่อื่นที่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนา

พื้นที่ศึกษาหมู่ 4 ประกอบด้วยสองกลุ่มบ้าน คือ บ้านสาเมาะซึ่งประชากรเป็นคนไทยพุทธ และบ้านป่าบอนซึ่งประชากรเป็นคนมลายูมุสลิม โดยกลุ่มบ้านทั้งสองมีพัฒนาการการบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานโดยกลุ่มคนที่ต่างกันแต่ก็มีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อหาที่อยู่อาศัยและที่ทำกินใหม่เนื่องจากที่เดิมมีข้อจำกัดเรื่องที่ดินช่วงแรกพวกเขาใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำมาหากิน ไม่ค่อยได้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาหรือว่าประเพณีมากนัก และการเชิญแขกมุสลิมมาร่วมงานก็ไม่ได้เคร่งครัดเรื่องอาหาร ก่อนที่ต่อมาแต่ละกลุ่มบ้านจะร่วมกันสร้างศาสนสถานสำหรับประกอบศาสนกิจ ส่วนเด็กเรียนหนังสือร่วมกันในวัด ซึ่งส่งผลให้พวกเขามีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน คนมลายูมุสลิมบางคนคบหาสมาคมกับคนไทยพุทธในแทบทุกด้าน เนื่องจากยังไม่มีกฏปฏิบัติศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัด หรืออีกนัยหนึ่งคือ อัตลักษณ์ทางศาสนา รวมถึงชาติพันธุ์ยังไม่ได้ก่อตัวขึ้นเด่นชัดในช่วงเวลานี้

อัตลักษณ์ “คนไทยพุทธ” ก่อตัวขึ้นผ่านโรงเรียนและวัด เพราะโรงเรียนไม่เพียงแต่เป็นโรงเรียนรัฐบาลที่เป็นกลไกเผยแพร่อุดมการณ์รัฐ หากแต่ยังเป็น “โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ” นักเรียนจึงซึมซับทั้ง “ความเป็นไทย” และ “ความเป็นพุทธ” จากทั้งในตำราและกิจกรรมนอกชั้นเรียน ขณะที่วัดรังสิตาวาสก็เป็นศาสนสถานที่คนไทยพุทธมาประกอบศาสนกิจอย่างสม่ำเสมอ โดยสำนึกในความเป็นพุทธมามกะของพวกเขาส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความตระหนักในการเป็นคนส่วนน้อยที่ถูกแวดล้อมด้วยคนส่วนใหญ่ที่เป็นมุสลิม ส่วนอัตลักษณ์ “คนมลายูมุสลิม” ก่อตัวขึ้นผ่านมัสยิดรวมถึงตาดีกาประจำมัสยิด เพราะแม้กลุ่มเคลื่อนไหวทางศาสนาอิสลามจะไม่ขยายตัวในพื้นที่ แต่คนมุสลิมบ้านป่าบอนก็ปฏิบัติศาสนกิจเคร่งครัดมากขึ้น ซึ่งนอกจากเป็นเพราะกระแสความตื่นตัวในศาสนาอิสลามที่ขยายตัวในวงกว้าง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการให้ความรู้และคำแนะนำทางศาสนาของอิหม่ามมัสยิดนุรุลฮูดา ขณะที่ตาดีกาประจำมัสยิดก็เสริมความรู้ความเข้าใจในศาสนาอิสลามให้กับเด็กมุสลิม

อัตลักษณ์หรือสำนึกในศาสนาที่เข้มข้นขึ้นโดยเฉพาะในส่วนของคนมุสลิมส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์กับคนไทยพุทธหลายลักษณะ ได้แก่ แบบแผนการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การร่วมพิธีทางพุทธศาสนา การเข้มงวดในการรับประทานอาหารในงานเลี้ยง และการเที่ยวชมกิจกรรมตามประเพณีไทย ขณะที่โรงเรียนได้เป็นพื้นที่ที่อัตลักษณ์ทางศาสนาปรากฏเด่นชัด ทั้งในส่วนของเครื่องแบบ การเรียนวิชาศาสนา และอาหาร ทว่า

ขณะเดียวกันอัตลักษณ์หรือเส้นคันทางศาสนาเหล่านี้ก็ถูกก้าวข้ามอย่างต่อเนื่องผ่านการรักษาโรค ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน การเปลี่ยนศาสนา รวมถึงกิจกรรมภายในโรงเรียนและชุมชน

ทั้งนี้ แม้พื้นที่ศึกษามีปฏิบัติการด้านความมั่นคงครบถ้วนเหมือนเช่นพื้นที่อื่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งในส่วนของพลเรือนและเจ้าหน้าที่ แต่ด้วยความที่เหตุการณ์ความไม่สงบครั้งสำคัญเกิดขึ้นเพียงหนึ่งครั้งและ ไม่มีการปะทะระหว่างหน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงกับกลุ่มเคลื่อนไหว การใช้ชีวิตของคนในพื้นที่จึงแทบ ไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบ พวกเขายังคงจัดงานประเพณีและเชิญคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์มาเข้าร่วมตามปกติ มีการจัดงานประเพณีไทยพุทธที่คนมลายูมุสลิมมาเที่ยวชม ขณะที่มัสยิดและตึกกาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลามไม่ได้เป็นภัยคุกคามในสายตาของคนไทยพุทธ ซึ่งเป็นผลมาจากความใกล้ชิดผูกพัน ความเป็นเครือญาติ และการช่วยเหลือพึ่งพากันทางเศรษฐกิจระหว่างพวกเขา

อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบได้รับการถ่ายทอดในสื่อผ่านทางผู้ก่อเหตุและเจ้าหน้าที่เป็นหลัก ผู้ก่อเหตุมักถูกเรียกว่า “โจรใต้” ในสื่อกระแสหลักและสื่อทางสังคมที่สนับสนุนรัฐ ซึ่งตรงข้ามกับสื่อทางสังคมที่เห็นต่างที่มักเรียกผู้ก่อเหตุว่า “นักรบ” และ “วีรบุรุษ” อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับความเชื่อในศาสนาอิสลาม ขณะที่บางกรณีผู้ก่อเหตุถูกสื่อกระแสหลักเรียกว่า “โจรแยกดินแดน” และ “ผู้ก่อการร้าย” และสื่อบันเทิงจำพวกภาพยนตร์และเพลงเรียกผู้ก่อเหตุด้วยชื่อเหล่านี้อย่างกว้างขวาง ขณะที่สื่อทางสังคมที่สนับสนุนรัฐรวมถึงบทกวีบางบทก็เรียกพวกเขาในทำนองนี้ โดยบทกวีที่เรียกผู้ก่อเหตุในเชิงประณามมักประพันธ์โดยคนไทยพุทธ แต่หากเป็นบทกวีที่ประพันธ์โดยคนมลายูมุสลิมจะเป็นอีกลักษณะ ส่วนเจ้าหน้าที่มักถูกเรียกว่า “ผู้เสียสละ” หรือว่า “วีรบุรุษ” ในสื่อกระแสหลัก เช่นเดียวกับสื่อทางสังคมที่สนับสนุนรัฐก็มักเรียกเจ้าหน้าที่ในลักษณะยกย่องเชิดชู ขณะที่สื่อทางสังคมที่เห็นต่างจากรัฐจะเรียกเจ้าหน้าที่ในอีกลักษณะและแฝงความโกรธแค้นเกลียดชังและการดูแคลน ส่วนสื่อบันเทิงเช่นภาพยนตร์และเพลงมักกล่าวถึงหรือเล่าเรื่องราวของเจ้าหน้าที่ในลักษณะยกย่องชื่นชม

อย่างไรก็ดี คนในพื้นที่ไม่ได้ตกอยู่ภายใต้การชี้นำทางความรู้สึกนึกคิดจากการสร้างอัตลักษณ์ผู้ก่อเหตุและเจ้าหน้าที่ในสื่อ อีกทั้งพวกเขาส่วนใหญ่ไม่เคยชมภาพยนตร์หรือฟังเพลงที่มีการเรียกผู้ก่อเหตุรวมถึงเจ้าหน้าที่ในลักษณะดังกล่าว ส่วนรายที่เคยชมก็ไม่คิดว่าจะทำให้พวกเขามีความหวาดกลัวหรือเกลียดชังศาสนาอิสลามเพิ่มขึ้น ไม่นับรวมว่าพวกเขาไม่เคยอ่านบทกวีเกี่ยวกับเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาที่เกิดในพื้นที่อื่น เช่น การไม่อนุญาตให้คลุมฮิญาบ พวกเขามีความเห็นต่อปัญหาค่อนข้างหลากหลายและไม่ผูกกับความเป็นคนไทยพุทธหรือมลายูมุสลิม ส่วนการคัดค้านการสร้างมัสยิดพวกเขาเห็นว่าเป็นผลมาจากความไม่คุ้นเคยหรือความกังวลว่าจะก่อให้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบเหมือนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ขณะที่โครงการก่อสร้างพุทธมณฑลจังหวัดปัตตานี คนไทยพุทธไม่ได้เห็นว่าเป็นความจำเป็นเร่งด่วน ส่วนคนมลายูมุสลิมไม่ได้เห็นว่าเป็นสิ่งคุกคาม พวกเขาจึงมีทัศนคติที่เปิดกว้างและยืดหยุ่นต่อข้อพิพาทเหล่านี้ ซึ่งเป็นผลมาจากความใกล้ชิดผูกพันและการพึ่งพาที่พวกเขามีต่อกัน รวมถึงศาสนาที่ผูกกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่พวกเขาปฏิบัติ ซึ่งเป็นตัวอย่างของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์

บทคัดย่อ

โครงการวิจัย อัตลักษณ์ที่คุกคามกับปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษา ผลกระทบของเหตุการณ์ความไม่สงบต่ออัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษา รวมถึงอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบที่ได้รับการถ่ายทอดในสื่อและที่เป็นข้อพิพาทในพื้นที่อื่น โดยทำการวิจัยภาคสนามในหมู่ 4 ต.ท่าธง อ.รามัน จ.ยะลา เสริมด้วยการวิจัยเอกสาร การวิจัยสื่อ รวมถึงการวิจัยในพื้นที่อื่นที่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนา

ผลการศึกษาพบว่าพื้นที่ศึกษาประกอบด้วยสองกลุ่มบ้าน คือ บ้านสาเมาะ ประชากรเป็นคนไทยพุทธ และบ้านป่าบอน ประชากรเป็นคนมลายูมุสลิม โดยในช่วงบุกเบิกและตั้งถิ่นฐาน อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ยังไม่มี ความคมชัด การมีปฏิสัมพันธ์เป็นไปอย่างไม่เคร่งครัด ต่อมาอัตลักษณ์ได้ก่อตัวขึ้น โดยในส่วนของ “คนไทยพุทธ” มีโรงเรียนและวัดและกลไกหลัก ขณะที่ “คนมลายูมุสลิม” มีมัสยิดและตาดีกาเป็นกลไกสำคัญ ซึ่งแม้จะส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างกัน แต่ก็มี การก้าวข้ามเส้นคั่นระหว่างศาสนารวมถึงชาติพันธุ์อย่างต่อเนื่อง ส่วนเหตุการณ์ความไม่สงบแทบไม่ส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนในพื้นที่ เพราะนอกจากเหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นเพียงหนึ่งครั้ง ยังเป็นเพราะคนในพื้นที่มีความใกล้ชิดผูกพัน เป็นเครือญาติกัน รวมถึงช่วยเหลือพึ่งพากันทางเศรษฐกิจ

อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบได้รับการถ่ายทอดในสื่อผ่านทางผู้ก่อเหตุและเจ้าหน้าที่เป็นหลัก มีทั้งประณามและยกย่อง ขึ้นกับว่าสนับสนุนฝ่ายรัฐหรือกลุ่มเคลื่อนไหว กระนั้นอัตลักษณ์เหล่านี้ก็ไม่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและปฏิสัมพันธ์ที่คนในพื้นที่มีต่อกัน ขณะที่ข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนา เช่น ฮิญาบ มัสยิด และพุทธมณฑล ที่เกิดในพื้นที่อื่น คนในพื้นที่มีทัศนคติที่เปิดกว้างและยืดหยุ่นต่อข้อพิพาทเหล่านี้ ซึ่งเป็นผลมาจากความใกล้ชิดผูกพันและการพึ่งพาที่พวกเขามีต่อกัน รวมถึงศาสนาที่ผูกกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่พวกเขาปฏิบัติ ซึ่งเป็นตัวอย่างของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์

Abstract

The research project “Threatening Identities and the Unrest in the Southern Border Provinces” is aimed to examine ethno-religious identities in the community and the ways in which the unrest impacts these ethno-religious identities and the interactions between the residents. It is also aimed to examine the ways in which ethno-religious identities in the unrest were created and represented through media and how they were manifested in other areas. The research was primarily conducted in Moo 4 of Thathong subdistrict, Raman district, Yala province, and was complemented by document research, media research and research in other places where disputes over religious identities took place.

The research found that the community comprises two settlements including Samoh whose residents are Thai Buddhists and Pabon whose residents are Malay Muslims. Initially, ethno-religious identities were not evident and the interactions among the residents were not strict. Later, ethno-religious identities were created. “Thai Buddhist” identities had the school and the temple as main apparatuses whereas “Malay Muslim” identities had the mosque and TADIKA as main mechanisms. Although these ethno-religious identities affected interactions among residents, they have been constantly crossed over. In addition, the unrest hardly affected identities and interactions among residents because, besides the fact a crucial incident took place only once, the residents were intimate, relatives and economically interdependent.

Ethno-religious identities in the unrest were created and represented through media via the perpetrators and the officials. They were both condemned and admired, depending on which side the media take. However, these identities had no influence on the ways in which the residents think and feel about and interact with each other. The residents also had open and flexible attitudes on disputes over religious identities such as hijab, mosque and Buddhist diocese in other areas. It is a result of their intimacy and mutual dependence as well as the culturally situated religions they practice. This is an example of how people of different religions and ethnicity live in peace.

กิตติกรรมประกาศ

โครงการวิจัยสำเร็จลุล่วงได้ด้วยความช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อของบุคคลจำนวนมาก โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือคนในพื้นที่ศึกษา ทั้งคนไทยพุทธบ้านสาเมะและคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน ซึ่งไม่เพียงแต่สละเวลาในการให้สัมภาษณ์พูดคุยกับผู้วิจัยในทุกประเด็นด้วยมิตรไมตรี รวมถึงอนุญาตให้ผู้วิจัยได้สังเกตการใช้ชีวิต การทำมาหากิน และการประกอบกิจกรรมทางสังคม ศาสนา ความเชื่อและประเพณี หากแต่ยังให้ความเอื้อเฟื้อและอำนวยความสะดวกในการวิจัยในพื้นที่เป็นอย่างดี แม้ในช่วงการระบาดของโรคโควิด-19 เช่นเดียวกับบุคคลที่เกี่ยวข้องกับข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาในพื้นที่อื่น ไม่ว่าจะเป็นฝ่ายสนับสนุนหรือคัดค้าน ที่ให้สัมภาษณ์และแลกเปลี่ยนพูดคุยฉันท์มิตร ผู้วิจัยขอขอบคุณในความช่วยเหลือและเอื้อเฟื้อของบุคคลเหล่านี้มา ณ ที่นี้

นอกจากนี้ ผู้วิจัยขอขอบคุณ ดร.ไอรัน แดะสง สำหรับการช่วยวิจัยภาคสนาม และซัชชล อัจฉนาภิตติ สำหรับการช่วยวิจัยเอกสารและสื่อ รวมถึงผู้ทรงคุณวุฒิที่ให้ความเห็นและข้อเสนอแนะที่เป็นประโยชน์อย่างยิ่งต่อโครงการ

หากโครงการวิจัยจะมีประโยชน์หรือคุณูปการไม่ว่าจะเป็นในเชิงวิชาการหรือในการช่วยเหลือคลี่คลายปัญหาเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้รวมถึงข้อพิพาททางศาสนาในพื้นที่อื่น ผู้เขียนก็ขอยกคุณความดีให้กับบุคคลที่กล่าวมา โดยเฉพาะคนในพื้นที่ศึกษาที่แสดงให้เห็นว่าความแตกต่างทางศาสนาและชาติพันธุ์สามารถดำรงอยู่ร่วมกันได้อย่างสันติ ส่วนข้อผิดพลาดหรือบกพร่องผู้วิจัยขอน้อมรับสำหรับนำไปปรับแก้ในโอกาสต่อไป

บทนำ

ความสำคัญของปัญหา

เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในชายแดนภาคใต้ถูกประเมินว่ามาจากหลายสาเหตุ ส่วนหนึ่งเห็นว่าเป็นฝีมือของขบวนการเคลื่อนไหวชาวมลายูมุสลิม (Askew and Helbardt 2012: 779) ซึ่งมีมูลเหตุมาจากประเด็นทางศาสนา (Abuza 2003, Wattana 2006: 125) ชาติพันธุ์ ประวัติศาสตร์ และการเมือง (Liow 2006: 90-92; McCargo 2008, Srisompob and Panyasak 2006) รวมถึงการเปลี่ยนแปลงเชิงนโยบายและการใช้มาตรการแก้ไขปัญหามีลักษณะแข็งกร้าวขึ้น (Croissant 2005: 30) ขณะที่บางส่วนเห็นว่าเป็นเรื่องของการแย่งชิงผลประโยชน์หรือเป็นการสร้างสถานการณ์ของผู้อยู่ในธุรกิจผิดกฎหมายหรือวงการอาชญากรรม ไม่เกี่ยวกับความเชื่อทางศาสนาหรืออุดมการณ์ทางการเมืองแต่อย่างใด (Askew 2007: 5-37) อีกทั้งผู้เกี่ยวข้องมีทั้งเจ้าหน้าที่รัฐและพลเรือน มีทั้งชาวไทยพุทธและชาวมลายูมุสลิม นอกจากนี้ บางส่วนเห็นว่าเหตุการณ์ความไม่สงบส่วนหนึ่งเป็นฝีมือของเจ้าหน้าที่รัฐ (McCargo 2008: xii) ทั้งที่เป็นการ “เก็บ” ผู้ต้องสงสัยและที่ใช้เป็นข้ออ้างในการดิงบประมาณลงพื้นที่ ขณะที่ในช่วงแรกบางส่วนเห็นว่าเป็นการโต้กลับของเครือข่ายชนชั้นนำจารีตที่สูญเสียฐานที่มั่นในพื้นที่ให้กับรัฐบาลในขณะนั้น (McCargo 2005: 39-71) อย่างไรก็ตาม การประเมินเหล่านี้ถูกมองว่าล้นแล้วแต่อยู่ใน “เงาแห่งการคาดคะเน” (Connors 2006: 125) ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจาก “ความนิรนาม” ของเหตุการณ์ (Croissant 2005: 21-22) แม้ปัจจุบันคนในขบวนการเคลื่อนไหวจะเปิดเผยตัวมากขึ้นโดยเฉพาะในการเจรจากับตัวแทนฝ่ายรัฐบาลในช่วงที่ผ่านมา

การไม่สามารถชี้ชัดได้ว่าเหตุการณ์ความรุนแรงไหนเป็นเรื่องของอะไร ใครเป็นผู้ดำเนินการหรืออยู่เบื้องหลัง และมีความต้องการอะไร เป็นเงื่อนไขประการหนึ่งที่ทำให้เกิดสภาวะความหวาดกลัวและไม่ไว้วางใจกระจายไปทั่วพื้นที่ (Anusorn 2019: 55-62) คนต่างศาสนาและชาติพันธุ์เคยใช้ชีวิตอยู่ร่วมกันในลักษณะถ้อยทีถ้อยอาศัย แต่หลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ ความเห็นห่างและหวาดระแวงเริ่มเข้ามาแทนที่ต่างฝ่ายต่างกลายเป็นคนแปลกหน้า ไม่น่าคบหา ไม่น่าไว้วางใจ หรือกระทั่งเกลียดกลัวต่อกัน (ดู ศรยุทธ 2559) นอกจากนี้ แม้แต่ในกลุ่มคนศาสนาและชาติพันธุ์เดียวกันเช่นชาวมลายูมุสลิมก็เกิดความรู้สึกหวาดระแวงต่อกันเช่นเดียวกัน (ดู รัตติยา 2551: 342-397) ส่งผลให้สถานการณ์มีความซับซ้อนและคลี่คลายยากขึ้น

การเปลี่ยนแปลงในความรู้สึกนึกคิดและปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนา ชาติพันธุ์ รวมถึงสถานภาพดังกล่าวเกิดขึ้นควบคู่กับการเปลี่ยนแปลงในอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้อง กล่าวในเชิงชาติพันธุ์ การขยายตัวของคำจำพวก “บาปี่สียะ” (หมุสยัม) และ “เพนจาตาสียะ” (เจ้าอาณานิคมสยาม) ในหมู่ชาวมลายูมุสลิมโดยเฉพาะในใบปลิวที่ขบวนการเคลื่อนไหวใช้เรียกชาวไทย และการขยายตัวของคำจำพวก “โจรใต้” รวมถึง “โจรแขก” ในหมู่ชาวไทยโดยเฉพาะในสื่อมวลชนกระแสหลักในการเรียกชาวมลายู ชี้ให้เห็นว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ทั้งสองไม่ได้มีฐานหรือที่มาจากความรู้ความเข้าใจว่าตนเองเป็นใครและแตกต่างจากผู้อื่นอย่างไรเป็นหลักหรือเพียงประการเดียว หากแต่อยู่ที่ว่าผู้อื่นรับรู้และเข้าใจกลุ่มบุคคลนั้นอย่างไรด้วยเป็นสำคัญ ขณะเดียวกันความ

รับรู้และความเข้าใจของผู้อื่นดังกล่าวเป็นการหยิบเลือกคุณลักษณะบางด้าน เช่น เจ้าอาณานิคม (กรณีชาวไทย) และโจร (กรณีชาวมลายู) ขึ้นมาขยายจนเป็นคุณสมบัติหลักของอัตลักษณ์ อีกทั้งยังเป็นคุณสมบัติด้านลบมีความน่าเกลียดน่ากลัว เป็นภัยคุกคาม ซึ่งบ่งชี้ต่อไปว่าสามารถหรือสมควรจัดให้สิ้นไปไม่ว่าจะด้วยวิธีการใด

เช่นเดียวกับในส่วนของศาสนา วัดปฏิบัติและศาสนสถานที่เป็นองค์ประกอบสำคัญของอัตลักษณ์ทางศาสนามีในทางลบ ไม่พึงประสงค์ หรือเป็นสิ่งที่คุกคามมากขึ้น กล่าวในส่วนศาสนาอิสลาม อิญาบกลายเป็นความล้นเกิน ขัดตา หรือกระทั่งว่า “อ้ายพุทธศาสนา” ดังกรณีชาวพุทธและพระใน จ.ปัตตานี คัดค้านการเรียกร้องให้นักเรียนหญิงมุสลิมสามารถคลุมอิญาบได้ในโรงเรียนอนุบาลปัตตานี โดยพระที่เป็นตัวแทนเจ้าอาวาสวัดนพวงศารามซึ่งโรงเรียนอนุบาลตั้งอยู่ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะพฤติการณ์ดังกล่าว “เป็นการอ้ายหัวใจของพระพุทธรศาสนา” ซึ่งตนและชาวพุทธในพื้นที่จะไม่ยอมให้เกิดขึ้นอย่างเด็ดขาด (<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/66220-monk-66220.html>) ขณะเดียวกันมัสยิดกลายเป็นสิ่งคุกคามหรือเป็นการรุกรานที่ไม่เป็นที่ต้อนรับในหลายพื้นที่ของประเทศที่ประชากรส่วนใหญ่นับถือพุทธศาสนา ดังกรณีการก่อสร้างมัสยิดที่ จ.น่าน ซึ่งชาวพุทธและพระในพื้นที่คัดค้านเพราะเห็นว่า จ.น่าน เป็น “พระนครแห่งพุทธศาสนา” การสร้างมัสยิดในจังหวัดโดยเฉพาะในบริเวณใกล้กับวัดพระธาตุแช่แห้งจะส่งผลกระทบต่อชุมชนชาวพุทธ จึงเรียกร้องให้ยุติการดำเนินโครงการในพื้นที่ (<https://mgronline.com/local/detail/9580000024454> และดู ดอน และคณะ 2561: 31-40 ประกอบ) หรือในกรณี จ.บึงกาฬ ซึ่งมีการต่อต้านการสร้างมัสยิดเนื่องจากสถานที่ก่อสร้างอยู่ใกล้วัดและโรงเรียน (<http://www.now26.tv/view/88488>) เป็นต้น การคัดค้านการก่อสร้างมัสยิดในเขตชาวไทยพุทธเหล่านี้แม้ส่วนหนึ่งจะเป็นผลมาจากความเปลี่ยนแปลงด้านอื่น เช่น การขยายตัวของเมือง และการใช้เครื่องขยายเสียงของมัสยิด แต่ปัจจัยที่สำคัญไม่ยิ่งหย่อนกว่ากันคือความหวาดกลัวในศาสนาอิสลามที่ขยายตัวอย่างกว้างขวางในช่วงทศวรรษเศษที่ผ่านมา ซึ่งเป็นผลมาจากทั้งเหตุการณ์ความไม่สงบในภาคใต้และกระแสการก่อการร้ายสากล (ดู ดอน และคณะ 2561)

ในทางกลับกัน วัดได้กลายเป็นสิ่งแปลกปลอมหรือไม่น่าไว้วางใจสำหรับชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นผลมาจากความต่างทางศาสนาที่คมชัดและแข็งตัวขึ้นจากกระแสการตื่นตัวในศาสนาอิสลามในช่วงสามทศวรรษเศษที่ผ่านมา หากแต่ยังเป็นผลมาจากการที่วัดได้ถูกแปลงสภาพเป็นค่ายหรือฐานปฏิบัติการทหารในลักษณะกึ่งถาวรหลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในพื้นที่ ชาวมลายูมุสลิมไปร่วมกิจกรรมทางศาสนาในวัดน้อยลงหรือไม่ร่วมเลยเพราะเหตุที่มีการตีความศาสนาอิสลามเข้มงวดขึ้น ขณะเดียวกันพวกเขาก็เลี่ยงที่จะเข้าไปภายในเขตวัดเพราะไม่ต้องการมีปฏิสัมพันธ์กับทหารที่มาประจำการอยู่เพราะความที่หวาดกลัวและไม่ไว้วางใจ นอกจากนี้ พระจำนวนหนึ่งตกเป็นผู้ต้องสงสัยของชาวมลายูมุสลิมในพื้นที่ว่าเป็นเจ้าหน้าที่ฝ่ายความมั่นคงปลอมตัวมาปฏิบัติหน้าที่หรือไม่ (ดู Jerryson 2011: 114-142 ประกอบ) ส่วนเจ้าหน้าที่รัฐไทยพุทธที่หันมานับถือศาสนาอิสลามก็เริ่มถูกตั้งคำถามว่าเป็นเพราะความเลื่อมใสศรัทธาหรือว่าเป็นเพียงกลวิธีในการแทรกตัวเข้ามาปฏิบัติงานในพื้นที่ ส่งผลให้การแก้ปัญหาที่มีความยุ่งยากซับซ้อนขึ้น

การเปลี่ยนแปลงของอัตลักษณ์โดยเฉพาะในทางศาสนาและชาติพันธุ์ในลักษณะที่เป็นสิ่งคุกคามหรือไม่พึงประสงค์ดังกล่าวมีความสัมพันธ์กับเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในหลายลักษณะ โดยเฉพาะในแง่ของการเป็นปัจจัยเกื้อหนุน เพราะแม้ที่ผ่านมายังไม่ปรากฏว่าคำว่า “หมุ่สยาม” เป็นสาเหตุหลักที่นำไปสู่การสังหารชาวไทยพุทธในพื้นที่ รวมถึงยังไม่ปรากฏว่าคำว่า “โจรแขก” เป็นสาเหตุสำคัญที่ทำให้ชาวไทยพุทธหนีบอาวุธขึ้นมาสังหารชาวมลายูมุสลิม ทว่าคำเรียกหรือส่วนประกอบของอัตลักษณ์ดังกล่าวนี้ก็มีส่วนช่วยให้การสังหารฝ่ายตรงข้ามเป็นสิ่งที่สมควร ยอมรับได้ หรือกระทั่งสาแก่ใจในบางกรณี ดังที่สามารถพบเห็นได้โดยทั่วไปในการแสดงความเห็นในสื่อทางสังคมหลังเกิดเหตุการณ์ แม้ในชั้นของชีวิตประจำวัน นัย พลัง หรือว่าความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์เหล่านี้กับความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของบุคคลจะขึ้นกับเงื่อนไขและบริบทที่จำเพาะและแตกต่างกันออกไป จะจัดวางคำเรียกและส่วนประกอบของอัตลักษณ์ที่คุกคามหรือไม่พึงประสงค์เหล่านี้ตรงไหนอย่างไรในเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่จึงเป็นข้อท้าทายสำคัญในทางวิชาการ

โครงการวิจัยนี้จึงมุ่งสำรวจว่าอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ที่มียุคความมีความเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในชายแดนภาคใดอย่างไร โดยเฉพาะในแง่ปัจจัยเกื้อหนุน โดยสำรวจว่าอัตลักษณ์ดังกล่าวถูกประกอบสร้างขึ้นอย่างไร ถูกรับรู้และหมายความแบบไหน และปะทะประสานกับปัจจัยเกื้อหนุนอื่นอย่างไร จนส่งผลให้อัตลักษณ์ดังกล่าวกลายเป็นสิ่งคุกคามหรือไม่สามารถทนได้และนำไปสู่การสร้างเงื่อนไขให้เกิดความชอบธรรมในการใช้ความรุนแรง แม้จะมีการรณรงค์ส่งเสริม “พหุวัฒนธรรม” ทั้งโดยหน่วยงานรัฐและ “สังคมประชา” ในพื้นที่ (ดู เอกรินทร์ 2561) ขณะเดียวกันก็สำรวจว่าเงื่อนไขปัจจัยใดในระดับพื้นที่หรือว่าชีวิตประจำวันที่ช่วยให้อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ดังกล่าวไม่เป็นสิ่งคุกคามหรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นความแตกต่างที่สามารถดำรงอยู่ด้วยกันได้ แม้ว่าในสังคมโดยทั่วไป ในพื้นที่อื่น หรือว่าในสื่อประเภทต่างๆ จะยังเห็นหรือว่าถ่ายทอดอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ดังกล่าวในลักษณะที่เป็นสิ่งคุกคามที่ไม่สามารถดำรงอยู่ด้วยกันได้ก็ตาม

วัตถุประสงค์

1. เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษาว่ามีลักษณะอย่างไร ก่อตัวขึ้นอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยใด
2. เพื่อศึกษาว่าเหตุการณ์ความไม่สงบผลต่ออัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษาอย่างไร และอัตลักษณ์ดังกล่าวเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่หรือไม่อย่างไร
3. เพื่อศึกษาว่าอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบได้รับการถ่ายทอดผ่านสื่ออย่างไร เป็นข้อพิพาทในพื้นที่อื่นอย่างไร และคนในพื้นที่ศึกษามีความคิดเห็นในประเด็นดังกล่าวอย่างไร

แนวคิด/ทฤษฎี

1. อัตลักษณ์และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์

ในช่วงสามทศวรรษที่ผ่านมา แนวคิด/ทฤษฎีเรื่อง “อัตลักษณ์” (Identity) ได้เข้ามาอยู่ใจกลางของสังคมศาสตร์และมนุษยศาสตร์ ทั้งในแง่การถกเถียงทางทฤษฎีและการชี้ให้เห็นเชิงรูปธรรม (du Gay 2000: 2) นักวิชาการสาขาต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นนักมานุษยวิทยา นักสังคมวิทยา นักจิตวิทยา นักปรัชญา นักรัฐศาสตร์ นักประวัติศาสตร์ หรือนักภูมิศาสตร์ ล้วนแล้วแต่ “มีบางสิ่งที่จะพูดถึงเกี่ยวกับอัตลักษณ์” ทั้งสิ้น (Jenkins 2008: 28) ขณะเดียวกันคำว่าอัตลักษณ์ก็เป็นที่ยอมรับกันอย่างแพร่หลายในสังคม นับตั้งแต่ในเรื่องศาสนา การเมือง วัฒนธรรม ชชาติพันธุ์ ไปจนกระทั่งเรื่องส่วนตัว ส่งผลให้ความหมายของคำเคลื่อนย้ายไปจากเดิมค่อนข้างมาก อีกทั้งยังมีความขัดแย้งหรือตรงข้ามกัน เช่น เป็นทั้งแหล่งความสมานฉันท์และที่มาของความรุนแรง เป็นความเหมือนและความต่าง เป็นการบังคับและการเลือก มีลักษณะหนึ่งเดียวและปรียก มีสภาพอยู่นิ่งและเปลี่ยนแปลง เป็นสภาวะที่เสถียรและเป็นสิ่งประกอบสร้างที่เลื่อนไหล ฯลฯ กระทั่งเกิดการเรียกร้องให้เลิกใช้คำนี้ ในทางวิชาการ (<http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199766567/obo-9780199766567-0128.xml>)

อย่างไรก็ดี Jenkins (2008: 14) นักสังคมวิทยา เห็นว่าแม้จะมีการเสนอให้เลิกใช้คำว่าอัตลักษณ์ในทางวิชาการเพราะมีการใช้กันมากจนไร้ความหมาย และคำเพียงคำเดียวไม่สามารถทำความเข้าใจความหลากหลายของกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ของโลกมนุษย์ได้ ทว่าการละทิ้งแนวคิดอัตลักษณ์สำหรับเป้าประสงค์การวิเคราะห์ทางสังคมไม่ใช่ทางออก เพราะคำนี้ไม่ได้เป็นเพียงแค่เครื่องมือเชิงมนทัศน์ในสังคมวิทยา หากแต่ยังมีการใช้กันอย่างแพร่หลายในสังคม หากนักวิชาการต้องการสนทนากับโลกนอกวงวิชาการ การปฏิเสธคำนี้จึงไม่ใช่นโยบายการสื่อสารที่ดี อาจจำเป็นต้องมีการประนีประนอมระหว่างการใช้คำอย่างสันติกับการสมานอย่างไม่วิพากษ์ต่อสถานะทางภาวะวิทยาและนัยเชิงสัจพจน์ของคำคำนี้ โดยอาจให้อัตลักษณ์หมายถึงกระบวนการสร้างความหมายแทนจะเป็นสภาวะการณ์ เป็นต้น

นักวิชาการส่วนใหญ่ยังคงเห็นประโยชน์ของแนวคิดอัตลักษณ์ในการทำความเข้าใจและอธิบายมนุษย์และสังคม หลายคนได้รวบรวม เรียบเรียง จัดหมวดหมู่ และสังเคราะห์ข้อเขียนที่เกี่ยวข้องซึ่งมีจำนวนมากและหลากหลายให้เป็นระบบระเบียบและเข้าใจง่าย เช่น du Gay และคณะ (du Gay 2000) ได้ร่วมกันเขียนหนังสือเรื่อง identity: a reader ซึ่งเป็นการรวบรวมข้อเขียนเกี่ยวกับอัตลักษณ์ขึ้นสำคัญจำนวน 30 ชิ้น จำแนกเป็น 3 กลุ่มพร้อมเขียนคำนำประกอบในแต่ละกลุ่มดังนี้

1) แนวพินิจ “องค์ประธานของภาษา” (subject-of-language) เสนอว่าอัตลักษณ์ก่อรูปขึ้นผ่านอำนาจของวาทกรรมทั้งภายในและผ่าน “ความต่าง” มีรากฐานมาจากงานเขียนเชิงทฤษฎีในโลกภาษาฝรั่งเศส เช่น ภาษาศาสตร์โครงสร้าง มาร์กซิสม์สายอัลตุสเซอร์ จิตวิเคราะห์สายลากอง ปรัชญาการก่อสร้างสายเดอริดา และทฤษฎีวาทกรรมสายฟูโกต์ ซึ่งก่อให้เกิดกระแสการศึกษาอัตลักษณ์ในกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาและสาขาอื่นที่เกี่ยวข้องในโลกภาษาอังกฤษจำนวนมาก (Redman 2000: 9-13) ข้อเขียนในกลุ่มวัฒนธรรมศึกษาขึ้นสำคัญที่

ได้รับการคัดสรรมาพิมพ์ในหนังสือได้แก่บทความของ Stuart Hall เรื่อง “Who needs ‘identity’?” (Hall 2000) ที่เสนอว่าอัตลักษณ์เป็นแนวคิดที่ไม่สามารถคิดในวิธีเก่าได้ แต่หากปราศจากแนวคิดเรื่องอัตลักษณ์ คำถามสำคัญบางข้อก็ไม่สามารถคิดได้เช่นกัน ขณะเดียวกันอัตลักษณ์ไม่เคยเป็นหนึ่งเดียว และในระยะหลังก็มี การแตกตัวและปริแยกมากขึ้น มันถูกสร้างข้ามวาทกรรม ปฏิบัติการ และตำแหน่งที่แตกต่างและขัดกัน ถูก สร้างผ่านความสัมพันธ์กับสิ่งอื่นหรือสิ่งที่มันไม่ใช่ อีกทั้งยังอยู่ในกระบวนการเปลี่ยนแปลงและกลายรูปอย่าง ต่อเนื่อง เป็นกระบวนการที่ไม่เคยเสร็จสิ้น เราจึงไม่สามารถพิจารณาอัตลักษณ์ในเชิงสารัตถะ หากแต่ต้อง พิจารณาในเชิงยุทธศาสตร์และตำแหน่งแห่งที่ ในช่วงเวลาทางประวัติศาสตร์และสถาบันจำเพาะ ภายใต้การ ก่อรูปเชิงวาทกรรมรวมทั้งปฏิบัติการและยุทธศาสตร์จำเพาะ

2) แนวพินิจจิตวิเคราะห์ มีสถานะเป็นทางเลือกต่อแนวพินิจ “องค์ประธานในภาษา” ซึ่งได้สถาปนา ตัวและครอบงำแนวทางการศึกษาอัตลักษณ์ในวัฒนธรรมศึกษาและทฤษฎีทางวัฒนธรรมในโลกภาษาอังกฤษ ข้างต้น แนวพินิจนี้พยายามปลดแอกจิตวิเคราะห์ออกจากกรอบการตั้งอยู่ภายใต้อิทธิพลหรือการครอบงำของทฤษฎี ภาษาศาสตร์ พยายามที่จะสถาปนาฐานหรือแนวทางการศึกษาอัตลักษณ์ด้วยมุมมองเฉพาะของจิตวิเคราะห์ เอง นอกจากนี้ แนวพินิจนี้ตั้งคำถามต่อแนวคิดเรื่องวัสดุมนุษย์ (human material) ที่ตัวแบบจิตวิเคราะห์ ต่างๆ ใช้เป็นฐานด้วย (Evans 2000: 121-128)

3) แนวสังคมวิทยาว่าด้วย “บุคคล” (person) ให้ความสำคัญกับความสัมพันธ์ทางสังคม เทคนิค และ รูปแบบการฝึกฝนและการปฏิบัติที่สร้างสมรรถนะและคุณสมบัติให้ปัจเจกสำหรับการดำรงอยู่ทางสังคมใน ฐานะ “บุคคล” ประเภทหนึ่ง เป็นการเคลื่อนย้ายจากทฤษฎีทางสังคมและจิตวิเคราะห์เกี่ยวกับการก่อรูปของ “ความเป็นตัวตน” (subjectivity) หรือ “อัตลักษณ์” (identity) ไปยังความเข้าใจเชิงประวัติศาสตร์ของ รูปแบบเฉพาะของ “ความเป็นบุคคล” (personhood) ที่ปัจเจกได้มาผ่านสถาบันทางสังคม แนวการศึกษานี้ พยายามสร้างดุลระหว่างความเป็นรูปธรรมกับความซับซ้อนทางทฤษฎี พร้อมกับเสนอไม่ให้แยกรูปแบบของ บุคคลออกจากฉากเชิงสถาบันและสังคมของพวกเขา และให้ความสำคัญกับบริบทและประวัติศาสตร์รวมทั้ง ความเฉพาะของสภาพแวดล้อม (du Gay 2000: 279-282) ข้อเขียนชิ้นสำคัญกลุ่มนี้ที่ได้รับการคัดสรรมาพิมพ์ ในหนังสือได้แก่งานของ Nikolas Rose (Rose 2000) เรื่อง “Identity, Genealogy, History” ที่เสนอว่า จุดเน้นของวงศาวิทยาไม่ใช่ “การก่อสร้างตัวตนในเชิงประวัติศาสตร์” หากแต่เป็นประวัติศาสตร์ความสัมพันธ์ ที่มนุษย์ได้สถาปนาเข้ากับตัวเอง ซึ่งต่างจากแนววิเคราะห์ที่ถือว่าการเปลี่ยนแปลงของความเป็นตัวตนหรืออัต ลักษณ์เป็นผลของการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรม เช่น ความทันสมัย สภาวะสมัยใหม่ตอนปลาย และสังคมเสี่ยง เพราะแม้การเปลี่ยนแปลงเหล่านี้จะสำคัญ แต่พวกมันไม่ได้เปลี่ยนวิธีการเป็นมนุษย์ด้วย “ประสบการณ์” ที่พวกมันสร้างขึ้น กระบวนการสร้างตัวตนมีประวัติศาสตร์ของมันเอง วงศาวิทยาว่าด้วย กระบวนการสร้างตัวตนเน้นปฏิบัติการที่มนุษย์ได้ถูกจัดวางตำแหน่งใน “ระบอบบุคคล” และให้ความสำคัญ กับยุทธศาสตร์และกลวิธีของกระบวนการสร้างตัวตนที่หลากหลายในช่วงเวลาต่างๆ

ในทำนองเดียวกัน อภิญาได้เขียนหนังสือเรื่อง “อัตลักษณ์: การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด” (อภิญา 2546) เพื่อทบทวนการเปลี่ยนแปลงความหมายในทางทฤษฎีของมโนทัศน์อัตลักษณ์¹ ซึ่งสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงกรอบคิดใหญ่ทางทฤษฎีสังคมศาสตร์ และชี้ให้เห็นความสำคัญของมโนทัศน์อัตลักษณ์ในการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางสังคมวัฒนธรรมในสังคมเมือง อภิญาเสนอว่าอัตลักษณ์มีความสำคัญเนื่องจากเป็นปริณทลที่เชื่อมต่อกันระหว่างข้อสองข้อ คือ “ความเป็นปัจเจก” ที่เชื่อมต่อและสัมพันธ์กับสังคมและมิติ “ภายใน” ของความเป็นตัวเราทั้งในด้านอารมณ์ความรู้สึกนึกคิด อัตลักษณ์จึงแบ่งเป็นสองระดับ คือ อัตลักษณ์บุคคล (personal identity) และอัตลักษณ์ทางสังคม (social identity) ซึ่งมีความคาบเกี่ยวกัน (อภิญา 2546: 5-6)

อภิญาแบ่งเนื้อหาหนังสือออกเป็นสามส่วน ส่วนที่หนึ่งพิจารณาว่าแนวคิดสารัตถะนิยมที่มีอิทธิพลในทฤษฎีทางสังคมของยุคสมัยใหม่นิยามมโนทัศน์ที่เกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์อย่างไร เริ่มจาก Erikson นักจิตวิทยา ที่เสนอว่าการก่อรูปของอัตลักษณ์เป็นกระบวนการตลอดชีวิตที่เปลี่ยนแปลงได้ เขาใช้คำว่า identity แทน personality และแม้จะได้รับอิทธิพลจาก فروยด์ แต่เขาเน้นบทบาทของ ego มากกว่าจิตใต้สำนึกในกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ (อภิญา 2546: 17) ขณะที่ Goffman นักสังคมวิทยาสายปฏิสัมพันธ์เชิงสัญลักษณ์ แยกแยะระหว่างอัตลักษณ์ส่วนบุคคลกับอัตลักษณ์ทางสังคม เขานิยามความคิดและความรู้สึกที่ปัจเจกมีต่อตนเองว่า ego identity ตามทฤษฎีของ Erikson ส่วนภาพของปัจเจกในสายตาคนอื่นที่มีลักษณะเฉพาะตัว เช่น บัตรประชาชน ลายนิ้วมือ เขาเรียกว่า personal identity ขณะที่สถานภาพทางสังคมคือ social identity อัตลักษณ์จึงมีสองประเภท คือ อัตลักษณ์ที่สังคมเรียกร่อง (virtual identity) และอัตลักษณ์ที่คนนั้นเป็นจริง (actual identity) (เพ็ญอ้าง: 27-28)

ส่วนที่สองพิจารณาว่าแนวทฤษฎีหลังสมัยใหม่และหลังโครงสร้างนิยมซึ่งก่อให้เกิดกระแสการรื้อถอนปัจเจกภาพก่อให้เกิดการนิยามอัตลักษณ์ใหม่อย่างไร โดยเฉพาะในเรื่องเพศและชาติพันธุ์ กล่าวคือ แนวคิดหลังโครงสร้างนิยมตั้งความเป็นศูนย์กลางออกจากปัจเจก ไม่ให้อภิสิทธิ์แก่ปัจเจกในฐานะผู้กระทำ การเน้นการไร้สารัตถะอันเป็นสากลของปัจเจกภาพ ซึ่งเป็นผลผลิตของประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม เป็นผลของกระบวนการต่อรองเชิงอำนาจในความสัมพันธ์ทางสังคมหลายระดับ ความเป็นปัจเจกจึงถูกเน้นในฐานะ “กระบวนการทางสังคมของการสร้างอัตลักษณ์” มากกว่าแก่นแกนของคุณสมบัติบางอย่างที่มีลักษณะตายตัว (อภิญา 2546: 45-46) ขณะที่ภาษามีอำนาจในการสร้างอัตลักษณ์เพราะมันช่วยตอกย้ำตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของบุคคล ภาษาเป็นกลไกของมายาคติเพราะช่วยสร้างตำแหน่งแห่งที่ทางสังคมของ “ผู้พูด” ขณะที่นักคิดสายสตรีนิยม เช่น Julia Kristeva เสนอภาษาผู้หญิงโดยไม่อิงกับแนวคิดสารัตถะนิยม (เพ็ญอ้าง: 63-67)

ส่วนที่สามพิจารณาการเปลี่ยนแปลงอัตลักษณ์ในบริบทโลกาภิวัตน์ โดยเฉพาะในประเด็นเพศและชาติพันธุ์เช่นกัน อภิญาเสนอว่าการมองพลังโลกและท้องถิ่นในลักษณะขัดแย้งตรงข้ามมีปัญหาในการวิเคราะห์เพราะ

¹ ทั้งนี้ อภิญาเสนอว่าความเป็นปัจเจกเป็นเรื่องของการนิยามความหมายซึ่งสามารถแปรเปลี่ยนไปตามบริบท คำว่า “อัตลักษณ์” จึงดูเหมาะสมกว่าคำว่า “เอกลักษณ์” ในความหมายของ Identity ในปัจจุบัน การเปลี่ยนแปลงความหมายดังกล่าวสัมพันธ์กับการทำความเข้าใจการเปลี่ยนแปลงทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน ในบริบทโลกาภิวัตน์ (อภิญา 2546: 1)

ทำให้มองไม่เห็นวาทะที่จริงแล้วกระแสนิยมเกิดขึ้นได้เพราะอาศัยปัจจัยในระดับใหญ่กว่าปัจจัยภายในท้องถิ่น ยิ่งโลกถูกครอบคลุมด้วยพลังโลกาภิวัตน์มากเท่าใด การเน้นความเป็นท้องถิ่นก็จะยิ่งปรากฏชัดขึ้นเท่านั้น (อภิญา 2546: 87-88) อภิญาหยิบยกงานของ Friedman ที่เสนอว่าปัจจุบันขบวนการเคลื่อนไหวเพื่อเรียกร้องอิสรภาพทางการเมืองจากรัฐที่มีฐานบนกลุ่มชาติพันธุ์มีสามประเภท คือ 1) กลุ่มที่ถูกผนวกสู่สังคมโลกอย่างหลวมๆ วัฒนธรรมท้องถิ่นดั้งเดิมยังเห็นได้ชัดและมีอิทธิพลในชีวิตประจำวันและเป็นแกนในการจัดระเบียบองค์กรทางสังคม 2) กลุ่มที่ถูกผนวกเข้ากับระบบทุนนิยมโลก สมาชิกผูกพันกันด้วยสัญลักษณ์ทางชาติพันธุ์ เช่น ภาษา สัตว์ ศาสนา การสืบเชื้อสาย ทว่าสัญลักษณ์เหล่านี้ไม่ได้เป็นส่วนหนึ่งของวิถีการผลิตหรือวิถีชีวิตประจำวัน และ 3) กลุ่มที่ถูกผนวกเข้าระบบโลกอย่างมากแต่รูปแบบวิถีชีวิตดั้งเดิมยังถูกสงวนรักษาในฐานะสินค้าทางวัฒนธรรมหรือเพื่อการศึกษาทางชาติพันธุ์วิทยา (เพ็งอึ้ง: 121-122) เป็นตัวอย่างที่ชี้ให้เห็นว่าความเป็นท้องถิ่นเกี่ยวข้องสัมพันธ์กับกระแสโลกอย่างไร

นอกจากงานเขียนในเชิงรวบรวมและสังเคราะห์แนวคิดอัตลักษณ์โดยรวมแล้ว ยังมีงานเขียนเชิงสังเคราะห์แนวคิดอัตลักษณ์ในระดับสาขาวิชาด้วย เช่น ในวิชามานุษยวิทยา Golubovic (2011) ชี้ให้เห็นว่าอัตลักษณ์ได้รับการพิจารณาในฐานะมโนทัศน์อย่างไร เขาเสนอว่าอัตลักษณ์เป็น “ประเภทเชิงมานุษยวิทยา” (anthropological category) ที่มีความจำเพาะ เพราะเป็นการที่บุคคลบ่งชี้ตัวเองเข้ากับวัฒนธรรมของตน และเป็นการสะท้อนย้อนคิดต่อวิธีที่บุคคลมีชีวิตในสภาพแวดล้อมทางสังคมวัฒนธรรมหนึ่ง อัตลักษณ์หมายถึง “ภาพลักษณ์ของตัวตน” และ/หรือ “ภาพลักษณ์ร่วม” เป็นสิ่งที่ผนวกบุคคลเข้ากับตัวตนหรือการดำรงอยู่ของกลุ่ม และเป็นสิ่งที่แยกบุคคลออกจาก “ผู้อื่น” ทั้งนี้ Golubovic เสนอว่าในระยะแรกนักมานุษยวิทยาใช้คำว่าอัตลักษณ์ในฐานะสิ่งที่ดำรงอยู่ตามธรรมชาติมาแต่ดึกดำบรรพ์และไม่เปลี่ยนแปลง เป็นประเภทเชิงชาติพันธุ์ ทว่าต่อมาได้เปลี่ยนเป็นความรู้สึกนึกคิดร่วมที่ถูกสร้างขึ้นเชิงสังคมวัฒนธรรม การเมืองและอุดมการณ์ โดยพิจารณาว่าอัตลักษณ์ก่อรูปขึ้นบนฐานอะไร วางอยู่บนเงื่อนไขและอาศัยกลไกใด และสภาพทางสังคมวัฒนธรรมใดที่ปกป้องรูปแบบจำเพาะของอัตลักษณ์บางรูปแบบ เช่น ชนชั้น ชาติ เชื้อชาติ เป็นต้น ฉะนั้น จึงจำเป็นต้องแยกอัตลักษณ์ออกเป็นประเภทต่างๆ ซึ่งมักมีลักษณะควบคู่กัน เช่น อัตลักษณ์แห่งชาติ (national identity) กับอัตลักษณ์พลเมือง (civic identity) อัตลักษณ์ร่วม (collective identity) กับอัตลักษณ์บุคคล (personal identity) เป็นต้น พร้อมกันนี้ Golubovic เสนอให้พิจารณาอัตลักษณ์ในฐานะปรากฏการณ์ที่ถูกกำหนดทางสังคมวัฒนธรรม โดยเขาได้หยิบยกงานชิ้นต่างๆ ในการแสดงให้เห็นการก่อรูปของอัตลักษณ์ พหุลักษณะของอัตลักษณ์ วิกฤตอัตลักษณ์ การเคลื่อนไหวในประเด็นอัตลักษณ์ รวมถึงการเมืองใหม่เรื่องอัตลักษณ์

นอกจากนี้ นักวิชาการจำนวนหนึ่งเสนอวิธีการพิจารณาอัตลักษณ์เป็นการเฉพาะ เช่น Jenkins (2008) ไม่เพียงแต่เสนอว่าอัตลักษณ์คือระบบการจำแนกประเภทหรือแผนที่โลกมนุษย์และตำแหน่งแห่งที่ของมนุษย์ในฐานะปัจเจกและสมาชิกภายในนั้น หากแต่ยังเสนอว่าอัตลักษณ์ไม่ใช่ “สิ่ง” (thing) หรือบางสิ่งที่คุณสมบัติหรือไม่มี หากแต่เป็นบางสิ่งที่คุณสมบัติ (Jenkins 2008: 5) ฉะนั้น แทนที่จะเป็น “อัตลักษณ์”

(Identity) Jenkins เสนอว่าเราควรให้ความสำคัญกับกระบวนการที่กำลังดำเนินอยู่และมีลักษณะปลายเปิดมากกว่า หรืออีกนัยหนึ่งคือให้ความสำคัญกับ “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์” (Identification) (เพ็งอ้าง: 9) เพราะมันคือกลไกการรู้คิดพื้นฐานที่มนุษย์ใช้ในการแจกแจงตนเองและผู้อื่นทั้งในระดับปัจเจกและกลุ่ม (เพ็งอ้าง: 13) มันคือปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเหมือนกับความต่าง และอัตลักษณ์ก็เป็นผลผลิตของกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ภายนอกโดยผู้อื่น พอๆ กับเป็นผลผลิตของกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ภายในของบุคคล (เพ็งอ้าง: 200) Jenkins เสนอว่าเราจำเป็นต้องแกะกล่อง “กระบวนการสร้างอัตลักษณ์” แทนที่จะถือมันเป็น “กล่องดำ” เหมือนเช่นวิทยาศาสตร์สำเร็จรูปหรือเทคโนโลยี (เพ็งอ้าง: 15-18)

กระบวนการสร้างอัตลักษณ์บนปฏิสัมพันธ์ระหว่างความเหมือนกับความต่างได้รับการเน้นย้ำโดยนักวิชาการด้านนี้หลายคน เช่น ในการทบทวนความหมายของมโนทัศน์อัตลักษณ์ อภิญา (2546: 76-77) เสนอว่าการนิยามอัตลักษณ์ของสิ่งต่างๆ เกิดขึ้นจากกระบวนการจำแนกแยกแยะที่ตามมาด้วยการลากเส้นแบ่งสิ่งนี้ออกจากสิ่งนั้นและการปฏิเสธคุณสมบัติที่ไม่ใช่ตัวมันออกไป เช่น ความดีไม่ใช่ความชั่ว ความหมายของอัตลักษณ์จึงไม่ได้มีรากฐานอยู่ในตัวเอง หากแต่อิงอาศัยความหมายของด้านตรงข้ามมาเปรียบเทียบหรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง “ความเป็นอื่น” คือเหรียญตรงข้ามที่เป็นเงื่อนไขจำเป็นของการมีอยู่ของอัตลักษณ์ นอกจากนี้ อภิญาได้หยิบยกงานของ Stuart Hall (เพ็งอ้าง: 94-95) ที่ว่าการสร้างภาพลักษณ์ต้นแบบ (stereotype) คือการเลือกดึงคุณสมบัติบางอย่างของบุคคลที่เด่นชัด เข้าใจง่าย เป็นที่รับรู้ทั่วไป และลดทอนอัตลักษณ์บุคคลลงไปเป็นคุณสมบัติไม่กี่อย่างเท่านั้น วิธีการลดทอนประการแรกคือทำให้คุณสมบัติเหล่านั้นสุดขั้วเกินจริง เพื่อให้เข้าใจง่าย ประการที่สองคือการสร้างอัตลักษณ์คู่ตรงข้าม เช่น ผู้ร้ายซึ่งเป็นขั้วตรงข้ามคนดี ประการที่สามคือกำหนดให้คู่ตรงข้ามมีค่าที่ไม่เท่ากันหรือเป็นด้านลบ

โครงการวิจัยอาศัยแนวคิดอัตลักษณ์ที่กล่าวถึงข้างต้นในสามลักษณะ ประการแรก โครงการวิจัยไม่ถือว่าอัตลักษณ์เป็นสภาวะหรือเป็นแก่นสารที่สืบเนื่องมาแต่อดีตกาลโดยไม่มีการเปลี่ยนแปลง หากแต่ถือเป็นการประกอบสร้างภายใต้ช่วงเวลาประวัติศาสตร์และเงื่อนไขหรือบริบททางสังคม การเมือง และเศรษฐกิจเฉพาะ ซึ่งแม้จะมีสภาวะและคุณลักษณะให้รับรู้และตระหนักได้แต่ก็ไม่หยุดนิ่งตายตัว โดยเฉพาะอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ซึ่งมีประวัติการศึกษาอย่างต่อเนื่องยาวนานและมีการคลี่คลายตัวในลักษณะดังกล่าวนี้²

² การศึกษาชาติพันธุ์ร่วมสมัยสามารถจำแนกได้สามแนวทางหลัก แนวทางแรกคือการพิจารณาความเป็นชาติพันธุ์ (ethnicity) ในฐานะที่เป็นคุณลักษณะที่ก่อตัวขึ้นท่ามกลางปฏิสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ แทนที่จะมองว่าเป็นทรัพย์สินหรือมรดกทางวัฒนธรรม (cultural property) ที่ติดตัวกลุ่มชาติพันธุ์ในฐานะหน่วยให้กำเนิดวัฒนธรรม (culture bearing unit) มาแต่อดีตกาล เช่น Keyes (1976, 1981, 1997a) เสนอว่าความเป็นชาติพันธุ์เป็นผลผลิตของความสัมพันธ์ระหว่างอัตลักษณ์ทางวัฒนธรรมที่มีรากมาแต่อดีตกับปฏิสัมพันธ์ทางสังคมและการเมือง ในทำนองเดียวกัน Tambiah (1989) เสนอว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์เป็นการผสมผสานกันระหว่างการอ้างอิงอดีตกับการเล็งประโยชน์ในปัจจุบันในบริบทของการแข่งขันทางการเมืองและการเมือง แนวทางที่สองเป็นการพิจารณาความเป็นชาติพันธุ์ในปริบทของอัตลักษณ์ทางสังคม โดย Eriksen (1993) เสนอว่าอัตลักษณ์ทางสังคมครอบคลุมอัตลักษณ์ประเภทต่างๆ และหนึ่งในนั้นคืออัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ นอกจากนี้ ในบางสถานการณ์อัตลักษณ์ประเภทอื่น เช่น ชนชั้น และเพศสถานะ มีนัยสำคัญกว่าอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์ ส่วนแนวทางที่สามพิจารณาความเป็นชาติพันธุ์ในบริบทของรัฐชาติสมัยใหม่ โดย Keyes (1976) เสนอว่าความเป็นชาติพันธุ์ได้กลายมาเป็นปัจจัยสำคัญในความสัมพันธ์ทางสังคมนับตั้งแต่การเกิดขึ้นของรัฐ

ประการที่สอง โครงการวิจัยไม่เพียงแต่พิจารณาว่าอัตลักษณ์มีลักษณะ ความหมาย หรือนัยอย่างไร หากแต่พิจารณาด้วยว่ามันถูกประกอบสร้างขึ้นมาอย่างไร โดยใคร อาศัยเทคนิค กลไก และวิธีการใด ภายใต้เงื่อนไขหรือบริบททางการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมแบบไหน หรืออีกนัยหนึ่งคือพิจารณากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ (Identification) ควบคู่กันไป ประการที่สาม โครงการวิจัยให้ความสำคัญกับกระบวนการสร้างอัตลักษณ์โดยผู้อื่นเป็นพิเศษ เนื่องจากกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ในด้านดังกล่าวนำไปสู่อัตลักษณ์ที่มีคุณสมบัติเชิงลบ ไม่พึงประสงค์ เป็นสิ่งคุกคาม และสมควรขจัดทิ้ง ซึ่งเป็นปัจจัยเกื้อหนุนให้เกิดการณ์ความไม่สงบยังดำรงอยู่ต่อไป

2. แง่มุมทางอารมณ์ของวัฒนธรรมและพลังทางวัฒนธรรมของอารมณ์

การศึกษาวัฒนธรรมในทางมานุษยวิทยามักเน้นไปในด้านเหตุผลซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับวัฒนธรรมในทางมานุษยวิทยาที่หมายถึงโลกทัศน์ ความเชื่อ ระบบคุณค่า ฯลฯ ซึ่งมีลักษณะเป็นแบบแผนหรือเป็นลักษณะร่วม จึงมักจะไม่มีที่ทางให้กับอารมณ์ความรู้สึกของบุคคลที่มีความแตกต่างหลากหลาย ต่อมาจึงได้เกิดความพยายามที่จะเสนอวิธีการศึกษาแง่มุมทางอารมณ์ของวัฒนธรรมในทางมานุษยวิทยา โดยนักมานุษยวิทยาที่เป็นผู้บุกเบิกแนวทางการศึกษานี้อย่างจริงจังคือ Renato Rosaldo โดยเขาเสนอว่าการศึกษาวัฒนธรรมโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการศึกษาความตายในทางมานุษยวิทยานั้น แง่มุมทางอารมณ์ของวัฒนธรรมได้ถูกละเลย กดทับ และบดบังโดยการอธิบายในเชิงเหตุผลที่มีลักษณะห่างเหินและทั่วไป ไม่ว่าจะเป็นในรูปของการพรรณนาเข้มข้น (thick description) สหสำเนียง (multivocality) สหนัย (polysemy) ความรุ่มรวย (richness) หรือพื้นผิว (texture) ทว่าการศึกษาความตายแบบมีระยะห่างเพื่อจะได้รักษาความเป็นภาวะวิสัยไว้ไม่ช่วยให้เราเข้าใจประสบการณ์เกี่ยวกับความตายของผู้คนได้ เพราะความรู้สึกเกี่ยวกับความตายไม่ได้มาจากข้อเท็จจริงเชิงนามธรรมอย่างหยาบ หากแต่มาจากความสับสนลงอย่างถาวรของความสัมพันธ์อันใกล้ชิดสนิทแนบ จึงเป็นเครือข่ายความสัมพันธ์ที่ยึดโยงบุคคลเหล่านี้ไว้ที่เป็นหัวใจของการทำความเข้าใจประสบการณ์เกี่ยวกับความตาย ไม่ใช่โลกทัศน์หรือคติความเชื่อเกี่ยวกับความตายแต่อย่างใด (Rosaldo 1993: 12-21)

นอกจากนี้ Rosaldo ปฏิเสธที่จะสมาทานแนวพินิจสังคมและวัฒนธรรมในฐานะกลไกการควบคุมของ Durkheim โดยเขาเสนอว่าเมื่อการทำงานของวัฒนธรรมถูกลดทอนลงเป็นกลไกการควบคุม ปรากฏการณ์จำพวกแรงปรารถนา ความสนุกสนานฉับพลัน และกิจกรรมด้านสดดูจะถูกทิ้งหายไปจากสายตา (Rosaldo 1993: 93, 96, 102) การสมาทานวิธีการอธิบายดังกล่าวทำให้นักมานุษยวิทยาไม่สามารถเข้าใจความรู้สึกอันลึกล้ำของบุคคลจำพวกความเศร้าโศก เสียใจ และความโกรธแค้น ที่อุบัติขึ้นพร้อมๆ กันจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักได้ เขาเสนอว่าเราควรพิจารณาวัฒนธรรมในฐานะทางแยกหรือจุดตัดที่ปรุปรุน มีการตัดข้ามกันไป

ชาติเนื่องจากรัฐชาติมักจะชุกกลุ่มชาติพันธุ์ใดกลุ่มชาติพันธุ์หนึ่งพร้อมกับเบียดขับหรือกลืนกลายกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในเวลาเดียวกัน ดังกรณีของประเทศไทย ที่คุณลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์ไทเหนือคุณลักษณะของกลุ่มชาติพันธุ์อื่นในการสร้างอุดมการณ์ชาตินิยมเชิงชาติพันธุ์ (ดู Keyes 1971, 1995, 1997b, Scupin 1986, Uthai 1988)

มา และเปลี่ยนแปลงอย่างไม่มีลำดับขั้นตอน ไม่ใช่กลไกการควบคุมซึ่งกีดกันปรากฏการณ์เช่นความปรารถนา และการดันสอดออกไป (ibid: 20)

Rosaldo เสนอชุดมโนทัศน์ในการทำความเข้าใจ/เข้าถึงพลังทางอารมณ์ของบุคคลที่เกิดจากความตาย ประกอบด้วย ก) พลังทางวัฒนธรรมของอารมณ์ ซึ่งหมายถึงความรู้สึกประเภทที่บุคคลประสบจากการสูญเสียครั้งใหญ่ซึ่งเกิดจากความสับสนอย่างถาวรของความสัมพันธ์จิตใจมากกว่าข้อเท็จจริงเชิงนามธรรม ข) องค์ประธานที่ถูกจัดวางตำแหน่ง กล่าวคือ บุคคลจัดวางตัวเองขณะไปทำความเข้าใจวัฒนธรรมอื่นซึ่งทั้งเปิดและปิดกันมุมมองเฉพาะในเวลาเดียวกัน และ ค) พิธีกรรม ซึ่งหมายถึงทางแยกอันขวกไขว้ของกระบวนการทางสังคมอันหลากหลายที่ดำรงอยู่ร่วมกัน โดยมโนทัศน์เหล่านี้สัมพันธ์กันในลักษณะที่ว่าเพราะเหตุที่ทั้งนักมานุษยวิทยาและคนพื้นเมืองเป็นองค์ประธานที่ถูกจัดวางตำแหน่ง ฉะนั้น แทนที่จะกล่าวถึงความตายโดยทั่วไปผ่านความเป็นแบบแผนขั้นตอนของพิธีกรรมซึ่งลบล้างหรือปกปิดความปวดร้าวหรือพลังทางอารมณ์ของความเศร้าโศก นักมานุษยวิทยาต้องพิจารณาดำแหน่งขององค์ประธานในสนามของความสัมพันธ์ทางสังคมเพื่อที่จะรวบ/คว้าประสบการณ์ทางอารมณ์ของบุคคลที่ศึกษาได้ (Rosaldo 1993: 19-21) Rosaldo อาศัยประสบการณ์การสูญเสียภรรยาของตนในการทำความเข้าใจว่าเหตุใดความเศร้าโศกที่เกิดจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักจึงสามารถบันดาลให้ชาว Ilongot โกรธแค้นจนขนาดไปล่าศีรษะคนเผ่าอื่นได้หลังจากใช้เวลากว่า 10 ปีในการไขปริศนาดังกล่าวไม่สำเร็จ ไม่ว่าเขาจะมีความรู้เชิงทฤษฎีหรือว่าความเข้าใจในวัฒนธรรมของชาว Ilongot มากเพียงใดก็ตาม

การให้ความสำคัญกับแง่มุมทางอารมณ์ของวัฒนธรรมซึ่งนำไปสู่การให้ความสำคัญกับประสบการณ์ทางอารมณ์ของนักมานุษยวิทยาของ Rosaldo เป็นส่วนหนึ่งของกระแส “หวนสู่ภายใน” (Turning Inward Trend) ที่คลี่คลายเป็น “หัวเลี้ยวสะท้อนคิด” (Reflexive Turn) ในทางมานุษยวิทยาในเวลาต่อมา โดยกระแสหรือหัวเลี้ยวดังกล่าวนี้ให้ความสำคัญกับการสนทนาหรือว่าปฏิสัมพันธ์ระหว่างประสบการณ์ของนักมานุษยวิทยากับประสบการณ์ของคนพื้นเมืองหรือคนที่ถูกศึกษา เช่น Neumann (1996) และ Hooks (1989) เน้นย้ำนัยสำคัญของประสบการณ์ส่วนตัวของนักชาติพันธุ์วรรณาที่สนทนากับประสบการณ์ส่วนตัวของคนพื้นเมืองในการทำความเข้าใจโลกของคนพื้นเมืองและโลกของนักชาติพันธุ์วรรณาในเวลาเดียวกัน ขณะที่ Trinh (1991) เสนอดุลยภาพระหว่างประสบการณ์ใกล้เคียงกับประสบการณ์ไกลในฐานะเครื่องมือเข้าถึงโลกของคนพื้นเมือง ส่วน Goodall (2000) เสนอว่านักชาติพันธุ์วรรณาจำเป็นต้องเขียนเกี่ยวกับชีวิตของตนไปพร้อมๆ กันด้วยเพื่อว่าการตีความของพวกเขาจะได้ทั้งน่าเชื่อถือและมีลักษณะสะท้อนย้อนคิดในเวลาเดียวกัน

กระแส “หวนสู่ภายใน” และ “หัวเลี้ยวสะท้อนคิด” ดังกล่าวก่อให้เกิดรูปแบบงานชาติพันธุ์วรรณาที่หลากหลาย มีทั้งที่อยู่ในรูปของงานเขียน เช่น อัตชีววิทยา อัตชาติพันธุ์วรรณา เรื่องเล่าส่วนบุคคล เรื่องเล่าของตัวตน ข้อเขียนบุคคลที่หนึ่ง ความเรียงส่วนตัว เรื่องสั้นชาติพันธุ์วรรณา ที่อยู่ในรูปของภาพถ่าย เช่น ชาติพันธุ์วรรณาภาพถ่าย และที่อยู่ในรูปบทละครหรือการแสดง เช่น ละครชาติพันธุ์ ชาติพันธุ์วรรณาการแสดง และการแสดงชาติพันธุ์วรรณา เป็นต้น (ดู Ellis and Bocher 1996)

โครงการวิจัยอาศัยแนวคิดที่ให้ความสำคัญกับมิติทางอารมณ์ของผู้คนในบริบทวัฒนธรรมในสองลักษณะ ลักษณะแรกคือการศึกษาว่าความเศร้าที่เกิดจากการสูญเสียบุคคลอันเป็นที่รักในเหตุการณ์ความไม่สงบนำไปสู่ความโกรธแค้นเกลียดชังกลุ่มบุคคลที่เชื่อว่าอยู่เบื้องหลังหรือว่าฝังตรงข้ามอย่างไร ลักษณะที่สองคือการศึกษาว่าประสบการณ์ดังกล่าวสัมพันธ์กับการเปลี่ยนแปลงในอัตลักษณ์อย่างไร และมีผลต่อการคลี่คลายปัญหาความขัดแย้งและความรุนแรงในพื้นที่อย่างไร

คำถามวิจัย

1. อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษามีลักษณะอย่างไร ก่อตัวขึ้นอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยใด และถูกให้ความหมายโดยผู้อื่นอย่างไร
2. เหตุการณ์ความไม่สงบผลต่ออัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษาอย่างไร และอัตลักษณ์ดังกล่าวเป็นปัจจัยเกื้อหนุนต่อเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่หรือไม่อย่างไร โดยเฉพาะในแง่อารมณ์ความรู้สึกของผู้สูญเสีย
3. อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบได้รับการถ่ายทอดผ่านสื่ออย่างไร เป็นข้อพิพาทในพื้นที่อื่นอย่างไร และคนในพื้นที่ศึกษามีความคิดเห็นในประเด็นเหล่านี้ได้อย่างไร

วิธีการวิจัย

โครงการวิจัยอาศัยวิธีการวิจัยในลักษณะผสมผสาน มีการวิจัยภาคสนามเป็นวิธีการวิจัยหลักและเสริมด้วยวิธีการวิจัยอื่น ดังนี้

ก. การวิจัยภาคสนาม

การวิจัยภาคสนามดำเนินการในพื้นที่วิจัยหลักและพื้นที่วิจัยเสริม ดังนี้

1. พื้นที่วิจัยหลัก

พื้นที่วิจัยหลักคือหมู่ 4 ต.ท่าธง อ.รามัน จ.ยะลา ซึ่งประกอบด้วยสองกลุ่มบ้านที่มีองค์ประกอบประชากรต่างกัน กล่าวคือ บ้านสาเมาะ ประชากรแทบทั้งหมดเป็นคนไทยพุทธ และบ้านป่าบอน ประชากรแทบทั้งหมดเป็นคนมลายูมุสลิม โดยบ้านสาเมาะนอกจากจะเป็นที่ตั้งของวัดรังสิตาวาสซึ่งเป็นวัดหนึ่งเดียวในตำบล ยังเป็นที่ตั้งของสถานีตำรวจภูธรท่าธงแห่งใหม่ที่ย้ายมาจากหมู่ 2 บ้านจะรังตาตง ด้วย

วิธีการวิจัยภาคสนามประกอบด้วยการสังเกต (ทั้งแบบมีส่วนร่วมและไม่มีส่วนร่วม) การสัมภาษณ์ (ทั้งเป็นทางการและไม่เป็นทางการ) และการสนทนากลุ่ม ซึ่งวิธีวิจัยเช่นนี้จะช่วยให้เห็นว่าอัตลักษณ์ถูกสร้างขึ้นอย่างไร ถูกรับรู้และหมายความแบบไหน ปะทะประสานกับปัจจัยอื่นอย่างไร ถูกใช้เพื่อการใด และสัมพันธ์กับเหตุการณ์ความไม่สงบอย่างไรในบริบทต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นในครอบครัว หมู่บ้าน ตลาด ศาสนสถาน สถานศึกษา หรือว่าหน่วยงานรัฐ

2. พื้นที่วิจัยเสริม

นอกจากพื้นที่วิจัยหลักแล้ว การวิจัยภาคสนามยังดำเนินการในพื้นที่วิจัยเสริมในพื้นที่อื่นด้วย โดยเลือกจากพื้นที่ที่มีข้อขัดแย้งเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนา ได้แก่

ธัญญาบ: โรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก เขตหนองจอก กรุงเทพฯ

มัสยิด: มัสยิดบ้านดงยอ ต.พังขว้าง อ.เมือง จ.สกลนคร

แนวบังตารูปทรงคล้ายมัสยิด: ศูนย์จำหน่ายสินค้าที่ระลึก วัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร จ. นครศรีธรรมราช

พุทธมณฑลจังหวัดปัตตานี: ต.รูสะมิแล อ.เมือง จ.ปัตตานี

วิธีการวิจัยในพื้นที่วิจัยเสริมเหล่านี้อาศัยการสนทนากลุ่มเป็นหลัก โดยการสนทนากลุ่มบางครั้งประกอบด้วยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องหลายกลุ่ม บางครั้งประกอบด้วยผู้มีส่วนเกี่ยวข้องกลุ่มเดียว ขึ้นกับเงื่อนไขของแต่ละพื้นที่

ข. การวิจัยเอกสาร

การวิจัยเอกสารประกอบด้วยสองส่วน คือ การวิจัยเอกสารส่วนที่เป็นข้อมูลหรือบริบททางเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองร่วมสมัยที่มีผลต่อเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ และการวิจัยเอกสารจำพวกแถลงการณ์ ใบปลิว ของกลุ่มเคลื่อนไหว โดยการวิจัยเอกสารในส่วนแรกมีวัตถุประสงค์ทั้งเพื่อหนุนเสริมและสอบถามข้อมูลภาคสนาม ส่วนการวิจัยเอกสารในส่วนที่สองมีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์อัตลักษณ์และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์

ค. การวิจัยสื่อ

เนื่องจากอัตลักษณ์และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์เกิดขึ้นในสื่อประเภทต่างๆ และส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดและการกระทำของบุคคล โครงการวิจัยจึงดำเนินการวิจัยสื่อควบคู่ไปกับการวิจัยภาคสนาม และการวิจัยเอกสาร ประกอบด้วย

1. การวิจัยสื่อที่เป็นช่องทางการสื่อสาร เช่น สื่อสิ่งพิมพ์ สื่อโทรทัศน์ สื่อดิจิทัล และโดยเฉพาะสื่อทางสังคมที่มีส่วนเกี่ยวข้องกับอัตลักษณ์และกระบวนการสร้างอัตลักษณ์ ทั้งที่เป็นของเอกชน หน่วยงานรัฐ และกลุ่มเคลื่อนไหวต่างๆ

2. การวิจัยสื่อที่เป็นการแสดงออกทางวัฒนธรรม ทั้งที่เป็นสื่อพื้นบ้าน เช่น มโนราห์ มะโย่ง และสื่อบันเทิง เช่น ภาพยนตร์ ละคร เพลง รวมถึงวรรณกรรม เป็นต้น

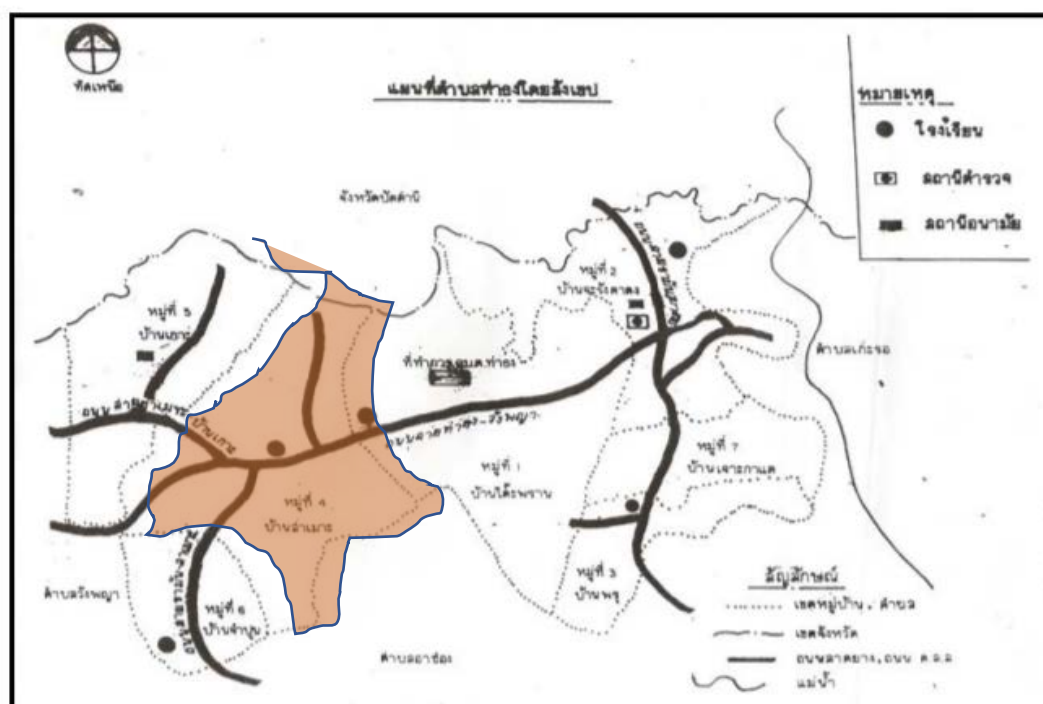
การวิจัยสื่อพิจารณาว่ากระบวนการสร้างอัตลักษณ์ที่เกี่ยวข้องในสื่อแต่ละประเภทมีลักษณะอย่างไร มีถูกรับรู้ เข้าใจ และหมายความว่าอย่างไร สอดรับกันหรือไม่ ก่อให้เกิดความโกรธแค้นเกลียดชังและนำไปสู่การสนับสนุนหรือให้ความชอบธรรมกับการใช้ความรุนแรงหรือไม่อย่างไร

บทที่ 2 ชีวิตและความเป็นอยู่ของคนสมัยบุกเบิก

บทนี้กล่าวถึงชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ศึกษาในสมัยบุกเบิกและตั้งถิ่นฐาน โดยแสดงให้เห็นว่าพื้นที่ศึกษาทั้งสองกลุ่มบ้าน คือ บ้านสาเมาะ ซึ่งเป็นกลุ่มบ้านคนไทยพุทธ และบ้านป่าบอน ซึ่งเป็นกลุ่มบ้านคนมลายูมุสลิม มีประวัติการบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานอย่างไร โดยกลุ่มคนที่อพยพโยกย้ายมาจากที่ใด ด้วยสาเหตุอะไร พร้อมกับแสดงให้เห็นว่าคนในยุคบุกเบิกหรือสมัยแรกเริ่มเหล่านี้มีวิถีชีวิตและความเป็นอยู่อย่างไร ทั้งในส่วนของการทำงานากิน ขนบธรรมเนียมประเพณี การปฏิบัติศาสนา การศึกษาเล่าเรียน รวมถึงการคบหาสมาคมข้ามศาสนาและชาติพันธุ์ ดังแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

1. การบุกเบิกและตั้งถิ่นฐาน

พื้นที่ศึกษาตั้งอยู่ในหมู่ 4 ต.ท่าธง อ.รามัน จ.ยะลา ประกอบด้วย 2 กลุ่มบ้าน คือ บ้านสาเมาะ และบ้านป่าบอน มีถนนสายท่าธง-วังพญาตัดผ่าน ดังแสดงในแผนที่

แผนที่ 1: ต.ท่าธง

ขณะที่ผู้อพยพมาตั้งถิ่นฐานบางรายมาเพียงลำพัง ดังกรณีมารดาของ “ป้าติ่ม” ซึ่งเดิมเป็นชาวบ้านดอน อ.ปาดังกระซัง ย้ายมาอยู่ที่บ้านสาเหาะเพราะต้องการหาที่ดินทำกิน ก่อนจะพบกับบิดาของ “ป้าติ่ม” และแต่งงานกันแล้วตั้งรกรากที่นี่ เช่นเดียวกับบิดาของนางฉิ่น (ปัจจุบันอายุ 86 ปี) ซึ่งอพยพมาจาก อ.สายบุรี ตามลำพัง เพราะต้องการที่ดินทำสวน ดังคำกล่าวของนางฉิ่นที่ว่า

“พ่อเป็นคนสายบุรี ย้ายมาที่นี่แบบว่ามาทำสวน เพราะว่าที่สายบุรีไม่มีสวน แล้วตอนแรกก็ไปทำสวนที่ปัตตานี แต่ว่าไม่พอ เลยมาที่นี่ มาจอง ได้เยอะนะ เยอะกว่าเพื่อน แล้วมาเจอแม่ที่นี่ พ่อพ่อเสียแม่ก็ขายที่ตรงนั้น แล้วก็ย้ายมาอยู่บ้านหลังนี้ แม่มาเสียที่นี่” (ฉิ่น พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562)

นอกจากนี้ บิดามารดาและโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือบรรพบุรุษของชาวสาเหาะในยุคบุกเบิกจำนวนมากเป็นชาวจีนอพยพ ดังกรณี “ตาหวาน” ซึ่งมารดาอพยพมาจากประเทศจีนพร้อมกับยาย โดยมาอยู่ที่ อ.สายบุรีเป็นที่แรก ก่อนที่ทั้งสองจะขยับขยายมาที่บ้านสาเหาะและแต่งงานกับคนไทยในพื้นที่ ทั้งนี้ ยายของ “ตาหวาน” พุทไทยไม่ค่อยได้ เพราะมาประเทศไทยตอนเป็นผู้ใหญ่แล้ว ทว่าแม่ของ “ตาหวาน” พุทไทยคล่องแคล่ว เพราะมาประเทศไทยตอนยังเป็นเด็กอยู่ และมีชื่อไทยว่า บุญเลื่อน คู่กับชื่อจีน

เช่นเดียวกับกรณีนางฉิ่น ซึ่งก่อพยพมาจากประเทศจีนทางเรือสำเภา มาขึ้นฝั่งประเทศไทยที่ อ.สายบุรี ก่อนที่ลูกของเธอหรือบิดาของเธอจะขยับขยายมาอยู่ที่บ้านสาเหาะ ดังที่เธอเล่าว่า

“ก่งเป็นคนจีน มาจากเมืองจีน ไม่รู้ว่าตรงไหนของประเทศจีน มากับเรือ มาขึ้นที่สายบุรี มาอยู่ที่นี่ญาติที่สายบุรีมีเชื้อสายจีนหลายคน ลูกจีนมาจากทางโน้น แต่แม่ของพ่อนะพุทไทยเก่ง พ่อก็พุทไทยได้ น้องของพ่อก็พุทไทยเก่ง ไปขายยางที่จีนมาซื้อ ทางโน้นมันพูดภาษาจีนกัน น้ำก็พูดจีนเก่งด้วย คำเป็นภาษาจีน” (ฉิ่น พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562)

กล่าวอีกนัยหนึ่ง บ้านสาเหาะในยุคบุกเบิกซึ่งย้อนขึ้นไปประมาณ 3 รุ่นคน ประกอบด้วยครอบครัวชาวจีนอพยพหรือมีเชื้อสายจีนอพยพหลายครอบครัว ประมาณการว่า 4 ครอบครัวจากทั้งหมดประมาณ 13 ครอบครัว (จวง อินโท, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2562) โดยปัจจุบันครอบครัวเหล่านี้ยังมีการสืบทอดความเชื่อและขนบธรรมเนียมประเพณีชาวจีนอยู่ เช่น การตั้งศาลเจ้าและศาลวิญญาณบรรพบุรุษภายในบ้าน การประกอบพิธีช่วงตรุษจีน และการประกอบพิธีเซ่งเม้ง เป็นต้น

นอกจากนี้ ชาวสาเหาะยุคบุกเบิกส่วนหนึ่งมาจากพื้นที่อื่น ทั้งจังหวัดชายแดนใต้และภาคใต้ตอนบน ดังกรณีปูนายประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 เดิมเป็นคนบ้านเชิงเขา อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส และเป็นที่มาของนามสกุล เพชรเชิงเขา ส่วนตาของเขาเดิมเป็นคน จ.ชุมพร เดินทางมาค้าช้างและแต่งงานกับยายของเขาที่นี่ (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 2 มกราคม 2563) เป็นต้น

ภาพ 1: ศาลเจ้าเงินในหมู่บ้าน

ภาพ 2: ศาลเจ้าเงินในหมู่บ้าน

บ้านป่าบอนก่อตัวขึ้นอีกลักษณะ เพราะประกอบด้วยชาวมลายูมุสลิมเป็นหลัก อีกทั้งไม่ได้มีเฉพาะที่อพยพมาจากจังหวัดอื่น หากแต่ยังมาจากตำบลหรือว่าอำเภอใกล้เคียงใน จ.ยะลา ด้วย ดังกรณีนายเลาะแมอิหม่ามประจำมัสยิดนุรูลฮูตา บ้านป่าบอน ต้นตระกูลของเขามาจาก ต.กอตตือระ อ.รามัน ส่วนตระกูลหลักอีก 3 ตระกูล คือ ตระกูลของหะยีอิบรอเฮง ตระกูลของเปาะปะจูเตาะ และตระกูลของปะจูปาแด บรรพบุรุษส่วนใหญ่มาจาก อ.ปานาเระ จ.ปัตตานี โดยในช่วงแรกจะตั้งบ้านเรือนบริเวณเชิงเขา กระจายกันออกไป พื้นที่ส่วนใหญ่เป็นป่า ก่อนที่ต่อมาจะขยับมาปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่บริเวณริมพูลานควายในปัจจุบัน (เลาะแม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2562)

ทั้งนี้ นอกจากชาวมลายูมุสลิมแล้ว บ้านป่าบอนในยุคบุกเบิกยังประกอบด้วยชาวไทยพุทธจำนวนหนึ่งด้วย ดังกรณี “น้ำเดช” อดีตภารโรงโรงเรียนวัดรังสิตาวาส บิดามาจากบ้านวัดป่าศรี ต.ตะโละ อ.ยะหริ่ง ส่วนมารดามาจาก อ.มายอ จ.ปัตตานี โดยบิดาของเขาได้มาทำสวนยางพาราบริเวณ “ป่าเวาะ” ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของบ้านป่าบอน ร่วมกับคนมลายูมุสลิมที่มาจากโกตาบารู แบ่งรายได้คนละครึ่ง นอกจากนี้ “น้ำเดช” เล่าว่าในช่วงแรกยังมีบ้านชาวไทยพุทธอีก 3 หลังที่บ้านป่าบอน โดยอยู่ถัดออกมาจากกลุ่มบ้านชาวมลายูมุสลิม (เดช ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2562) ขณะที่นายฮะแว บาซา อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ชาวมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนเล่าว่า สมัยเขาเป็นเด็กมีบ้านป่าบอนมีบ้านเรือนประมาณ 12 หลัง เป็นชาวมลายูมุสลิม 10 หลัง ชาวไทยพุทธ 2 หลัง และจำได้ว่าหลังหนึ่งเจ้าของชื่อนายทองสัก สองเมือง (ฮะแว บาซา, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2563) ในทำนองเดียวกัน บ้านสาเมาะในช่วงแรกมีบ้านเรือนของชาวมลายูมุสลิมตั้งอยู่ด้วยประมาณการว่า 3 ครัวเรือนจาก 13 ครัวเรือน (จวง อินโท, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2562)

การตั้งชื่อกลุ่มบ้านทั้งสองอิงกับสภาพแวดล้อมของพื้นที่เป็นหลัก บ้านสาเมาะตั้งชื่อตามต้นไม้ที่มีมากในพื้นที่ คือ ต้นสาเมาะ ซึ่งเป็นไม้ยืนต้นคล้ายต้นหว้า ส่วนบ้านป่าบอนตั้งชื่อตามสภาพของพื้นที่ท้ายหมู่บ้านที่เป็นพื้นที่ชุ่มน้ำและมีต้นบอนขึ้นกระจายไปทั่ว เรียกเป็นภาษามลายูว่า “ฮูแตกลาตี” แปลว่า “ป่าบอน” ที่ผ่านมากคนในพื้นที่พยายามจะให้มีการเรียกชื่อกลุ่มบ้านว่า “ฮูแตกลาตี” ตามภาษามลายู ทว่าด้วยความที่คนภายนอกรู้จักกลุ่มบ้านนี้ในนามบ้านป่าบอนมากกว่า จึงยังคงเรียกกลุ่มบ้านนี้ว่าบ้านป่าบอนดังในปัจจุบัน

ทั้งนี้ ด้วยความที่บ้านสาเมาะและบ้านป่าบอนเป็นพื้นที่สำหรับการย้ายถิ่นหรือขยับขยายมาจากพื้นที่อื่น กลุ่มบ้านทั้งสองจึงไม่มีเรื่องเล่าหรือตำนานการตั้งถิ่นฐานเหมือนเช่นหมู่บ้านดั้งเดิม และเพราะเหตุดังนั้นก็จึงไม่มีเรื่องเล่าหรือตำนานที่ยึดโยงกับเมืองรามันห์ในประวัติศาสตร์³ เหมือนเช่นบางหมู่บ้านหรือบางตำบลใน

³ เมืองรามันห์ปรากฏทั้งในประวัติศาสตร์ลายลักษณ์และประวัติศาสตร์บอกเล่า ในประวัติศาสตร์ลายลักษณ์ เมืองรามันห์ปรากฏขึ้นในสมัยพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกที่ส่งกองทัพมาตีปัตตานีในปี พ.ศ. 2329 แต่ปัตตานียังคงพยายามต่อต้านสยามเป็นระยะ ต่อมาในปี พ.ศ. 2351 พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าฯ จึงมีพระบรมราชโองบายให้แบ่งการปกครองปัตตานีเป็น 7 หัวเมือง ประกอบด้วย ปัตตานี ยะหริ่ง รามันห์ สายบุรี ระแงะ ยะลา และหนองจิก ปกครองโดยเจ้าเมืองที่ได้รับการแต่งตั้งจากรัฐบาลสยามภายใต้การควบคุมดูแลของเจ้าเมืองสงขลา เจ้าเมืองทั้ง 7 หัวเมืองได้รับบรรดาศักดิ์ โดยเจ้าเมืองรามันห์มีบรรดาศักดิ์เป็นพระยารัตนภักดีศรีราชบริพัตรสุนทรทิวังษา (ครองชัย 2552: 79-80) ต่อมาในสมัย

อ.รามัน รวมถึงในอำเภอใกล้เคียง เช่น บ้านตะโหนด ซึ่งในปัจจุบันอยู่ในเขต อ.ริโอเสาะ จ.นราธิวาส ตำนานเล่าว่าในอดีตเคยขึ้นกับเมืองรามันห์ เป็นพื้นที่ทำนาทนต์และส่งข้าวให้กับเจ้าเมืองรามันห์เป็นประจำทุกปี เช่นเดียวกับบ้านปากาซาแม ต.วังพญา อ.รามัน ตำนานเล่าว่าในอดีตเป็นพื้นที่ปลูกข้าวของเจ้าเมืองรามันห์ที่โกตาบารู แสดงให้เห็นถึงการขยายตัวของ การบุกเบิกพื้นที่ทางไกลเพื่อทำการเกษตร นอกจากนี้ มีหมู่บ้านที่เคยเป็นพื้นที่เลี้ยงช้างศึกของเจ้าเมืองรามันห์ นั่นคือ บ้านกือเม็ง ต.อาซ่อง อ.รามัน และยังเป็นหมู่บ้านที่มีหลักฐานทางศิลปวัฒนธรรมดั้งเดิมของท้องถิ่น เช่น มโนราห์มลายู และมะโย่ง ชื่อหมู่บ้านมีที่มาจากชื่อของสตรีผู้นำชุมชนที่เข้มแข็ง เป็นที่ภูมิใจของคนในหมู่บ้าน แต่ช่วงหนึ่งหน่วยราชการกลับตั้งชื่อหมู่บ้านว่า “กาเม็ง” ซึ่งแปลว่าแพะ ทำให้ชาวบ้านรู้สึกไม่พอใจเป็นอย่างมาก และได้ดำเนินการเปลี่ยนชื่อหมู่บ้านใหม่เป็นชื่อกือเม็งในที่สุด (มะอีซอ และคณะ 2553: 48) ขณะที่กลุ่มบ้านจือเบาะซึ่งเป็นกลุ่มบ้านคบหิตราว 40 ครัวเรือนที่บ้านจือแร ต.กอตตือระ อ.รามัน เล่ากันว่าในอดีตเป็นบ้านของภรรยาเจ้าเมืองรามันห์ที่เจ้าเมืองสร้างให้ พร้อมกับให้บริวารมาอยู่แวดล้อม (วลัยลักษณ์ และคณะ 2553: 68) เป็นต้น

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้มีการเปลี่ยนมาใช้ระบบเทศาภิบาล โดยได้รวมหัวเมืองทั้ง 7 ของปัตตานีเข้าเป็นส่วนหนึ่งของมณฑลนครศรีธรรมราชที่จัดตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2439 โดยให้เจ้าเมืองเดิมปกครอง ส่วนในระดับมณฑลมีข้าหลวงใหญ่ประจำมณฑลเป็นผู้ปกครอง มีอำนาจในการปกครอง การศาล และการเก็บภาษีอากรแทนที่อำนาจเบ็ดเสร็จของเจ้าเมืองเดิม ต่อมาในปี พ.ศ. 2444 ได้มีการจัดแบ่งเขตเมืองเป็นอำเภอ หัวเมืองรามันห์แบ่งเป็น 2 อำเภอ ได้แก่ อำเภอกลางเมือง และอำเภอเบตง มีการตั้งกรมการอำเภอขึ้น และให้ตั้งข้าราชการระดับสูง 4 ตำแหน่งในแต่ละเมือง ได้แก่ พระยาเมือง ปลัดเมือง ยกกระบัตรเมือง และผู้ช่วยราชการเมือง (เพ็งอ้ง: 84-86) ต่อมาในปี พ.ศ. 2449 อังกฤษเริ่มเข้ามามีอิทธิพลต่อหัวเมืองทางตอนเหนือของมลายู รัฐบาลสยามจึงตั้งมณฑลปัตตานีแยกออกมาจากมณฑลนครศรีธรรมราช และรวบหัวเมืองจาก 7 หัวเมืองให้เหลือ 4 หัวเมือง ได้แก่ ปัตตานี สายบุรี ระแงะ และยะลา ซึ่งประกอบด้วยรามันห์และยะลา ต่อมาในปี พ.ศ. 2465 มีการเปลี่ยนชื่อเมืองเป็นจังหวัด และในปี พ.ศ. 2474 จังหวัดสายบุรีถูกยุบรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของจังหวัดปัตตานี และได้ยกเลิกมณฑลปัตตานีเหลือเพียงจังหวัดปัตตานี ยะลา และนราธิวาส (ระแงะเดิม) ตั้งแต่ปี พ.ศ. 2476 เป็นต้นมา (เพ็งอ้ง: 122)

ส่วนประวัติศาสตร์บอกเล่าจะเน้นในส่วนเจ้าเมืองรามันห์ กล่าวคือ เดิมเมืองรามันห์เป็นส่วนหนึ่งของอาณาจักรปัตตานี แต่ในปี พ.ศ. 2353 ต่วนมาโฮร์ หรือที่ชาวบ้านเรียกว่า โต๊ะนิโต๊ะละห์ ประกาศแยกเมืองรามันห์ออกจากอาณาจักรปัตตานี เพื่อตั้งสหพันธรัฐรามันห์ แต่ไม่สำเร็จ ดังนั้น เมื่อถึงคราวสยามแยกปัตตานีเป็น 7 หัวเมือง จึงได้แต่งตั้งต่วนมาโฮร์เป็นเจ้าเมืองรามันห์ (อารีฟิน และคณะ 2558: 180) กล่าวกันว่าต่วนมาโฮร์โปรดปรานการละเล่น โดยเฉพาะสืละและดีเกรฮูลู เมืองนี้จึงชื่อว่า โกตาโรโม แปลว่าเมืองรื่นเริง (วลัยลักษณ์ และคณะ 2553: 106) อีกทั้งยังเชี่ยวชาญเรื่องการเลี้ยงช้าง สามารถขึ้นไปขี่ช้างตกมันหรือไม่ถูกช้างตกมันทำอันตราย เชื่อกันว่าหากพบช้างป่าเข้าไปทำลายสวน ให้นึกถึงโต๊ะนิช้างป่าเหล่านั้นจะไม่ทำลายสวนอีก (ศรีศักร และคณะ 2550: 108-115) ต่วนมาโฮร์เสียชีวิตในปี พ.ศ. 2369 ศพถูกฝังไว้ที่สังการ์ บ้านนังสำเร็จ บุตรของเขาคือต่วนนิฮูลู หรือต่วนกูโน ขึ้นเป็นเจ้าเมืองแทน ต่อมาต่วนนิฮูลูเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2379 บุตรของเขาคือต่วนติมนขึ้นเป็นเจ้าเมือง เมื่อต่วนติมนเสียชีวิตก็ได้แต่งตั้งต่วนญาฆซึ่งเป็นน้องชายต่างมารดาเป็นเจ้าเมือง โดยมีต่วนลือเบะห์ บุตรต่วนติมน เป็นผู้ช่วยเจ้าเมือง (อารีฟิน และคณะ 2558: 199) ต่วนญาฆเป็นผู้ที่นิยมศึกษาวิถีชีวิตของชาวตะวันตกที่เข้ามาอาศัยในตำบลโกตาบารู ทำให้เขาเป็นเจ้าเมืองที่มีความคิดกว้างไกลกว่าเจ้าเมืองคนอื่นในยุคเดียวกัน ทั้งยังชอบเล่นกีฬาและล่าสัตว์ (เพ็งอ้ง: 209)

ในปี พ.ศ. 2445 สยามได้กวาดล้างเจ้าเมืองที่ต่อต้านระเบียบบริหารราชการแผ่นดินใหม่ที่ยกเลิกตำแหน่งเจ้าเมือง โดยได้ส่งพระยาสุโขม ผู้สำเร็จราชการมณฑลนครศรีธรรมราช ไปจับกุมเจ้าเมืองระแงะ เจ้าเมืองสายบุรี รวมถึงต่วนลือเบะห์ ลงรายา ผู้ช่วยเจ้าเมืองรามันห์ ต่วนลือเบะห์ถูกนำตัวไปควบคุมไว้ที่เมืองสงขลา ด้วยข้อหาฆ่าคนตาย ถูกสั่งจำคุก 20 ปี หลังจากนั้นถูกนำตัวลงเรือชื่อว่า “จำเรียม” เข้ากรุงเทพฯ เพื่อป้องกันไม่ให้เจ้าเมืองรามันห์คิดกบฏ แต่ระหว่างเดินทางได้หายสาบสูญไปโดยไม่ทราบชะตากรรม บ้างก็ว่าเรืออับปางหรือถูกโยนทิ้งทะเลระหว่างนั่งเรือไปกรุงเทพฯ หลังจากนั้นก็ไม่มีการสืบทอดตำแหน่งเจ้าเมืองรามันห์ซึ่งถือเป็นตระกูลเจ้าเมืองที่ร่ำรวยและแข็งแกร่งที่สุดใน 7 หัวเมือง (วลัยลักษณ์ และคณะ 2553: 66-68; อารีฟิน และคณะ 2558: 240)

2. การทำมาหากิน

ชาวสาเหาะและชาวป่าบอนสมัยบุกเบิกทำการแผ้วถางและจับจองพื้นที่สำหรับการเพาะปลูกเพื่อบริโภคในครัวเรือนเป็นหลัก ขณะเดียวกันก็ประกอบอาชีพอื่นเสริมเพื่อหารายได้เป็นเงินสด ดังกรณีบ้านสาเหาะที่นายจวง อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 เล่าว่า “การทำมาหากินของคนในช่วงแรกเริ่มตั้งหมู่บ้านจะมีการปลูกข้าวไร่ การปลูกมัน เอาไว้กิน แต่ไม่ได้ผลผลิตดีมาก เพราะว่ามีหนูป่า แล้วก็มีการทำซี้ได้ไว้เพื่อขาย” (จวง อินโท, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2562) เช่นเดียวกับบ้านป่าบอนที่ในสมัยบุกเบิกจะทำนาเป็นหลัก ทั้งบริเวณเชิงเขาและในที่ลุ่มใกล้พรุ ขณะเดียวกันก็มีการจับหาสัตว์น้ำบริเวณพรุด้วยเครื่องมือประมงอย่างง่าย เช่น เบ็ด อวน รวมถึงมีการเลี้ยงวัวควายทั้งเพื่อใช้ในการทำนาและเพื่อการบริโภคในงานเลี้ยง โดยเฉพาะงานแต่งงาน

ต่อมาชาวสาเหาะและป่าบอนเริ่มนำยางพาราพันธุ์พื้นเมืองมาปลูกเป็นรายได้ ควบคู่กับการทำนาเพื่อบริโภคในครัวเรือน ดังที่นางฉิ้นเล่าว่า

“ตอนนั้นที่บ้านกริตยางกับทำนา ส่วนมากทำนา ทำนาแปลงเล็กๆ ดำนา ถอนกล้า แม่สอน ตอนนั้นอายุ 5-6 ขวบ อยู่กับแม่ เพราะว่าพ่อเสียชีวิตจากอุบัติเหตุ ป่วยอยู่ได้ 3 วันก็เสียชีวิต แม่สอนดำนา ถอนกล้า โอ้ยลำบาก แต่ก่อน แต่ว่าเขากินกันนะ มีอะไรก็กินกันตามประสา ไม่ค่อยมีเงินซื้อของ ใช้ไม้ฟัน ตะเกียง ไม่มีไฟฟ้า” (ฉิ้น พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562)

การทำสวนยางพาราในสมัยนั้นทำเป็นยางแผ่น ไม่มีผู้รับซื้อในหมู่บ้านหรือพื้นที่ใกล้เคียง จำเป็นต้องนำไปขายเองที่ตลาดในตัวอำเภอรามัน โดยบรรทุกใส่ประทุนหลังช้างไป ดังที่ “ครูพรทิพย์” เล่าว่า

“สมัยก่อนเค้าจะเอายางแผ่นใส่ประทุนหลังช้างไปขายที่ตลาดรามัน สมัยที่ยังทันเห็นอยู่นะ เอาช้างขนยางขนของไปขายที่รามัน ที่นี้ไม่มีม้า เค้าใช้ช้างกัน ง่ายกว่า และก็ทุกของได้เยอะกว่า แล้วเค้าก็รวมๆ กันไป คือ มันมีหลายเจ้าที่ปลูกยาง พอดีได้ก็รวมๆ กันไปขาย ใช้ช้างตัวเดียวกัน แต่ว่าตอนหลังนี้พอมารถยนต์เปลี่ยนจากช้างมาเป็นรถจี๊ป แต่ว่าเมื่อก่อนไม่มีถนน เป็นทางเดินไปรามัน เป็นทางเดินเล็กๆ สูดยอดเลย” (พรทิพย์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2563)

นอกจากยางพาราแล้ว ยังมีการนำผลผลิตการเกษตรอื่น เช่น มะนาว ไปจำหน่ายที่ตลาดในอำเภอรามันด้วย โดยนอกจากเส้นทางที่ยากลำบากแล้ว ยังต้องเผชิญกับการถูกดักปล้นและทำร้าย ดังกรณียายของ “ยายแจ่ม” ที่ว่า

“แม่เล่าให้ฟังว่าตอนเด็กๆ อายุ 11-12 ปี ไปตลาดกัน ไปเป็นคณะ เค้าให้ขนของไปขายที่ตลาดกัน แม่ก็เก็บมะนาวไปขาย ต้องเดินไปข้ามสะพานไม้ตรงนั้น ตรงที่ออกไปนั้นไง เค้าพาเดินไม่ให้เดินกัน ลำบาก โอ้ยแต่ก่อนแม่เดินไปตลาด ไม่ใช่รถ แล้วเดินข้ามสะพาน บางทีมะนาวก็ตกน้ำ ลอยน้ำไปหมด แล้วแม่เล่าว่าตอนยายไปทำงานที่สวนตาโมะโดนแขกตีด้วย เป็นโจร มันจะปล้นเอาเงิน เอาของ ตีตรงที่ตัดดอกไม้ ตรงนี้เลย พรวดเข้าไป น้องแกยังแบเบาะอยู่นิ ยายละเมียง ร้องไห้กันหมดเลย ทั้งพี่ทั้งน้อง ตอนนั้นแกยังเด็กอยู่เลย” (แจ่ม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2562)

เส้นทางเดินเท้าจากบ้านสาเหาะและป่าบอนไปตลาดใน อ.รามัน เริ่มจากการเลาะเลียบบำธารถที่บ้านจำปูน (เดิมอยู่ในเขตหมู่ 4 และแยกออกมาเป็นหมู่ 6 ในปี พ.ศ. 2548) ผ่านบ้านเจาะลิมัส ต.อาซ่อง และ

ต่อไปยังตลาดกาบอเกาะใน ต.กาบอเกาะ ซึ่งเป็นศูนย์กลางของ อ.รามัน ใช้เวลาเดินทางประมาณ 1 วัน เพราะเส้นทางลำบาก อีกทั้งยังต้องระมัดระวังสัตว์ป่า เช่น เสือ ลอบทำร้าย ดังที่นายเลาะแมเล่าว่า “เวลาเดินไปตลาดรามันต้องระวังเพราะมีเสือมาก เคยได้ยินเสียงของเสือร้องตอนช่วงสายๆ ถึงกลางวัน หรือแม้แต่เวลาเดินทางไปมาใกล้ๆ ก็ยังเดินสวนหรือเห็นเสืออยู่ไกลๆ แต่ถ้าเราเดินไปเงียบๆ ไม่เดินเข้าไปหา เสือกก็ทำอะไรเรา” (เลาะแม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2562)

3. ขนบธรรมเนียมประเพณี

ชาวสามะและชาวปาบอนในยุคบุกเบิกมีจำนวนไม่มาก ตั้งบ้านเรือนอยู่ห่างกัน และใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพ ไม่ค่อยมีเวลาจัดกิจกรรมทางสังคมหรือประเพณีมากนัก การพบปะพูดคุยจึงเกิดขึ้นในบริบทของการทำมาหากินเป็นหลัก เช่น ระหว่างการทำนา การตัดยางพารา และการเลี้ยงวัวควาย ดังที่ “น้ำพิน” เล่าว่า “คนเมื่อก่อนก็จะเจอกันตอนกรีดยาง ถ้ามีสวนติดกัน หรือว่าเจอกันตอนเลี้ยงวัวควายตามทุ่งหญ้า ก็จะทักทาย คุยกันเรื่องโน้นเรื่องนี้ อย่างราคายางพารา วิธีการเลี้ยงวัวควาย การรักษาโรควัวควาย” (พินทิวา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 มีนาคม 2563)

อย่างไรก็ดี หากมีการจัดงานสำคัญในครอบครัว เช่น งานแต่งงาน ก็จะมีการเชิญเพื่อนบ้านมาร่วม ซึ่งไม่ได้จำกัดเฉพาะในกลุ่มบ้านเดียวกัน หากแต่ยังรวมถึงอีกกลุ่มบ้านซึ่งมีความแตกต่างทางศาสนาและชาติพันธุ์ด้วย หากเจ้าภาพเป็นคนไทยพุทธ ก็จะมีการทำอาหารแยกต่างหาก โดยอาจขอให้คนมลายูมุสลิมมาทำให้หรืออาจจะเป็นคนไทยพุทธทำก็ได้ เพียงแต่ไม่ให้มีส่วนผสมของหมู เช่นเดียวกับภาษาชนและโต๊ะรับประทานอาหารที่มีการแยกออกมาต่างหาก แต่หากแขกมลายูมุสลิมคนใดประสงค์จะรับประทานอาหารร่วมกับแขกไทยพุทธก็สามารถกระทำได้เช่นกัน ขณะที่หากเจ้าภาพเป็นคนมลายูมุสลิม ก็ไม่ต้องจัดทำอาหาร ใช้ภาษา หรือว่าจัดโต๊ะรับประทานอาหารแยกต่างหากให้แขกไทยพุทธ เนื่องจากศาสนาพุทธไม่มีข้อห้ามเกี่ยวกับอาหาร ดังคำกล่าวของ “น้ำพิน” ที่ว่า

“ถ้าเป็นงานแต่งของคนอิสลามเราก็ไม่ต้องเตรียมตัวอะไรมาก นอกจากไปร่วมงานตามคำเชิญและไปร่วมแสดงความยินดี เตรียมแค่เงินใส่ซอง เพื่อแสดงความยินดีและช่วยเหลืองานเท่านั้น ระหว่างงานแต่งกับงานสุนัต (พิธีชลิบ) เราชอบไปงานแต่งมากกว่า เพราะว่าได้ดูคู่บ่าวสาวว่าแต่งตัวสวยหล่อมากน้อยแค่ไหน ล่าสุดก็ไปงานแต่งของลูกเพื่อนที่บ้านปาบอนช่วงปลายเดือนที่ผ่านมา” (พินทิวา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 มีนาคม 2563)

เช่นเดียวกับนางฉิ่น เธอมักไปร่วมงานแต่งงานชาวมลายูมุสลิม ดังคำกล่าวของเธอว่า “งานแต่งงานนี้ถ้าเขามอบอกจะไปทุกครั้งเลย ถ้าเขามอบอกก็ไป เพราะว่าไม่ต้องมีอะไรมาก เหมือนกันไทยพุทธนี้แหละ ไทยพุทธเรา ถ้าเขาบอกเราก็ไป” (ฉิ่น พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562)

ส่วนประเพณีหรือพิธีกรรมที่เกี่ยวกับศาสนายังมีไม่มาก เนื่องจากศาสนสถาน เช่น วัด และมัสยิด ยังไม่มี หากคนไทยพุทธจะบวชก็ต้องเดินทางไปบวชที่วัดในพื้นที่อื่น เช่นเดียวกับพิธีศพที่ต้องไปทำที่วัดในพื้นที่อื่น ขณะที่คนมลายูมุสลิมจะสะดวกกว่าเพราะว่ามีมัสยิดในพื้นที่ใกล้เคียงให้สามารถประกอบพิธีได้ โดยเฉพาะ

พิธีศพ อย่างไรก็ดี ด้วยความที่พิธีศพจัดที่บ้านด้วย โดยเฉพาะการอาบน้ำศพก่อนจะนำไปประกอบพิธีที่มีสยิดและฝังที่กุโบร์ คนไทยพุทธสามารถเดินทางไปแสดงความเสียใจที่บ้านได้ โดยมักจะนำข้าวสารหรือน้ำตาลทรายไปร่วมแสดงความเสียใจ ซึ่งสามารถกระทำได้อย่างต่อเนื่องจนกระทั่งหลังเสียชีวิตครบ 7 วัน ดังกรณีนางฉิ่นว่า “มีเพื่อนคนแขก แต่ว่าตอนนี้เสียหมดแล้ว แต่ว่าเมื่อก่อนก็ไปทำบุญนะ อย่างเวลาตายเราเอาเบี้ย เอาน้ำตาล หรือว่าข้าวสาร อะไรแบบนี้ละ ไปช่วยงาน” ฉิ่น พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562)

4. การปฏิบัติศาสนา

หลังจากตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนและสร้างเรือกสวนไร่มาแล้ว ชาวสาเมาและชาวปาบอนได้ดำเนินการก่อสร้างศาสนสถานสำหรับประกอบพิธีทางศาสนา โดยประมาณปี พ.ศ. 2476 ชาวสาเมาซึ่งเป็นคนไทยพุทธได้ช่วยกันสร้างที่พักสงฆ์บริเวณเนินเขา สำหรับใช้ในการประกอบพิธีทางศาสนา ยกเว้นการบวช เนื่องจากยังไม่มีอุโบสถ หลังจากนั้นก็มีการพัฒนาที่พักสงฆ์อย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะการขอพระราชทานวิสุงคามสีมาเพื่อยกสถานะเป็นวัด โดยได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาวันที่ 12 เมษายน 2511 และได้รับการรับรองสภาพวัดจากสำนักงานพระพุทธศาสนาจังหวัดยะลา ให้มีชื่ออยู่ในทะเบียนวัดของสำนักงานพระพุทธศาสนาแห่งชาติ และมีสภาพเป็นวัดตามมาตรา 31 แห่งพระราชบัญญัติคณะสงฆ์ พ.ศ. 2505 ในวันที่ 18 มกราคม 2556 ชื่อวัดรังสิตาวาส หรือที่เรียกกันว่า “วัดสาเมา” มีเนื้อที่ 22 ไร่ มีเจ้าอาวาสชื่อพระอธิการเพชรแก้ว สังกัดคณะสงฆ์มหานิกาย

หลังจากได้รับพระราชทานวิสุงคามสีมาและยกสถานะเป็นวัด ชาวสาเมาได้ช่วยกันสร้างโบสถ์สำหรับใช้ในการประกอบพิธีอุปสมบท โดยมีนายเอียด บิดา “ตาหวาน” เป็นผู้นำในการก่อสร้าง ดังคำเล่าของ “ตาหวาน” ที่ว่า “พ่อเป็นคนสร้างโบสถ์ ก่อนหน้านั้นก็มีการพัฒนาวัดมาเป็นรุ่นๆ เราทันตอนสร้างโบสถ์ คนช่วยกันสร้างเอง ไปขนก่อนหินมาจากภูเขา ขนทรายมา ปูนซื้อยะลา ทุกข้างมา” (ทองหวาน ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2562)

นอกจากพิธีเกี่ยวกับวันสำคัญทางศาสนา ต่อมาชาวสาเมาได้จัดงานประเพณีทางศาสนา เช่น ทอดกฐิน ทอดผ้าป่า เพื่อระดมเงินมาใช้ในการพัฒนาวัด ซึ่งจัดต่อเนื่องมาเป็นประจำทุกปี โดยนอกจากชาวสาเมาในพื้นที่แล้ว ในระยะหลังบางครั้งก็ได้เจ้าภาพจากชาวสาเมาที่ไปทำงานหรืออาศัยที่อื่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือหลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในปี พ.ศ. 2547 ทหารหรือหน่วยงานความมั่นคงในพื้นที่ซึ่งมักเป็นหรือร่วมเป็นเจ้าภาพทอดกฐินด้วยในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของปฏิบัติการสร้างความสัมพันธ์กับชุมชน

ส่วนชาวปาบอนซึ่งเป็นคนมลายูมุสลิมได้ช่วยกันสร้างบาเลาะเซาะห์สำหรับประกอบพิธีทางศาสนา โดยเฉพาะการละหมาด มีนายเลาะแมและนายปะดออิงเป็นอิหม่ามร่วมกัน ทว่าไม่มีคอเต็บและบิหลัน และไม่สามารถใช้ในการละหมาดเที่ยงวันศุกร์ (ญุมอะฮ์) ได้ ซึ่งบิหลันประจำมัสยิดนูลูตุดา บ้านปาบอน คนปัจจุบันเห็นว่าไม่ถือเป็นความบกพร่องในการปฏิบัติศาสนา เนื่องจากว่ายังมีคนไม่ครบตามจำนวน และผู้ชายบ้านปาบอนก็ไม่จำเป็นต้องเดินทางไปละหมาดเที่ยงวันศุกร์ที่มีสยิดในหมู่บ้านอื่น สามารถละหมาดที่บ้านหรือว่าที่บา

ลาเซาะห์ได้ แม้จะไม่นับเป็นละหมาดเที่ยงวันศุกร์ก็ตาม (บิหลันมัสยิดนุรุลฮูดา, สันทนากลุ่มมัสยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563)

ทั้งนี้ บาลาเซาะห์ตั้งในที่ราบลุ่มใกล้พรุลานควาย จึงประสบปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี ต่อมาปี พ.ศ. 2519 จึงได้ย้ายมาสร้างบนเนิน อยู่ห่างจากพรุออกมา เป็นที่ดินที่นายปะดอเฮงบริจาคให้ พร้อมกันนั้นก็ ได้มีการขอจดทะเบียนเป็นมัสยิดชื่อ นุรุลฮูดา และมีการเลือกตั้งอิหม่าม โดยคณะกรรมการอิสลามประจำ จังหวัดเดินทางมาเป็นผู้ดำเนินการ โดยนายเลาะแม ซึ่งเป็นอิหม่ามบาลาเซาะห์เดิมได้รับการเสนอชื่อและ แต่งตั้งเป็นอิหม่ามประจำมัสยิดคนแรก และดำรงตำแหน่งเรื่อยมาจนปัจจุบันเป็นเวลากว่า 40 ปี (สันทนากลุ่ม มัสยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563)

มัสยิดเป็นสถานที่ประกอบพิธีกรรมทางศาสนา โดยนอกจากละหมาดเที่ยงวันศุกร์แล้ว ยังใช้ประกอบ พิธีทางศาสนาหรือกิจกรรมทางศาสนาอื่นอีก เช่น การบรรยายธรรม งานเมาลิด กิจกรรมอาซูรอ รวมถึงพิธีศพ

นอกจากนี้ ในบริเวณมัสยิดยังประกอบด้วยตาดิกา ซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ศาสนาอิสลามและเป็น สถาบันการศึกษาสำหรับเด็กในบ้านป่าบอนรวมถึงเด็กมุสลิมบ้านสาเมาะ คำว่าตาดิกาเป็นคำย่อภาษามลายู TADIKA ซึ่งมาจากคำว่า Taman Didikan Kanak Kanak ซึ่งหมายถึงสวนหรือศูนย์อบรมเด็กเล็ก โดยตาดิกา ก่อสร้างขึ้นพร้อมๆ กับมัสยิด และก่อนหน้านี้อีกมีการเรียนการสอนศาสนาอิสลามให้กับเด็กที่บาลาเซาะห์ด้วย แต่ยังไม่ได้เป็นกิจจะลักษณะหรือเป็นทางการ เมื่อเปรียบเทียบกับตาดิกาในมัสยิดที่อยู่ภายใต้การบริหารของ คณะกรรมการมัสยิดซึ่งมีอิหม่ามเป็นประธาน ซึ่งในสมัยนั้นคณะกรรมการมัสยิดเป็นผู้กำหนดหลักสูตรและวิชา สำหรับการเรียนการสอนเอง (สันทนากลุ่มตาดิกามัสยิดนุรุลฮูดา 14 กรกฎาคม 2563) ดังจะได้กล่าวถึงโดยละเอียดต่อไป

5. การศึกษาเล่าเรียน

ในช่วงแรกสุด การศึกษาเล่าเรียนดำเนินการภายในวัดรังสิตาวาส มีพระเป็นผู้สอน อาศัยพื้นที่ใต้กุฏิ เป็นห้องเรียน ดังคำเล่าของ “ตาทวน” ที่ว่า

“เรียนหนังสือในวัด วัดสาเมาะ ท่านครู จันทรทอง เป็นเจ้าอาวาส เข้าเรียนที่วัดตอน 7 ปี พระสอน เรียนที่กุฏิ สอนท่อง อ่าน ก. ข. เขียนด้วย พระคนเดียวที่สอน เด็กไม่มาก ประมาณ 10 คนได้ มี ป.1 ถึง ป.4 สอนเลขด้วย เรียนไม่ต้องเสียเงิน กลับมากินข้าวที่บ้าน เรียนจบชั้น 3 เพราะที่ไม่สบาย แล้วพอหายก็อายุมาก แล้ว มากกว่าเพื่อนแล้ว ก็เลยไม่ไปเรียนต่อ ไม่ได้ใบสุทธิหรือว่าใบอะไรมา” (ตาทวน ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2562)

ต่อมาเริ่มมีการให้ครูจากข้างนอกมาสอน และมีการแยกห้องเรียน โดยมีการสร้างโรงสำหรับนักเรียน ชั้นประถมศึกษาปีที่ 3 และ 4 ควบคู่ไปกับการอาศัยพื้นที่บริเวณใต้กุฏิเป็นห้องเรียนสำหรับนักเรียนในส่วนที่เหลือ รวมถึงยังมีพระร่วมสอนด้วย ดังที่นางฉินเล่าว่า

“เรียนหนังสือในวัดนั้นแหละ แบบกุฏิวัดนั้นแหละ ตอนนั้น 7 ขวบ อยู่ ป.เตรียม มีเด็ก 50 คนเหลือ แต่ไม่ถึงร้อย ก็แบ่งกัน มี ป.เตรียม ป.1 ป.2 ป.3 ป.4 พวก ป.เตรียม ป.1 ป.2 เรียนใต้กุฏิ แล้วบางทีเขาทำโรง

ขึ้นมา ป.3 ป.4 นั้นอยู่เป็นโรง มีเรียน ก.ไก่ ข.ไข่ ถึง ฮ.นกยูงให้อ่านเขียน แล้ว ป.4 ป.3 ป.2 ก็มีเรียนเลข มีครูสอน มีครูนั้ม ครูพร้อม ครูเลี่ยม ครูเอี่ยม ครูใหญ่ชื่อนั้ม มีบ้านพักครูอยู่ที่ตรงนี้ สามแยกนี้ แล้วก็ที่โรงเรียนตอนนั้นะ แล้วก็มิพระสอนด้วย สอนธรรมดานี้แหละ ก.ไก่ ข.ไข่ นักเรียนใส่ชุดสีเขียว สีขาว แต่ไม่ใส่ก็ได้...เออ ตอนนั้นที่เขามีสงครามนะ เครื่องบินมา เขาก็ซุดคุ้ยเป็นร่องลึก เขากลั่นนะ กลั้วระเบิดจะลง เขาซุดคุ้ยไว้ลึกเลยยาวไป เขาให้เด็กนักเรียนหลบอยู่ในนั้นแหละ เครื่องบินมา มาเป็นแถวแบบนี้เลย” (ฉิน พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562)

เช่นเดียวกับคำเล่าของ “ยายแจ่ม” ที่ว่า

“ยายอายุ 11 ปีแล้วตอนไปเรียนหนังสือ เพราะว่าที่บ้านมีปัญหา ตอนนั้นมีครูมาสอนแล้ว ที่จำได้มีชื่อครูนั้ม ครูเอี่ยม แต่ว่าไม่ได้แต่งเครื่องแบบ แต่งตัวธรรมดา คนหนึ่งพักที่นี่ อีกคนมีบ้านอยู่ที่อื่น พอถึงเวลาก็มาสอนหนังสือ ก็สอนข้างล่างกุฏิพระ นั่งพื้นนี้แหละ เรียนบวกรเรียนลบเรียนคุณเรียนทานนี้แหละ คือหนังสือนั้นชื่อ ‘ปู่กับปู่ กู้จู้’ ตอนนั้นพวกเด็กเล็กไม่แยกห้อง เรียนด้วยกัน เรียนเข้าตี 9 เลิกตี 3 พักตี 12 บางคนกลับไปกินข้าวบ้าน บางคนก็ห่อข้าวมากิน เรียนหนังสือไม่เสียตังค์ ซุดนักเรียนก็แต่งมั่งไม่แต่งมั่ง ตอนนั้นถ้าคนไหนได้ใส่เสื้อตราสมคนนั้นรวย” (แจ่ม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2562)

ในช่วงแรกเด็กนักเรียนมีเฉพาะที่เป็นเด็กไทยพุทธบ้านสาเกาะ ไม่มีเด็กมลายูมุสลิม ดังคำเล่าของ “ตาหวาน” ที่ว่า “เด็กมีแต่คนไทย ไม่มีคนแขก ไม่รู้ว่าเขาไปเรียนหนังสือที่ไหน” (ทองหวาน ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2562) ทว่าต่อมา โดยเฉพาะในช่วงที่มีครูจากภายนอกมาสอน ก็เริ่มมีเด็กมลายูมุสลิมจากบ้านป่าบอนมาร่วมเรียนด้วย แม้จะต้องเรียนใต้กุฏิพระหรือว่ามีพระเป็นผู้สอนด้วยก็ตาม ดังที่ “ยายแจ่ม” เล่าว่า “ตอนนั้นมีเด็กมาเรียนสัก 20 คนได้ มีคนไทยประมาณ 10 กว่าคน 15 คนได้มั้ง อิสลามก็ได้ 4-5 คน มาจากป่าบอน เรียนที่กุฏิ เรียนกับพระได้ คำไม่ถ้อ” (แจ่ม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2562) เช่นเดียวกับคำเล่าของ “ครูพรทิพย์” ที่ว่า “สมัยรุ่นแม่ เด็กอิสลามเรียนในวัดด้วย แม่เล่าให้ฟังมีจากจำปูน จากบ้านป่าบอน แม่จะเล่าให้ฟังเวลาเค้าเจอ เค้าบอกคนนี้เรียนด้วยกันกับแม่ที่วัด ชื่อนั้นๆ แม่ก็จะเล่าให้ฟัง” (พรทิพย์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2563)

ทั้งนี้ การที่เด็กมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนเริ่มมาเรียนหนังสือในวัดรังสิตาวาสเป็นการเปิดโอกาสให้พวกเขาได้รู้จักและทำกิจกรรมร่วมกับเด็กไทยพุทธบ้านสาเกาะ โดยเฉพาะการเล่นในโรงเรียนจนกระทั่งเป็นเพื่อนสนิทกันหลายคน ดังคำเล่าของ “ยายแจ่ม” ที่ว่า

“ที่โรงเรียนก็เล่นกับเด็กอิสลามด้วย เป็นเพื่อนกัน เล่นวิ่งเชือกด้วยกัน เล่นหมากสอบ วิ่งซ่อนหากัน ผูกกันแหละให้ปิดตา วิ่งกันไปซ่อนแล้วไปหา ถ้าพบก็ตะโกนว่าหาพบแล้วเจอแล้วๆ แล้วก็ออกกันมาหมด เล่นเตย วิ่งเชือก แล้วเล่นหมากสอบ เล่นสามส้อย่าง เล่นในวัดแหละ แล้วก็พอดี 9 โรงเรียนเข้ากรุงให้ขึ้นไปเรียน ถ้าใครไปไม่ทันตอนตี 9 เขาจะทำโทษแหละลูก ถอนหญ้าชี้เสีย หญ้าที่ติดผ้านุ่งนั้น ถ้าไปเรียนไม่ทันนั้นถอนมือ แสบหมดนิ ครูให้ถอนหญ้าในวัดนะ เขาลงโทษโดยให้ถอนแหละ พอขึ้นห้องเรียนให้ร้องเพลงชาติ พอเรียนจบก็ยี้รู้จักกัน เจอกัน แต่ว่าตอนนี้เขาตายกันหมดแล้ว” (แจ่ม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2562)

นอกจากที่โรงเรียนแล้ว เด็กไทยพุทธและเด็กมลายูมุสลิมเหล่านี้ยังเที่ยวเล่นด้วยกันนอกโรงเรียนและไปมาหาสู่กันด้วย จนกระทั่งเป็นเพื่อนสนิทกันและสานต่อความสัมพันธ์มาอย่างต่อเนื่องหลังสำเร็จการศึกษา ดังคำเล่าของนางฉิ่นที่ว่า

“ตอนนั้นเด็กอิสลามก็มาเรียนด้วย อิสลามป่าบอนนั้นแหละ จำปูนด้วย แล้วก็มื่อเปาะ วังพญา เยอะ เกือบเท่าๆ ไทยพุทธ เค้าไม่ถือนะ เรียนหนังสือในวัด ได้กุฎิพระ เป็นเพื่อนกัน คุยภาษาไทยกัน แล้วตั้งแต่เด็ก จนโตมา ถ้าอิสลามงานมัสยิด เราก็แห่กลองยาวไป แห่บายสีไป ถ้าเรามีงานในวัด เขาก็แห่สัลดมาเล่นในวัด แล้วเขาทำบายสีมา อยู่ด้วยกันเลย” (ฉิ่น พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562)

เช่นเดียวกับ “ป้าติ่ม” ที่เล่าว่า

“เรียนที่โรงเรียนวัดรังสิตาวาส มีเพื่อนร่วมชั้นทั้งพุทธและอิสลาม จบ ป.4 ไม่ได้เรียนต่อเพราะว่าพ่อ แม่จน มีพี่น้องถึง 5 คน พ่อแต่งงานก็ทำไร่ทำนา มีลูกด้วยกัน 3 คน เคยมีเพื่อนที่เป็นอิสลามที่เรียนมาก็จบ แล้วก็มาช่วยที่บ้านทำงาน จะไปมาหาสู่กันเวลาเพื่อนอิสลามจัดงานบุญ เวลาของคนพุทธมีเทศกาลชักพระ เพื่อนมุสลิมก็จะเข้ามาดู ตอนมีงานบวชเค้าก็มาเหมือนกัน” (ติ่ม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 6 พฤศจิกายน 2562)

อย่างไรก็ดี แม้ช่วงนี้จะมีเด็กมลายูมุสลิมมาเรียนที่วัดรังสิตาวาส ทว่ายังไม่มีครูมลายูมุสลิมมาสอน ซึ่งต่างจากหลังจากที่มีการสร้างโรงเรียนวัดรังสิตาวาสขึ้นในบริเวณใกล้กับวัด ที่เริ่มมีครูมลายูมุสลิมได้รับการบรรจุมาเป็นครูที่โรงเรียน และเพิ่มจำนวนขึ้นอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบันมีจำนวนมากกว่าครูไทยพุทธดังจะได้กล่าวถึงต่อไป

6. การคบหาสมาคมและการแต่งงาน

ด้วยความที่มีโอกาสพบปะพูดคุยในระหว่างการประชุมอาชีพ และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการเรียนหนังสือด้วยกันในเวลาต่อมา ชาวสาเหาะและชาวป่าบอนในช่วงนี้จึงรู้จักและใกล้ชิดสนิทสนมกันค่อนข้างมาก และบางรายก็เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางของอีกฝ่าย โดยชาวสาเหาะที่เป็นที่รู้จักในหมู่ชาวป่าบอนคือ “ลุงช่วง” หรือที่ชาวป่าบอนเรียกกันว่า “แบมะ”

“ลุงช่วง” เกิดและเติบโตที่บ้านสาเหาะ เขาเรียนหนังสือที่วัดรังสิตาวาส ซึ่งทำให้เขาได้รู้จักกับเด็กมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนรวมถึงหมู่บ้านอื่น และได้คบหาสมาคมกันมาอย่างต่อเนื่องหลังสำเร็จการศึกษาชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากที่นี่ นอกจากนี้ เขายังคบหาสมาคมกับคนมลายูมุสลิมที่ไม่ได้เรียนด้วยกันและที่อยู่หมู่บ้านอื่นด้วยอีกหลายคน จนกล่าวกันว่าเขาเป็นคนไทยพุทธบ้านสาเหาะที่รู้จักหรือว่าคบหาสมาคมกับคนมลายูมุสลิมมากที่สุด รวมถึงเป็นคนไทยพุทธที่เป็นที่รู้จักมากที่สุดในหมู่มลายูมุสลิม ซึ่งสาเหตุที่เป็นเช่นนี้ส่วนหนึ่งเป็นเพราะเขาแสดงความใส่ใจในสังคมวัฒนธรรมมลายูมุสลิมอย่างเด่นชัด โดยเฉพาะการเรียนรู้ภาษามลายูจนกระทั่งสามารถพูดได้คล่องแคล่วที่สุดในหมู่มลายูมุสลิม ดังคำกล่าวของบุตรชายเขาที่ว่า “ถัดจากพ่อที่พูดภาษาอิสลามเก่งที่สุดแถวนี้ก็คือผมนี่แหละ” (สุเมธ พรหมเลข, สัมภาษณ์ 3 มีนาคม 2564) ขณะเดียวกัน

การที่เขาดำเนินกิจการโรงสีก็เปิดโอกาสให้เขาได้รู้จักและคุ้นเคยกับผู้มาใช้บริการซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนมลายูมุสลิมและพูดภาษามลายูกับเขา และส่งผลให้เขาได้รับความไว้วางใจจาก “ผู้ใหญ่จวง” ให้เป็นผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายปกครองในเวลาต่อมา โดยในช่วงที่เขาดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน เขาได้ชักชวนคนมลายูมุสลิมเข้าร่วมกิจกรรมอย่างต่อเนื่อง ดังคำเล่าของบุตรชายของเขาที่ว่า

“ฟาร์มตัวอย่างราชินีท่าธง-วังพญาที่เกิดขึ้นมาได้นี้ก็เพราะพ่อ เมื่อก่อนนี้ไม่ใช่ฟาร์มตัวอย่าง เป็นแหล่งหญ้า แล้วพ่อเป็นคนไปบุกเบิกที่นั่น แรกก็เป็นผู้นำชุมชนอยู่ในตอนนั้นด้วย ดึงอิสลามดึงใครต่อใครให้มาอยู่ตรงนั้น ก็ทำงานคลุกคลีกันตั้งแต่ปลูกผักปลูกข้าวตรงนั้น” (สุเมธ พรหมเลข, สัมภาษณ์ 3 มีนาคม 2564)

ทั้งนี้ การที่ลุงชวงมีอิทธิพลไม่ตรีกับคนมลายูมุสลิม ส่งผลให้เขาได้รับการยกเว้นจากการเก็บค่าคุ้มครองหรือการ “ปิดสวนยาง” โดย “กลุ่มโจรมลายูมุสลิม” ที่ปฏิบัติการในพื้นที่เมื่อประมาณ 40 ปีที่แล้วด้วย ดังคำเล่าของภรรยาของเขาที่ว่า

“เมื่อก่อนมีโจร เป็นคนอิสลาม เรียกค่าไถ่ ค่าคุ้มครอง ปล้น ช้อนอยู่ในป่า นี่ไปดู ใหญ่กว่าบ้านอีก ที่อยู่ของโจร มีปลากบป้องกัน มีมาม่า มีน้ำปลา มีที่หุงข้าว แต่ว่ากลางวันไม่มีคน เวลาคนไปกรีดยาง มันเรียกกรีดยางเหรอ ทำอะไร หาเชื้อก หาเชื้อกไปไหน แล้วกรีดยางอยู่ที่นี่ กรีดยางใคร แล้วก็มีเก็บค่าคุ้มครองเป็นยางแผ่น บางทีก็ปิดสวน ไม่ให้ตัด ต้องเอาเงินมา แต่ว่าที่บ้านไม่โดน เขามอบอกว่าให้ไปหมายเอาไว้ ของน้ำช่วงอยู่ตรงไหน ให้ตั้งตัวหมายไว้ ของเพื่อนนั้นเขาปิด ของเราไม่มีอะไร เขาไม่เก็บค่าคุ้มครอง เขาให้เรากรีดยางไป เพราะลุงชวงแกทุกอย่าง ความดีของเรา บ้านเรามีแต่ให้ ใครลำบากก็ให้ ใครเดือดร้อนมา อิสลามก็ให้ ให้เสื้อผ้า ให้ทุกอย่าง” (ฉันทน์ พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562)

คนมลายูมุสลิมยังคงแวะเวียนมาหา “ลุงชวง” อย่างต่อเนื่อง แม้ว่าเขาเลิกกิจการโรงสีและไม่ได้ดำรงตำแหน่งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านแล้ว บางคนมาขอถ่ายภาพถ่ายเก่าๆ นอกจากนี้ ตอนที่เขาเสียชีวิตในปี พ.ศ. 2563 มีคนมลายูมุสลิมมาร่วมงานศพเขาจำนวนมาก ทั้งที่บ้านและที่วัดรังสิตาวาส โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือรายที่สนิทกันมากได้เดินขึ้นไปบนเมรุเพื่อดูหน้าเขาเป็นครั้งสุดท้ายในโรงศพก่อนจะทำการเผาปนกิจ

นอกจากนี้ ชาวไทยพุทธที่เป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในหมู่มลายูมุสลิมอีกคนคือ “ท่านเพชรแก้ว” อดีตเจ้าอาวาสวัดรังสิตาวาส หรือที่ชาวมลายูมุสลิมเรียกว่า “ดาโต๊ะสาเมาะ” เนื่องจากพระรูปนี้ไม่เพียงแต่สามารถพูดภาษามลายูได้คล่องแคล่ว หากแต่ยังสอนคนมลายูมุสลิมให้พูดภาษาไทยด้วย ดังคำเล่าของ “แบลี” ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ที่ว่า

“ถ้าถามว่าคนไทยคนไหนที่คนอิสลามนึกถึงคนแรกๆ ผมคิดว่าน่าจะนึกถึงดาโต๊ะ ดาโต๊ะสาเมาะ ท่านเพชรแก้ว อดีตเจ้าอาวาสวัดเสมาเมาะ ถ้าใครไปถามคนอิสลาม ดาโต๊ะสาเมาะ ทุกคนจะรู้ มันติดปากว่าดาโต๊ะแล้ว อิสลามเขาเรียกท่านยังงั้น ดาโต๊ะสาเมาะ ทุกคนรู้จัก เพราะว่าผมดูจากคนเฒ่าคนแก่ เขาบอกว่าคนอิสลามที่จะพูดภาษาไทยได้ก็มาที่แก่นันแหละ แก่นันแหละเป็นคนสอนให้ แกพูดอิสลามได้ แกจะสอนให้อิสลามพูดภาษาไทย มันอยู่ที่แกพูดนั่นแหละ” (ลี ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2563)

ส่วนคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนที่เป็นที่รู้จักในหมู่คนไทยพุทธบ้านสาเมาะได้แก่ “กะลิเม็ดเต็ก” รวมถึงบิดาของนายฮะแว อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 เนื่องจากมีความใกล้ชิดสนิทสนมและคบหาสมาคมกับคนไทยพุทธเป็นพิเศษ อย่างไรก็ตามหากเปรียบเทียบกับกรณี “ลุงช่วง” และ “ดาโต๊ะสาเมาะ” แล้ว คนมลายูมุสลิมเหล่านี้เป็นที่รู้จักในหมู่คนไทยพุทธในวงแคบกว่า ขณะเดียวกันคนมลายูมุสลิมที่คนไทยพุทธบ้านสาเมาะรู้จักอย่างกว้างขวางไม่ได้เป็นคนบ้านป่าบอน หากแต่เป็นคนบ้านจะรังตาดง หมู่ 2 ต.ท่าธง ชื่อ “ครูเปาะสุ” เพราะความที่เขาเป็นผู้มีอิทธิพลและมีลูกน้องจำนวนมาก ดังคำกล่าวของสมาชิกชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) คนหนึ่งที่ว่า “เวลาพูดถึงคนอิสลามจะนึกถึงครูเปาะสุ เพราะอย่างที่ผมบอกมันมีทั้งที่ดีและไม่ดีใจ คำว่าไม่ดีคือเมื่อก่อนพอพูดถึงเรื่องเขาเรียกว่าเรียกค่าคุ้มครองจริงๆ แกอาจจะไม่ทำก็ได้ อาจจะมีลูกน้องแกแอบแฝง แต่ชื่อแกอยู่หน้าแล้วใจ แล้วก็ฝังหัวเรามาตลอด” (สนทนากลุ่มชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563) เช่นเดียวกับสมาชิก ชรบ. อีกรายที่กล่าวว่าหากนึกถึงคนมลายูมุสลิม “เปาะสุนี้จะมาก่อนเลย เพราะเขามีประวัติความเป็นอยู่มาก่อน มีทั้งด้านดีแล้วก็ด้านไม่ดี เราจะมองถึงตรงนั้นก่อน เพราะว่าคำอิสลามก็คือผู้นำ เราจะมองถึงผู้นำก่อนที่อยู่ใกล้ๆ กับบ้านเรา ถามว่าพวกนี้เรามองในด้านไหน ก็คือมองในด้านดีทั้งนั้น เมื่อก่อนมันไม่มีเหตุการณ์อย่างนี้ เขามานี้เขามาเป็นมิตรทั้งนั้น” (เพ็งอ้าง)

นอกจากนี้ ชาวสาเมาะยังกล่าวด้วยว่าถึงแม้จะมีข่าวว่า “ครูเปาะสุ” หลบหนีทางการเมืองในป่า ทว่าในความเป็นจริงแล้วเขาใช้ชีวิตอยู่ที่บ้าน และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือเคยมาร่วมงานบุญประเพณีที่วัดรังสิตาวาสด้วย ดังที่ว่า

“ครูเปาะสุไม่ได้น่ากลัวนะ เมื่อก่อนเขาอยู่ในวัดนะ...เขามางานทอดกฐิน งานวัด...ไม่ได้ไปอยู่ในป่าหรอก เขาอยู่บ้าน...เขาไม่เคยอยู่ป่า เขาอาจจะมีลูกน้องที่ว่อยู่ป่าจริงๆ แต่เขาไม่เคยอยู่ป่าหรอก...ชีรธมา แกเราก็เห็นอยู่...ชื่ออยู่ในป่า ตัวอยู่ในบ้าน” (สนทนากลุ่มชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563)

นอกจากนี้ คนมลายูมุสลิมในรุ่นหลังที่คบหาสมาคมชาวไทยพุทธเป็นพิเศษและเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวางในหมู่ชาวสาเมาะคือนายฮะแว อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ปัจจุบันดำรงตำแหน่งผู้บังคับกองร้อยที่ 2 กองพัน อรบ. หมู่ที่ 4 ต.ท่าธง เขาเป็นชาวป่าบอนแต่กำเนิด ปู่เป็นคนบ้านควน อ.บาเจาะ จ.นราธิวาส เข้าเรียนที่โรงเรียนบ้านโต๊ะพราน (สมัยที่ตั้งอยู่ที่บ้านป่าบอน) จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 จากนั้นก็ไปเรียนปอเนาะภูมิที่ อ.ยะหริ่ง จ.ปัตตานี ประมาณ 2 ปี แล้วกลับมาอยู่บ้าน ช่วยครอบครัวทำนาทำสวนทำไร่ และแต่งงานตอนอายุประมาณ 19 ปี โดยหลังปลดประจำการจากทหารเกณฑ์เขาได้เดินทางไปทำงานในประเทศมาเลเซียเพื่อหารายได้มาเลี้ยงดูครอบครัว ตอนแรกเป็นการรับจ้างกรีดยาง ต่อมาเปลี่ยนมาเป็นการวาดภาพวาดค้ำหน้าย แม้จะรายได้ดี แต่ประสบปัญหาไม่มีหนังสือเดินทาง จึงต้องกลับมาทำงานที่บ้านตามเดิม

นายฮะแวเล่าว่าสมัยเขาเป็นเด็ก บ้านป่าบอนมีคนไม่มาก มีบ้านประมาณ 12 หลัง เป็นคนมลายูมุสลิม 2 หลัง และคนไทยพุทธ 2 หลัง ซึ่งเขารู้จักเป็นอย่างดี เพราะไปเที่ยวเล่นที่บ้านสองหลังนี้ตั้งแต่เด็ก นอกจากนี้ เขายังไปเที่ยวเล่นบ้านสาเมาะและคบหาสมาคมกับคนไทยพุทธบ้านสาเมาะหลายคนจนเป็นที่รู้จักอย่างกว้างขวาง และเป็นสาเหตุให้เขาได้รับการเลือกตั้งเป็นผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ในปี พ.ศ. 2545 ดังที่ว่า

“ผมลงเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านปี 2545 เพราะผมเป็นคนชอบเที่ยว และก็เข้ากับคนง่าย เลยมีเพื่อนเยอะ ทั้งคนอิสลามและคนไทย เลยคิดว่าถ้าเล่นการเมืองน่าจะชนะ เลยตัดสินใจสมัครผู้ใหญ่บ้านตอนนั้น ลงแข่งกับคนไทยบ้านสาเหาะ ผมชนะ เพราะว่าผมมีคนอิสลามไปบอกลงให้ แล้วก็ได้คะแนนคนไทยพุทธบ้านสาเหาะที่ผมรู้จักด้วย” (ฮะแว บาซา, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2563)

นอกจากนี้ ด้วยความที่เขาออกไปเที่ยวเล่นบ้านสาเหาะอยู่เสมอ ก็ส่งผลให้เขาเกิดความรักใคร่ชอบพอกับผู้หญิงไทยพุทธที่นั่นและแต่งงานกันในที่สุด แม้ว่าในตอนนั้นเขาจะมีภรรยาอยู่แล้ว ดังที่ “กะเยาะ” ผู้หญิงไทยพุทธคนดังกล่าวซึ่งปัจจุบันเป็นภรรยาคนที่สองของเขาเล่าว่า

“รู้จักกับผู้ใหญ่เพราะว่าเขาไปคบกับญาติ แต่ว่ากะก็ไม่ได้สนใจอะไร รู้จักเฉินๆ เพราะเขาเป็นผู้ชายเราก็เป็นผู้หญิง แต่ว่าแกลไปมาทุกวัน แกมบุษย์สัมพันธ์ดี แกชอบคุยกับคนพุทธ แกไม่มีพูดอิสลาม แกพูดไทยเปื้อยะพูดง่ายๆ ว่าชอบคนไทย แล้วเพื่อนแกตอนนั้นคนพุทธหมดเลย คนพุทธก็รู้จักแกหมดเลย แกลไปทั่วนะ ไม่ใช่แค่บ้านเรา แต่ว่าบ้านเราแกจะมาบ่อยกว่าบ้านอื่น มาทุกวันเลย ป่านนี้มาแล้วนะ ดี 11 จะได้ยินเสียงรถมาแล้ว แกเสร็จจากงานการของบ้านแกจะมาแล้ว กลับไม่กลับโน่นแหละ ดี 1 ดี 2 กลางคืน พอมาถึงปั๊บขึ้นตะหวก พรรถพวกของเขาไปขึ้นมา เขาก็กินสนุกสนานเฮฮา ไร่เราก็สนุกสนาน เขาเป็นนักร้องเราเป็นนักเต้น อันที่จริงแล้วกินเหล้ามาแบบนี่ไม่ได้ เป็นมุสลิมห้ามเด็ดขาด

แกลไม่ได้มาจีบกะ เขามาเรื่องของเขาโน่นแหละ กับพรรคพวก แต่ว่าคือบ้านกะแกจะมาอยู่ บางทีอยู่บ้านกะเลย เขารู้จักกับพี่ชาย มากินข้าวที่บ้านด้วย กินทุกอย่าง กินหมูด้วยซ้ำเมื่อก่อน กะทำหมูหวานตั้งไว้ที่บ้านชอบหมูหวาน หมูสามชั้นผัดหวานนะ ก็ผัดตั้งวางไว้ตรงนี้ เราก็ไม่ให้ เราถือว่าเขาอิสลามนะ ไปยกมาเอากินเอง เอามากินเอง ว่าเอาทำไมมันอร่อยวะ สมัยก่อนยอมไม่เคร่งไ้

ตอนนั้นกะแต่งงานแล้ว แต่ว่าเลิกแล้ว มีลูก แต่งงานกับคนแรกอายุ 19 ปี ปี 24 คนไทยสาเหาะ แต่ว่ามาจากไม้แก่น ตอนหลังอยู่ด้วยกันไม่ได้ก็หย่ากับเขา ตอนแต่งผู้ใหญ่แ่วปี 33 สงสัยมันจะดวง โชคชะตามากกว่า ฟาลีซิด กะไม่เคยคิดว่ากะจะเอาผู้ใหญ่แ่ว เพราะว่าผู้ใหญ่แ่วมีผู้หญิงสวยๆ ชอบหยอก เด็กสาวๆ สวยๆ นะ แกลจีบคนสวยๆ เพราะว่ายอคนหล่อไ้ กับกะไม่หล่อ กะไม่สวย กะไม่ได้สนใจไ้ แต่ไม่รู้มันเป็นอย่างไ้ แล้วแกลมีลูกมีเมียแล้วเรารู้ เรามียูก เขาก็มีลูก กะก็ไ้เอา

แต่ว่าตอนคืนสงท่ายปีเก่าต้อนรับปีใหม่ ปี 31 เรากไ้ไปเที่ยวกันอะนะ คนสมัยก่อนชอบเที่ยว แกลจับมือกะ กะอุ้มลูกอยู่ไ้ นังรถไ้คนโน้นแหละ ไ้คนคนขับรถ เยาะนั่งกับคนขับรถ ยอแกลนั่งข้างลูก เยาะอยู่กับลูกสองคน แกลก็อุ้มลูกคนโต กะก็อุ้มลูกคนเล็ก กะก็มือกะอยู่แบบนี้แกลก็อยู่แบบนั้น แกลก็จับมือมาแกลก็จับมือไ้บตรงนี้ แล้วก็ไ้บไ้ เรากไ้ไ้คิดอะนะ เออ สะบัด แกลก็ปล่อย กะเยาะก็ว่าด่าแก เลี้ยงไ้เชื่อง คนกินบนเรือนขี่บนหลังคา กะว่าแบบนี้ ด่า แกลไ้ไ้โกรธ แกลก็ขอโทษ แกลก็เอามือออก ตั้งแต่บัดนี้เป็นต้นไปฉันจะไ้ทำแล้วนะ แกลบอกฉันจะไ้ทำแล้ว ดีสำนึกไ้ ด่ามันนะดีสำนึกไ้ ูกเลี้ยงมึงบนบ้านมึงขึ้นหลังคา มึงไ้คิด ด่ามันแบบนี้ต่างคนต่างก็แยกย้ายกันอะนะ

แต่กะอยู่ไ้ไม่ได้ อัลเลาะห์เป็นผู้รู้ คิดถึงแต่ยอตลอด ก็ไปบ้านเขา กะก็ว่า เอาพ่อแวมานี้ไ้เดียว ตอนนั้นเมียแกลก็อยู่ รู้จัก เป็นเพื่อนกัน คือเรียกแต่ไ้ไ้คุยต่อหน้าเมีย เพราะเรากไ้รักษาน้ำใจเมียเขาอะ เรากไ้ชวนแกล

ออกไปข้างนอก ไปคุยกัน แกก็ออก ขับรถตามมา เราก็ขับรถอีกคันนึง ก็ว่าทำไมฉันลืมเธอไม่ได้ พูดอย่างนี้เลย แกบอกว่าแกก็ไม่ว่าแกก็เหมือนกัน ก็ว่าเธอก็มีครอบครัว ฉันก็มีลูก คนละศาสนา ก็ว่า แล้วมันเป็นไปไม่ได้ ก็ว่าแบบนี้ละนะ ยอบอกว่า แกบอกว่าแกชอบก็ตั้งแต่ก็ท้อง ชอบคนบ้าอะไร ชอบคนท้อง แกว่าแกชอบ แกว่ากูจะเอาให้ได้แบบนี้ แกว่าแบบนี้” (เยาะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 2 กุมภาพันธ์ 2564)

หลังจากนั้น นายแหวได้พาภรรยาไปแต่งงานที่ อ.แวง จ.นราธิวาส และพักอยู่ที่นั่น จนกระทั่งภรรยาคนแรกคลอดและมาตามตัวนายแหวกลับ ซึ่งเขาก็กลับไปกับภรรยาคนแรก ทว่าต่อมาเขาได้เดินทางมารับภรรยาคนเดิมกลับไปด้วย โดยสร้างบ้านแยกออกมาอีกหลังและอยู่ด้วยกันจนกระทั่งปัจจุบัน ซึ่งจะได้นำถึงโดยละเอียดต่อไปในบทที่ 3 ในหัวข้อการเปลี่ยนศาสนาอิสลามอันเนื่องมาจากการแต่งงาน

สรุปท้ายบท

บทนี้กล่าวถึงชีวิตและความเป็นอยู่ของคนในพื้นที่ศึกษา คือ บ้านสาเมาะ และบ้านป่าบอน ในสมัยบุกเบิกและตั้งถิ่นฐาน โดยบ้านสาเมาะก่อตั้งขึ้นจากคนไทยพุทธที่อพยพมาจากพื้นที่อื่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้และบางรายเป็นชาวจีนอพยพ เนื่องจากที่เดิมมีข้อจำกัดเรื่องที่ดินทำกิน ส่วนบ้านป่าบอนก่อตั้งขึ้นจากคนมลายูมุสลิมที่อพยพมาจากพื้นที่ใกล้เคียงรวมถึงพื้นที่อื่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เพื่อหาที่ดินทำกินเช่นกัน โดยพวกเขาทำการเพาะปลูกเพื่อบริโภคเป็นหลัก และมีการทำสวนยางพาราเป็นแหล่งรายได้ โดยจะบรรทุกหลังช้างหรือเดินเท้าไปขายที่ตลาดในตัวอำเภอรามัน ซึ่งเส้นทางกันดารและมีสัตว์ป่า และด้วยความที่เป็นชุมชนคนอพยพหรือย้ายถิ่น จึงไม่มีตำนานหรือเรื่องเล่าเกี่ยวกับการตั้งถิ่นฐาน ขณะเดียวกันพวกเขาใช้เวลาส่วนใหญ่ไปในการประกอบอาชีพ ไม่ค่อยมีเวลาในการจัดกิจกรรมทางสังคมหรือประเพณี งานที่จัดส่วนใหญ่จะเป็นงานแต่งงาน ซึ่งจะมีการเชิญแขกมาร่วมงาน ซึ่งรวมถึงคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ทั้งที่อยู่ต่างกลุ่มบ้านหรืออยู่ในกลุ่มบ้านเดียวกันซึ่งมีอยู่ประปราย โดยการปรุงและให้บริการอาหารแก่คนมุสลิมยังไม่มีวาระครัดมาก เพียงแต่ไม่มีส่วนผสมของเนื้อหมูเท่านั้น

ต่อมาคนในสองกลุ่มบ้านได้สร้างศาสนสถานขึ้นสำหรับประกอบศาสนกิจ คนบ้านสาเมาะได้ร่วมกันสร้างที่พักสงฆ์และช่วยกันพัฒนามาโดยลำดับ ก่อนจะขอพระราชทานวิสุงคามสีมาเพื่อยกสถานะเป็นวัด ชื่อวัดรังสิตาวาส หรือที่เรียกกันว่า วัดสาเมาะ ตามสถานที่ตั้ง สำหรับใช้ในการอุปสมบทรวมถึงการจัดพิธีและประเพณีในวันสำคัญทางศาสนา ส่วนคนบ้านป่าบอนได้ช่วยกันสร้างบาเลาะหรือวิหารสำหรับการประกอบศาสนกิจ ต่อมาได้ย้ายมาตั้งบนเนินเพราะที่เดิมน้ำท่วม แล้วก็มีการพัฒนาอย่างต่อเนื่องจนกระทั่งขุดเจาะเป็นบ่อน้ำบาดาล มีมัสยิดชื่อ มัสยิดนูรุลฮูดา พร้อมกับมีการเลือกตั้งผู้บริหารมัสยิด โดยเฉพาะอิหม่ามซึ่งดำรงตำแหน่งเรื่อยมาจนปัจจุบัน ศาสนกิจที่มีสยิดนอกจากจะประกอบด้วยการละหมาดวันศุกร์ ยังประกอบด้วยการบรรยายธรรม การจัดงานเมาลิด การจัดกิจกรรมอาซูรอ รวมถึงการจัดพิธีศพ นอกจากนี้ ในบริเวณมัสยิดยังประกอบด้วยตาดีกาซึ่งเป็นแหล่งเรียนรู้ศาสนาอิสลามและเป็นสถาบันการศึกษาสำหรับเด็กในบ้านป่าบอนรวมถึงเด็กมุสลิมบ้านสาเมาะ

การศึกษาเด็กในช่วงแรกดำเนินการภายในวัดรังสิตาวาส มีพระเป็นผู้สอน อาศัยพื้นที่ใต้กุฏิเป็นห้องเรียน ต่อมาเริ่มมีการให้ครูจากข้างนอกมาสอน พร้อมกับมีการสร้างโรงเรียนเพิ่มเติม ในช่วงแรกเด็กนักเรียนมีเฉพาะเด็กไทยพุทธบ้านสาเมะ ต่อมาเมื่อเด็กมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนมาร่วมเรียนด้วย โดยนอกจากการเรียนหนังสือ เด็กเหล่านี้ยังเที่ยวเล่นด้วยกันและเป็นเพื่อนสนิทที่คบหาสมาคมกันหลังสำเร็จการศึกษาแล้ว บางคนมีเพื่อนหรือว่าเป็นที่รู้จักของคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์อย่างกว้างขวาง เนื่องจากไปเที่ยวเล่นหรือว่าคลุกคลีอยู่กับคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ค่อนข้างมาก โดยเฉพาะในส่วนของคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนซึ่งยังไม่ได้มีการปฏิบัติศาสนกิจเคร่งครัดมากนัก ซึ่งจะแตกต่างจากหลังจากที่พวกเขาได้รับการเผยแพร่ว่าการปฏิบัติศาสนาอิสลามที่ “ถูกต้อง” เป็นอย่างไร สิ่งใดสามารถปฏิบัติได้หรือไม่ได้ มุสลิมที่ดีมีลักษณะเช่นไร เช่นเดียวกับในส่วนของคนไทยพุทธบ้านสาเมะที่มีการปฏิบัติศาสนกิจหรือมีความเป็นพุทธมามกะที่เข้มข้นมากขึ้น ซึ่งสำนึกในอัตลักษณ์ทางศาสนารวมถึงชาติพันธุ์เช่นนี้ส่งผลให้เกิดเส้นคันระหว่างคนสองกลุ่มบ้าน แม้ว่าจะยังคงมีการก้าวข้ามไปมาก็ตาม ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 3 การก่อตัวและการก้าวข้ามอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์

บทนี้กล่าวถึงการก่อตัวและการก้าวข้ามอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ของคนในพื้นที่ศึกษา เนื้อหาประกอบด้วยสามส่วน ส่วนที่ 1 ชี้ให้เห็นว่าอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ก่อตัวขึ้นอย่างไร ทั้งในส่วนของคนไทยพุทธที่เกิดขึ้นผ่านทางโรงเรียนและวัด และในส่วนของคนมลายูมุสลิมที่เกิดขึ้นผ่านมัสยิดและตาดีกา ส่วนที่ 2 ชี้ให้เห็นว่าสำนึกในอัตลักษณ์ดังกล่าวส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์อย่างไร นับตั้งแต่ในส่วนของ การตั้งบ้านเรือน การร่วมงานประเพณี การประกอบกิจกรรมทางสังคม รวมไปถึงการจัดการเรียนการสอน และส่วนที่ 3 ชี้ให้เห็นว่าคนในพื้นที่ก้าวข้ามเส้นแบ่งหรือว่าอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์อย่างไร ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของ การรักษาโรคภัยไข้เจ็บ ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน การเปลี่ยนศาสนา หรือกิจกรรมในสถานศึกษา ดังแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

1. การก่อตัวของอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์

1.1 คนไทยพุทธ

โรงเรียนวัดรังสิตาวาส

โรงเรียนวัดรังสิตาวาสเป็นสถานที่บ่มเพาะอัตลักษณ์ความเป็นไทยและพุทธศาสนาหรือว่าความเป็น “คนไทยพุทธ” ที่สำคัญในพื้นที่ โดยมีพัฒนาการมาตามลำดับ เริ่มต้นจากการจัดการเรียนการสอนชั้นประถมศึกษาภายในวัดรังสิตาวาสโดยอาศัยกฎพระรวมถึงมีการสร้างโรงเรียนชั่วคราวขึ้นมาเป็นห้องเรียน และมีพระเป็นผู้สอนด้วยดังที่กล่าวในบทก่อนหน้านี้ ต่อมาประชาชนในพื้นที่ได้บริจาคที่ดินผืนหนึ่งซึ่งอยู่ใกล้วัด สำหรับสร้างโรงเรียนขึ้นมาอย่างเป็นกิจจะลักษณะและตั้งชื่อว่า โรงเรียนวัดรังสิตาวาส ตามชื่อเดิมเมื่อครั้งอยู่ในวัด เปิดสอนครั้งแรกในปี พ.ศ. 2477 ในระดับเตรียมประถมศึกษาจนถึงประถมศึกษาปีที่ 4 ในตอนนั้น อาคารเรียนมีเพียงเสาและหลังคา ไม่มีฝาผนัง และอาศัยครูเวียนสอนในแต่ละชั้นก่อนจะมีครูเพิ่มขึ้นในเวลาต่อมา ดังที่ “ครูพรทิพย์” เล่าว่า

“สมัยที่เรียนโรงเรียนที่นี้ปี 07 ยังมีแต่เสากับหลังคา ไม่มีฝาผนัง เป็นแบบโล่งๆ มี ป.เตรียม ป.1 ป.2 ป.3 ป.4 ครูก็มีคนเดียว มาถึงก็สอน ป.1 แล้วไป ป.2 ป.3 ป.4 พอให้งาน ป. นี้ทำ ก็ไปให้ ป.นี้ๆๆ ก็สอนอย่างที่เขาว่า คือ เลข คัด เลิก ตอนเช้าเรียนเลขคณิต ก็ให้ ป.1 ป.2 ป.3 ป.4 วนจนกว่าจะจบ แล้วก็พัก พอพักแล้วก็ เอ้า เปิดหน้านั้นะ คัด แล้วตอนเย็นก็เลิก พอตอนหลังมีครูเพิ่มมา 2 คน 3 คน นักเรียนไม่มาก บางชั้นอาจจะ 4 คน 5 คน บางชั้นก็เยอะหน่อย 9 คน 10 คน เป็นเด็กไทยพุทธทั้งหมด” (พรทิพย์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2563)

“ครูพรทิพย์” ให้เหตุผลว่าสาเหตุที่นักเรียนมีเฉพาะเด็กไทยพุทธ ไม่มีเด็กมลายูมุสลิมจากหมู่บ้านใกล้เคียงเหมือนในช่วงก่อนหน้าที่เรียนกันในวัดรังสิตาวาส เป็นเพราะช่วงนี้ได้มีการสร้างโรงเรียนขึ้นในกลุ่มบ้านมลายูมุสลิมเหล่านั้นแล้วเช่นกัน ดังที่ว่า “เด็กอิสลามไม่มาเรียนที่นี้ เพราะว่าตอนนั้นเขาก็มีโรงเรียนในบ้านเขาแล้ว จำปูนมีโรงเรียนจำปูน ป่าบอนก็มีโรงเรียนโต๊ะพราน หรือที่เค้าเรียกว่าโรงเรียนเหมือง เพราะว่าตั้งอยู่

ในเหมือง บ้านป่าบอน แล้วตอนหลังเขาย้ายไปตั้งที่บ้านโตะพราน หมู่ 1 เพราะว่ามีน้ำท่วมบ่อย แต่แล้วยังใช้ชื่อโรงเรียนบ้านโตะพรานเหมือนเดิม” (พรทิพย์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2563)

ดังกรณีนายสะแวนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน เขาเรียนหนังสือที่โรงเรียนบ้านโตะพรานสมัยที่ตั้งอยู่ที่บ้านป่าบอน เพราะใกล้กว่าเมื่อเปรียบเทียบกับโรงเรียนวัดรังสิตาวาส นอกจากนี้ เขาเล่าว่าโรงเรียนบ้านโตะพรานแห่งนี้มีเฉพาะนักเรียนมลายูมุสลิม ส่วนใหญ่เป็นเด็กบ้านป่าบอนและบ้านโตะพราน ไม่มีเด็กไทยพุทธ และโรงเรียนแห่งนี้สร้างขึ้นจากการเรียกร้องของปู่ของเขา เนื่องจากเห็นว่าการสอนหนังสือให้เด็กบ้านป่าบอนได้คุณภาพดีกว่ามีความยากลำบาก ทว่าโรงเรียนแห่งนี้เปิดสอนได้ไม่กี่ปีก็ต้องย้ายไปสร้างใหม่ที่บ้านโตะพราน เพราะตั้งอยู่ในที่ลุ่มต่ำ ทำให้ประสบปัญหาน้ำท่วมเป็นประจำทุกปี (สะแวน บาซา, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2563)⁴

ปัจจุบัน (ปีการศึกษา 2563) โรงเรียนวัดรังสิตาวาสเปิดสอนตั้งแต่ชั้นอนุบาล 2 จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 มีนักเรียนจำนวนทั้งสิ้น 111 คน ครู 10 คน เป็นโรงเรียนขยายโอกาสทางการศึกษาขนาดเล็ก เด็กนักเรียนจึงได้รับการอุดหนุนในด้านต่างๆ ไม่ว่าจะเป็นค่าเทอม หนังสือ หรือว่าอาหารกลางวัน นอกจากนี้ โรงเรียนยังช่วยเหลือค่าชุดนักเรียนปีละ 360 บาท ดังคำกล่าวของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ว่า “ชุดก็ฟรี งบไม่เกิน 360 บาท มันก็ต้องอาจซื้อรองเท้า ถุงเท้า ชุดลูกเสือเนตรนารี ให้เขาเอาบิลมา มีฮิญาบอยู่ด้วยได้ ไม่เป็นไร แต่ว่าต้องนำใบเสร็จที่ถูกต้องมา ส่วนใหญ่แจกเงินก่อน ผู้ปกครองไม่มีเงิน สงสารผู้ปกครอง บางคนมีลูกหลายคน” (หาซัน๊ะ อองสารา, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563)

โรงเรียนวัดรังสิตาวาสเป็นโรงเรียนรัฐ สังกัดสำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน กระทรวงศึกษาธิการ ใช้หลักสูตรและจัดการเรียนการสอนเดียวกันกับโรงเรียนรัฐบาลทั่วไป จึงเป็นช่องทางหรือเป็นกลไกในการถ่ายทอดอุดมการณ์รัฐหรือบ่มเพาะพลเมืองที่พึงประสงค์ ที่ประกอบด้วยสำนึกและความรักดีใน “ชาติ ศาสนา และพระมหากษัตริย์” โดยชาติหมายถึงชาติไทย คนไทย และความเป็นไทย ขณะที่ศาสนาก็มักผูกกับศาสนาพุทธ ผ่านทั้งทางเนื้อหาในรายวิชาจำพวกประวัติศาสตร์ สังคมศึกษา หน้าที่พลเมือง ศาสนาและวัฒนธรรม ผ่านทางกิจกรรมประจำวัน เช่น การร้องเพลงเคารพธงชาติ การร้องเพลงสรรเสริญพระบารมี การสวดมนตร์ และทางกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญ เช่น วันเฉลิมพระชนมพรรษา วันพ่อแห่งชาติ วันแม่แห่งชาติ เป็นต้น

นอกจากนี้ โรงเรียนวัดรังสิตาวาสยังเป็น “โรงเรียนวิถีพุทธ” ซึ่งเป็นโครงการโรงเรียนรูปแบบใหม่ของกระทรวงศึกษาธิการ พัฒนามาจากโรงเรียนที่ใช้พุทธศาสนาเป็นแนวทางในการจัดการศึกษา จนได้รูปแบบที่สามารถนำไปปฏิบัติได้ในโรงเรียนทั่วไป โดยโรงเรียนวิถีพุทธหมายถึงโรงเรียนในวิถีแห่งปัญญาที่พัฒนาอย่าง

⁴ โรงเรียนบ้านโตะพรานเดิมตั้งอยู่ที่บ้านป่าบอน บนที่ดินที่ได้รับบริจาคจากนางตีเมาะ บาซา ทว่าต่อมาประมาณปี พ.ศ. 2525 ได้มีการย้ายโรงเรียนมาสร้างในที่แห่งใหม่ในเขตหมู่ 1 บ้านโตะพราน บนที่ดินสาธารณะและชาวบ้านบริจาคเพิ่มบางส่วน อยู่ติดกับถนนใหญ่และเป็นศูนย์กลางของชุมชน เนื้อที่ 5 ไร่ 3 งาน 88 ตารางวา ซึ่งหลังจากโรงเรียนสร้างเสร็จในวันที่ 22 มกราคม 2527 เด็กบ้านป่าบอนได้มาเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้ร่วมกับเด็กหมู่บ้านอื่นโดยเฉพาะหมู่ 1 บ้านโตะพราน ซึ่งเป็นที่ตั้งและชื่อของโรงเรียน ส่วนโรงเรียนแห่งเดิมที่บ้านป่าบอนได้ถูกรื้อทิ้งในเวลาต่อมา

บูรณาการในระบบแห่งไตรสิกขา สู่ความเป็นพุทธ ผู้เข้าถึงธรรม ทำให้นักเรียนเป็นอิสระ มีชีวิตที่ดี มีความสุข และอยู่ร่วมสังคมอย่างสร้างสรรค์เกื้อกูล ในระยะแรกมีตัวชีวิต 54 ตัว แบ่งเป็นด้านกายภาพ การเรียนการสอน และพฤติกรรมพื้นฐาน ต่อมาปรับเหลือ 29 ตัว สำหรับใช้ในการประเมินผลการปฏิบัติงานรวมถึงเป็นเกณฑ์ในการพิจารณาคัดเลือกโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ

โรงเรียนวัดรังสิตาวาสได้ปฏิบัติตามตัวชีวิตที่กำหนดไว้ค่อนข้างครบถ้วน โดยเฉพาะในด้านกายภาพซึ่งมี 7 ตัวชีวิต ที่มีป้าย “โรงเรียนวิถีพุทธ” ติดตั้งอย่างเด่นชัด มีพระพุทธรูปประดิษฐานทั้งบริเวณหน้าโรงเรียน และในห้องเรียน มีห้องพระพุทธศาสนา รวมทั้งมีพุทธสุภาสิตและพระราชดำรัสติดตามบริเวณต่างๆ ในโรงเรียน ส่วนในด้านการเรียนการสอนซึ่งมี 5 ตัวชีวิต ก็มีการดำเนินการส่วนหนึ่ง เช่น การบริหารจัดการเจริญปัญญาก่อนเข้าชั้นเรียน การทำกิจกรรมจิตอาสาสัปดาห์ละครั้ง รวมถึงการปฏิบัติศาสนกิจที่วัดเดือนละครั้ง ขณะที่กิจกรรมวันพระที่มี 4 ตัวชีวิตก็มีการทำบุญตักบาตร รวมถึงการสวดมนตร์ นอกจากนี้ กิจกรรมอื่นๆ ที่มี 8 ตัวชีวิตก็มีการปฏิบัติเช่นกัน อาทิ การมีสมุดบันทึกความดี การชื่นชมความดีหน้าเสาธง และการมีพระมาสอนอย่างสม่ำเสมอ จนส่งผลให้ได้รับการจัดประเภทเป็น “โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ” ในปี พ.ศ. 2556 โดยผู้อำนวยการโรงเรียนคนปัจจุบันได้กล่าวถึงการดำเนินโครงการโรงเรียนวิถีพุทธดังนี้

“โรงเรียนของเราเป็นโรงเรียนวิถีพุทธ นี่ตอนเข้ามารับตำแหน่งก็เพิ่งไปรับเรื่องนี้มาเหมือนกัน คือเป็นการส่งเสริมด้านพระพุทธศาสนา นโยบายในการส่งเสริมวิถีพุทธเป็นนโยบายภาพรวมของประเทศ เพราะมีก่อนหน้านั้นแล้วละ คือแล้วแต่เราจะร่วมหรือไม่ร่วม แต่บางโรงเรียนก็ออกก็ได้ แต่โรงเรียนเรายังทำ เราก็ยังส่งเสริมให้กับเด็กนักเรียนที่นับถือศาสนาพุทธ เด็กนักเรียนมุสลิมไม่รู้สึกรัดอึด ไม่ได้บังคับอะไร ถึงจะเป็นโรงเรียนวัด แต่ว่าใช้แค่ชื่อเฉยๆ วัดไม่มีส่วนเกี่ยวข้อง เพราะที่ดินของของชาวบ้านที่บริจาค

โรงเรียนวิถีพุทธนี้อยู่ภายใต้กระทรวงศึกษาธิการ เราก็ปฏิบัติตามตัวชีวิต อย่างมีป้ายโรงเรียนวิถีพุทธ ติดอยู่ตรงทางเข้ามา มีพุทธสุภาสิต พระราชดำรัส ติดตามจุดต่างๆ ต้นไม้มั่ง ข้างฝา ตามอาคารมั่ง แล้วมีสวดมนตร์ มีพระมาสอนวิชาพุทธศาสนา มีกิจกรรมจิตอาสาสัปดาห์ละครั้ง ส่วนใหญ่จะให้เด็กนักเรียนเก็บขยะแถวๆ นี้ ในวัดบ้าง ริมถนนบ้าง ทำแล้วก็ให้บันทึกในสมุดบันทึกความดี วันสำคัญทางศาสนาก็ไปทำบุญที่วัดกัน ก็ทำมาเรื่อยๆ” (หาซัน๊ะ ongsara, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563)

ภาพ 3: สวนหย่อมและป้ายโรงเรียนวิถีพุทธในโรงเรียนวัดรังสิตาวาส

ภาพ 4: สวนหย่อมและป้ายโรงเรียนคุณธรรมต้นแบบในโรงเรียนวัดรังสิตาวาส

ภาพ 5: สภาพภายในโรงเรียนวัดรังสิตาวาส

การบ่มเพาะความเป็น “คนไทยพุทธ” ที่วางอยู่บนสำนึกและความรักดีใน “ชาติ ศาสนา และ พระมหากษัตริย์” ดำเนินไปอย่างราบรื่นภายในโรงเรียนทั้งที่ผ่านตำราหรือการเรียนการสอน ที่ผ่านกิจกรรม ประจำวันนอกชั้นเรียน และที่ผ่านกิจกรรมเนื่องในวันสำคัญที่เกี่ยวข้องกับสถาบันพระมหากษัตริย์และพุทธ ศาสนา นักเรียนได้เรียนรู้ว่าประวัติศาสตร์ของประเทศไทยตั้งแต่สมัยสุโขทัย อยุธยา มาจนถึงรัตนโกสินทร์เป็น อย่างไร บรรพบุรุษซึ่งส่วนใหญ่คือ “คนไทย” ได้เสียสละเพื่อปกป้องรักษาแผ่นดินอย่างไร พระมหากษัตริย์ทรง มีคุณูปการต่อประเทศชาติและประชาชน “คนไทย” อย่างไร และ “คนไทย” ควรประพฤติปฏิบัติตนอย่างไร จึงจะคู่ควรกับการเสียสละของบรรพบุรุษรวมถึงพระมหากษัตริย์ นอกจากนี้ นักเรียน ได้ซึมซับในสำคัญของพุทธศาสนาเป็นการเฉพาะ และเห็นว่าการปฏิบัติตามหลักธรรมคำสอนจะมี ประโยชน์ทั้งต่อตนเอง สังคม และประเทศอย่างไร นักเรียนส่วนใหญ่ไม่คัดค้านหรือต่อต้านการบ่มเพาะความ เป็น “คนไทยพุทธ” เหล่านี้ที่ดำเนินอยู่ในโรงเรียน แม้ว่าประสิทธิภาพหรือว่าประสิทธิผลของการบ่มเพาะที่ก่อ ขึ้นในนักเรียนจะไม่ได้เป็นเนื้อเดียวกับความพยายามหรือว่าเป้าหมายของการบ่มเพาะที่วางนี้

วัดรังสิตาวาส

ชาวสามะเป็นพุทธศาสนิกชนที่มีความเลื่อมใสในพุทธศาสนาเหมือนเช่นคนไทยทั่วไป ดังจะเห็นได้ จากการที่ในช่วงแรกพวกเขาช่วยกันสร้างที่พักสงฆ์สำหรับใช้ประกอบพิธีทางศาสนา และได้ช่วยกันพัฒนาวัด เรื่อยมา เช่น การช่วยกันสร้างโบสถ์ด้วยการขนหินและทรายมาจากภูเขาและใช้ช่างบรรพบุรุษที่ไปซื้อมาจาก

ตัวจังหวัดยะลา ดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ และพวกเขาก็ประกอบพิธีและปฏิบัติธรรมภายในวัด รวมถึงมีการทอดกฐินเป็นประจำทุกปี

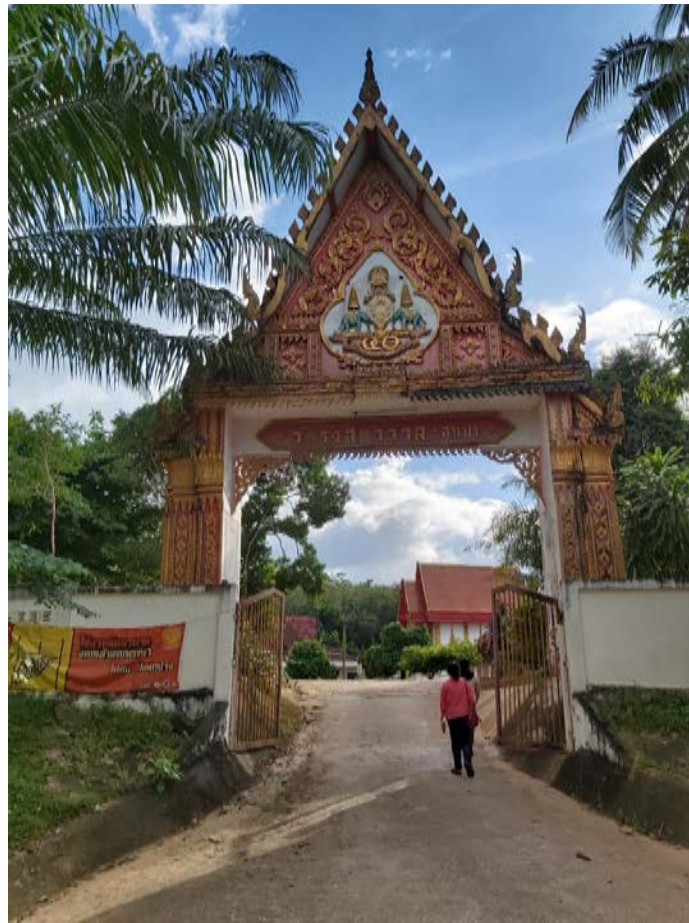
นอกจากนี้ แม้ในช่วงประมาณกลางทศวรรษ 2540 ชาวสาเมาะรวมถึงบ้านเกาะที่อยู่ติดกันมาวัดน้อยลง แต่ก็ไม่ได้เป็นเพราะว่าพวกเขาไม่สนใจหรือถอยห่างจากศาสนา หากแต่เป็นเพราะความขัดแย้งทางการเมืองในพื้นที่ประกอบกับความจำเป็นในการทำมาหากินมากกว่า ดังคำกล่าวของนายปรีชา ไวยาวัจกรประจำวัด ที่ว่า

“พอเราเข้าไประยะหนึ่งพระอาจารย์ก็เริ่มเห็นปัญหาว่าคนพุทธเริ่มห่างถอยกับวัด เริ่มเกิดช่องว่างเยอะๆ เรื่อยๆ เกิดการไม่เข้าวัด ไม่สนใจเรื่องงานศาสนา ห่างเหิน ถ้ามองแล้วมันก็เกิดจากหลายปัจจัยสาเหตุทุกอันมันจะเกิดไปรวมกัน การเมืองในท้องถิ่นเรา การเลือกตั้งแต่ละครั้งเกิดการแตกแยกกัน มันนำไปสู่ อย่างสมมติว่าครั้งนี้เลือก อบต. คู่แข่งที่แพ้ ถ้าคนนี้เป็นผู้บริหารจะทำกิจกรรมอยู่ตรงนี้ กลุ่มนี้ก็จะไม่เข้า คือจริงๆ ความไม่เป็นประชาธิปไตยข้างนอก แต่เอาวัดเป็นตัวอ้าง ถัดมาก็เรื่องอาชีพ ช่วงเศรษฐกิจมันไม่ดี คนก็ไปประกอบอาชีพซะเยอะ คนไม่เดินเข้าวัด เวลานั้น ยากตัวอย่าง คนในชุมชนอยู่เป็น 10 คน เป็น 100 คน เสร็จแล้วฟาร์มตัวอย่างมันต้องไปตามเวลา กลับเลิก 4 โมง 5 โมงเย็น กิจกรรมกลางวันแทบไม่มี คนเข้าน้อยเพราะคิดว่าไปวัดมันไม่ได้ แต่ไปที่ฟาร์มตัวอย่างมันได้” (ปรีชา บุญเนื่อง, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2564)

เพราะความที่คนเข้าวัดน้อยลงด้วยเหตุผลดังกล่าว นายปรีชาจึงตอบตกลงคำชักชวนของเจ้าอาวาสองค์ก่อนหน้าในการเป็นไวยาวัจกรในปี พ.ศ. 2546 ดำเนินกิจการต่างๆ ภายในวัด แทนเจ้าอาวาสองค์ใหม่ซึ่งสุขภาพไม่แข็งแรงและมีความประสงค์จะใช้เวลากับการศึกษาและปฏิบัติธรรมมากกว่า ทั้งนี้ นอกจากการก่อสร้างอาคารหรือการพัฒนาวัดด้านกายภาพแล้ว นายปรีชายังได้ดำเนินกิจกรรมส่งเสริมพุทธศาสนาภายในวัดโดยการมีส่วนร่วมของชุมชนในหลายลักษณะ จนส่งผลให้วัดได้รับรางวัลจำนวนมาก ดังที่เขาเล่าว่า

“ผมดึงชุมชนเข้ามาร่วมกับในตัวกิจกรรมเหล่านี้ ตัวกลไกที่จะเดินผมกำหนดให้ทั้งหมด ทางบ้านผู้ใหญ่ท่านมาเดินตามแนวทางนี้ คือลักษณะที่ว่าขอความอนุเคราะห์เรื่องนั้น เรื่องนี้ได้ มันขนาดไม่ใช่ตัวนำแต่เป็นตัวหนุนให้ได้ ในกิจกรรมมันไปได้ เพราะว่าส่วนหนึ่งมวลชนมันไม่ได้อยู่ที่ผม บางครั้งมันก็มีเยอะมวลชนแต่ในช่วงที่เขาเคยเห็นเราจัดกิจกรรมปฏิบัติธรรมในวัด 2 วัน 3 วัน 80 คนไม่กลับบ้าน อยู่ที่วัด นี่ก็จัดมาแล้วแล้วก็เอาคนที่นี้อยู่ได้ ผมก็เอาเครื่องพาคนที่นี่ออกเครื่องไปกรุงเทพฯ เพื่อให้เขาได้ขี่เครื่องบิน คนแก่เขาก็ดีใจ ก็ทำมาแล้ว เยอะมาก แต่ละกิจกรรม

บางครั้งเราไปดูศึกษาที่อื่น อยากจะนำมาปรับปรุงที่นี่ แต่บางครั้งชุมชนเขาไม่เดินตามเรา ในช่วงที่ผมเป็นไวยาวัจกร ผมทำให้วัด หนึ่ง วัดส่งเสริมสุขภาพ ได้อันดับหนึ่งของระดับจังหวัด สอง ศูนย์เรียนรู้ระบบสุขภาพ 5 จังหวัดชายแดนภาคใต้ สาม วัด บ้าน โครงการรักษาศีล 5 อันดับ 1 ของจังหวัด สี่ ชุมชนคุณธรรม อันดับ 1 ของจังหวัด” (ปรีชา บุญเนื่อง, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2564)

ภาพ 6: ประตูทางเข้าวัดรังสิตาวาส

ภาพ 7: สภาพภายในวัดรังสิตาวาส

ภาพ 8: สภาพภายในวัดรังสิตาวาส

ปัจจุบันคนไทยพุทธบ้านสาเมะรวมถึงบ้านเกาะยังคงมาปฏิบัติศาสนกิจที่วัดรังสิตาวาสอย่างสม่ำเสมอ โดยนอกจากมาทำบุญเลี้ยงพระเช้าในวันสำคัญทางศาสนา พวกเขายังมาถือศีล ปฏิบัติธรรม และค้างคืนที่วัดในวันสำคัญทางศาสนาด้วย โดยกลุ่มปฏิบัติธรรมมีประมาณ 30 คน ส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ และเป็นเพศหญิงมากกว่าเพศชาย แม้ว่ามักนายจะเป็นผู้ชาย โดยพวกเขาจะเตรียมเสื้อผ้าและของใช้ส่วนตัวกันมา มีการสวดมนต์ร่วมกันก่อนนอน และถือศีลอุโบสถหรือศีล 8 ซึ่งหากเป็นวันสำคัญทางศาสนาโดยทั่วไปก็จะมาปฏิบัติธรรมและค้างคืนประมาณ 2-3 วัน แต่หากเป็นช่วงเข้าพรรษาก็จะค้างคืนนานกว่านั้น บางคนอาจเป็นสัปดาห์ นอกจากนี้ ในการทำบุญเลี้ยงพระตอนเช้าในวันสำคัญทางศาสนามีคนหนุ่มสาวรวมถึงเด็กวัยรุ่นมาร่วมด้วยจำนวนหนึ่ง โดยคนหนุ่มสาวและเด็กวัยรุ่นเหล่านี้ปฏิบัติศาสนกิจด้วยความสำรวมและจริงจัง แสดงให้เห็นถึงความเคารพศรัทธาในพุทธศาสนาหรือความเป็น “พุทธมามกะ” ในกลุ่มคนรุ่นนี้ในพื้นที่

ภาพ 9: กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมวัดรังสิตาวาส

ภาพ 10: กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมวัดรังสิตาวาส

ภาพ 11: กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมวัดรังสิตาวาส

ทั้งนี้ สำนึกในความเป็น “พุทธมามกะ” ของคนไทยบ้านสาเมะมีความจำเพาะในแง่ที่ว่านอกจากเป็นผลมาจากความเลื่อมใสศรัทธาในพุทธศาสนาเหมือนเช่นคนไทยโดยทั่วไปแล้ว ยังเป็นผลมาจากการที่พวกเขาเป็นคนส่วนน้อยที่แวดล้อมด้วยคนส่วนใหญ่ที่เป็นมุสลิม เพราะเหตุนี้ สำนึกและการปฏิบัติศาสนกิจของพวกเขาจึงมีความเข้มข้นกว่าคนพุทธทั่วไป เพราะเป็นเสมือนปฏิกิริยาต่อการถูกโอบล้อมด้วยศาสนาอิสลามด้วยในเวลาเดียวกัน เช่น บางคนกล่าวว่าพวกเขามาวัดเพราะเห็นว่ามีมุสลิมไปละหมาดที่มัสยิดทุกวันศุกร์ และพวกเขาควรพัฒนาวัดให้เหมือนกับมัสยิดที่พัฒนามัสยิด ขณะที่บางคนกล่าวว่ามุสลิมปฏิบัติศาสนกิจกันอย่างจริงจัง คนพุทธก็ควรจะทำอย่างจริงจังด้วย ไม่ใช่เอาแต่สำมะเลเทเมา จะทำให้ “สู้” ศาสนาอิสลามไม่ได้ (สนทนา กลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมวัดรังสิตาวาส 15 กันยายน 2563) เป็นต้น

นอกจากนี้ การมาวัดไม่ได้เป็นแค่การมาปฏิบัติศาสนกิจ หากแต่ยังเป็นการมาพบปะและประกอบกิจกรรมร่วมกัน หรือสร้าง “ความเป็นชุมชน” ขึ้นมา หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง วัดรังสิตาวาสคือศูนย์กลางชุมชนของคนไทยพุทธบ้านสาเมะรวมถึงบ้านเกาะสำหรับประกอบกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ทั้งที่เกี่ยวข้องกับศาสนา และที่เป็นกิจกรรมทางสังคม

1.2 คนมลายูมุสลิม

มัสยิดนูรุลฮูดา

คนมุสลิมบ้านป่าบอนปฏิบัติศาสนาอิสลามเคร่งครัดขึ้นอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะหลังจากมีการสร้างมัสยิดนูรุลฮูดาเป็นมัสยิดประจำหมู่บ้าน เพราะมัสยิดแห่งนี้ไม่เพียงแต่จะเป็นสถานที่ประกอบศาสนกิจ โดยเฉพาะละหมาดวันศุกร์ ผู้บริหารมัสยิด เช่น อิหม่าม ซึ่งเป็นผู้มีความรู้ด้านศาสนาอย่างมักจะให้ข้อชี้แนะและ

คำปรึกษาแก่ชาวบ้านป่าบอนที่เป็นมุสลิมโดยทั่วไปด้วย ส่งผลให้มุสลิมบ้านป่าบอนปฏิบัติศาสนาอิสลามได้อย่าง “ถูกต้อง” หรือมีความเคร่งครัดมากขึ้น ดังคำกล่าวของบิหลันมัสยิดนุรุลฮูดาที่ว่า

“อิหม่ามเป็นประธานมัสยิด ทำทุกอย่าง บริหารมัสยิด สอนคน สอนเด็กแรกเกิดจนถึงหลุมศพเลย สอนทุกคนที่เจอ ใครไม่เข้าใจอะไรก็มาถาม ที่บ้าน ตามใจที่ไหน บางที่แกต้วยางอยู่ในป่ายาง ไปหาแก แกก็สอนที่โน่นแหละ คนก็เข้าใจศาสนามากขึ้น ทำถูกมากขึ้น

คนที่มาปรึกษาส่วนใหญ่เรื่องการแต่งงาน เรื่องครอบครัว ผัวเมียทะเลาะกัน อยู่ยังงี้ให้ถูกต้อง ไม่ทะเลาะกัน จะแต่งงานก็ต้องมาขอ คนนอกจะมาแต่งงานกับเราก็ต้องมาแต่งงานกับเรา ผู้หญิงอยู่หมู่บ้านเรา ผู้ชายอยู่อีกหมู่บ้านหนึ่งจะแต่งงานก็ต้องมาแต่งงานกับเรา แต่ถ้าผู้ชายบ้านเราจะแต่งงานนอกก็มาบอกเรา” (บิหลันมัสยิดนุรุลฮูดา, สนทนากลุ่มมัสยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563)

การที่ชาวป่าบอนเลือกนายเลาะแมเป็นอิหม่ามประจำมัสยิดนุรุลฮูดาที่จดทะเบียนในปี พ.ศ. 2519 ต่อเนื่องจากที่เขาเคยเป็นอิหม่ามบาลาเซาะห์ และดำรงตำแหน่งเรื่อยมาจนปัจจุบัน (ขณะที่บิหลันเปลี่ยนมาแล้วเป็นคนที่ 4 และคอเต็บเป็นคนที่ 2) และให้ความเคารพเชื่อฟังเขา เป็นเพราะพวกเขาเห็นว่านายเลาะแมมีความรู้ทางศาสนาจากการไปเรียนปอนะน้ำดำ บาบอแอ รวมทั้งประพฤติปฏิบัติตนเป็นแบบอย่างให้กับคนในหมู่บ้าน (บิหลันมัสยิดนุรุลฮูดา, สนทนากลุ่มมัสยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563) ขณะที่นายเลาะแมกล่าวว่าศาสนาอิสลามที่เขาเล่าเรียนและนำมาเผยแพร่ นั้นเป็น “สายเก่า กิตีบโบราณ” (เลาะแม ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มมัสยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563) ซึ่งแตกต่างจาก “สายใหม่” ในแง่ที่ว่า “ของสายใหม่เขาตรงๆ ไม่ได้เลี้ยวไม่ได้อะไร เพราะอันเดียวแปลได้หลายคำ จริงๆ ก็กิตีบอันเดียวกันนี้แหละ แต่คณะใหม่แปลอีกแบบ ของเรากว้างๆ แต่ของเขาจะตรงๆ ไปเลย” (เพ็งอ้าง)

เพราะเหตุนี้ แนวคิดและการปฏิบัติศาสนาของ “คณะใหม่” จึงไม่ได้รับความนิยมและไม่ขยายตัวในบ้านป่าบอน ดังคำกล่าวของคอเต็บมัสยิดนุรุลฮูดาที่ว่า “เมื่อก่อนมีวะฮาบี⁵ เข้ามา จะเผยแพร่ มาบรรยาย มาคุย อะไรนี้แหละ บางทีก็ร้านน้ำชา ที่สะดวก แต่เรารู้สึกไม่ใช่ เขาก็ถอยไป เพราะว่าคนที่นี้มีความรู้แล้วไง คณะใหม่มาแบบนั้น คนที่นี้เขารู้แล้วไง ที่นี้ก็เลยไม่มีพวกวะฮาบี” (คอเต็บมัสยิดนุรุลฮูดา, สนทนากลุ่มมัสยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563)

ในทำนองเดียวกัน แม้ “ดาวะห์” หรือกลุ่ม “ญะมาอะฮ์ ตาบลิค” เคยเข้ามาเผยแพร่และประกอบกิจกรรมทางศาสนาในบ้านป่าบอน แต่ไม่ได้รับการตอบสนองจากคนในพื้นที่ จึงยุติการดำเนินกิจกรรมในบ้านป่าบอนในเวลาต่อมา ดังคำเล่าของคอเต็บประจำมัสยิดนุรุลฮูดาที่ว่า “ดาวะห์เคยเข้ามา แต่ว่าหลายปีมาแล้วแต่ก่อนมีมาพัก 3 วัน แต่ว่าตอนนี้ไม่มีแล้ว ประมาณ 4-5 ปีแล้วไม่มี” (คอเต็บมัสยิดนุรุลฮูดา, สนทนากลุ่มมัสยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563) ซึ่งนอกจากเป็นเพราะมุสลิมส่วนใหญ่เชื่อและปฏิบัติตามแนวทาง “สาย

⁵ บางครั้งชาวมุสลิมในจังหวัดชายแดนใต้เรียก “สายใหม่” หรือ “คณะใหม่” ว่า วะฮาบี ซึ่งเป็นการตั้งชื่อกลุ่มศาสนาในประเทศซาอุดีอาระเบียว่าบุคคลที่เป็น “สายใหม่” หรือ “คณะใหม่” ไม่ยินดีถูกเรียกว่า วะฮาบี เพราะเห็นว่ามันเป็นการดูถูกหรือทำให้เข้าใจความคิดและการปฏิบัติของพวกเขาคลาดเคลื่อน หากไม่เรียกพวกเขาว่า “สายใหม่” หรือ “คณะใหม่” ก็อยากจะให้เรียกว่า “ชะละฟี” มากกว่า เพราะหมายถึงเพื่อนของศาสนานบีมุฮัมมัด

เก่า” ซึ่งอิหม่ามรับมาและเผยแพร่ต่อ ยังเป็นเพราะเหตุผลด้านเศรษฐกิจด้วย ดังความเห็นของกรรมการมัสยิดรายหนึ่งที่ว่า “ดาวะห์ที่นี่ไม่นิยม เพราะอาจจะไม่ทันมั่ง เพราะว่าคนบ้านเราหาเช้ากินค่ำ แต่ก่อนก็เคยมี แต่ว่าพอเศรษฐกิจไม่ค่อยดีก็เบาลง” (กรรมการมัสยิดนุรุลฮูดา, สนทนากลุ่มมัสยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563)

อย่างไรก็ดี ถึงแม้ “สายใหม่” และ “ดาวะห์” ซึ่งเป็นกลุ่มศาสนาสำคัญที่ก่อให้เกิดกระแสความตื่นตัวในศาสนาอิสลามในจังหวัดชายแดนใต้ในช่วงสี่ทศวรรษที่ผ่านมา จะไม่ประสบความสำเร็จหรือไม่ขยายตัวในบ้านป่าบอน ทว่าชาวป่าบอนก็ปฏิบัติศาสนาในลักษณะที่เคร่งครัดมากขึ้นเหมือนเช่นในชุมชนมุสลิมอื่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ เช่น การละหมาดวันละ 5 เวลาเป็นที่ปฏิบัติอย่างกว้างขวาง การถือศีลอดในเดือนรอมฎอนเป็นที่ปฏิบัติของทุกคนที่อยู่ในเกณฑ์ การไปละหมาดที่มัสยิดเที่ยงวันศุกร์เป็นที่ปฏิบัติของผู้ชายโดยทั่วไป และการคลุมฮิญาบก็เป็นที่ปฏิบัติของผู้หญิงทุกคน นอกจากนี้ พวกเขาให้ความสำคัญกับการรับประทานอาหารที่ถูกหลักศาสนาหรือ “ฮาลาล” รวมถึงมีความรอบคอบรัดกุมในการมีปฏิสัมพันธ์กับคนต่างศาสนาโดยเฉพาะการร่วมพิธีทางศาสนาเพิ่มขึ้นดังจะกล่าวถึงต่อไป ซึ่งนอกจากเป็นผลมาจากกระแสความตื่นตัวในศาสนาอิสลามที่เป็นบริบทหรือปัจจัยแวดล้อม ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการเผยแพร่ความรู้ความเข้าใจเกี่ยวกับศาสนาอิสลามของอิหม่ามมัสยิดนุรุลฮูดา ทั้งที่ผ่านการปฏิบัติศาสนกิจที่มัสยิดและที่เป็นการให้คำปรึกษาแนะนำเป็นการส่วนตัว

ภาพ 12: มัสยิดนุรุลฮูดา

ภาพ 13: มัสยิดนุรุลอูลูมา

ตาติกา

นอกจากมัสยิดนุรุลอูลูมาแล้ว ตาติกาก็มีบทบาทสำคัญในการสร้างความรู้ความเข้าใจรวมถึงความเคร่งครัดศรัทธาในศาสนาอิสลามในชาวปาบอง โดยตาติกาส่งเสริมพร้อมมัสยิดนุรุลอูลูมาและอยู่ในเขตมัสยิดมีคณะกรรมการบริหารศูนย์การศึกษาอิสลามประจำมัสยิด ซึ่งมีอิหม่ามเป็นประธาน เป็นผู้ดูแล และมอบหมายให้ครูใหญ่ตาติกาเป็นผู้บริหารอีกทอดหนึ่ง ปัจจุบันตาติกาแห่งนี้มีครูหรือ “เจ๊ะฆู” จำนวน 8 คน ซึ่งคุณสมบัติเบื้องต้นคือสำเร็จการเรียนจบชั้น 10 ของศาสนาอิสลาม (ชานาวี) หรือเทียบได้กับชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 ทำหน้าที่สอนหนังสือและงานด้านอื่น เช่น ฝ้ายทะเลเบียน ฝ้ายกีฬา ฝ้ายประชาสัมพันธ์ ฝ้ายวิชาการ ปฏิบัติหน้าที่วันเสาร์และอาทิตย์ตั้งแต่เวลา 8:00 - 16.30 น. ได้รับค่าตอบแทนเดือนละ 3,000 บาท หากสอนสัปดาห์ละครั้ง (4 วันต่อเดือน) จะได้รับค่าตอบแทนครึ่งหนึ่ง คือ 1,500 บาท (สนทนากลุ่มตาติกา มัสยิดนุรุลอูลูมา 14 กรกฎาคม 2563)

ปัจจุบันตาติกามัสยิดนุรุลอูลูมามีเด็กนักเรียนประมาณ 60 คน ซึ่งเพิ่มจากในอดีต ส่วนใหญ่เป็นเด็กมุสลิมบ้านปาบอง แบ่งโครงสร้างช่วงชั้นเรียนออกเป็นตั้งแต่ชั้นที่ 1 ถึงชั้นที่ 6 สอดคล้องกับโรงเรียนประถมศึกษา เปิดสอนทุกวันเสาร์และวันอาทิตย์ เวลา 8:00 - 16.30 น. หลักสูตรกำหนดโดยสำนักงานคณะกรรมการส่งเสริมการศึกษาเอกชน (สช.) เป็นหลัก ประกอบด้วย 9 สารการเรียนรู้ เพื่อพัฒนาคุณภาพผู้เรียนด้านความรู้ ทักษะ กระบวนการคุณธรรม และจริยธรรม ได้แก่

1. อัลกุรอาน
2. อัลอะดีซ

3. อัลอะกีดะฮฺ (หลักศรัทธา)
4. อัลฟิควะฮฺ (ศาสนบัญญัติ)
5. อัลอัคลาก (จริยธรรม)
6. อัตตารีคฺ (ศาสนประวัติ)
7. ภาษาอาหรับ
8. ภาษามลายูอักษรยาวี
9. ภาษามลายูอักษรโรมัน

นอกจากนี้ ยังมีการกำหนดสาระการเรียนรู้เพิ่มเติมเกี่ยวกับภาษา ได้แก่ ภาษาอังกฤษ ภาษามลายูเพื่อการสื่อสาร ภาษาอาหรับเพื่อการสื่อสาร รวมถึงกิจกรรมพัฒนาผู้เรียน ได้แก่ กิจกรรมแนะแนว กิจกรรมนักเรียน เช่น กิจกรรมอบรมพัฒนาผู้เรียนภาคฤดูร้อน กิจกรรมชุมนุม ชมรมกิจกรรมวิชาการ และกีฬา กิจกรรมเพื่อสังคมและสาธารณประโยชน์ ตลอดจนมีกิจกรรมส่งเสริมนักเรียนให้อ่านอัลกุรอานได้คล่องแคล่ว และจดจำอัลกุรอานได้แม่นยำ (สนทนากลุ่มตาดีกามัสยิดนูรุลฮูดา 14 กรกฎาคม 2563)

ภาพ 14: นักเรียนตาดีกาในตาดีกามัสยิดนูรุลฮูดา

ภาพ 15: ตาดีกามัสยิดนุรุลูตดา (อาคารที่อยู่รอบมัสยิด)

ทั้งนี้ แม้ตาดีกาจะได้รับการสนับสนุนงบประมาณค่าตอบแทนครู แต่ไม่ได้งบประมาณในส่วนอาหารกลางวัน เด็กนักเรียนต้องกลับไปรับประทานอาหารเที่ยงที่บ้านหรือผู้ปกครองนำอาหารเที่ยงมาให้ที่โรงเรียน เดิมมีการเก็บเงินจากครูคนละ 100 บาทเพื่อนำมาสนับสนุนเป็นวัตถุดิบในการทำอาหารกลางวันให้กับนักเรียน แต่เมื่อดำเนินการไปแล้วพบว่าทำให้เกิดปัญหาครูผู้สอนไม่มีเวลาในการจัดการเรียนการสอนและงบประมาณก็ยังไม่เพียงพอ จึงหยุดการทำอาหารกลางวันให้กับเด็กนักเรียนในที่สุด (สนทนากลุ่มตาดีกามัสยิดนุรุลูตดา 14 กรกฎาคม 2563)

เด็กมุสลิมแทบทุกคนในบ้านป่าบอนเรียนตาดีกามัสยิดนุรุลูตดา และหลังจากจบชั้นที่ 6 หากคนใดมีความประสงค์จะศึกษาศาสนาอิสลามอย่างเข้มข้นเป็นการเฉพาะก็จะไปศึกษาต่อที่สถาบันปอเนาะในหมู่บ้านหรือตำบลอื่น ซึ่งมีจำนวนไม่มาก เนื่องจากว่าปัจจุบันมีโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามซึ่งจัดการเรียนการสอนทั้งวิชาการและศาสนาควบคู่กันไปเป็นทางเลือก และเด็กมุสลิมส่วนใหญ่มักจะเรียนต่อโรงเรียนประเภทนี้ หลังเรียนจบประถมศึกษาแทนที่จะเป็นโรงเรียนมัธยมโดยทั่วไป เนื่องจากพ่อแม่หรือผู้ปกครองต้องการให้บุตรหลานได้เรียนศาสนาควบคู่ไปด้วย ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความที่พ่อแม่หรือผู้ปกครองมีความเคร่งครัดศรัทธาในศาสนามากขึ้น และประสงค์จะให้บุตรหลานมีความรู้ความเข้าใจในศาสนาอิสลามและปฏิบัติศาสนาอิสลามได้อย่างถูกต้อง มุสลิมบ้านป่าบอนจึงได้รับการบ่มเพาะให้มีความเคร่งครัดศรัทธาในศาสนาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่เด็กจนกระทั่งแก่ชรา

2. ผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงในปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์

สำนึกในศาสนาที่เข้มข้นขึ้นโดยเฉพาะในส่วนของคนอิสลามส่งผลกระทบต่อความเปลี่ยนแปลงในปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนไทยพุทธบ้านสาเมากับคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนหลายลักษณะ ประการแรกคือแบบแผนการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน เพราะแม้การตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนในแต่ละกลุ่มบ้านในช่วงแรกจะประกอบด้วยคนศาสนาและชาติพันธุ์เดียวกันเป็นหลัก บ้านสาเมาก่อประกอบด้วยคนไทยพุทธ บ้านป่าบอนประกอบด้วยคนมลายูมุสลิม ทว่ายังมีบ้านเรือนที่ต่างศาสนาและชาติพันธุ์รวมอยู่ด้วยจำนวนหนึ่ง อย่างไรก็ตามหลังจากที่มีการสร้างมัสยิดนูรุลฮุดดาและวัดรังสิตาวาส ก็มีการโยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในกลุ่มบ้านเดียวกันโดยอาศัยวิธีการแลกเปลี่ยนที่ดินกัน ดังที่นายเลาะแม อิหม่ามมัสยิดนูรุลฮุดดา กล่าวว่าที่ดินที่บ้านหลังที่เขาอาศัยอยู่ในปัจจุบันเดิมเป็นของคนไทยพุทธบ้านสาเมาก่อน ส่วนบ้านของเขาตั้งอยู่อีกแห่ง ทว่าต่อมาได้มีการทำข้อตกลงร่วมกันระหว่างคนมุสลิมบ้านป่าบอนกับคนพุทธบ้านสาเมาก่อนเรื่องการแลกเปลี่ยนที่ดินที่บ้านเรือนเพื่อให้อยู่ด้วยกันเป็นกลุ่มชัดเจน จึงมีการแลกที่อยู่กันโดยไม่มีการวัดจำนวน ขนาด หรือลักษณะพื้นที่ การเจรจาไม่ยุ่งยากซับซ้อน ถือเป็นการไว้วางใจกัน ขอเพียงเป็นการสลับเพื่อให้ง่ายต่อการทำกิจกรรมทางศาสนาและการทำมาหากิน เขาจึงแลกที่ดินกับคนไทยพุทธบ้านสาเมาก่อนแล้วย้ายมาสร้างบ้านที่บ้านป่าบอนบริเวณที่อยู่ในปัจจุบัน ส่วนชาวสาเมาก่อนนั้นก็ได้อาศัยไปปลูกบ้านที่บ้านสาเมาก่อน ทว่าเขาไม่ได้พบเจอมานานแล้ว (เลาะแม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2562)

ในทำนองเดียวกัน นายฮะแว อดีตผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 เล่าว่าเดิมที่บ้านป่าบอนมีบ้านเรือนของคนไทยพุทธด้วยประมาณสองหลัง ทว่าหลังจากที่มีการสร้างบาเลาะเซาะห์ที่บ้านป่าบอนและสร้างที่พักสงฆ์ที่บ้านสาเมาก่อน ก็เริ่มมีการแลกเปลี่ยนที่อยู่กันระหว่างคนพุทธกับคนมุสลิมที่เป็นคนส่วนน้อยของสองกลุ่มบ้านนี้ โดย “แบแซ สะมะเฮง คนอิสลามที่มีบ้านอยู่ในเขตสาเมาก่อนย้ายมาอยู่ที่ป่าบอน แล้วคนพุทธที่อยู่ในป่าบอนก็ย้ายไปอยู่สาเมาก่อน แลกที่อยู่กัน เพราะจะได้ง่ายในเรื่องศาสนา” (ฮะแว บาซา, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2563)⁶

ความเปลี่ยนแปลงประการต่อมาคือการปรุงและบริการอาหารในงานประเพณี เช่น งานแต่งงาน งานบวช เดิมการจัดเตรียมอาหารและภาชนะสำหรับแขกชาวมุสลิมไม่เคร่งครัดมากนัก สามารถใช้คนพุทธเป็นคน

⁶ การแลกเปลี่ยนที่ดินระหว่างคนไทยพุทธกับคนมลายูมุสลิมเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติค่อนข้างแพร่หลายในจังหวัดชายแดนใต้ เช่น บ้านเปาะเล้งเป็นหมู่บ้านหนึ่งของเมืองยะลาเก่าหรือที่เรียกว่าเมืองยาลอ ในอดีตเป็นป่าทึบและมีสัตว์ป่าอาศัยอยู่จำนวนมาก ภายหลังถูกหักร้างถางพงเป็นสวนยาง สวนผลไม้ ทุ่งนา และบางส่วนเป็นพื้นที่เลี้ยงช้างและม้าของเจ้าเมืองยาลอ เล่ากันว่าที่มาของชื่อหมู่บ้านมาจากชายชาวจีนที่มากบุกเบิกพื้นที่เป็นครอบครัวแรก มีลูกชายคนโตชื่อ “เล้ง” หรือ “ไอเล้ง” ครอบครัวนี้มีอาชีพค้าไม้ตรีติ เมื่อมีใครเดินทางผ่านไปมาก็มักจะยกอาหารและผลไม้มาต้อนรับจนเป็นที่ประทับใจ จึงมีการเรียกกันติดปากว่า “ไปบ้านเปาะไอเล้ง” ซึ่งในภายหลังกร่อนลงเหลือเพียงไปบ้าน “เปาะเล้ง” เปาะ แปลว่าพ่อ หมายความว่าไปบ้านพ่อของไอเล้งนั่นเอง

ครอบครัวชาวจีนครอบครัวนี้มีศรัทธาแรงกล้าในพุทธศาสนา จึงได้ยกที่ของตัวเองเป็นที่สำหรับสร้างวัด เมื่อสร้างวัดเสร็จทำให้มีคนไทยพุทธย้ายเข้ามาตั้งถิ่นฐานในหมู่บ้านมากขึ้น ขณะที่บ้านหน้าถ้ำซึ่งอยู่ใกล้เคียงมีคนมลายูมุสลิมอยู่อาศัยเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน ต่อมาคนมุสลิมได้ค้นพบพระพุทธรูปจำนวนมากในถ้ำคูหาภิมุข เมื่อคนไทยพุทธรู้ข่าวจึงขอแลกที่อยู่ระหว่างกัน คนไทยพุทธจึงย้ายไปอยู่บ้านหน้าถ้ำเพื่อจะได้อยู่ใกล้สถานที่ศักดิ์สิทธิ์ตามความเชื่อทางพุทธศาสนา ขณะที่คนมลายูมุสลิมก็ย้ายมาตั้งถิ่นฐานที่บ้านเปาะเล้งจนถึงปัจจุบัน (ศรีศักร และคณะ 2550: 81-82)

ปรุงอาหารได้ สามารถใช้วัตถุดิบทั่วไปได้ เพียงแต่ไม่ให้มีส่วนผสมของเนื้อหมูเท่านั้น รวมถึงภาชนะที่ใช้ก็ไม่ต้องแยกต่างหาก ทว่าหลังจากที่คนมุสลิมให้ความสำคัญกับการปฏิบัติศาสนาที่ถูกต้องมากขึ้น ก็ส่งผลให้การจัดเตรียมอาหารและการใช้ภาชนะต้องปรับเปลี่ยนตามไปด้วย การจัดเตรียมและปรุงอาหารต้องถูกต้องตามหลักศาสนาหรือที่เรียกว่า “ฮาลาล” เช่น คนปรุงอาหารต้องเป็นมุสลิม เนื้อสัตว์ต้องเตรียมตามหลักศาสนา และภาชนะก็ไม่สามารถใช้ร่วมกันได้ ดังคำกล่าวของนายปรีชา ไวยาวัจกรวัดรังสิตาวาส ที่ว่า

“ตอนหลังคนอิสลามเคร่งครัดมากขึ้น อย่างการใช้ภาชนะ เมื่อก่อนนี้เขามาเขายังใช้ได้อยู่ภาชนะที่อยู่ในวัด แต่เดี๋ยวนี้ถ้าเราจัดกิจกรรม อิสลามต้องนำเข้ามา นี่คือความเข้มงวดของศาสนาที่มีผลต่อวิถีที่เราอยู่ การใช้ภาชนะเห็นชัด การอาหารเห็นชัด เมื่อก่อนเป็นคนพุทธทำก็ได้แต่ขออย่ามีหมู ทำขนมเป็ยกปูน ทำขนมจอกก็กินหมด แต่เดี๋ยวนี้พอคิดกิจกรรมต้องเป็นอิสลามทำ เช่น ขนมจีน จะเชิญอิสลามมาร่วมก็ต้องให้เขาทำน้ำยามา” (ปรีชา บุญเนื่อง, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2564)

ขณะเดียวกันคนมุสลิมมาเข้าร่วมหรือชมกิจกรรมทางประเพณีของคนไทยพุทธที่วัดน้อยลง เช่น ประเพณีสงกรานต์ เดิมคนมุสลิมโดยเฉพาะวัยรุ่นและเด็กมักจะมาเที่ยวเล่น บางรายร่วมเล่นสาดน้ำด้วย รวมถึงมาชมการแสดงต่างๆ โดยเฉพาะที่เป็นวัฒนธรรมมลายู เช่น สี่ลัด และลิเกฮูลู ทว่าหลังจากปฏิบัติศาสนาเคร่งครัดมากขึ้น คนมุสลิมมาเที่ยวชมงานสงกรานต์ที่วัดลดลงอย่างมาก และรายที่มาก็ไม่ได้ร่วมเล่นสาดน้ำด้วย ขณะที่การแสดงวัฒนธรรมมลายูก็ไม่มีอีกต่อไป ดังคำเล่าของนางฉิ่นที่ว่า

“เมื่อก่อนคนอิสลามมาเที่ยวงานสงกรานต์ที่วัดสาเหาะเยอะนะ มาเล่นสาดน้ำ สาดอะไรนี่แหละ ไม่มีใครห้ามนะ เป็ยกเหมือนกัน เหมือนกันหมด อิสลาม ไทยพุทธ เป็นเพื่อนกันหมดเลยนิ แล้วมีพวกเล่นลิเกฮูลู เล่นสี่ลัด หนึ่งทะเล่งก็มี โนราห์ กลองยาวจากที่อื่นมาด้วย 5 คณะ แต่ว่าประเพณีของอิสลามเราก็ดึงเขาเข้ามาร่วม อะไรดีๆ เอามาร่วมหมด แต่ว่าเดี๋ยวนี้พอหลังๆ นี่ไม่ได้จัด ลิเกฮูลู สี่ลัดนี้เขาจะมาแสดง มันไม่ได้แสดงอะ เสียตาย แล้วคนอิสลามตอนหลังก็ไม่ได้มาเที่ยวงานสงกรานต์แล้ว

ล่าสุดจัดงานมีพวกนายก อบต. เขามึงบฯ ให้ แบบว่ารดน้ำคนเฒ่าคนแก่ เขาก็มาเป็นประธาน นายก อบต. เป็นอิสลาม แล้วมีกำนัน อิสลาม มาร่วมด้วย นายก อบต. เขาเป็นเจ้าภาพ ให้งบประมาณมา ทำพิธีเปิด เขาก็เปิดให้ แต่ว่าพิธีทางศาสนาเขาจะไม่นั้น มาทำพิธีอะไรเสร็จเขาก็ไป คนอิสลามก็ไม่ได้มาดูกัน แล้วก็ไม่มีใครเล่นน้ำ” (ฉิ่น พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562)⁷

นอกจากนี้ เดิมการประชุมสามารถใช้อาคารสถานที่ภายในวัดได้ ทว่าต่อมามีคนมุสลิมจำนวนหนึ่งเห็นว่าเป็นไม่เหมาะสม นับตั้งแต่การลอดซุ้มประตูวัดเข้ามา ขณะที่ศาลาการเปรียญก็ประกอบด้วยสัญลักษณ์หรือสิ่งเคารพบูชาในพุทธศาสนา จึงมีการก่อสร้างอาคารอเนกประสงค์ขึ้นสำหรับใช้ในการประชุมในเวลาต่อมา ดังคำกล่าวของนายปรีชา ไวยาวัจกรวัดรังสิตาวาส ที่ว่า

⁷ ขณะเดียวกันคนไทยพุทธก็ไม่ได้ไปร่วมงานที่มีสยิดเหมือนในอดีต ดังคำกล่าวของ “ป้าติ่ม” ที่ว่า “เมื่อก่อนงานที่มีสยิดจะแห่กลองยาวไป ตอนที่ผู้ใหญ่ยังเป็นผู้ใหญ่ เป็นคณะกลองยาวของท่านเพชรแก้ว เจ้าอาวาส แต่ว่าเจ้าอาวาสองค์ปัจจุบันไม่ได้สนิหนานั่น ที่เมื่อก่อนคนอิสลามเคารพสนิทกับท่านเพชรแก้วเพราะว่าเกดนิยะ” (ติ่ม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 6 พฤศจิกายน 2562)

“เมื่อก่อนปัญหาเล็กๆ น้อยๆ มันจะไม่ค่อยมี เช่น การประชุมในศาลาการเปรียญ เราสามารถทำกิจกรรมได้อิสระ แต่ตอนนี้เราหลังๆ มาไม่ใช่ เกิดการต่อต้าน มันเกิดการร้องขอว่าเพราะบางทีมันเป็นพิธีกรรมทางศาสนาพุทธ ภาพถ่ายมันไปติดพระพุทธรูป การจัดรูปเทียนบูชาพระรัตนไตรมันไม่ค่อยเหมาะ ผมในฐานะที่อยู่ตรงกลางนี้ โอเค ก็คิดว่าคุยกับผู้ใหญ่ ผู้นำชุมชน ว่าผมต้องสร้างที่ประชุมสักที่หนึ่ง ก็เป็นอาคารสี่เหลี่ยม เป็นอาคารประชุมรวม อาคารนั้นจะโล่ง คือเราให้เกียรติความรู้สึก ในเมื่อเขามีความรู้สึกอย่างนั้น

ถามว่ามีความขัดแย้งไหม มันไม่มี เขาก็มาร่วมในแต่ลักษณะกิจกรรม เพราะพื้นที่ของเราค่อนข้างจะดี อย่างหนึ่งผู้นำที่สูงกว่าระดับหมู่บ้านจะเป็นกำนัน หรือนายกฯ จะเป็นอิสลาม โดยตำแหน่งท่านต้องมาในกิจกรรม ถึงจะร่วมพิธีการไม่ได้ ได้ร่วมกิจกรรม เช่น กิจกรรมถวายดอกไม้จันทน์ท่านก็อยู่ร่วมด้วยตลอด ที่นี้คนที่ปฏิบัติสานต่อเหมือนกับผม ผมก็ต้องนั่ง ปลัดอำเภอเป็นมุสลิม นายกฯ ก็เป็นมุสลิม กำนันก็เป็นมุสลิม กรรมการบริหารเป็นมุสลิม

คือถามว่าจริงๆ มันรวมกันได้ไหม มันต้องมาดูรายละเอียดแต่ละกิจกรรม กิจกรรมไหนที่มันเกี่ยวเนื่องกับงานศาสนามันไม่ได้ เช่น วันสงกรานต์ มันไม่ใช่วันศาสนา แต่เป็นความเชื่อ แต่มันมีพิธีการที่เกี่ยวเนื่องกับทางสงฆ์ พิธีรดน้ำขอพร อิสลามก็มาร่วมไม่ได้ หลังๆ มาเราจัดกิจกรรมหลายอย่าง เช่น อาคารอเนกประสงค์นี้ เขามาร่วมพิธีเปิด แต่เขาไม่สามารถมาร่วมกิจกรรม” (ปรีชา บุญเนื่อง, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2564)⁸

ทั้งนี้ สถานที่ที่เส้นแบ่งทางศาสนาปรากฏเด่นชัดคือโรงเรียนวัดรังสิตาวาส นับตั้งแต่นั้นในส่วนของเครื่องแบบนักเรียน อาหาร ไปจนถึงกิจกรรม โดยในส่วนเครื่องแบบนักเรียนนั้น ปัจจุบันนักเรียนหญิงมุสลิมคลุมฮิญาบ นักเรียนมุสลิมชายสวมกางเกงขาสั้นสีดำ (ขณะที่นักเรียนชายพุทธสวมกางเกงขาสั้นสีฟ้าก็เหมือนเช่นโรงเรียนรัฐบาลทั่วไป) ตามความประสงค์ของผู้ปกครอง ดังคำกล่าวของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ว่า

⁸ อย่างไรก็ดี แม้นมลาญมุสลิมบ้านป่าบอนโดยทั่วไปมีความเคร่งครัดทางศาสนามากขึ้น และมีปฏิสัมพันธ์กับคนไทยพุทธบ้านสาเมะลดลง แต่ก็มีคนมลาญมุสลิมบ้านป่าบอนบางคนที่ไม่ได้ปฏิบัติศาสนาเคร่งครัดมากนัก อีกทั้งยังคงคบหากับเพื่อนคนไทยพุทธบ้านสาเมะอย่างสนิทสนม รวมถึงได้รับการช่วยเหลือในด้านการหาอาชีพนอกหมู่บ้านจากเพื่อนคนไทยพุทธกลุ่มนี้อีกด้วย ดังกรณีนายฮาที่เขากล่าวดังนี้

“ตอนนั้นก็เพื่อนคนพุทธที่สาเมะหลายคน เกินสิบคน ส่วนใหญ่ก็ไปนั่งคุยกับเพื่อนที่เป็นเจ้าหน้าที่ที่เขาทำงานที่ป้อม อส. ก็มีวัดและที่ทางไปจำปูน ไม่กลัวถูกเพ่งเล็ง ไม่เคยถูกชู้คุกคามอะไร ไม่มีใครในหมู่บ้านว่าหรือไม่พอใจ เราไปมาแบบนี้ตลอด นานแล้วครับ เคยไปเที่ยวทะเลที่สะกอมกับเพื่อนไทยพุทธ แล้วก็ที่อื่น แล้วแต่จะไปครับ เวลาเขาตั้งวงผมไม่อดอัด เหยยๆ เพื่อนสมัยเรียนที่สาเมะก็คบกันมาเรื่อยๆ ก็นั่งในวงที่เขากินเหล้าด้วย พอไม่รู้

งานแต่งงาน งานบวช งานศพ ก็ไปร่วมครับ ส่วนมากผมไปด้วย ยังไงก็ได้ขอให้เพื่อนผู้นำศาสนาเห็น งานศพไปที่วัดไปดอนเผา งานบวช ตอนเช้าทำพิธีเราก็ทำไม่ได้ แต่ดูตอนเขาแห่หน้าครอบโบสถ์

ส่วนใหญ่มีแต่ผมที่เป็นคนป่าบอนที่ไปดู แต่ผู้นำศาสนาไม่เคยว่าอะไร เรารู้ว่าจะไรทำตามศาสนาอะไรประเพณี ไม่เคยมีใครมาห้ามเราแยกได้ เวลาว่างงานแต่งงานอย่างนี้ ก็มีไปนอนที่บ้านงานที่สาเมะ ก็ได้มีอะไร เพื่อนที่สาเมะก็เคยมานอนบ้านที่ป่าบอนเหมือนกัน เวลาเราจัดงานอย่างสุนัต งานแต่ง อะไรเขาก็มา อย่างเวลารายอกก็ชวนเขามากินดู่ที่บ้าน

หลังจากออกโรงเรียนก็ทำงานทั่วไป รับจ้างเขาครับ ขับรถ ขับรถขนขี้ยางแบบนี้ แล้วสองปีทีแล้วทำงานที่บริษัท Double Nine สร้างโรงผลิตไฟฟ้าที่บ้านบือแน เพื่อนสาเมะแนะนำมา แล้วตอนนี้เพิ่งย้ายมาอยู่อีกบริษัทได้แค่เดือนกว่าเอง ผมขับรถตักครับ อันโน้นรับจ้างสร้างโรงไฟฟ้า แต่ต่บริษัทนี้จะดูแลระบบโรงไฟฟ้า สาขาที่ยะลา ตอนนี้เงินเดือนหมื่นกว่าบาท บริษัทเก่าเขาให้ค่าจ้างเป็นรายวัน เพื่อนสาเมะแนะนำมาเหมือนกัน” (ฮา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2563)

“ผู้ปกครองขอให้เด็กผู้หญิงคลุมฮิญาบ เด็กผู้ชายใส่ขากยาว โรงเรียนอนุญาต แต่ไม่ได้บังคับ ตอนนี้เด็กผู้หญิงคลุมฮิญาบ 100 เปอร์เซนต์ เด็กผู้ชายใส่ขากยาว 100 เปอร์เซนต์เหมือนกัน แต่ว่าถ้าเด็กไม่คลุมโรงเรียนก็ไม่ได้ว่าอะไร” (หาซานะ อองสารา, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563)⁹

ส่วนด้านอาหาร เดิมแม่ครัวที่ปรุงอาหารเที่ยงเลี้ยงเด็กนักเรียนเป็นคนพุทธ และได้ให้ความสำคัญกับวัตถุดิบโดยเฉพาะเนื้อสัตว์ว่าจัดเตรียมมาถูกต้องตามหลักศาสนาหรือไม่ นอกเหนือจากไม่มีเนื้อหมู ทว่าต่อมาผู้ปกครองได้เรียกร้องให้มีการปรุงอาหารถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลามหรือ “ฮาลาล” โรงเรียนจึงได้จ้างคนมุสลิมมาเป็นแม่ครัวรวมถึงดูแลว่าวัตถุดิบที่ใช้ถูกต้องตามหลักศาสนาหรือไม่ เพื่อว่าเด็กนักเรียนมุสลิมจะได้สามารถรับประทานอาหารเที่ยงร่วมกับเด็กนักเรียนพุทธได้

ขณะที่ในส่วนของการเรียนและการปฏิบัติศาสนาก็มีการจัดแยกอย่างเป็นสัดส่วน ดังคำกล่าวของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ว่า

“ที่เราเปลี่ยนก็คือจากแต่ก่อนห้องพระอยู่ตรงบันไดตรงนั้น ก็เลยแยกจัดทำห้องพระเป็นห้องส่วนตัวเลย เวลาเรียนศาสนาไปทำให้เป็นสัดส่วนไปเลย และแต่ก่อนยังไม่มีห้องละหมาด ก็ทำห้องละหมาดให้ ก็แยกสัดส่วนเวลาสอน เน้นการสอนศาสนาไปเลยและควบคู่กับการทำกิจกรรม ไทยพุทธก็จะมีห้องพระ อิสลามก็มีห้องละหมาด และจะมีครูทั้งอิสลามและพุทธมาสอนค่ะ ซึ่งเมื่อก่อนยังไม่แยกเป็นสัดส่วนแบบนี้ก่อนที่ทราบมาเด็กไทยพุทธเยอะกว่า เด็กมุสลิมไม่ถึง 10 คน เดียวนี้เด็กมุสลิมเยอะพอๆ กับเด็กพุทธเลย

เด็กพุทธสวดมนต์ เด็กมุสลิมก็มีการอ่านคฺุอาละฮ์ สลับกัน ทำทั้งสองศาสนา เรียนก็เรียนเหมือนกัน ก็มีเฉพาะวันจันทร์ ทำกิจกรรมคุณธรรมจริยธรรม มีเฉพาะวันจันทร์ค่ะ ศาสนาพุทธจะไปเรียนห้องพระ ส่วนอิสลามก็จะจ้างครูศาสนาอิสลามมาสอน เพราะเรามีงบฯ ในส่วนนี้ ตั้งแต่บ้ายโมงครึ่งถึงสามครึ่ง” (หาซานะ, สัมภาษณ์)

อย่างไรก็ดี ด้วยความที่โรงเรียนวัดรังสิตาวาสตั้งอยู่ในบ้านสามะมะบนที่ที่ดินที่ได้รับการบริจาคมาจากคนไทยพุทธ อีกทั้งยังใช้ชื่อวัดเป็นชื่อโรงเรียน มีคณะกรรมการโรงเรียนเป็นคนไทยพุทธ รวมถึงได้เข้าร่วมโครงการโรงเรียนวิถีพุทธ ก็ส่งผลให้โรงเรียนมีความเป็นพุทธศาสนาเด่นชัดและทำให้ผู้เกี่ยวข้องโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือคณะกรรมการโรงเรียนพยายามปกป้องอัตลักษณ์หรือคุณสมบัติดังกล่าวของโรงเรียนไว้ท่ามกลางการขยายตัวของศาสนาอิสลาม ดังกรณีของผู้อำนวยการโรงเรียนคนปัจจุบันซึ่งเป็นผู้อำนวยการที่เป็นคนมุสลิมคนแรกของโรงเรียน ซึ่งตอนแรกประสบกับการต่อต้านเพราะถูกเข้าใจว่าจะมาเปลี่ยนแปลงโรงเรียนให้มีความเป็นอิสลามมากขึ้นและมีความเป็นพุทธน้อยลง ดังคำเล่าของเธอที่ว่า

“เมื่อก่อน ผอ. โรงเรียนนี้เป็นพุทธมาตลอด ตอนแรกทีเลือกเพื่อนก็ถามว่าทำไมถึงเลือกโรงเรียนวัดละ อยากไปอยู่กับพระหรือ แต่ว่าเราคุ้นเคย เรารู้จักพื้นที่เพราะเราเคยมาโรงเรียนนี้ เราเคยสัมผัสว่ามีทั้งคน

⁹ นอกจากนี้ ในส่วนของครูสตรีมุสลิมก็มีการคลุมฮิญาบด้วย จากเดิมที่ไม่อนุญาต ดังคำกล่าวของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ว่า “แต่ก่อนตอนครูตอนที่นั้นอยู่ยลาตอนนั้นยังไม่คลุมฮิญาบ ที่นี้ยังคลุมไม่ได้ เขาไม่ให้คลุม เขาไม่ให้ครูคลุม เด็กคลุมได้ แต่ของครูยัง เพราะมันเป็นตอนนั้น อย่างไทยพุทธก็ยังเยอะอยู่ อิสลามยังไม่คลุมผ้า โรงเรียนก็อยู่ที่ยกรรมาการ เพ็งอนุญาตเพราะเขาไม่ได้ตระหนักถึงเรื่องนี้ แล้วก่อนหน้านั้นเด็กอิสลามยังน้อยค่ะ” (หาซานะ อองสารา, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563)

มุสลิมและพุทธ มันไม่ใช่โรงเรียนของวัดนะ บางคนเข้าใจว่าเป็นโรงเรียนของวัด ผอ. คนก่อนหน้าเป็นพุทธ กรรมการโรงเรียนเป็นพุทธหมดเลย แรกเขาอาจจะไม่ค่อยนั้นเพราะกลัวคนมุสลิมจะมาเปลี่ยนแปลงโรงเรียน ก็มีการต่อต้านเล็กน้อย จะมีคนมาบอกเลย ปัญหาที่เจอคือตอนแรกที่ว่า ผอ. จะมาเปลี่ยน เปลี่ยนระบบของ ไทยพุทธบ้าง ผอ. อิสลาม มาเดี๋ยวก็เปลี่ยนตรงโน้นเปลี่ยนตรงนี้

แต่หลังๆ เขาต้อนรับดีค่ะ เพราะเขาเห็นเราตั้งใจทำงาน ไม่ได้มีปัญหาอะไร ไม่มีการแอนตี้ว่า ผอ. มุสลิม พอเราได้ทำงานไปแล้วก็ได้ให้ชุมชนเข้าใจ กิจกรรมเราก็จัดปกติ ก็คือเหมือนวันแม่ที่ก่อนนะไทยพุทธ เขาอาจจะไม่มี แต่พยายามให้เขามี ให้เขาจัด เดียววันที่ 7 ก็จัด จัดเป็นงานไร้อะไร พาเด็กไปพัฒนาวัดแล้วก็ โรงเรียน วันพ่อไม่ได้จัด แต่จัดแบบเก็บขยะจิตอาสา วันแม่ให้เด็กทำดอกมะลิ วันศุกร์ที่ผ่านมาจัดวันที่ 7 ก็จะเชิญตัวแทนแม่มา

ก็ไม่หนักใจนะเพราะว่าแฟนนับถือศาสนาพุทธ แฟนเป็นคนพัทลุง มีเพื่อนศาสนาพุทธเยอะ เหมือนไป ร่วมกิจกรรมกับเพื่อน คนในชุมชนไม่มีปัญหาอะไร เขาบอกมีงานอะไรที่เราสามารถมาได้เราก็ไป นักเรียนเสีย ญาติเสีย ไปแสดงความเสียใจ เราก็ไปค่ะ เราก็ไปตลอด คือในหมู่บ้าน ผอ.จะไปทุกหลัง คือ เด็ก 111 คน ผอ. ก็มาเยี่ยม แล้วผู้ปกครองจะรู้จัก ผอ. หมด ผอ.สุ” (หาซัน๊ะ งามสารา, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563)

นอกจากนี้ สำนักในอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ที่เข้มข้นขึ้นส่งผลต่อการเมืองท้องถิ่นระดับหนึ่ง กล่าวคือ หากเป็นไปได้ก็ต้องการจะมีผู้นำที่เป็นคนศาสนาและชาติพันธุ์เดียวกัน แต่หากไม่ได้ก็ขอให้ปกครอง หรือว่ากระจายผลประโยชน์ให้เท่าเทียมกัน มิใช่ดังที่เป็นอยู่ในปัจจุบัน ดังในการสนทนากลุ่มมัชยิดนุรุลฮูดา ด้านล่าง

“ผู้ใหญ่บ้านเป็นมุสลิมก็ดีกว่า แต่เป็นคนพุทธก็ได้แต่ให้ทำให้เหมือนกัน ผู้ใหญ่คนพุทธคนก่อนๆ ก็ไม่เป็นไร ผู้ใหญ่คนอิสลามคนก่อนก็ไม่มีอะไร เจอได้เสมอ แก่ได้แฟนเป็นคนไทย เราไม่ได้คุยว่าจะเอาเฉพาะ ผู้ใหญ่ที่เป็นอิสลาม เราไม่ได้มองที่นั่น มันบริหารได้เสมอ แต่ว่าคนปัจจุบันฝั่งนู้นได้แสนนี้ ฝั่งนี้ได้ห้าหมื่นพอ แบบนี้มันยุติธรรมไหม แล้วไม่รู้ว่าจะอีกห้าหมื่นหายไปไหน แกบอกว่าประชากรป่าบอนน้อยประชากรสาเมะเยอะ แกตอบแบบนั้น ตอนเลือกตั้งผู้ใหญ่บ้านมีคนพุทธลง 2 หรือ 3 คนนี้แหละ มุสลิมลง 2 คน แต่ได้คนพุทธ แต่ว่าผู้ช่วยเป็นมุสลิมด้วย อบต. ก็มี 2 คน คนพุทธสาเมะและคนมุสลิมป่าบอน แบ่งกัน” (สนทนากลุ่ม มัชยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563)

อย่างไรก็ดี เหตุการณ์ดังกล่าวไม่ได้ขยายตัวเป็นความขัดแย้งที่แหลมคมระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์หรือว่าระหว่างคนบ้านสาเมะกับคนบ้านป่าบอน เพราะคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนจำนวนหนึ่งเลือกผู้ใหญ่บ้านคนปัจจุบัน อีกทั้งผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านสองคนเป็นคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน นอกจากนี้ ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านคนไทยพุทธบ้านสาเมะคนที่ได้รับการแต่งตั้งใหม่มีความคิดและความตั้งใจที่จะกระจายผลประโยชน์ไปยังบ้านป่าบอนให้มีความเท่าเทียมกันมากขึ้น ซึ่งจะช่วยแก้ปัญหาความไม่พอใจของคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนได้ ดังคำกล่าวของเขาคือว่า

“ผู้ใหญ่ประสิทธิ์มาชวนให้ผมเป็นผู้ช่วยแทนคนเก่าคนหนึ่ง เพราะว่าฝ่ายอิสลามด้านโน้นผู้ใหญ่ ประสิทธิ์เข้าไม่ได้ แต่ผมเข้าได้ ผมก็ว่าที่ผ่านมาไม่ตั้งใจนะ คุณจะทำอะไรผมไม่เกี่ยว ผมไม่ตั้งใจ ผมจะไม่รู้ ฟันขึ้นมา ผมต้องการเดินต่อข้างหน้า แต่ผมขอว่าอย่างน้อยๆ ให้ลูกอีกคนได้กินมั่งเถอะ ลูกที่ว่าอดอยากปากแห้งอยู่นะ อย่างน้อยการทำงานเราจะได้ไม่กลางแคลงใจ ไอ้โน้นไม่ได้ ไอ้โน้นไม่ได้ ผู้ใหญ่เคยมาหาผมครั้งหนึ่ง แล้วเมื่อก่อน ผมไม่ได้ปฏิเสธนะ แต่ผมเสนอข้อเรียกร้องไปว่าถ้าผมเข้าไปผมจะทำตราบนี้ๆ ถ้ารับได้ก็โอเค ถ้ารับไม่ได้ผมก็ไม่เอา ครั้งนี้ผมก็บอกแกเหมือนเดิม แล้วก็บอกแกว่าอย่างน้อยๆ ถ้าแกปกครองอีกสาม สี่ ห้าปีนะ ผมขอให้ลูกหลานได้มองว่าอย่างน้อยๆ นี่คือการที่พ่อแม่ได้ทำไว้ ให้ลูกหลานได้ภาคภูมิใจ ไม่ใช่ว่าถูกด่าไล่หลัง แกก็โอเคนะ” (สุเมธ พรหมเลข, สัมภาษณ์ 3 มีนาคม 2564)

ปัจจุบันปัญหาการเมืองท้องถิ่นในหมู่ 4 ที่มีความเชื่อมโยงกับความแตกต่างทางศาสนาได้คลี่คลายลงค่อนข้างมาก หากจะมีบ้างก็มาจากสาเหตุอื่นมากกว่าศาสนา

3. การก้าวข้ามเส้นแบ่งทางศาสนาและชาติพันธุ์

3.1 การรักษาโรค

ถึงแม้อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ที่เข้มข้นขึ้นโดยเฉพาะในส่วนของศาสนาอิสลามจะส่งผลให้เส้นคันระหว่างอัตลักษณ์เหล่านี้คมชัดตามไปด้วย ทว่าเส้นคันดังกล่าวก็ยังคงมีความยืดหยุ่นรวมถึงมีช่องให้สามารถก้าวข้ามไปมาระหว่างกันได้ ทั้งนี้ก็เพราะว่าความรู้และการปฏิบัติศาสนาอิสลามที่คนมุสลิมบ้านป่าบอนเห็นว่า “ถูกต้อง” ไม่ได้มาจากกลุ่มเคลื่อนไหวทางศาสนา เช่น “สายใหม่” รวมถึง “ดวะห์” หากแต่มาจาก “สายเก่า” หรือ “กิตีบโบราณ” ผ่านทางอิหม่ามและผู้นำศาสนาคนอื่น ซึ่งยังมีพื้นที่เหลือให้กับพิธีกรรมความเชื่อท้องถิ่น โดยเฉพาะในส่วนที่เกี่ยวกับการรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ ดังคำกล่าวของบิหลั่นมัสยิดนุรุลฮูดาที่ว่า “สายใหม่และดวะห์ไม่เกิดที่นี่ แล้วที่เรายังทำพิธีรักษาคนได้ก็เพราะว่าเราเป็นสายกิตีบโบราณ ถ้าเป็นสายใหม่จะทำไมได้” (บิหลั่นมัสยิดนุรุลฮูดา, สนทนากลุ่มตาคีลามัสยิดนุรุลฮูดา 14 กรกฎาคม 2563) ขณะที่นายเลาะแม อิหม่ามมัสยิดนุรุลฮูดา ไม่เพียงแต่จะให้ความรู้ความเข้าใจศาสนาอิสลามตามแนวทาง “กิตีบโบราณ” ที่ร่ำเรียนมา หากแต่ยังเป็น “บอมอ” หรือหมอพื้นบ้านที่ให้การรักษาโรคภัยไข้เจ็บต่างๆ โดยเฉพาะที่เกี่ยวข้องกับวิญญาณหรือสิ่งเหนือธรรมชาติ เช่น “ผีเข้า” ซึ่งหากตีความตาม “สายใหม่” จะไม่สามารถกระทำได้ ดังที่เขากล่าวว่า

“ผมเป็นบอมอด้วย รักษาหลายอย่าง ผีเข้าก็รักษา แต่ถ้าเป็นวาฮาบีจะรักษาได้ยังไง ไม่ได้ แต่ว่าเราเป็นสายเก่า กิตีบโบราณ รักษาได้ เป็นอิหม่ามด้วย เป็นบอมอไล่ผีด้วย ไม่ผิดหลักศาสนา” (เลาะแม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2562)

การไล่ผีของนายเลาะแมอาศัยการสวดบทอัลกุรอานเป็นหลัก สามารถใช้ได้ทั้งสำหรับการไล่ผีอิสลามและการไล่ผีพุทธ เพียงแต่ต่างบทกัน ขณะเดียวกันก็สามารถใช้ในการรักษาได้ทั้งคนมุสลิมและคนพุทธ ดังที่ว่า “รักษาคนผีเข้าอะไรแบบนี้ มีทั้งผีพุทธและมลายู คนนಾಯูมารักษา แต่ผีพุทธกับผีนಾಯูใช้คาถาไม่เหมือนกัน ถ้าคนพุทธเสกผีมา คาถาก็แบบนี้ ถ้าเป็นคนมลายูเสกผี คาถาก็อีกแบบนึง รักษาเหมือนกันคืออ่านกุรอานนั่น

แหละ แต่เป็นคนละท่อน อายุตุกรสี่ แต่การอ่านนั้นบางที่ต้อง 7 ครั้งถึงจะได้ผล ผีที่ไล่คนล่าสุดนี้ประมาณ 15 ถึง 20 วันที่แล้ว แล้วคนพุทธผีเข้าจะขอให้รักษาก็ได้ ที่ผ่านมามีคนซื้อสำราญอยู่ที่สาณะ ไม่รู้ผีอะไร แต่ผีมาที่บ้านเขา เขาให้ผมไปไล่ที่บ้านเขา ผีก็ไป” (เลาะแม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2562)

นอกจากนายเลาะแม ซึ่งเป็นอิหม่าม บ้านป่าบอนยังมี “บอมอ” อีกหลายคนที่ทำให้การรักษาโรคร้ายไข้เจ็บต่างๆ ทั้งในส่วนที่มีสาเหตุตามธรรมชาติและที่มีสาเหตุจากสิ่งเหนือธรรมชาติ อาทิ คอเต็บมัสยิดนูลสุตา นอกจากอาการปวดเมื่อยตามร่างกายหรือเกี่ยวกับเส้น รวมถึงอาการไข้ เขายังให้การรักษาคนถูกผีเข้าด้วย โดยเขาเล่าว่าเขาเริ่มเป็น “บอมอ” ตอนอายุประมาณ 30 ปี จากการที่ทวดของเขาซึ่งเป็น “บอมอ” เลือกที่จะถ่ายทอดวิชาความรู้ให้กับเขา ซึ่งเขาเห็นว่าส่วนหนึ่งเป็นเพราะความใกล้ชิด คือ อยู่ด้วยกัน กับอีกส่วนเป็นเพราะบุคลิกของเขาที่เป็นคนเจียบๆ ไม่ชอบแสร้งคนอื่น และมีความประพฤติดี โดยในส่วนของอาการถ่ายทอดความรู้ นั้น เขาเล่าว่าทวดของเขา “แกถ่ายทอดให้เฉยๆ ไม่มีพิธี ไม่มีตำราหรือหนังสือ แกบอกให้ฟัง มีวิชาเกี่ยวกับเส้น แล้วก็หมากพลู เอาน้ำมันตีให้คนผีเข้า” (คอเต็บมัสยิดนูลสุตา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)¹⁰

ในการรักษาอาการเกี่ยวกับเส้น คอเต็บจะใช้น้ำมันทาบริเวณที่ปวดพร้อมกับบริกรรมคาถาขณะนวด ซึ่งคาถาจะคัดมาจากอัลกุรอาน โดยมีสำหรับหมากพลูพร้อมเงินจำนวน 12 บาทเป็นเครื่องบูชา ดังที่ว่า “รักษาด้านนวดเส้น ใช้น้ำมัน น้ำมันพืชที่ไว้ทอด แล้วก็ทำคาถา เป็นคาถาจากอัลกุรอาน ร็อบบิสะเฮะลี แล้วก็อาอีลาฮุม มี 5 บทในอัลกุรอาน ไม่รู้ความหมายแปลว่าอะไร แต่ว่าท่องจำได้ขึ้นใจ ไม่รู้ความหมาย รู้ว่าเราสวดแล้วมันได้ผล เวลาเรานวดเป็นก้อนๆ แล้วหาย นวดไปด้วย ท่องคาถาไปด้วย ถ้านวดทั้งตัวก็นานหน่อย ชั่วโมงกว่า มีหมากพลูและเงิน 12 บาทเป็นค่าหมอ” (คอเต็บมัสยิดนูลสุตา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

ส่วนการรักษาอาการไข้ เช่น เป็นพยาธิ เขารักษาด้วยการให้ผู้ป่วยใช้น้ำมันด่างหน้า ซึ่งน้ำมันนี้ทำจากการนำน้ำอุ่นมาบริกรรมคาถาจากอัลกุรอานบทเดียวกับที่ใช้ในการนวด โดยบางครั้งอาจใช้ร่วมกับข้าวสารที่ผ่านการบริกรรมคาถาจากอัลกุรอาน

ส่วนการไล่ผี เขาใช้ผ้าหรือใบไม้ปิดหรือขจัดตามร่างกายคนที่ถูกผีเข้าพร้อมบริกรรมคาถาจากอัลกุรอาน มีสำหรับหมากพลูและเงินบูชาครูประกอบ และใช้วิธีการเดียวกัน ไม่ว่าผีที่เข้าจะเป็นอิสลาม ไทย หรือจีน ดังที่ว่า

“ผีที่เข้ามีทั้งผีอิสลาม ผีไทย ผีจีน บางทีก็ไม่รู้ว่าผีอะไร ผีไทยก็ใช้วิธีรักษาแบบเดียวกัน ใช้อัลกุรอานไม่เคยเจอที่ไล่ยากเพราะเป็นผีพุทธ ไม่เคย แต่ว่าผีจีนนี่เคยเจอ ตอนผีเข้าเขาพูดจีน เราก็อ่านคาถาจากอัลกุรอาน เป็นภาษาอาหรับ ผีก็ออก ไม่รู้ว่าฟังรู้เรื่องไหม คนมารักษาเป็นคนอายุ อิสลาม เขาไปตลาดที่ยะลา ไป

¹⁰ นอกจากนี้ เขากล่าวถึงคุณสมบัติของบุคคลที่จะเป็น “บอมอ” ว่า “คนที่บอมอไม่ต้องมีอะไรพิเศษ ความศักดิ์สิทธิ์มาจากอัลกุรอาน เราเองที่เชื่อสาย แคบางคนเท่านั้นเอง ต้องไปเรียนด้วย มันต้องระวังเรื่องสิ่งที่ไม่ดี อย่าไปว่าคนแบบนั้นแบบนี้ ไม่ได้คนเป็นหมอนี่ ไม่งั้นมันจะไม่ศักดิ์สิทธิ์ คือถ้าทำสิ่งที่ไม่ดี ทำในสิ่งที่อิสลามห้ามนะ อย่าพูดโกหก อย่าใช้ไม้ของตัวเองเอง ยังไม่ได้วางแผนว่าจะถ่ายทอดให้ใคร” (คอเต็บมัสยิดนูลสุตา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

ชื่อของชาย เขาผ่านสุสานจีน คนโบราณเขาเชื่อว่าตัวเขาอ่อนเพลีย รู้สึกว่ามีไข้หน่อยๆ ไม่มีแรงตอนนั้นแหละอ่อนแอ เขาติดมาด้วย” (คอเต็บมัสยิดนุรุลฮูดา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

ในการทำงานเดียวกัน การรักษาคนถูกผีเข้าจะใช้วิธีการเดียวกัน ไม่ว่าคนที่มารักษาจะเป็นคนมลายูมุสลิม ซึ่งเป็น “ลูกค้า” ส่วนใหญ่ หรือคนไทยพุทธซึ่งเป็น “ลูกค้า” ส่วนน้อย โดยเขาได้เล่าการรักษาอาการผีเข้าให้กับคนไทยพุทธบ้านสาเหาะคนหนึ่งดังนี้

“คนที่มารักษาผีเข้าที่เป็นคนไทยก็มี มีคนหนึ่ง เป็นคนสาเหาะ เป็น อส. ชื่อจริงอะไรไม่รู้ แต่คนที่นี่เรียกว่าไอ้พจน์ แก่ไปกริดยางที่บนเขา แล้วก็มันยกขาไม่ได้ พอตีเขาเจ็บปวด ร้องอื้อๆ มาให้รักษา เราก็ใช้น้ำมันทา แล้วก็อ่านอัลกุรอานไล่ เป็นที่ภูเขานี้ ผีเร่ร่อนเนอะ ผีเจ้าที่ด้วย ตอนนั้นเขาเดินได้แล้ว” (คอเต็บมัสยิดนุรุลฮูดา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

เช่นเดียวกับการรักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกาย เขาใช้วิธีการรักษาเดียวกันทั้งกับคนมลายูมุสลิม และคนไทยพุทธ ดังที่ว่า “รักษาเหมือนกันทุกคน คนไทย คนอิสลาม คนไทยก็มารักษา มาให้νωดเส้นหลายคน บ้านสาเหาะ บ้านเกาะก็มี ใช้วิธีรักษาแบบเดียวกัน ใช้หมากพลูแล้วνωดด้วยน้ำมันและทองคำทา ค่าหมอ 12 บาท เงิน 12 บาทเขาจะให้ค่าครู แล้วก็ค่าที่เขาจะให้ต่างหาก คนสาเหาะคนล่าสุดชื่อไอ้โล แล้วก็ผีพี่ชายของผู้ใหญ่ๆ ชื่อแหลม เป็นเส้น ผู้หญิงคนไทยก็รักษา เส้น เมียผู้ใหญ่ๆ ก็มาที่นี่” (คอเต็บมัสยิดนุรุลฮูดา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

ทั้งนี้ เขาให้เหตุผลในการรักษาคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ว่าเป็นเพราะ “เราไม่แบ่งแยก เราเป็นพี่น้องด้วยกัน ไม่รังเกียจรักษาคนศาสนาอื่น แล้วไม่มีข้อห้ามว่าห้ามรักษาคนศาสนาอื่น ไม่มีข้อไหนขัดศาสนา” (คอเต็บมัสยิดนุรุลฮูดา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

นอกจากผู้นำศาสนา เช่น อิหม่ามและคอเต็บดังกล่าวแล้ว บ้านป่าบอนยังประกอบด้วย “บอมอ” ที่เป็นมุสลิมทั่วไปด้วย เช่น นายอับดุลมานะ หรือที่เรียกกันว่า “เปาะเต๊ะมานะ”¹¹ เป็น “บอมอ” ที่มีความเชี่ยวชาญเฉพาะด้าน คือ รักษาอาการเสื่อมสมรรถภาพทางเพศในผู้ชาย หรือที่รู้จักกันในชื่อ “โรคคนกเขาไม่ขัน” รักษาด้วยการให้ผู้ป่วยรับประทานน้ำมะพร้าวที่เสกคาถาจากอัลกุรอาน ดังที่ว่า

“ผมรักษานกเขาไม่แข็ง แล้วก็อีกหลายอย่าง ได้มาจากปู่ตายายอีกที เด็กเป็นพยาธิรักษา เด็กเป็นพยาธิตาจะมัว มือก็จะสาก เราก็เอาเนื้อมะพร้าวอ่อนใส่แก้ว แล้วเอาข้าวเหนียวใส่ให้เขากิน ไม่ต้องกล่าว

¹¹ นอกจากนี้ นายอับดุลมานะยังเป็นหมอพื้นบ้านที่มีใบรับรองด้วย ดังที่เขาเล่าว่า “คนเขาเรียกผมว่าเปาะเต๊ะมานะ แปลว่าลุงอะไรจ้ะ แล้วมีใบรับรองหมอพื้นบ้านด้วย เปาะเต๊ะเป็นหมอพื้นบ้าน ทำยารากไม้ ถ้าชายที่บ้านได้แต่ขายที่อื่นไม่ได้ ขายได้แต่ในเขตนี้เอง ตอนไปอบรมเป็นภาษาไทย ไม่เข้าใจ แต่มีคนนายมาเป็นล่ามให้ใกล้ๆ เข้าใจแต่จะพูดนั้นไม่ได้ ตอนขอใบรับรองเขาก็ถามว่าเรื่องการรักษาโรคนี้ต้องใช้ยารากไม้ไหนที่เราได้รักษามานี้ก็มาจากความรู้ ความรู้นี้แล้วแต่ เด็กก็กินได้ไม่แพ้ยา นี่แหละที่เปาะเต๊ะได้ไม่เหมือนใคร เปาะเต๊ะทำน้ำมะพร้าวไม่กระทบกับใคร กินยาได้ไม่มีปัญหา ถ้าเรื่องสมุนไพรแบบเป็นต้นอะไรต้องดูก่อนออกใบรับรองให้ แต่ถ้าแต่ละคนมันต้องดูว่าสมุนไพรเกี่ยวกับอะไร เขาจะถามเราให้ไหมว่าเรารักษาแบบไหนอะไรยังไง ก่อนจะออกใบอันนี้ เขาก็ถามว่ารักษาคอนอะไรยังไง บอกว่าเรารักษาด้วยมะพร้าว เขาก็ไม่ว่าอะไร เพราะมะพร้าวนี่เด็กกินได้ผู้ใหญ่ก็ได้ เขาไม่เคยว่าเรื่องใช้น้ำมะพร้าวรักษา เรื่องคาถาก็ไม่ได้ว่าอะไร” (อับดุลมานะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2564)

อะไรเลยแล้วหายเลย แต่ว่านกเขาไม่แข็งนี้รักษาด้วยน้ำมันมะพร้าว แต่ว่าสวดคาถาด้วย แล้วเอาให้กิน คาถานี้มันเป็นอายันต์ในอัลกุรอาน อัลฮัมดุลิลละห์อีร็อบบิลอาลามีน เป็นอายันต์แรกๆ ของบทอัลกุรอาน เสียแค่คำครุ 100 บาท แล้วก็มียี่สิบมีด แต่เป็นอันเล็ก ก็เก มีเงินร้อยนึง ก็เกเนิง แล้วก็น้ำมันมะพร้าว ใช้สามอย่างนี้ อันนี้เฉพาะโรคนี้อย่างเดียว นกเขาไม่แข็ง ถ้าโรคอื่นนี้แล้วแต่เขาให้ คือมารักษาไม่ต้องพามาอะไรก็ได้ มาแต่ตัวก็ได้ ในสองสามสัปดาห์ที่ผ่านมามีคนยะหามารักษานกเขาไม่แข็ง เขารู้จักผมจากคนอื่นที่เคยมารักษา” (อับดุลมานะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2564)

ลูกค้าที่มารักษาอาการ “นกเขาไม่ขัน” ส่วนใหญ่เป็นชาวมลายูมุสลิม อย่างไรก็ตามเขาเคยรักษาอาการนี้ให้คนไทยพุทธบ้านสาเมาะหนึ่งคน ดังที่ว่า

“แต่ก่อนไอ้ชะ คนสาเมาะ มาเอายาทาบ่อย เขาพอมเป็นโรคเอดส์ เนื่อนี้ไม่มีอะไรแล้ว ผอมแห้ง เขามาขอยาก่อนที่ยังไม่เป็นอีก ยอมมาหาทุกวัน ไม่ได้ทำพิธีใหญ่อะไรที่ มาเอายาทา นกเขาไม่แข็งแรง ให้น้ำมัน ถ้ามาทำที่บ้านก็ทอุงคาถาที่ยาแล้วก็เอาไปให้ ก็หาย ถ้าเป็นเพื่อนกันก็มาเอาได้ ไม่ได้ขอค่ารักษา ไปได้เป็นพิธีตองอะไร ให้หมากพลู ให้ปูนขาวที่เป็นลูก ดอกให้ละเอียดแล้วทอดในน้ำมัน” (อับดุลมานะ, สัมภาษณ์)

ทั้งนี้ หากมีคนไทยคนอื่นมาขอให้เขารักษา เขาก็จะรักษาให้ โดยใช้วิธีการเดียวกัน คือ การสวดอัลกุรอาน เพราะเขาเห็นว่า “ไม่เป็นไร รักษาได้ เพราะหลักศาสนาไม่ได้ปิดกั้นเลยรักษาได้” (อับดุลมานะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2564)

นอกจากนี้ การรักษาโรคบางประเภท เช่น เส้น นอกจากบทสวดในอัลกุรอาน เขายังใช้คาถาภาษาไทยร่วมด้วย ซึ่งเขาเห็นว่าไม่ผิดหลักศาสนาเพราะคิดว่าไม่เกี่ยวกับศาสนาพุทธ หรือแม้จะเกี่ยวก็น่าจะนำมาใช้ได้ เพราะมีวัตถุประสงค์เพื่อช่วยเหลือผู้อื่น และโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือมีพระเจ้าองค์เดียวกัน ดังที่เขากล่าวว่า

“บางครั้งรักษาภาษาไทยเพราะว่าเวลาใช้เส้นมันไม่เข้ากันให้อยู่ในสภาพเดิม สวดว่า อะ สะ นะ ภาษาไทยนะนี่ เหมือนกับว่าเรียกให้ผีมาก็ใช้ภาษาไทยเหมือนกัน คิดว่าทำได้นะ ทำมาตั้งแต่คนเก่าแก่แล้ว คิดว่าไม่เกี่ยวกับศาสนาพุทธ ใช้ได้ ไม่กระทบกับอะไร แล้วถึงจะเป็นส่วนหนึ่งของคาถาในศาสนาพุทธก็เอามาใช้ได้ น่าจะไม่ผิด เราแค่อ่าน แล้วก็เพื่อให้เขาดีขึ้น พันพิษภัย พระเจ้าเดียวกันเอง” (อับดุลมานะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2564)

ในส่วนผู้ให้บริการ นายแหลมเป็นคนไทยพุทธบ้านสาเมาะที่มาใช้บริการ “บอมอ” บ้านป่าบอนเป็นระยะ โดยเฉพาะกับคอเต็บมัสยิดนูรุลฮูดา เขากล่าวว่ามีเพื่อนมุสลิมบ้านป่าบอนหลายคนแม้เขาจะพูดมลายูไม่ได้ เนื่องจากว่าในอดีตมักจะชมมหรสพ เช่น ภาพยนตร์กลางแปลง ด้วยกัน เนื่องจากสมัยนั้นยังไม่มีโทรทัศน์ให้ชมตามบ้านเรือน อย่างไรก็ตามเขาก็ได้ไปบ้านป่าบอนบ่อยนัก เว้นแต่มีธุระ รวมถึงไปรักษาอาการปวดเมื่อยตามร่างกายกับคอเต็บ เนื่องจากที่บ้านสาเมาะไม่มีหมอพื้นบ้านที่เชี่ยวชาญด้านการนวด โดยล่าสุดเขามีอาการเจ็บหลังจากการแบกของหนัก จึงไปให้คอเต็บนวดให้ ดังนี้

“ที่ผ่านมามีเจ็บหลังตรงช่วงไหล่เพราะแบกของหนักแล้วเจ็บ เลยไปให้แกนวดให้ รู้ว่าแก้รักษาโรคปวดเมื่อยได้เพราะเพื่อนบอกมา เพื่อนชื่อนัน คนสาเมาะ เช็ดแขน เช็ดอะไรก็ปวดเมื่อยนี้แหละ แกก็ทาน้ำมันตรงที่เจ็บแล้วก็นวดๆ แล้วตอนนวดแกก็ทอ้งคาถาไปด้วย ฟังไม่รู้เรื่อง ไม่รู้แปลว่าอะไร แต่ก็เชื่อนะ เพราะว่าทำให้เราหายปวดได้ นี่สองสามวันก็ไป ถ้าไม่ได้ไปก็เจ็บกันทุกวัน เมื่อวานก็ได้เจอ เจอกันบ่อยเพราะว่าแกมาเลี้ยงวัวที่นี่ ค่ารักษาก็ให้ แล้วแต่เรา ให้เท่าไรก็ได้ ตอนแรกก็ให้ทีละร้อย ตอนหลังแกบอกว่าอย่าให้มาก แกบอก 50 บาทพอ 20 บาทพอ เพราะแกทำไม่ถึง 10 นาที แกนวดๆ แป๊บเดียว สมมุติว่าเราเจอแก เรามีน้ำมันติดตัว เวลาแกมาดูวัว เราเรียกให้แกมานวด แกก็มานวด” (แหลมเพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2563)

ทั้งนี้ ในส่วนของคาถาที่คอเต็บบริการมณเฑาะนวด นายแหลมไม่ได้ตั้งใจว่าเป็นส่วนหนึ่งของศาสนาอิสลามหรือไม่ และคิดว่าคนพุทธสามารถรับการรักษาในลักษณะนี้ได้ เพราะเขาคิดว่า “เราไม่ได้คิดเรื่องคาถาแบบนั้น เราก็คิดแบบแกเอามือกด ให้รู้ว่ามันถูกจุดไว้ พอเรานอน เวลานอนมันยังชิว คาถาจะว่ายังไงก็ไม่เป็นไร” (แหลมเพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2563)

ส่วนบ้านสาเมาะมีหมอพื้นบ้านไม่มากและมีการใช้บริการไม่คึกคักเมื่อเทียบกับบ้านป่าบอน กระนั้นก็มีหมอพื้นบ้านสองคนซึ่งมีความจำเพาะในแง่ที่มีความเกี่ยวข้องกับวิญญานครุมนโนราห์ พวกเขาจึงมีชื่อเรียกว่า “ครุหมอ” ได้แก่ นายประสิทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 และนายสมจิต อาสารักษาดินแดน (อส.)

นายประสิทธิ์รักษาโรคด้วยการเข้าทรงวิญญานครุมนโนราห์ โดยเขาจะสวมเสื้อสีขาวนุ่งผ้าโจงกระเบนสีแดง ทำพิธีในห้องโถงหมู่บูชาครุมนโนราห์ เขากล่าวว่า “พอเข้าทรงเสร็จ ทวดลงมา เรียกว่าทวดปลด ทวดมาก็ให้ทวดรักษาเพราะเป็นหมอ แล้วก็ยื่นหมากพลู แล้วก็ถามว่าสมมุติว่าไม่สบายโดนไรมา ทวดก็จะบอกว่าโดนนั้นนะ อธิบายว่าให้ทำไง แกก็ทำหมากให้เอาไปกินหายนะ บางครั้งก็ให้สายสิญจน์ ก็แล้วแต่ ถ้าไม่หายเขาก็ไม่แก้ให้” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563)

คนที่มารักษาเป็นคนทั่วไปที่เจ็บไข้ได้ป่วย ขณะเดียวกันก็มีกลุ่มเฉพาะ คือ มีเชื้อสายมโนราห์ และสันนิษฐานว่าเจ็บป่วยเพราะวิญญานครุมนโนราห์หรือวิญญานบรรพบุรุษ ในการรักษาจะคิดค่าหมากพลู 159 บาท เป็นค่าครู ซึ่ง “ครู” กำหนดไว้จำนวนเท่านี้ ไม่มีค่ารักษาเพิ่มเติม แต่หากรายใดต้องการบนเพิ่มเติมก็สามารถกระทำได้ และหากหายป่วยก็มาทำพิธีแก้บนต่อไป เช่น นายประสิทธิ์เองซึ่งมีเชื้อมโนราห์ หากล้มป่วยและสันนิษฐานว่าเกิดจากวิญญานครุมนโนราห์ ก็จะบนว่าหากหายจะถวายหัวหมู 13 หัวและแพะ 3 ตัว เป็นต้น

คนที่มารับการรักษาส่วนใหญ่เป็นคนไทยพุทธ แต่ก็มีคนมลายูมุสลิมด้วย ซึ่งส่วนใหญ่จะมีเชื้อสายศิลปะการแสดงมลายู คือ มะโย่ง ดังที่นายประสิทธิ์เล่าว่า

“มีคนอิสลามมารักษาด้วย เรื่องไสยศาสตร์ เกี่ยวกับเขาโดนไอ้ไหนโดนไอ้ไหน มีเชื้อสายมะโย่งอย่างจ้ แต่เขาไม่ปฏิบัติ เขาไม่ไปหาหมออิสลาม แต่มาหาเรา เพราะเขาไม่เชื่อใจ คนล่าสุดอยู่ที่ปล่องหอย จ.ปัตตานี ไม่คลอด อยู่โรงบาลไม่คลอด 3 วัน เขาคลอดไม่ออกแล้วโทรมา เราเลยไปที่ห้องทวด มาจุดธูปบอก แล้วเกิดเลย

คือแม่เขาไม่สบายเมื่อก่อน แกมาอยู่มนโรรห์เราด้วย น่าจะสายมะโย่ง คนก็อเม็งก็มีมานะ ไม่สบาย คนป่าบอนก็มี มีเมียเป็นผู้ช่วย แกจะเป็นบอมอนี่แหละ แต่ไม่รู้จะทำไง เลยเข้าไปบอกให้ช่วยหน่อย ต้องสอนเขา” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563)

นายประสิทธิ์กล่าวว่าคนมุสลิมที่มารักษากับเขาโดยวิธีการเข้าทรงวิญญาณครุมนโรรห์ไม่คิดว่าผิดหลักศาสนา เนื่องจากพวกเขาเห็นว่าเป็นเรื่องส่วนบุคคล ดังที่ว่า “คนอิสลามมารักษา เขาไม่ถือว่าผิดหลักศาสนา อย่างหมากพลุให้ทวดปลอด เขาคิดว่าศาสนาก็ศาสนาไป แต่ส่วนตัวเขาเองเป็นเรื่องส่วนบุคคล ไม่ได้เป็นเรื่องศาสนา” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563) และแม่ในช่วงแรกผู้นำศาสนาอิสลามบ้านป่าบอนจะไม่เห็นด้วยกับการนำมนโรรห์ไปแสดงเพื่อรักษาคนมุสลิมที่นั่น แต่หลังจากที่คนนั้นหายจากอาการเจ็บป่วยก็ส่งผลให้มีการยอมรับการรักษาด้วยวิธีนี้กันมากขึ้น เพราะ “คนนั้นไม่สบายจริงๆ ก็รักษาหาย ถ้าปล่อยไปแบบนั้นก็เจ็บแล้ว แล้วตอนหลังบางคนไม่สบาย อิสลามนี่แหละเขามีการรักษาทางวิทยาศาสตร์ก็ไม่หาย เขามาปฏิบัติทางนี้เลยหาย เขาเลยต้องมาเล่นตลอดชีวิต หรืออย่างลูกสาวเขาหาย เขาให้เอาลูกสาวเขากลับมา เพราะไม่รู้ไปอยู่ไหน มาจากกรุงเทพ หายไปแล้วก็กลับมา เขาก็เลยมาแก้ด้วย” (เพ็งอ้ง)

ในทางกลับกัน นายประสิทธิ์ก็กล่าวว่านอกจากเขาจะมีเชื้อสายมุสลิม พูดภาษามลายูได้ รวมถึงมีชื่อเรียกในหมู่คนมุสลิมว่า “แบมะ” หรือ “แบรง” ตามชื่อเล่นของเขาแล้ว ในช่วงที่เขา กำลังจะรับมนโรรห์และ “ไม่สบาย” เขาได้ไปนอนที่มัสยิดบ้านป่าบอนและละหมาดที่นั่นด้วย ดังที่ว่า

“แล้วช่วงนั้นผมไปละหมาดด้วย ก็ไม่รู้ว่าจะทำไม ไปละหมาดที่บ้านบอน บอกคนเขาว่าไม่สบายนั่นแหละ ต้องไปละหมาดก่อน ช่วงนี้ต้องไปละหมาด ต้องรักษาศีล คือเหมือนกับว่ามันไม่ปกติอะ ตอนนั้นเหมือนกับว่าเป็นคนบ้าอะ พอถึงวันนั้น เออวันนี้จะทำแบบนี้ อะจะดีกว่าคนที่เคยไปละหมาดอีก ตอนนั้นผมก็เหมือนกับว่ามีคนสั่งให้ต้องทำอะไรอย่างงี้ๆ มันเหมือนกับว่ามีคนมาสอนว่าต้องทำงั้นๆแบบนี้ คนที่ดูก็เลยบอกว่ามันเพี้ยนแล้ว ไปละหมาดแค่ครั้งเดียว แล้วก็มาถือศีล 3 เดือนเลย ถือศีล 8 แล้วก็ตอนนั้นพอซอด้วย” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563)¹²

นอกจากนี้ หลังจากเขาได้รับมนโรรห์และเป็นคนทรงหรือเป็น “ครุหมอ” เขาเลือกรับประทานเนื้อหมู รวมถึงเลิกดื่มสุรา และเลิกข้องเกี่ยวกับอบายมุขและการพนันทุกอย่าง ครองตนคล้ายกับผู้บำเพ็ญศีล ดังที่เขาเล่าว่า

“พอเป็นร่างทรงก็ไม่กินหมู ไม่เที่ยว ไม่เล่นชนไก่ เขาว่าบ้าแล้ว เขาบอกแบบนั้น ตัวเองก็รู้ว่าไม่เป็นแบบนั้น คนอื่นเขาเป็นใหม่ ผมเลยไปถามคนอื่น คนอื่นบอกเขาก็เป็นแบบนั้นแหละ เขาเป็นทรงแบบนี้

¹² ขณะที่นายสมจิต ซึ่งเป็น “ครุหมอ” อีกคน กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า “ผมว่าเขาลงโทษแกมากกว่า แกเล่าให้ผม เมียก็เล่า คือแกไปที่บ้านบอนบ้านผู้ใหญ่มีลูกพี่ลูกน้องกับแก ลูกพี่ลูกน้องกับผมที่ได้กับผู้ใหญ่บ้านป่าบอนศาสนาอิสลาม ที่นี้แกไปขอละหมาดที่บ้านผู้ใหญ่แวนั้นแหละ ที่นี้ผู้ใหญ่แกว่าถ้าไม่ใช่อิสลามจริงละหมาดไม่ได้ แกก็เลยไปนอนที่มัสยิด ฝ่ามัสยิดนั่นแหละ เมียแกก็ว่าทำยังไงเนอะ ผู้ใหญ่เพี้ยนแล้วไปนอนอยู่มัสยิด ไปขอละหมาดแต่ผู้ใหญ่แกว่าละหมาดไม่ได้ เพราะว่าคนไทยพุทธยังไม่ได้เข้าอิสลาม ทางนี้ก็เลยไม่ละหมาดแต่ไปนอนในมัสยิด ไปนอนเฝ้าอยู่ทุกวัน มัสยิดที่บ้านบอนนั้น เห็นเมียผู้ใหญ่ว่าเป็นเดือน สองเดือน แกเพี้ยน ผมก็ยังว่าแกเพี้ยน ผมก็ยังหัวเราะ ผมก็ยังบอกเมียผม ไปขายน้ำยาง ไปเห็นแกยืนสับบุหรืใบตองผมยังหัวเราะ” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

เหมือนกับพระบาทใหม่ เมื่อก่อนก็เหมือนคนทั่วไป เอาทุกอย่าง เหมือนกับว่าพอเริ่มเป็นบอมบ์ ก็ใจอยากเล็กเอง เมื่อก่อนผมเล่นบ่อนไก่ ให้เด็กเลี้ยงไก่ เหมือนกับไปล่าสัตว์ คนเขาว่า เอ๊ยชนไก่มีวันนี้ เราก็บอกว่าไก่ไม่ชนแล้วนะพอแล้วนะ เลิกแล้ว จากที่รวมกันก็กระจายกันหมดแล้วแยกย้ายกันหมด แค่นี้ก็แปลกแล้ว แล้วก็ไม่มีกินเหล้า สูบบุหรี่ หลังเป็นร่างทรง พอมาเป็นแบบนี้มันก็บอกว่าจะไม่ค่อยปกติ เริ่มไม่กินข้าวคำ คือเหมือนกับว่าถือศีล 8 อะไรพวกนี้” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563)¹³

ส่วนนายสมจิตเริ่มต้นการเป็น “ครูหมอ” ด้วยการที่เขารู้สึกมีอาการรบกวนเหมือนถูกไฟฟ้าช็อตทุกวันพระ พยายามรักษาทุกวิถีทางก็ไม่หาย จนกระทั่งทำพิธีรับวิญญาณบรรพบุรุษมาอยู่ด้วย อาการดังกล่าวจึงหายไป ดังที่เขาเล่าว่า

“อยู่ๆ พอวันพระผมจะเป็นเหมือนกับไฟช็อต มันบลิวๆ หายๆ พ่อแม่ผมเอาหมากพลูไปตั้งบนหิ้งพระไหว้อธิษฐานว่าผมเป็นนี้ให้หาย ก็หาย แต่มันค่อยเป็นหนักขึ้นๆๆ ทีนี้ก็เลยงงว่าเป็นอะไร ทุกวันพระมันจะเป็น พุดไม่ได้ ร้องอย่างเดียว แต่พุดไม่ได้ แม่ผมก็ว่าคล้ายๆ โดนของอะไรพวกนี้ ก็เลยไปตามหมอผี หมอผีมาเขาไม่กล้า ก็ไปตามหมออื่นมา หมอคนอื่นทำไม่ได้ก็ไปตามหมออื่นมา หมอคนนั้นมาก็ไม่กล้าอีก ทีนี้แม่ผมก็ว่าเดี๋ยวจะพาไปโรงพยาบาลประสาท จับผมประมาณ 5-6 คน จะขึ้นรถ จับผมไม่อยู่ ก็เลยบอกไม่ต้องไปแล้วถ้าจับไม่ได้ ให้ไปตามพ่อผมมา พ่อผมก็หมากพลูไปยก ก็หาย แล้วไปหาพระที่ล่าใหม่ ว่าผมนี้เป็นอะไร พอวันพระนี่จะเป็นทุกครั้ง พระเขาบอกว่าเป็นบรรพบุรุษฝ่ายพ่อจะมาอยู่ ผมเป็นเด็กรุ่นใหม่ ผมไม่เชื่อ อยู่มาๆ เขาไปเข้าฝันพี่สาวผมที่ยะลา เขาไปบอกว่ามีหิ้งพระที่บ้านนะ รื้อเพราะว่าเป็นสังกะสีเก่าขึ้นสนิมแล้วก็น้ำหยดลงบนหิ้ง เขาบอกว่าเขาอยู่ไม่ได้ ให้กลับมาดู พี่สาวกลับมาดูก็จริงนั่นแหละ ก็เลยทำพิธีใส่ใหม่แล้วก็เลยเปลี่ยนหิ้งพระใหม่

แต่อยู่ๆ มากี่เป็นอีก ผมมาเล่าให้ลุงฟัง แกว่าถ้าจะพิสูจน์ให้ไปถามพ่อผม พ่อผมเขาเล่นมโนราห์ ก็นำหมากพลูไปถามทรงของพ่อ ถามว่าทำไมผมถึงเป็นแบบนี้ พ่อบอกว่ามีทวดฝ่ายพ่อจะมาอยู่ เขาบอกว่าให้เอาผ้าขาวมาผูกสี่มุม ทำเพดาน เขาจะอยู่บนนั้น เขาบอกว่าให้ทรงคนที่โน่นมาทำให้ คนสงขลา เป็นลูกพี่ลูกน้องกับพ่อผม พอเขาทำพิธีโนราห์ เช่นไหว้คนแก่ๆ แม้ว่าเราก็เป็นลูกหลานก็ไปเช่นมั่งแบบนี้ พ่อผมเข้าไปตรงที่เช่น จู่ๆ เหมือนกับว่าเราจะเป็นลม มันวูบ หลังจากนั้นผมก็ไม่ว่า แต่พี่กับแม่เล่าให้ฟังว่าผมเอาเท้ากระต๊อบลงบนบ้าน คนแก่ๆ ก็สะดุ้งหันมาดู ทวดของฝ่ายย่าเขาเป็นทรงอยู่แล้วก็มา ผมได้ยินในหัวเดียวเข้าไปในวงมโนราห์ เขาก็เอากริหมามาขีดที่หัวผมแล้วก็มาขีดที่ข้างหลัง แล้วเขาก็พาผมเข้าไปในวงมโนราห์สมพงษ์ วงมโนราห์สมพงษ์เขาก็ทำน้ำมะพร้าวแล้วเอาเงินเอาทองใส่ในน้ำนั้นแล้วเขาก็ให้ผมดื่ม แล้วเขาวามนต์ พอผมดื่มปุ๊บพุด

¹³ ขณะที่นายสมจิต ซึ่งเป็น “ครูหมอ” อีกคน กล่าวถึงเหตุการณ์นี้ว่า “เออ แกเลิกหมด จากแกเคยชอบไปล่าในป่า พอเข้าไปล่ากับเพื่อน พอตอนหลังแกไม่ไป แกไม่ให้พาหมูเข้าบ้านด้วย เมียแกนั้นกินหมูได้ แต่อย่าเอาไปคลุกคลีกับแก คือกินร่วมไม่ได้ แกก็กินไม่ได้ ผมว่าแกโดนลงโทษมากกว่าคือให้รู้ไว้ สำนึก พ่อแกผมว่ายังไม่เข้าใจเพราะว่าที่ผมไปทำ เขามีพิธีของเขา ที่ทำในศิลปะแกอธิบายให้พ่อผู้ใหญ่เข้าใจ แกว่าสุดท้ายแกไปทำพิธีให้ไม่ใช่ไปทำลาย แต่พ่อผู้ใหญ่ยังเข้าใจผิดว่าแกทำลาย เพราะว่าตามที่ผมไปดูที่อื่นเขาก็ทำแบบนี้แหละ เขามีพิธีของเขา ผมไม่รู้ว่ามีพิธีอะไร แต่ผมรู้ว่าเวลาที่ผมไปดูที่อื่นเขาทำแบบนี้ เขาเรียก โบกจาก แต่พ่อผู้ใหญ่ยังไม่เข้าใจ” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

ได้ เขาเรียกว่าเบิกปาก ที่นี้พูดได้ เขาก็บอกว่าเขาเป็นทวดฝ่ายพ่อ เขาบอกมาให้ผมต้องกลับมาทำอะไรที่บ้าน ทางแม่ผม พี่สาวผม ต้องทำอะไร เขาสั่งแม่กับพี่สาวว่าบอกผมด้วยว่าไม่ต้องกลัวให้ทำตามที่ว่า วันพระนี้ผม ต้องทำอะไรบ้าง ผมก็ทำตามที่ทวดเขาบอก ทำหิ้งทำอะไรให้ ก็หาย” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

หลังจากหายจากอาการเจ็บป่วยในปี พ.ศ. 2539 ต่อมาในปี พ.ศ. 2541 เขาได้เข้าร่วมวงมโนราห์สอง ภาษาของผู้ใหญ่ประสิทธิ์ในฐานะคนทรงหรือเป็น “ครูหมอ” แม้วก่อนหน้านั้นเขาจะ “แอนตี้” ก็ตาม ดังที่เขาเล่าว่า

“คือแรกๆ คนก็ยังไม่รู้ บังเอิญว่าผู้ใหญ่ฯ แกล่น ที่นี้แกล้ให้เมียพาหมากพลูมาที่บ้านผม ผมก็ถามว่า ทำไมต้องพาหมากพลูมาให้ แกลว่าทวดที่ผู้ใหญ่ฯ บอกว่าให้เอามา ผมว่าแล้วมันเกี่ยวอะไรกัน เพราะว่าเป็น ฝ่ายพ่อผมไม่ใช่ฝ่ายแม่ เมียผู้ใหญ่ก็ว่าไม่รู้ไม่ต้องเอามา ผมว่าเอาแบบนี้ก็ได้ ถ้าฉันผมจะให้ทวดผมทรงแล้วเมีย ผู้ใหญ่ถาม กับพี่สาวผมและแม่ผมถาม พอลง แม่ผมกับพี่ผมบอกว่า ทวดบอกว่าบางสิ่งบางอย่างในโรงมโนราห์ มันเป็นของสูง ทวดที่อยู่ของผู้ใหญ่ฯ เขาทำบางสิ่งบางอย่างไม่ได้ เขาเลยเชิญให้ไปช่วยทำให้เขา ที่นี้ผมไป พอ เขาเล่นที่แรกนะ แล้วผมจะรู้ได้ไงว่าผมจะหยิบอะไรตรงไหน ผมไม่เคยศึกษามา ผมไม่รู้ ผมขึ้นไปบนที่เขาตั้ง หัวพราน หัวอะไร แล้วผมจะหยิบอะไรมาทำแบบไหน พิธีผมก็ไม่เคยรู้มาก่อน แต่ทำได้หมด ที่นี้บังเอิญว่า นาฬิกาของเจ้าของโรงมโนราห์หาย พ่อผมประกาศว่าใครที่เอาไปช่วยเอากลับมาให้ด้วย ก็ไม่มีใครเอามาให้ ทวดผมที่อยู่ในโรงมโนราห์แกลบอกว่าถ้าไม่เอามาให้เดี๋ยวแกลจะทำพิธี ให้เอากลับมาคืนซะ ไม่มีใครมาคืน เขาไป ชี้เลยว่าคนนั้นเอา คนนั้นก็รับว่าเอาไป ตอนหลังก็เลยไปร่วมพิธีของคณะมโนราห์ของผู้ใหญ่ตลอด แต่ว่าไม่ได้ เล่น คือเวลาเขาทำพิธีมันก็ร้านนั้นแหละ เขาเรียกว่าครูหมอ ทวดผมนี้ชื่อทวดทอง เขาเรียกครูหมอทวดทอง แล้วตอนนี้ที่ลงมี 4 องค์นะ มีทวดทอง ชาญหน้าทอง แล้วเมียทวดทอง” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

นายสมจิตเล่าว่าหลังจากที่เขาเป็นคนทรงหรือเป็นครูหมอแล้ว เขาเริ่มมีความรู้สึกเปลี่ยนไป เช่น เวลา ไปวัดจะรู้สึกเหมือนไปบิณฑบาตตอนเช้า เมื่อพระฉันเสร็จก็จะรู้สึกว่าไม่สามารถกินอะไรได้ มีความรู้สึกว่ายากิน ห้ามกิน นอกจากนี้ เขายังเลิกลบบายมุขต่างๆ เช่น การดื่มสุรา รวมถึงการเที่ยวเตร่ เนื่องจากมักจะมึนลาง สัณหณ์ว่าหากไปจะเกิดเหตุไม่ดี คล้ายจะมาบอกให้รู้ว่าสิ่งนี้ไม่ดี ไม่ควรทำ ไม่แล้วจะเกิดเหตุได้ ประการสำคัญ เขาเกิดความรู้สึกสงสาร อยากช่วยเหลือ เวลาเห็นคนไม่สบาย เจ็บไข้ได้ป่วย ดังที่ว่า

“หลังจากนั้นถ้าเห็นคนในหมู่บ้านนี้ไม่สบาย ผมจะอยากช่วย สงสาร เหมือนกับว่าเราบังคับตัวเอง ไม่ได้ มันจะเป็น 2 คน ในร่างเดียว มันเหมือนกับมีคนมาบงการอยู่ เหมือนเรามีเซ็นส์ว่าช่วยได้ มันมีอะไรบอกว่าให้ช่วย ก็เลยช่วยหลายคน คนหนึ่งเป็นอัมพฤกษ์ ผมไปดูอาการ ให้เขาไปที่บ้านผม ผมก็ขึ้นไปหิ้งที่บ้าน บอกว่าให้ทวดมาช่วยคนนี้ ทวดก็จะลง ผมก็เอาน้ำมนมะพร้าวไปนวดให้ ปกติแม่ผมแกล้เอาน้ำมนมะพร้าว นวดตัวเองอยู่แล้ว ผมไม่เคยเรียนมาเลย พุดง่าย ๆ ผมไม่เคยสนใจ ตัวเองก็ยังไม่เชื่อ เมื่อก่อนผมก็ไม่เชื่อ คน นั้นแกลเป็นหมออยู่อนามัยบ้านเกาะ แกลไปหาหมอมาท้วแล้ว แกลปากเปี้ยวถึงหู แล้วก็มือนี่ซิกหนึ่งแหละ แกลขยับ

ไม่ได้ นอนแล้ว ไปทำงานไม่ได้ แต่ผมนวดรักษาหาย ชี้อธิบายทำงานได้” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

นายสมจิตให้การรักษาอาการเจ็บป่วยทางกายด้วยการนวดเป็นหลัก แต่ก็ให้การรักษาหรือให้บริการด้านอื่นที่เกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์หรือสิ่งเหนือธรรมชาติด้วย เช่น การโดนของ และการสืบหาทรัพย์สินที่สูญหาย¹⁴ โดยผู้มารับการรักษาหรือใช้บริการจะต้องเตรียมสำหรับหมากพลู ดอกไม้ ธูปเทียน และเงิน 12 บาทสำหรับค่ารักษาหรือบริการ ซึ่งนายสมจิตกล่าวว่าปัจจุบันเขาสามารถรวบรวมเงินเหล่านี้ได้แล้วประมาณ 8 พันบาท ทว่าเขาไม่สามารถนำไปใช้ได้เนื่องจาก “ทวดสั่งไว้กับพี่สาวผม สั่งกับแม่ว่า เงินนี้ห้ามเอาไปใช้ แต่ว่าให้เอาไปถวายวัด ให้เอาไปทำบุญที่วัด” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

คนที่มารักษาและใช้บริการมีทั้งคนไทยพุทธและคนมลายูมุสลิม ซึ่งมีวิธีการรักษาต่างกัน เช่น กรณีโดนของ หากเป็นคนไทยพุทธ ทวดที่เข้าทรงเขาจะใช้มีดสับศีรษะและลำตัว หรือบางกรณีอาจนำเล็บและเส้นผมไปเผา ส่วนคนมุสลิม โดยเฉพาะผู้หญิง จะใช้วิธีโปรยข้าวตอกลงตามลำตัว ดังรายหนึ่งที่ “เป็นคนอิสลามโดนของคนอิสลามด้วยกัน แล้วเขามีเชื้อสายมโนราห์ด้วย เพราะว่าเล่นกับวงผู้ใหญ่ๆ พอเขามาช่วยในโรงมโนราห์เสร็จ พ่อของเขาก็มาบอกว่ามีคนชอบเขา แล้วก็มาทำของใส่ แบบว่าผมชอบผู้หญิงคนนี้ ผู้หญิงคนนี้ไม่ชอบผม ผมก็เลยไปให้หมอบำบัด ที่นี้เขามาอยู่ในโรงมโนราห์มันมีอาการ ทวดที่ลงก็ช่วย ก็โปรยข้าวตอกตามตัว ไม่ได้สับหัวสับตัวอย่างคนไทย” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563) ทั้งนี้ เมื่อถามว่าคนมุสลิมที่มารับการรักษาจะคิดว่าทำผิดหลักศาสนาหรือไม่ เขาตอบว่าไม่ทราบ แต่ทราบเท่าที่คนมุสลิมเจ็บป่วยและมาขอให้เขารักษาเขาก็ยินดีรักษาให้ เพราะไม่มีข้อห้ามอะไร

3.2 ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน

มโนราห์

¹⁴ อย่างไรก็ดี ในระยะหลังนายสมจิตมักปฏิเสธการให้บริการสืบหาทรัพย์สินที่สูญหาย เนื่องจากเขาเคยประสบกับความเสียหายและอันตรายจากการให้บริการดังกล่าว ดังนี้ “มีมาให้ช่วยหาของหาย แต่ว่าตอนหลังปฏิเสธเพราะมีเรื่อง คือ บางคน สมมติว่ารถหาย คนว่าคนนั้นแหละเอา ไม่มีหลักฐานที่นี้ก็มาขอให้ผมช่วย คนในหมู่บ้านนั้นแหละ ผมก็เกรงใจเพราะว่าเขาคู่กับผม สมมติว่าเป็นอาจารย์ เคยสอนผมมา แก่ก็รู้ว่าผู้ใหญ่ลงแล้วนาฬิกาได้คืน แกของหายก็อยากได้คืน แกว่าช่วยแกหน่อย แกอยากได้รถกลับ แต่แกก็อยากรู้ว่าใครที่ไหน ผมก็เกรงใจก็ได้ช่วย ตอนที่เขาบอกว่ารถมีคนพาไปทางโน้นแอบอยู่ในสวนยาง แต่แกนั้นสงสัยว่าคนนั้นแหละเอา แล้วก็เลยมาพูดปล่อยข่าวว่ารู้แล้วว่าใครเอา ก็ไปดูหมอบำบัดแล้ว มาพูดให้คนนี้ได้ฟังว่า คือพูดให้คนนี้กลัวแล้วเอารถกลับมาคืนเพราะเขาสงสัยว่าคนนั้นแหละเอา แต่ความจริงที่เขาไปดูหมอบำบัดอื่น แต่เขาพูดขมขู่ว่าไปดูหมอบำบัดแล้วรู้ว่าคนนั้นเอา มันก็เลยเปลี่ยน คนนี้ก็โกรธ ว่าไปดูหมอบำบัดไหนที่พาเขาเอาไป ที่นี้ก็พอ ถ้าดูว่าเขาเอาเดียวหมอบำบัดอื่น ผมได้ข่าวมาอย่างนั้นผมก็คุยกับพี่สาวผมว่าเดือดร้อนแล้วที่นี้ เพราะว่าตอนที่อยู่อย่างหนึ่ง แล้วเขาไปปล่อยข่าวอย่างหนึ่ง ทำยังงี้ตีผมคนเดือดร้อน ผมบอกกับพี่สาวว่าต่อไปนี่ถ้าเป็นเรื่องแบบนี้สงสัยต้องวิเคราะห์แล้วว่าจะช่วยดีหรือไม่ช่วยดี เพราะผมเสื่อมเสียด้วย เพราะว่าผมไม่เคยมีเรื่องกับเพื่อน” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

บ้านเกาะมีคณะมนรหชื่อ “มนรหสองภาษา” ซึ่งไม่เพียงแต่เป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านหรือสื่อวัฒนธรรมที่บ่งถึงคติความเชื่อและระบบคุณค่าของชาวไทยพุทธภาคใต้ หากแต่ยังเป็นสภาวะการณ์หรือเงื่อนไขที่เอื้ออำนวยต่อการข้ามเส้นคั่นทางศาสนาและชาติพันธุ์ด้วยในเวลาเดียวกัน

นายประสิทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ผู้ก่อตั้งและเจ้าของคณะมนรหสองภาษา ได้เล่าว่าคณะมนรหสองภาษามีจุดกำเนิดมาจากบ้านเชิงเขา จ.นราธิวาส ซึ่งสามารถย้อนหลังไปได้ประมาณ 200 ปี และต่อมาปู่ของเขามีความขัดแย้งกับญาติเรื่องมรดกจึงย้ายมาอยู่ที่บ้านสาเมาะเมื่อประมาณ 100 กว่าปีที่แล้ว ต่อมาบิดาของล้มป่วยโดยไม่ทราบสาเหตุ ไปรักษาที่ไหนก็ไม่หาย สุดท้ายก็ไปรักษากับ “ครูหมอโนรา” และหายในที่สุด ทว่าจากนั้นไม่นานตัวเขาก็ล้มป่วยลง และได้รับคำแนะนำว่าให้นาคณะมนรหที่บ้านเชิงเขามาแสดง ซึ่งเขาก็ทำตามคำแนะนำและหายจากอาการเจ็บป่วย พร้อมกับเกิดความรู้สึกว่าอยากจะมีคณะมนรหเป็นของตัวเอง คล้ายกับทวดมาบอกให้เขานำคณะมนรหที่ฝากไว้ที่บ้านเชิงเขามาไว้ที่นี่ เขาจึงไปนำมนรหมาและสร้างโรงขึ้นสำหรับการแสดงที่บ้านของเขา เดิมใช้ชื่อว่า “คณะมนรหสองพี่น้อง” ตามแบบที่บ้านเชิงเขา ทว่าต่อมานักแสดงรุ่นเก่าได้เสียชีวิตลง นักแสดงรุ่นต่อมาไม่ได้เป็นพี่น้องหรือไม่ได้มีเฉพาะคนในครอบครัวเดียวกัน ประกอบกับการแสดงมนรหที่บ้านสาเมาะใช้ทั้งภาษาไทยและภาษามลายู จึงเปลี่ยนชื่อเป็น “มนรหสองภาษา” และแสดงเรื่อยมาจนปัจจุบัน รวมประมาณ 20 ปี ดังนี้

“คณะมนรหที่นี้สืบทอดมาประมาณเกือบ 200 ปีแล้ว เดิมมันตั้งอยู่ที่บ้านเชิงเขา จังหวัดนราธิวาส คือเมื่อก่อนสองพี่น้อง ปู่กับย่าเป็นคนไทยพุทธอยู่บ้านเชิงเขา บาลูกาสาเมาะ นามสกุลเพชรเชิงเขาของผมก็ได้มาจากตรงนี้ เมื่อก่อนปู่แ่เคยเป็นกำนันที่นั่น แต่เนื่องจากตอนนั้นเขาบอกว่ากำนันเป็นโจร ลูกหลานที่นั่นก็เลยเปลี่ยนนามสกุลกันเกือบหมด เขาบอกว่านามสกุลนี้ไปสอบข้าราชการจะไม่ผ่าน เพราะตอนนั้นเป็นโจร คำว่าเพชรเชิงเขาคือกำนันเพชรที่อยู่ที่นี่ก็คือเชิงเขา แล้วก็มิมโนรห แต่ว่าปู่มีปัญหาเกี่ยวกับญาติพี่น้อง ก็เลยย้ายจากที่นู่นมาที่นี่ประมาณ 100 กว่าปีแล้ว คือ เกิดการแย่งชิงสมบัติ พ่อแม่ของทวดเสียชีวิตแล้วก็ฝากไว้ให้กับญาติ ตอนหลังญาติก็โกงกันหมด ที่นี้ก็บอกว่าลูกหลานไหลนอย่าไปเอาสมบัติ ไม่ต้องไปยุ่งกับเขา มโนรหด้วย

ผมก็ไม่ได้ยุ่งกับมนรห แต่อยู่มาวันหนึ่งมีญาติไม่สบาย รักษาไม่หาย ก็เลยไปรับมนรหมาเล่นที่นี้ ที่ป่าบอน มาเล่นที่นั่นครั้งแรกชาวบ้านก็ไม่รังเกียจเพราะว่าเป็นมุสลิม แ่เป็นไทยพุทธที่ได้มุสลิมที่เป็นรุ่นน้องก็ได้รับการ รักษา แล้วก็บอกว่ามนรหของเรามีอยู่ แต่เนื่องจากปู่เองที่เป็นอุปสรรค แต่วันนั้นปู่ก็ได้เสียชีวิตแล้ว แล้วก็บอกว่าถ้าคุณไม่เชื่อคอยดูตระกูลนี้จะมีหายนะ เรื่องที่ว่าลูกหลานมนรหยังมีอยู่แต่ไม่รับ เพราะปู่บอกว่าไม่ต้องไปยุ่ง พ่อก็บอกอย่ายุ่ง หลังจากนั้นก็เกิดเหตุการณ์ญาติพี่น้องตระกูลเพชรเชิงเขาไปหาตใหญ่ ไปโดนรถชนสิบล้อชนทั้งคัน ประมาณเกือบ 20 คน แต่ว่าไม่ถึงกับเสียชีวิต พิสูจน์กันที่เขาไม่เชื่อสิ่งที่เป็นมนรห

หลังจากอุบัติเหตุ พ่อผมเป็นคนที่ไม่ค่อยเชื่อสิ่งเหล่านี้ ว่าตายายเราศักดิ์สิทธิ์จริงให้โดนที่แ่ เป็นการท้า อยู่มาสักปีพ่อก็ไม่สบาย ผมก็พาไปรักษาไปโรงบาลไปทั่ว ไม่หาย ผมก็หมดปัญญาแล้ว เลยลองมาทางนี้ดู วันนั้นมีหมอมโนรหชื่อคณะปุ่น้อยดาวรุ่งอำนวยศิลป์ เป็นมุสลิม แต่ว่าเล่นแบบไทยพุทธ ผมก็ไม่ได้สนใจเขาแค่มาเล่น แต่ก็มีกรทรวงเจ้าในงาน แล้วผมวิ่งเข้าไปเลย อันนี้ผมคิดว่าเป็นเรื่องทายาทนะ มันมีทวด เข้าไป

หลายคน เฉพาะนามสกุลเพชรเชิงเขา ตอนแรกผมก็ไม่ไปทางนี้ เพราะผมก็ไม่เชื่อ แต่ว่าสุดท้ายก็ต้องไปทางนั้น เลยพาพ่อไปรักษา เจ้าของบ้านบอกว่าอย่าเอาพ่อมาไว้ในบ้านเดี๋ยวจะตายกันในบ้านนี้ แต่แม่แก่ที่รู้ในทางนี้บอกไม่เป็นไรมันเป็นเรื่องปกติ พ่อโดนมนโอร่าห์ แค่มากพลูคำหนึ่ง จูตูปสามดอก พ่อหนังไม่กินสับนาที่ก็ลุกขึ้นเลย กินข้าว จนถึง ณ วันนี้พ่อไม่เคยเป็นไรเลย

จากนั้นผมก็เริ่มไม่สบาย เหมือนกับว่าอยากเอาของตนเองมาเล่นแล้ว เหมือนกับว่าตอนนี้เราเชื่อแล้วว่าอันนี้เป็นของเราจริงๆ ผมเลยมารับของเชิงเขามาเล่น แต่เขาเล่นต่อเนื่องประมาณเกือบ 80 ปี เขาเลยไม่เชื่อเราก็ตอบบอกเขาว่าเป็นอย่างงี้ๆ เขาเลยเชื่อว่ามนโอร่าห์เป็นของทวดสมัยก่อนเคยสร้างไว้ให้ ฝากตายายไว้ที่โน่น จนถึง ณ วันนี้ทวดตายายให้ผมไปเอาของนั้นกลับมา เลยไปเอากลับมา แล้วหลังจากนั้นก็รับเล่นตลอด ผมเลยตั้งโรง จนถึงวันนี้ประมาณ 20 ปี

ตอนแรกซื้อมนโอร่าห์สองพี่น้อง แต่พอตอนนี้เริ่มหมดรุ่นแล้ว คือ ปู่ย่าเสียชีวิตทีละคนๆ ผมก็เลยคิดว่าจากที่สองพี่น้องไม่มีแล้วแหละ ก็เลยเปลี่ยนเป็นมนโอร่าห์สองภาษาได้ไหม คุยกับคนทางนั้นด้วย ทุกคนก็ยอมรับกัน มันเล่นทั้งพุทธทั้งมุสลิม พุทธสองภาษา ซื่อนี้ตั้งประมาณ 10 ปีได้” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563)

นายประสิทธิ์เล่าว่าภาษาที่ใช้ในการแสดงมนโอร่าห์สองภาษาคือภาษาไทยสำเนียงใต้และภาษามลายูถิ่น โดยตัวแสดงที่พูดภาษาไทยสำเนียงใต้ได้แก่ตัวพระหรือตัวมนโอร่าห์ และตัวนางที่เป็นคนไทยพุทธ ส่วนตัวแสดงที่พูดภาษามลายูถิ่นคือตัวนางที่เป็นคนมลายูมุสลิม โดยตัวแสดงสวมชุดที่แยกกันอย่างชัดเจน คนไทยพุทธสวมเครื่องมนโอร่าห์ที่เป็นของไทย ส่วนคนมลายูมุสลิมสวมเครื่องมนโอร่าห์ที่เป็นของมุสลิม ทว่าแสดงร่วมกัน

นอกจากภาษาแล้ว วัฒนธรรมพื้นบ้านมลายูที่ปรากฏในมนโอร่าห์สองภาษาคือการแสดงมะโย่ง โดยนายประสิทธิ์ก็กล่าวว่าการที่เขานำมะโย่งเข้ามาร่วมแสดงกับมนโอร่าห์ด้วยเป็นเพราะเขาเห็นว่าศิลปะการแสดงทั้งสองประเภทมีความคล้ายคลึงกัน สามารถนำมาแสดงร่วมกันได้ ขณะเดียวกันก็ยังเป็นเหตุผลในเรื่องคนดูด้วย เพราะหากมีเฉพาะการแสดงมนโอร่าห์ที่เป็นภาษาไทย คนมลายูจะชมและฟังไม่รู้เรื่อง จำเป็นจะต้องมีการแสดงในส่วนของมลายูเพิ่มเข้ามา ดังที่เขาเล่าว่า

“จริงแล้วมนโอร่าห์สองภาษาก็มนโอร่าห์ก็ปกตินี้แหละ แต่เนื่องจากพื้นที่ตรงนี้ถ้าอิสลามดูก็ต้องพูดอิสลาม ถ้าพูดภาษาไทยก็ไม่รู้เรื่อง ผมคิดว่าน่าจะปู่ย่าเขามีความคิดแหวกแนวเพื่อต้องการดึงคนดู เลยเอามะโย่งเข้ามาด้วย เล่นมนโอร่าห์แบบขับภาษาไทยแล้วก็สลับกับมะโย่งพูดอิสลาม” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563)

ทั้งนี้ การนำมะโย่งมาแสดงร่วมกับมนโอร่าห์ไม่ได้แต่เฉพาะคณะมนโอร่าห์สองภาษาที่บ้านสาเมะหากแต่มีอย่างแพร่หลายในจังหวัดชายแดนใต้ โดยเฉพาะในส่วนที่เรียกว่า “โนราแขก” ดังคำกล่าวของนายสมาน ศิลปินและผู้เชี่ยวชาญศิลปะและวัฒนธรรมพื้นบ้านมลายู ที่ว่า

“ยายทวดบอกว่าตอนโนรามาแสดงสมัยโน้น มาเล่น 3 จังหวัด นานมาแล้ว เล่นโนราไทย คนในท้องถิ่นไม่รู้เรื่อง จะดูอย่างเดียวนะ ภาษาเขาคณมลายูพูดไทยไม่ได้ ฟังก็ไม่ได้ แล้วหัวหน้าคณะของโนรานั้นไปรู้จักกับหัวหน้าคณะมะโย่ง แล้วก็ให้คณะโนรามาเอาละครของมะโย่งไปแสดง แล้วต้องเจรจาเป็นภาษามลายู เป็นโนราแขก โนราผสมกับมะโย่ง มีเยาะที่ทุ่งคา บ้านแปง แล้วโนราแขกมีแสดงที่กลันตันด้วย ที่เคดาห์ด้วย” (สมาน โดโซมิ, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

นอกจากมะโย่งแล้ว คณะมโนราห์สองภาษายังนำศิลปะการแสดงมลายูอื่นเข้ามาร่วมแสดงด้วย ได้แก่ สีสัต ซึ่งจะจัดแสดงในพิธีไหว้ครูประจำปี ซึ่งจัด 3 คืนต่อเนื่องกัน โดยคืนแรกจะเป็นการไหว้ครูและการเข้าทรง มีเฉพาะการแสดงมโนราห์ ส่วนคืนที่สองและคืนที่สามจะมีการแสดงมะโย่งและสีสตร่วมด้วย ดังคำกล่าวของนายประสิทธิ์ที่ว่า

“งานไหว้ครูจัดปีละครั้ง ประมาณเดือนสิงหา กันยา หรือว่าเดือน 9 ตั้งแต่ 1 ค่ำ 2 ค่ำ เวลาไหว้ครูก็จะมีทั้งคนพุทธคนมุสลิมมาดู คนมุสลิมแถวนี้ก็มีป่าบอน จำปูน กือเม็ง เขามาดูหลายอย่าง เพราะว่ามันมีหลายอย่าง มีมะโย่ง สีสตร ดิเกฮูลู มีหมด คืนที่หนึ่งจะมีเรื่องเกี่ยวกับมโนราห์ ไหว้ครู ไหว้ครูเสร็จทวดจะทรงประมาณ 10 กว่าคนที่ทรงอยู่ และมีหลายองค์ที่มาลง ไม่มีคนมุสลิมเป็นร่างทรง แต่ว่ามีสิ่งศักดิ์สิทธิ์อิสลามที่ลง ลงที่มโนราห์ เป็นสิ่งศักดิ์สิทธิ์มาจากมาเลเซีย พอลงก็เปลี่ยนภาษาด้วย ใครที่มีเชื้อสายอยู่ทางนี้ก็จะเล่นได้เลย เล่นมโนราห์กัน สองภาษา พอวันที่สองมีมะโย่งด้วย สีสตรก็มี ผสมกัน วันที่สามก็เหมือนกัน” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563)¹⁵

ทั้งนี้ การที่คณะมโนราห์สองภาษานำศิลปะการแสดงพื้นบ้านมลายูมาร่วมแสดงด้วยโดยเฉพาะในพิธีไหว้ครูประจำปี เปิดโอกาสให้มีการก้าวข้ามเขตแดนหรือว่ามีการผสมผสานระหว่างวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยกับมลายู ดังกรณีนายสมาน เขารู้จักนายประสิทธิ์ผ่านสภาวัฒนธรรมอำเภอราชนัน ซึ่งเขาเป็นประธาน และนายประสิทธิ์เป็นรองประธาน โดยนอกเหนือจากกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับสภาวัฒนธรรมฯ แล้ว นายสมานยังมาร่วมพิธีไหว้ครูประจำปีของคณะมโนราห์สองภาษาด้วย โดยจะช่วยรำ เป็นลูกคู่ และเล่นดนตรี เช่น กรับ และทับ ดังที่เขาเล่าว่า

“ผมรู้จักกับผู้ใหญ่ฯ ที่สภาวัฒนธรรมอำเภอ เจอกันเป็นคณะกรรมการ ผมเป็นประธาน แกเป็นรองฯ แล้วที่นี้ที่บ้านแกจัดพิธีไหว้ครูมโนราห์ แกจะเอาโนราเชิงเขามาเล่น แล้วพอตีผมรู้จักกับโนราเชิงเขามาก่อน ไปมาหาสู่กันตั้งแต่รุ่นทวด แล้วผู้ใหญ่ประสิทธิ์แกมีเชื้อ เป็นญาติห่างๆ กัน พอทางเชิงเขาจะมา เขาก็จะโทรมาผม ว่าวันนี้มาเล่นโนราบ้านผู้ใหญ่ฯ ผู้ใหญ่ก็บอกจริงแล้วก็ให้สมานมาหน่อย แกก็โทรมาบอกว่าที่บ้านแกเล่น

¹⁵ นอกจากนี้ คณะมโนราห์สองภาษายังจัดแสดงเนื่องในโอกาสอื่นด้วย ดังคำกล่าวของนายประสิทธิ์ที่ว่า “ช่วงปกติในโรงครูก็จะเล่นในช่วงเดือน 6 กับเดือน 9 ในเดือนอื่นจะไม่นิยมเล่น มีก็ไปรำโชว์ ไปงานรำตามงานวัฒนธรรม ส่วนใหญ่จะใช้แทป เพราะค่าใช้จ่ายมันจะน้อย บางทีไปรำที่หน้าถ้าไปรำที่ยะลาอะไรอย่างนี้ เขาแค่ให้รำแค่ชุดเดียวแล้วก็จบ แต่ถ้าเป็นส่วนราชการให้แค่ 4,000 บาทมันไม่ได้ไงเพราะค่าใช้จ่ายสูง ต้องดูว่าเขาจ้างงานแล้วมีงบเท่าไร ล่าสุดไปเล่นที่สาเมะ ได้ 8,000 บาท คือว่าเป็นงานพหุวัฒนธรรม เลยมาเป็นวง เป็นเครื่องสด มาถึงก็เล่นได้เลย ส่วนใหญ่เขาจะไม่ลืมกัน เครื่องดนตรีไทยพุทธก็มีอิสลามก็มีอยู่ที่นี่” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563)

โนรานะ เอาโนราเชิงเขามาเล่นด้วย ผมรู้จักดีกับทางโน้น ผมก็ไป ไปช่วยรำ เป็นตัวนาง ช่วยเป็นตัวนาง ไม่ได้แต่งตัว เป็นตัวรอง ไปแต่งตัวให้ตัวพระมั่ง เป็นลูกคู่มั่ง ลูกคู่มั่งจะเป็นมุสลิม ไทยก็มี ตัวตลกก็ไทยด้วย แล้วก็ไปช่วยตีเครื่องให้แก ตีกรับ ตีทับ บางทีถ้าโคตมเสีย แกก็มาเอาชุดของผมไปใส่ ไปช่วยงานมา 6 ปี 7 ปีแล้ว” (สมาน โคโซมิ, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

นอกจากนี้ นายสมานกล่าวว่านิทานพื้นบ้านที่นำมาเล่นในมโนราห์แก่นบ นอกจากจะประกอบด้วยนิทานพื้นบ้านไทยจำนวน 12 เรื่อง เช่น พระสุธน สังข์ทอง ไกรทอง และนางสิบสอง ยังประกอบด้วยนิทานพื้นบ้านมลายูด้วย เช่น ตะลอมจอมองตืปสุ รายอมุดอ ตาจีมือดอ และละมานาโว ซึ่งเป็นอีกสภาวะการณ์ของการบรรจบกันระหว่างวัฒนธรรมพื้นบ้านไทยกับวัฒนธรรมพื้นบ้านมลายูในคณะมโนราห์สองภาษา

ขณะที่ในส่วนของการแสดงพื้นบ้านมลายู เช่น มะโย่ง และสืลัต ซึ่งจัดให้มีในคืนที่สองและสามควบคู่กับการแสดงมโนราห์ นายสมานร่วมด้วยการเล่นดนตรีประกอบ

อย่างไรก็ดี ด้วยความที่พิธีไหว้ครูมโนราห์มีความเกี่ยวข้องกับสิ่งศักดิ์สิทธิ์ เช่น วิญญาณบรรพบุรุษ และวิญญาณครูมโนราห์ ซึ่งมุสลิมไม่สามารถประกอบพิธีบูชาได้ ก็เป็นเหตุให้ทั้งผู้จัดซึ่งเป็นคนพุทธและผู้เข้าร่วมซึ่งเป็นคนมุสลิมต้องแสวงหาแนวทางในการหลีกเลี่ยงไม่ให้เกิดการละเมิดข้อห้ามหรือผิดหลักศาสนาอิสลาม โดยนายประสิทธิ์กล่าวว่าในช่วงพิธีไหว้ครูจะมีองค์ลง 4 องค์ คือ มโนราห์ไทย มโนราห์อิสลาม มะโย่ง และสืลัต ซึ่งจะมีการแจ้งให้ทุกคนทราบว่าทุกองค์ได้ลงมาหมดแล้ว คนมุสลิมที่มีเชื้อสายมะโย่งและสืลัตก็จะเข้ามาในโรงพิธีเพื่อบูชาด้วย ทว่าแค่เพียงแต่นั่งสงบนิ่ง ไม่ได้พนมมือไหว้หรือแสดงออกถึงการสักการะบูชาเหมือนเช่นคนไทยพุทธระหว่างมีการประกอบพิธี

นอกจากนี้ นายประสิทธิ์กล่าวว่าคนมุสลิมที่มาเข้าร่วมรวมถึงชมพิธีไหว้ครูสามารถรับประทานอาหารที่จัดเตรียมไว้ร่วมกับคนพุทธได้ด้วย เนื่องจากว่าไม่มีส่วนผสมของเนื้อหมู ด้วยความที่นายประสิทธิ์ไม่กินหมูมาตั้งแต่เขาเป็นคนทรง อีกทั้งเขายังมีเชื้อสายอิสลาม รู้ศาสนาอิสลาม และมีเชื้ออิสลามด้วย ดังที่ว่า

“แล้วอาหารที่นี้คนอิสลามกินได้ ที่นี้เขาจะรู้ว่าผมไม่กินหมูตั้งแต่ผมมาเล่นแล้ว พอกินแล้วมันเป็นโทษกับผมด้วยใจ แล้วก็ผมมีเชื้อสายทางอิสลามอยู่ ตอนที่ผมเป็นแบบนี้ผมก็พูดอิสลามได้ รู้เรื่องอิสลาม มีเชื้ออิสลามด้วย แบมะ ไม่ก็แบรง รงคือชื่อเล่นผมครับ” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 กันยายน 2563)

ในทำนองเดียวกัน นายสมานกล่าวว่าในพิธีไหว้ครูจะมีการแยกเครื่องบูชา เช่น คนพุทธใช้หัวหมู แต่คนมุสลิมใช้หัวหมูไม่ได้ ก็ใช้เป็ดแทน และมีการจัดวางแยกจากกัน ขณะเดียวกันการประกอบพิธีกรรมก็ดำเนินการโดยคนพุทธ คนมุสลิมเพียงแต่เข้าร่วมอย่างส้ารวม ไม่ได้พนมมือไหว้หรือแสดงการสักการะใดๆ นอกจากนี้ อาหารที่นำมาเลี้ยงรับรอง นอกจากไม่มีส่วนผสมของเนื้อหมูแล้ว คนจัดเตรียมก็เป็นคนมุสลิมด้วย ฉะนั้น เขาจึงเห็นว่าการร่วมพิธีไหว้ครูประจำปีคณะมโนราห์สองภาษาของเขาไม่ถือเป็นการละเมิดข้อห้ามหรือผิดหลักศาสนาอิสลามแต่อย่างใด แม้จะมีผู้นำศาสนาหรือ “สายเคร่ง” บางคนไม่เห็นด้วยก็ตาม ดังที่ว่า

“ผมสายวัฒนธรรม ไม่ได้คิดอะไร เขาก็ไม่ได้ทำพิธีอะไรเกี่ยวกับพระเจ้า เราก็เชื่อพระเจ้าอยู่ดีแหละ เชื่อในอัลเลาะห์อยู่ดีแหละ ก็ไปนั่งเป็นเพื่อน เพราะเป็นเกลอกัน ปู่ย่าตายายก็เป็นญาติกัน ไปช่วยในฐานะที่

เป็นญาติกัน เวลาเขาไหว้ ผมไม่ได้ไหว้ไปกับเขา ก็แค่ไปนั่งในโรง แล้วขนม นม เนย เขาก็ให้มุสลิมทำ กลัวมุสลิมกินไม่ได้ อาหารของมุสลิมก็แยกต่างหาก มีอีกเด็นท์หนึ่ง” (สมาน โดโซมิ, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

ทั้งนี้ พิธีไหว้ครูประจำปีของคณะมนรราชสองภาษาในปี พ.ศ. 2563 จัดขึ้นในวันที่ 19-21 สิงหาคม 2563 ภายในโรงมนรราชในบริเวณบ้านของนายประสิทธิ์เหมือนเช่นที่จัดมาอย่างต่อเนื่องเป็นประจำทุกปี ในคืนแรกเป็นการประกอบพิธีไหว้ครูมนรราช โดยมีการนำสิ่งบูชาจากห้องในบ้านมาจัดวางบนเวทียกพื้นภายในโรง จากนั้นมีการแสดงมนรราชในลานภายในโรง นักแสดงส่วนใหญ่เป็นคนบ้านสามเกาะและเป็นเด็กวัยรุ่นจำนวนหนึ่ง หลังการแสดงมีการเข้าทรง “ครูหมอ” ซึ่งประกอบด้วยนายประสิทธิ์ และ “ครูหมอ” คนอื่นอีกห้าคน ซึ่งส่วนใหญ่เป็นญาตินายประสิทธิ์ โดยในระหว่างที่วิญญาณครูมนรราชเข้าร่างทรงก็มีการขอความช่วยเหลือและขอรับการรักษาโรคจาก “ครูหมอ” ด้วย บางคนขอให้ “ครูหมอ” ช่วยให้ได้งานที่ตั้งใจ ทั้งที่เป็นราชการ ทหารพราน และบริษัทเอกชน บางคนมาขอให้รักษาโรคอัมพฤกษ์ด้วยการนวดและน้ำมันตรี ขณะที่คนหนึ่งมาจาก อ.เบตง หลังจากปีที่ผ่านมาเคยมารับการรักษาเพราะว่ารักษาที่โรงพยาบาลไม่หายและโรงพยาบาลไม่รับรักษาอีกต่อไป แต่หลังจากมารักษากับ “ครูหมอ” ก็หาย จึงมาทำการแก้บนในปีนี้

ส่วนคืนที่สองและสามมีเฉพาะการแสดง โดยนอกจากมนรราชซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านไทย ก็ยังมีการแสดงมะโย่งซึ่งเป็นศิลปะการแสดงพื้นบ้านมลายูด้วย โดยนักแสดงและนักดนตรีเป็นคนมลายูมุสลิมจากที่ต่างๆ รวมถึงนายสมานและชาวบ้านกือเม็งจำนวนหนึ่ง ทว่าไม่มีคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน ส่วนผู้ชมส่วนใหญ่เป็นคนไทยพุทธบ้านสามเกาะ และส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่นหรือคนหนุ่มสาว ขณะที่คนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนมาชมจำนวนหนึ่ง ส่วนใหญ่เป็นเด็กวัยรุ่นเช่นกัน อย่างไรก็ตาม พิธีไหว้ครูประจำปีของคณะมนรราชสองภาษาปีนี้มีคนมาชมไม่มาก ส่วนหนึ่งเป็นเพราะฝนได้ตกต่อเนื่องมาเป็นสัปดาห์ ไม่สะดวกสำหรับการเดินทางโดยเฉพาะในตอนกลางคืน¹⁶

¹⁶ นอกจากพิธีไหว้ครูมนรราชแล้ว ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ยังมีการประกอบพิธีอื่นที่มีการจัดศิลปะการแสดงพื้นบ้านทั้งไทยและมลายู ดังกรณีหมู่บ้านริมทะเลแห่งหนึ่งใน อ.ปานาเระ จ.ปัตตานี ซึ่งประกอบด้วยคนไทย คนมลายู และคนเชื้อสายจีน ซึ่งแต่งงานไขว่กันไปมา มีการทำมาหากินและทำกิจกรรมต่างๆ ร่วมกัน ซึ่งการเป็น “ชุมชนพหุชาติพันธุ์” ดังกล่าวนี้นี้ ปรากฏให้เห็นในพิธี “บุญอุปาดา” (พิธีบูชาชายหาด) ที่มีรายอหรือราชาเป็นศูนย์กลาง รายล้อมไปด้วยผู้คนหลากหลายชาติพันธุ์ มีการก่อเจดีย์ทราย ประดับประดาดอกไม้ มีกิจกรรมเฉลิมฉลอง และมีการแสดงมะโย่ง มโนราห์ และหนังตะลุง ไปพร้อมๆ กับการสังสรรค์ร่วมกัน (ดู ศรยุทธ 2559: 98-99)

ภาพ 16: การแสดงมโนราห์ไหว้ครูคณะมโนราห์สองพี่น้อง

ภาพ 17: พิธีไหว้ครูคณะมโนราห์สองพี่น้อง

ภาพ 18: โรงประกอบพิธีไหว้ครูคณะมนโรรักษ์สองพี่น้อง

ภาพ 19: เครื่องบวงสรวงพิธีไหว้ครูคณะมนโรรักษ์สองภาษา

ภาพ 20: คนมลายูมุสลิมที่มาร่วมพิธีไหว้ครุคณะมโนราห์สองภาษา

มะโย่งและสืลัต

นอกจากในพิธีไหว้ครุคณะมโนราห์สองภาษา ศิลปะการแสดงพื้นบ้านมลายู เช่น มะโย่ง และสืลัต ยังเป็นสภาวะการณ์หรือเงื่อนไขที่เปิดโอกาสให้คนไทยพุทธได้มีปฏิสัมพันธ์กับคนมลายูมุสลิมเป็นการเฉพาะ หรือก้าวข้ามเส้นคันทางวัฒนธรรม ดังกรณีนางกิ้ง ผู้หญิงไทยพุทธบ้านเกาะที่เป็นทั้งนางรำมโนราห์คณะมโนราห์สองภาษาและมะโย่งคณะสระบุรีลัน

นางกิ้งเริ่มรำมโนราห์ในปี พ.ศ. 2546 สาเหตุมาจากการที่มารดาของเธอเป็นคนทรง “ครุหมอนรา” และร่วมพิธีไหว้ครุคณะมโนราห์สองภาษาเป็นประจำทุกปี เธอเล่าว่าก่อนหน้านี้ทวดที่ลงทรงมารดาของเธอกล่าวว่าต้องการจะมีลูกหลานสืบทอด แต่เธอปฏิเสธเพราะไม่มั่นใจว่าจะสามารถทำหน้าที่ดังกล่าวได้หรือไม่ ทว่าต่อมามารดาของเธอได้คะยั้นคะยอมากขึ้น เธอจึงรับปากพร้อมกับแจ้งให้นายประสิทธิ์ทราบ จากนั้นนายประสิทธิ์ก็ให้เธอไปฝึกรำมโนราห์กับ “ทวดซิก” ที่บ้านกะลาพอ อ.สายบุรี จ.ปัตตานี ดังที่ว่า “ผู้ใหญ่ประสิทธิ์ให้ไปหัดมโนราห์แขกที่บ้านทวดที่กะลาพอ เรียนจากทวดซิก คนไทยคะ ต่างกันตรงท่าทาง จังหวะ และเสียงดนตรี จากนั้นก็เป็นตัวนางในการรำมโนราห์ของแขกและมโนราห์สองภาษาตั้งแต่ พ.ศ. 2546” (กิ้ง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 28 กรกฎาคม 2563)

นางกิ้งเล่นมโนราห์กับคณะมโนราห์สองภาษามาอย่างต่อเนื่อง โดยเฉพาะในพิธีไหว้ครุประจำปี ซึ่งทำให้ต่อมาในปี พ.ศ. 2560 เธอได้พบกับนายสมานซึ่งมาร่วมพิธีไหว้ครุรวมถึงช่วยการแสดงมโนราห์ด้วย จากนั้นเมื่อประมาณสองปีที่แล้วนายสมานได้ชวนเธอไปฝึกรำมะโย่งกับเขาที่บ้านกือเม็ง ต.อาซ่อง และเธอไปตามคำเชิญ ซึ่งทำให้ต่อมาเธอรู้ว่าตนเป็นญาติกับนายสมาน เนื่องจากทวดของเธอซึ่งเป็นมุสลิมได้มามีภรรยาคนที่สอง

ที่นี้ซึ่งเป็นญาตินายสมาน เธอจึงมาเที่ยวเล่นและคลุกคลีกับนายสมานรวมถึงมุสลิมคนอื่นที่บ้านก็เอ็งเรื่อยมา รวมถึงเปลี่ยนจากการรำนโนราห์มาเป็นรำมะโย่งในพิธีไหว้ครูของคณะมนโราห์สองภาษา ดังที่ว่า

“มะโย่งก็ไปรู้จากอาจารย์สมานที่เจอกันในงานไหว้ครูโนราบ้านผู้ใหญ่ประสิทธิ์ อาจารย์เชิญไปเรียนรำมะโย่ง แล้วก็คิดว่าทำไมพอได้ยินเสียงมะโย่งก็อยู่ไม่ได้ มะโย่งก็ยากกว่ามนโราห์ที่รำอยู่ คือแบบเราไม่เคยรำเลย อยู่ๆ ไปอยู่ในจุดๆ นั้นแล้วก็รำ ไม่รู้เหมือนกันว่าทำไมถึงรำได้ มันเป็นของอิสลาม แต่ไม่รู้ว่าจะทำไมถึงถึงไปอยู่ที่ตรงนั้นได้ หรือเป็นเพราะว่าเรามีเชื้อมุสลิม เพราะว่าทวดเราไปแต่งงานด้วย บางทีรู้สึกเวลาไปเจอภาพครูไปเจอเสื้อ ไปเจอชุดก็เปลี่ยนเลย ตอนนี้ตั้งแล้วละชุดมนโราห์ มาเปลี่ยนเป็นชุดมะโย่ง” (กิง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 28 กรกฎาคม 2563)

ภาพ 21: นางกิง (เสื้อยืดสีเหลือง) ขณะนำคณะนักแสดงมนโราห์สองภาษาประกอบพิธีไหว้ครู

นอกจากในพิธีไหว้ครูคณะมนโราห์สองภาษาแล้ว ต่อมานางกิงได้ร่วมแสดงมะโย่งในคณะมะโย่งของนายสมานที่ชื่อ “สระริบลัน” หรือ “แสงจันทร์” ในโอกาสอื่นด้วย ซึ่งเดิมทีเธอเพียงแต่ต้องการติดตามนายสมานไปชมการแสดงของคณะ ทว่าหลังจากที่การแสดงเริ่มต้น เธอร้องให้ออกมาโดยไม่รู้สีกตัว นายสมานจึงชวนให้เธอมาร่วมแสดงด้วย เธอตอบรับการแสดงในครั้งนั้น และได้เป็นนักแสดงคนหนึ่งของคณะสระริบลันในเวลาต่อมา ดังที่ว่า

“เมื่อปีที่แล้วไปเล่นที่กะพ้อ แล้วก็ครั้งแรกด้วยที่ไปกับอาจารย์ ตอนแรกก็ไม่ได้คิดว่าจะไปรำไปอะไรหรอก และก็ไปนั่งร้องอยู่ที่ข้างๆ เต้นท์ ไอ้ที่ร้องก็ไม่ว่าสีกตัวหรอก อาจารย์เขาเลยบอกว่าเชิญๆ ก็ไปเปลี่ยนชุด

และก็มีมาร่า ก็เป็นปกติ จนตีห้าหัวรุ่งเลิกลง ตอนนั้นก็เลยเล่นมะโย่งวงอาจารย์มั่ง” (กึ่ง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 28 กรกฎาคม 2563)

นางกึ่งเป็นคนไทยพุทธเพียงคนเดียวในคณะมะโย่งสระบุรีลัน และสามารถสังเกตเห็นได้ชัดเนื่องจากเธอเธอไม่ได้คลุมฮิญาบ จึงมักเป็นที่สังเกตหรือสนใจของคนดูซึ่งส่วนใหญ่หรือแทบทั้งหมดเป็นคนมลายูมุสลิม พวกเขาสงสัยว่าคนไทยพุทธเช่นเธอมาร่วมแสดงมะโย่งกับคนมลายูมุสลิมได้อย่างไร เธอกับนายสมานจึงมักจะต้องอธิบายให้คนดูทราบหลังจบการแสดงว่ามีความเป็นมาอย่างไร โดยเฉพาะความเกี่ยวข้องระหว่างเธอกับคนมุสลิม ดังที่ว่า

“เวลาเล่นมะโย่งวงอาจารย์มั่งคนรู้ว่าหนูเป็นคนพุทธ เพราะหนูไม่ได้ใส่ผ้าคลุม สายตาก็ดูเราคนเดียวเป็นคนพุทธคนเดียว ผู้หญิงด้วย อันนี้ประมาณว่าเขามานั่งนิทาเราด้วยป่าว ว่าคนไทยพุทธมานั่งอยู่ตรงนี้ได้ยังไง แล้วทำไมถึงมาได้ ก็บอกว่าทวดเป็นอิสลามอยู่ที่กือเม็ง และก็ตามอาจารย์สมานมา เพราะอาจารย์สมานเป็นญาติกันกับเมาะอะไรนี่แหละ อาจารย์แกก็บอกว่านี่ก็จุของทวดเกลี้ยง แล้วตอนหลังไปเจอทวดคนหนึ่งตอนนี้อายุก็ประมาณ 103 ปี แกขอจับมือ แล้วแกก็บอกประมาณว่า ทวดนี้สายเลือดเขาเป็นอิสลาม ประมาณว่าสายเลือดอิสลามเยอะกว่าไทยพุทธ พอกลับมาอยู่บ้าน หมูเนี่ยกินไม่ได้เลย พอกินไปก็ปากเปื่อยหมดเลย” (กึ่ง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 28 กรกฎาคม 2563)

นางกึ่งกล่าวว่าเธอไม่ได้รู้สึกแปลกแยกหรืออึดอัดขณะอยู่ท่ามกลางคนมุสลิม และเธอก็มีเพื่อนเป็นคนมลายูมุสลิมมากกว่าคนไทยพุทธ เนื่องจากเธอเห็นว่าคนมลายูมุสลิมมีความรักและสามัคคีกันมากกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับคนไทยพุทธ ใจเธอชอบไปทางอิสลามมากกว่า และวัดเธอก็ไม่ค่อยได้ไป อย่างไรก็ตาม เธอยังไม่มีความคิดจะเปลี่ยนศาสนา แม้จะมีคนมุสลิมมาชักชวน เพราะเธอเพียงแต่ชอบไปคลุกคลีกับเพื่อนมุสลิม ไม่ได้คิดเรื่องเปลี่ยนศาสนา นอกจากนี้ เธอเคยถามวิญญาณทวดที่เข้าทรงผู้ใหญ่ว่าการที่เธอไปคลุกคลีกับคนมุสลิมเช่นนี้ถือเป็นความผิดหรือไม่ ก็ได้รับคำตอบว่าหากหยุดได้ก็ขอให้หยุด ทว่าเธอไม่ได้กระทำตาม เพราะเธอต้องการฝึกฝนการรำมะโย่งและเรียนรู้ชีวิตคนมลายูมุสลิม ดังที่เธอกล่าวว่า

“ผีทวดที่เข้าผู้ใหญ่ว่าบอกรู้ว่าถ้าหยุดได้ก็อย่าไปตามอีก อย่าตามเกิน เราบอกว่าเราไม่ได้ไปตามเกิน แค่อายากไปศึกษาวิธีการของเขา คืออยากไปรู้ว่าการรำมะโย่งมันเป็นแบบนี้ละ แล้วอีกอย่าง เมื่อเราไปเรียนมันก็รู้สึกที่ดีขึ้น ถ้ามันไม่มีกิจกรรมอะไรเลยก็จะไม่รู้ว่ามีพี่น้องมุสลิมเขาอยู่กันยังไง แต่ถึงบอกแม่บอกผู้ใหญ่ว่า ในเมื่อเอาหัวลงไปจมอยู่ตรงนั้นแล้วก็ขอไปต่อ แต่จะไปคนเดียว จะไม่พาใครไป” (กึ่ง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 28 กรกฎาคม 2563)¹⁷

¹⁷ นางกึ่งกล่าวเพิ่มเติมว่าในช่วงแรกเธอถูกเพื่อนบ้าน ซึ่งเป็นคนไทยพุทธ ปรามการไปคบหาสมาคมกับคนมลายูมุสลิมต่างหมู่บ้าน แต่หลังจากทราบข้อเท็จจริง โดยเฉพาะการอธิบายและรับรองโดยผู้ใหญ่นั่นก็หยุดการปรามและคลายความวิตกกังวลลง ดังที่ว่า “คนในหมู่บ้านตอนแรกๆ เขาห้ามที่เราไปคลุกคลีกับคนมุสลิมมาก ห้ามเพราะว่าไม่อยากให้คนมุสลิมมาอยู่ในหมู่บ้าน เพราะว่าพอกิ่งกลับตอนมาอยู่บ้านที่กือเม็งเขาก็จะมาหาที่บ้าน บางทีก็กลับไปบ้านอาจารย์สมาน เด็กอาจารย์ก็มานอนที่บ้านกึ่ง แล้วก็เด็กผู้ชายทั้งนั้นใจ เขาเลยมองและห้าม พอ

ส่วนการแสดงสืลัดจัดขึ้นในวันที่สองและสามของพิธีไหว้ครู โดยในวันที่สามจะมีความอีกทีเป็นพิเศษ เพราะถือเป็นการแสดงเพื่อ “ส่งตายายกลับ” โดยจะแสดงร่วมกับศิลปะการแสดงพื้นบ้านอื่น ทั้งไทยและมลายู อาทิ มโนราห์ หนังตะลุง (ซึ่งจะมีการว่าคาถาส่งตายาย) มะโย่ง และรองเง็ง มีลักษณะเป็นการแสดงมหรสพให้มีความอีกทีกรีกโครม โดยคณะสืลัดที่มาแสดงเป็นคณะจากบ้านเชิงเขา ไม่ได้เป็นคณะสืลัดประจำของนายสมานจากบ้านกือเม็ง ซึ่งนางกึงอยากจะไปฝึกเพิ่มเติมรวมถึงตั้งใจให้บุตรชายไปฝึกเมื่ออายุครบ 7 ปี

นายสมานกล่าวว่า การที่นางกึงมาเรียนมะโย่งและศิลปะการแสดงพื้นบ้านมลายูอื่นกับเขาที่บ้านกือเม็งไม่ได้ก่อปัญหา หรือว่าถูกตำหนิหรือห้ามปรามโดยผู้นำศาสนาหรือกลุ่มที่ “เคร่ง” ในหมู่บ้าน ขณะเดียวกัน ผู้นำศาสนาและผู้นำทางการบางคนมี “เชื้อสาย” ทางด้านนี้ จึงเป็นเหตุให้พวกเขาไม่คัดค้านโดยปริยาย ยกเว้นน้องชายของเขาที่ไม่เห็นด้วยเพราะความที่สมาทานแนวทางการตีความศาสนาอิสลามจากประเทศตะวันออกกลางหรืออาหรับ ดังที่ว่า

“กึงมาเรียนที่ไม่มีปัญหาอะไร แล้วที่เราทำตรงนี้ผู้นำศาสนาไม่เคยว่า เพราะบางท่านเขามีสาย อย่างผู้ใหญ่มึงเขามีสายสืลัด ตาของเขาเป็นครูคนแรกสืลัดที่นี่เลย จะอยู่ที่แกจะเล่นไม่เล่นนะ แล้วปู่แกก็เป็นลูกพี่ลูกน้องกับยายผม แล้วมาตายายก็ได้กับเขาหมด โต๊ะอิหม่ามแพนแกก็มีสายทางนี้ แต่ว่ากิฟฟี น้องผมแกไม่ชอบ แกว่านอกกลุ่มนอกทาง ขัดต่อพระเจ้า แกเชื่อในพระเจ้าองค์เดียว แต่แกไม่ได้ลงลึก แกไม่รู้เรื่องวัฒนธรรม แกเอาสายทางเปอร์เซีย เคร่ง เมลิดก็ไม่ได้ทำ อุทิศส่วนกุศลก็ไม่ได้ เราเกิดมาเราต้องทำบุญเอง อุทิศส่วนกุศลไปไม่ถึง เพราะเจ้าตัวไม่ได้ทำบุญ แกว่าผมไม่เคร่งเนีย กับผมก็จะไม่ค่อยคุยกัน ผมมันสายวัฒนธรรม ทำไฉนได้ผมเลือกเรียนทางนี้ โนราห์ หนังตะลุง” (สมาน โดโซมิ, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

ศิลปะการแสดงพื้นบ้านทั้งไทยและมลายูจึงเป็นช่องทางให้เกิดการก้าวข้ามอัตลักษณ์หรือความแตกต่างทางศาสนาและชาติพันธุ์อย่างสำคัญ

3.3 การเปลี่ยนศาสนา

การก้าวข้ามเส้นคั่นทางศาสนาของคนในพื้นที่อีกประการคือการเปลี่ยนศาสนา ซึ่งเป็นการเปลี่ยนจากศาสนาอิสลามเป็นศาสนาพุทธ และส่วนใหญ่เป็นผลมาจากการแต่งงาน โดยหลังเปลี่ยนศาสนาหรือหลังแต่งงานจะมีการย้ายมาอยู่กับคู่สมรสที่บ้านป่าบอน มีทั้งที่มาจากบ้านสาเมาะและบ้านเกาะ รวมถึงที่มาจากภาคอื่น ซึ่งเมื่อรวมการเปลี่ยนศาสนาด้วยเหตุผลอื่น ก็ส่งผลให้ปัจจุบันบ้านป่าบอนมีคนเปลี่ยนศาสนาจากพุทธเป็นอิสลามประมาณ 8 คน ดังกรณี “ก๊ะเยาะ” อดีตคนไทยพุทธบ้านสาเมาะ เธอได้ย้ายมาอยู่กับนายฮะแวที่บ้านป่าบอนหลังจากแต่งงานเป็นภรรยาคนที่สองของเธอ เธอฝ่าฟันปัญหาและอุปสรรคต่างๆ ในการอยู่กับเขาที่นั่นจนกระทั่งสามารถยืนหยัดได้ในปัจจุบัน ดังที่เธอเล่าว่า

หลังๆ เขาก็มาถามว่ามาจากไหน ความเป็นมา มาได้อย่างไร กึงเลยบอกว่าเด็กที่มาจากคือเด็กที่เล่นสืลัดกับกึง เลยมาอยู่ด้วยกัน หลังจากนั้นก็ได้ว่าอะไร เขาเลยรู้ ผู้ใหญ่บ้านก็บอกว่าไม่เป็นไร และเขาก็ไม่ได้ว่าอะไรที่ไปเล่นมะโย่ง สืลัด” (กึง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 28 กรกฎาคม 2563)

“ก็จะเป็นคนบ้านสาเมาะ พ่อแม่เป็นคนสาเมาะ เป็นคนไทยพุทธทั้งคู่ ปู่ย่าตายายเป็นคนพุทธหมดเลย เจอบาบเพราะเกมมาเที่ยวเล่น กินนอนที่บ้าน แล้วตอนหลังไปอยู่กับแก ตอนแรกแกพาไปอยู่ที่บูเกะตา แวัง เพราะว่าญาติแกอยู่นั้น แล้วแต่งงานที่นั่น เพราะไม่ให้เมียแก่รู้ อยู่กันปีกว่าๆ แล้วพอก็แวมเมียแก่รู้ว่าแก แต่งงานใหม่แล้ว เขาก็ไปเอากลับ เขาก็ขอพี่แวกกลับ ก็ก็ให้กลับ บอกพี่แวกกลับ ก็เยาะไม่ได้กลับ อยู่ที่โน้น เขาถึงให้ก็เยาะอยู่คนเดียวประมาณอาทิตย์หนึ่ง พอว่าอาทิตย์ที่สองเขาก็ไปรับทั้งสองคน ผู้ใหญ่แวกกับเมียเก่า ไปรับก็เยาะมา มารับกลับไปอยู่บ้าน เป็นเมียคนที่สอง

พอที่บ้านรู้ พ่อมาตาม พ่อว่ากลับบ้านเถอะลูกเอ๋ย อย่าอยู่เลย ก็บอกว่าพ่อ ก็ผิดไปแล้ว ก็เข้าไป แล้วฉันไม่กลับแล้ว ลูกพ่อมีหลายคน พ่อตัดไปซะคนนี้ พ่อลืมซะคนนี้ พ่อก็ขี้จรัยานกลับ ก็เยาะก็อยู่มา ระยะหนึ่งแล้วก็กลับ เพราะว่าไปเป็นเมียน้อยเขาไปแล้วก็ไม่มีกิน ลำบาก ทุกข์ทรมานทุกอย่าง ก็เยาะก็กลับไป หาแม่ แม่พูดว่ายังไงรู้ไหม ขอให้อัลเลาะห์ช่วยคุ้มครองลูกฉันด้วยเถิด ให้ลูกฉันได้สุขสบาย ช่างมันเถอะ ผิดไปแล้วคนเรามีผิดมีพลาด แม้ว่าไม่เป็นไรลูกเอ๋ย ไปหาเอาใหม่ได้ คำที่แม่ให้ทุกวันนี้ มีทุกอย่างจากที่ไม่มีกินจนมี ทุกอย่าง แต่จะมีได้เพราะเราด้วย เราต้องขวนขวายจนทุกวันนี้ทำไม่หยุด แต่แม่ไม่ด่านะ แม่ไม่ว่า

ตอนหลังเอาลูกมาเลี้ยงด้วย แต่งงานกับยอลูก 5 ปี พอลูก 7 ปีไปรับเอาลูกมา คือถือว่าตัวเองจะอยู่ แล้ว ยังไง ก็ไม่กลับแล้ว ก็รับลูกมา มีลูก 2 พ่อเขาเอาไปคนหนึ่ง เราเอามาคนหนึ่ง ชื่อ หิง รับผิดชอบตอน อายุ 7 ปี

ตอนแรกอยู่บ้านเดียวกันกับเมียหลวง ก็สงสารเขา เราก็เข้าใจหัวอกผู้หญิงนะ มันอึดอัด เราไปอยู่บ้าน เขา เราเอาของเขา เราไม่ได้เจ็บ แต่เขาเป็นผู้เจ็บ เลยบอกผู้ใหญ่ว่า ก็ไม่อยากจะอยู่กระตอม เล็กๆ ผู้ใหญ่แวกก็หาสนามเล็กๆ ที่บ้านอยู่มาทุกวันนี้ ตอนนั้นนะ มันเป็นสนามเล็ก บ้านจะพังแหล่ไม่พังแหล่ เสื่อจะนอนก็ไม่มี พี่แวกเอามาผืนหนึ่ง ขอเมียหลวงเขามา เมียหลวงเขาใช้ให้ลูกชายเขามาเอาคืน แกคงโกรธ ก็เยาะก็คิดว่ำนั่นของเขา แล้วถ้าเป็นเราละ เสื่อผืนหนึ่งเราก็ไม่ให้ ผัวเราก็เราไม่ให้ ไฉนเขาให้ผัว เสื่อเขาไม่ให้ เราเข้าใจเขานะ ก็เยาะว่าเขาเก่งนะ เขาไม่ด่า เขาไม่ว่า เขาไม่อะไรเรา ถามว่าเขาเจ็บไหม เขาเจ็บยิ่งกว่าเรา เขาปวดยิ่งกว่าเรา ก็รู้สึกผิด แต่ที่ทำเพราะว่าใจมันไปหลงรักไอ้คนแก่นั่นแล้วแหละ แต่เมียเขาตินะ ตั้งแต่ บัดนั้นจนถึงบัดนี้ไม่เคยด่ากัน ไม่เคยทะเลาะกันเลย ไม่เคยมีปัญหากันเลย

ชาวบ้านคนอื่นดี แต่ว่าในครอบครัวพี่แวกนั้นก็อย่างว่านะ เราอย่าไปว่าเขาเลย เพราะว่าเราไปแย่งของ รักของเขาอะนะ เราก็ต้องทำใจ คือเมื่อก่อนนี้ก็โดนที่ว่าอะไรๆ ที่แยๆ มาเยอะ 8 ปีที่กินนอนติดเสื่อ เป็นโน้ดไย ที่ว่าก็ไม่ว่าสักตัว ไม่รู้ว่าใครทำ อาการตอนนั้นรู้สึกจะปวดๆ รู้สึกจะหายมันก็หาย พอกลางคืนนอนมันก็ เขียวๆๆ เป็นจ้ำๆๆ เลย มาดูเขี้ยวหมดทั้งตัว อยู่ๆ เส้าบ้านมันก็ลึ้มผิง หมอบอกว่าคนนั้นมันคนนั้นมัน แต่เรา อย่าไปว่าเขาเลย อัลเลาะห์ให้เรามาให้เรารอดทน ผู้ใหญ่แวกนั่นแหละ พาไปรักษาหมอบ้าน รักษาพระ โต๊ะจีน โต๊ะอะไร เอาทุกอย่าง ผ้าแกนี้ใส่ไม่ติด ผู้ใหญ่แวกตอนนั้นผอม ไม่มีตังค์ จำนำสวนยางสวนหนึ่งรักษา ก็

เดี๋ยวนี้เปรียบเสมือนก็จะเป็นเมียหลวง อีกคนอยู่บ้านฝั่งโน้น อยู่บ้านของผู้ใหญ่แวกเอง อันนี้เป็นบ้าน ของก็เยาะ ถ้าผู้ใหญ่แวกเจ็บไข้ไม่สบายแกก็มาอยู่ที่บ้านก็เยาะ สมมติว่าผู้ใหญ่แวกเป็นอะไร ขาหัก เมียเขาก็มาอยู่ที่ บ้านก็เยาะ มาดูแล ก็ก็ทำกับข้าวให้กิน แกก็ดูแลกันสอง ยอต้องฝึกทน ก็ด้วย ถ้าสมมติว่าก็เยาะอดทนคนเดียวถ้า

เขาไม่อดทนเราก็ออยู่ด้วยกันไม่ได้ แต่ว่าเรานี่เป็นหลัก เพราะเราเอาของเขา เราต้องคิดเสมอว่าเราเอาของเขา เราคิดเสมอว่าเราเป็นหนึ่งไม่ได้ เราต้องอยู่ได้เขาตลอด ทุกๆ วันนี่ถ้าผู้ใหญ่แวนั่งกับกะแวนะ กะจะไม่เข้าใกล้ คือให้เกียรติเขา คือเราเคารพความรู้สึกเขาอะ

แต่ว่าตอนหลังผู้ใหญ่แวนไปเอาเมียอีกคนหนึ่ง สวยด้วยนะเมียคนที่สาม มีลูกเหมือนกันนี้แหละ เมียไอ้เลาะห์ แม่ของคนที่ยายก้วยเตี้ยหน้าป้อม แยกไปเอาแล้วเดือนนึงโดยที่กะไม่รู้ พอรู้กะบอกกะแวนะ ผัวเราไปแต่งงานใหม่แล้วกะแวน้อยๆ รู้แล้วเยาะ แล้วมึงเอาไหมอะ เมียบอกว่าอย่าถาม มึงเอาไหมอะ ไม่เอากะแวนะ กูอยู่คนเดียวดีกว่า ทำงานคนเดียวอยู่แล้ว กะแวนะกูไม่เอาเหมือนกัน กูให้มีแค่มี 2 คนพอแค่นี้ แต่ถ้าผู้ใหญ่แวนไม่หยดอีกกูจะกลับบ้านแล้ว แยกไม่ใช่คนที่นี้ แยกคนเขาดิน กะว่ากะแวนไปไม่ได้ กะแวนอยู่ที่นี่ 30 กว่าปีแล้วกะแวนจะไปได้ยังงี้ ลูกก็โตแล้ว มีลูกมีหลานแล้ว กะแวนจะกลับไปอยู่บ้านแม่ กะแวนไปตั้งศูนย์ใหม่ไม่ได้ กะไม่เป็นไร ถ้าผู้ใหญ่ทั้งวันนี้บ้านกะมีแล้ว ผู้ใหญ่แวนมันไม่มีสิทธิ กะไล่เลย ลง เพราะว่าบ้านกะไม่ใช่บ้านแก

ตกลงเถียงกันไปเถียงกันมา อิสลามมันไม่เสร็จที่พวกเรา พออยู่มาผู้ใหญ่แวนก็ไปตามกิลี อีหม่าม โต๊ะกอเต็บ โต๊ะบิหลัน ประชุม เขาจะทิ้งกะแวนะ จะเอาเมียใหม่โน้น แยกก็ให้ลูก ไอ้ปอลิมาเรียกกะ ไอ้ลูกชายมาเรียก แม่ พ่อให้ไปที่บ้าน เออ เตี้ยแม่ไป พอไปถึงโต๊ะอีหม่ามแยกก็ว่าผู้ใหญ่แวนมึงจะเอาอย่างไร แยกบอกว่ากูทิ้งกะเยาะกูไม่เอาแล้วกะเยาะ กูจะเอาเมียคนใหม่ กะว่าเออ ไม่เป็นไร พออยู่พักหนึ่งแกว่ากูทิ้งกะเยาะไม่ได้ กะเยาะเป็นคนไทยพุทธมาเข้าอิสลาม กูทิ้งมันไม่ได้ อาแว กูทิ้งไม่ได้ กะอาแวมีลูก แยกเลยทิ้งคนที่สาม ก็ปล่อยไป พอปล่อยก็อยู่กันมา

ไอ้คนที่สามกับผู้ใหญ่แวนขาดสัญญากัน 1 ปี เขาจะแต่งงานกันใหม่ พอครบ 1 ปี ผู้หญิงทวงเลย เราไม่ยอม ทวงแล้วผู้ใหญ่แวนก็มา มาบอกฉันว่า เยาะเอ๊ย ฉันจะแต่งงานใหม่กับคนนั้น เอาเถอะฉันไม่ว่า ฉันเปิดไฟเขียวอยู่ตลอดแล้ว ไม่เป็นไร กะแวกันั้นเราสองคนนี่ไม่ต้องเอาแล้วนะ แยกก็ว่าถ้ามันร่วนวายแยกไม่เอาแล้วคนโน้น ตกลงแต่งงานกับไอ้ยานั้นแหละ เมียพี่แวนคนที่สามนะ ไปแต่งกับคนอื่น แต่ว่าแต่งกับผู้ใหญ่แวนแล้วแหละ แต่ว่าเขาอยู่กันไม่สุข เพราะว่าเราไม่ยอมไง ในเมื่ออยู่กันไม่ได้ ผู้ใหญ่แวนก็เลิกใจ เขาแต่งกันเจี๊ยบๆ ไม่ค่านเราก็ให้เขาไปเลย ยกให้ไปเลย เราไม่ได้คัดค้านเรื่องการแต่งงานผู้ใหญ่แวนกับคนนั้น แต่เราไม่เอา เรามีสิทธิ แล้วเมียคนนี้ก็ไปแต่งงานใหม่ แต่ว่าต้องให้แบแวนเลิกให้ก่อน รอให้แบแวนเลิกเสร็จปี 3 เดือน ผู้หญิงก็ได้ไปแต่งงานใหม่ได้ แต่ถ้าสมมติว่าผู้ใหญ่แวนยังไม่เลิกให้เขา ผู้หญิงนั้นไปแต่งงานไม่ได้

กะสนับสนุนนะถ้าจะแต่งงานกับคนอิสลาม แต่ไม่แนะนำให้แต่งก่อน ต้องศึกษาอิสลามให้เข้าใจก่อน ไม่ว่าผู้หญิงผู้ชายจะเข้าอิสลาม ไม่อยากให้แต่งงานก่อน อยากให้ศึกษา ต้องศรัทธากับอัลเลาะห์ก่อน อย่างกะไม่ได้ศึกษาก่อน แต่ว่าดีที่ว่าอัลเลาะห์เปิดใจให้เรา คือ หนึ่งบุคคล สองต้องเชื่อมั่น สามต้องรู้ศาสนา ตอนนี้นวนอาทิตย์กะไปเรียนหนังสือที่ปารามิแด แยกแวนไม่ได้ไป” (เยาะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 2 กุมภาพันธ์ 2564)

ส่วนนายจำลองหรือ “แบเลาะ” เดิมเป็นคนไทยพุทธบ้านเกาะ เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามเพราะแต่งงานกับผู้หญิงมุสลิมบ้านกือดาแป ต.กอดตือระ อ.รามัน และจากนั้นก็เข้ามาเช่าบ้านอยู่ที่บ้านป่าบอน เพราะใกล้สถานที่ทำงานคือฟาร์มตัวอย่างฯ วังพญา-ท่าธง ดังที่เขาเล่าว่า

“ผมเป็นคนบ้านเกาะ เข้าโรงเรียนบ้านสาเมาะ รุ่นผมไม่มีมุสลิม แต่ส่วนใหญ่เพื่อนผมจะเป็นมุสลิมเยอะ เพราะว่าผมเป็นคนไม่ตี้มเหล้า ก็คือไม่ตี้มเหล้านี้เราไปอยู่กับสังคมมุสลิมนี้สบายเลย ก็เคยนิดๆ หน่อยๆ ตอนสมัยวัยรุ่น ชอบไปคลุกคลีเพื่อนมุสลิมตั้งแต่เด็ก ประมาณ ป.5 ป.6 นั้นแหละ เวลาว่างงานแถววัดแถวโรงเรียนอะไรแบบนี้ครับ คือ บ้านอุเปาะ วังพญา ป่าบอน จำปูนเนี่ย ผมไปกินไปนอนไปเที่ยวอยู่ มีเพื่อนแล้วรู้จักกัน พอมีงานผมปั่นจักรยานไปรับเพื่อนพอเลิกงานแล้วปั่นไปส่งแล้วผมก็กลับ ก็พอไปอยู่กับเพื่อนอิสลามหมดเลย แม่กับยายนี้กับอิสลามอยู่โต๊ะพรานเมื่อก่อน ผมอยู่กับเพื่อนมุสลิมมากกว่าไทยพุทธ

แต่ผมพูดภาษามุสลิมไม่ได้ เพื่อนพูดไทยกับผม เขาไม่ได้พูดมุสลิมกับผม คือฟังอะพอรู้แต่ถ้าให้พูดนี้ไม่ได้ ถ้าตอบโต้กันสั้นๆ นี้ออเค มั่นก็คล้ายๆ กันนะเวลาเล่นนั้น แต่ภาษาที่ใช้มันอาจจะเปลี่ยน เราแค่ฟังแล้วก็เด็กบ้านเกาะคนอื่นไปเล่นด้วย สาเมาะก็มี คือผมจะติดตามอย่างนั้นอะ คือผมเรียนจบปริญญาตรีแล้วทุกวันศุกร์นี้ยังพาเด็ก น้องๆ ไปแข่งบอลชมรมในรามัน เราจะมีบอลชมรมในวันศุกร์ ทีมที่เป็นไทยพุทธก็มีบ้านเกาะที่เดียว ไปทุกวันศุกร์หลังละหมาดวันศุกร์ มีแต่ทีมผมนี้แหละที่มีไทยพุทธที่ไป ที่ไปแข่งที่มุสลิม แต่ว่าตอนนี้ในทีมรู้สึกเข้ามุสลิมสองสามคนแล้ว ผมว่าเพราะเราอยู่ด้วยกันแล้วความสัมพันธ์อะไรอย่างนี้ คือดูแล้วดั้งเดิมไปมากกลับไปกลับมาแบบนี้ คือสมัยบรรพบุรุษผมก็เคยมีเข้าอิสลามเหมือนกัน

แล้วมาได้แฟน แฟนผมก็ไม่ค่อยพูดอิสลาม ไปเจอกันที่นี้ ที่ทำงานที่ฟาร์ม ผมเคยมีครอบครัวมาก่อนที่เชียงราย มีลูกด้วยกัน 1 คน ก่อนหน้านั้นไปเรียนยะลา แต่พอปริญญาตรีผมไปเรียนภูเก็ต สาขาเทคโนโลยีการเกษตร แฟนคนแรกผมไปเจอที่นั่น ไปเที่ยวเชียงราย แต่งงานก็ไปทำสวนทำไร่อยู่กับพ่อตา จากนั้นก็กลับมาอยู่บ้าน ผมรับเหมาก่อสร้างอยู่ร้านอาหารประมาณ 7-8 ปีแหละ พอฟาร์มฯ ตั้งปี 49 ผมก็มาสมัครเป็นรุ่นแรก ผมเข้ามาไม่เหมือนคนอื่น พนักงานอื่นเข้ามาเป็นคนงาน แต่ผมมีมาสมัครเป็นหัวหน้างาน แฟนก็มาเป็นคนงาน แต่ว่าแกหึง ผมกับผู้หญิงไม่เคยยุ่ง แฟนก็ไม่เคยทำร้าย มีแต่เขาทำผม อยู่ต่อหน้าคนงาน เขาก็ตบ ก็ให้ไปอยู่กับบ้านยายที่ป่าบอน พอแกไปอยู่ได้ 2 เดือนได้มั้ง แกก็ไปกับผู้ชายคนใหม่

จากนั้นผมก็ได้ภรรยาคนปัจจุบัน ก็เจอในฟาร์มฯ นี้แหละ เมื่อก่อนเขาเป็นแฟนตำรวจ มีลูกผู้หญิง แต่ตอนที่แกเลิกกับแฟนลูกแกยังเล็ก แกพามาอยู่นี้ ผมก็ช่วยกันดูแล ผมเป็นหัวหน้างาน แกก็ต้องไปทำงาน ก็เลยดูแลเด็กให้ เป็นคนกาตือแป กอดตืออะ พอหลังแต่งงานผมก็ไปเช่าบ้านที่ป่าบอนไว้เดือนละ 500 บาท คือถ้าไปอยู่ที่นั่นมันไกล ที่จะมาทำงานที่นี้ ดัดยางอีก เลี้ยงวัวอีก คือปัจจุบันกรีดยาง ทำฟาร์ม เลี้ยงโคขุน ไปละหมาดมัสยิดป่าบอนวันศุกร์ บางวันก็กลับก็อดาแป บ้านแฟน ถ้ารายอนี้ผมจะกลับนั่นตลอดทุกปีเลย

ตอนแต่งงานเปลี่ยนศาสนาก็คุยกับแม่แล้ว แรกๆ แกก็ห้ามนั้นแหละ แต่พอคุยไปๆ แกก็โอเค ก็นั้นแหละแกบอกว่าถ้าไปก็ให้ไปคนเดียว หลานแกขอไว้ ไม่ได้อธิบายอะไร แคบอกแกว่าจะแต่งงานกับฝั่งอิสลามอะไรแบบนี้ ก็ไปจัดที่บ้านแก เปลี่ยนศาสนา ก่อน ญาติฝั่งเรามีแม่ มีพี่สาว นายก อบต. ผมโทรไป ยังไปเลยนะ พวกผู้ใหญ่เก่าไปหมด เมื่อปี 40-44 ผมเป็นกรรมการ อบต. อยู่ด้วย และพวก สจ. แบบนี้ผมโทรไป ก็ไปหมด เพื่อนพอรู้ว่าเราเป็นอิสลามก็โอเค เพื่อนที่อยู่ตอนมัธยมเจอกันพอเขารู้ก็ยินดีด้วย เพื่อนคนพุทธก็ยังคบอยู่

ก็ไม่ต้องปรับตัวอะไรนะครับ คืออย่างผม ผมคิดว่าถ้าเราทำไม่ได้ก็ไม่ต้องเข้าไป เข้าแล้วเราต้องทำให้ได้ คือถ้าพูดถึงผมอยู่บ้านเกาะนี้ ถ้ามายาคู ยายเป็นคนบ้านเกาะตั้งแต่เด็กอะ เพื่อนเรียกไอ้เลาะตั้งแต่เด็กๆ แล้ว อาจเป็นเพราะว่าชื่อผมชื่อลอง แต่พอเพื่อนมุสลิมเรียกเขาพูดไม่ชัดกลายเป็นเลาะไปเลย

ไม่มีอะไรติดขัด ดีเสียอีก คือเขาต้อนรับเพราะเราปฏิบัติดี ไม่ออกนอกกลุ่มนอกทาง กับฝั่งนี้เราไม่ขัดกับฝั่งนั้นเราก็ปฏิบัติ เพราะว่าตอนผมไปแต่งงานเขาก็สอนรู้สึกจะเป็นประธานกรรมการอิสลามจังหวัด เขาสอนว่าอันไหนที่สมควรทำ ทำอะไรได้ทำอะไรไม่ได้ เขาก็บอกว่าพ่อแม่ห้ามทั้ง เพราะพ่อแม่มาก่อนต้องเลี้ยงดู ก็ไม่เสียดยะอะไรในส่วนของการเป็นคนพุทธ เพราะว่าที่ผ่านมาตอนที่ผมเป็นพุทธผมก็บวชให้แม่บวชให้ยาย

ลูกชายผมเขาเก่งนะ แกมาที่นี้แกพูดไทยแต่กลับไปที่นี่แกไม่พูดไทยซักคำเลย แกพูดมุสลิมล้วนๆ โรงเรียนวัดสามเกาะเดี๋ยวนี้นี้เด็กมุสลิมก็เยอะ” (จำลอง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2563)

นอกเหนือจากการแต่งงาน คนไทยพุทธบางคนเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามเพราะความศรัทธาเป็นเบื้องต้น ก่อนที่ต่อมาจะแต่งงานกับคนมุสลิม ดังกรณีนายแอะหรือนายดอเลาะ อดีตคนไทยพุทธบ้านเกาะ ที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามเพราะความเลื่อมใสศรัทธาตั้งแต่เด็ก แล้วต่อมาได้แต่งงานกับผู้หญิงมุสลิมบ้านป่าบอน และย้ายมาอยู่กับภรรยาที่บ้านป่าบอนจนกระทั่งปัจจุบัน ดังคำกล่าวของเขาที่ว่า

“ผมเป็นคนบ้านเกาะ เกิดที่บ้านเกาะ พ่อแม่ ญาติพี่น้องทั้งหลายเป็นคนบ้านเกาะ เป็นคนพุทธ รับอิสลามเพราะว่าชอบศาสนาอิสลาม เมื่อก่อนผมมีเพื่อนเป็นอิสลาม เป็นคนบ้านอุปะละ พอตตอนเด็กๆ ก็เล่นด้วยกัน เรียนโรงเรียนวัดรังสิตาฯ มีเพื่อนมุสลิมเรียนด้วยกัน มีหลายคนคนที่นี้ก็สนิทเหมือนกัน แต่ว่าตอนนั้นมีเพื่อนคนที่นี่ บ้านอุปะละ ตอนที่ไปบ้านเพื่อนก็ไปกินข้าวบ้านเพื่อนด้วย เห็นพ่อแม่เขาละหมาด เราถามว่าการละหมาดนี้มันดียังไง ก็กลับมาคิดว่าการเข้าอิสลามมันก็ดีนะ

เข้าอิสลามหลังจากเกณฑ์ทหาร ทำพิธีที่จะรังดาง ทำธง ทำกับกำนันยาลี คือว่าเราต้องไปหาผู้ใหญ่ๆ ก่อนใช้ไหม แล้วก็กำนันรับรองเราว่าเป็นคนดี จัดพิธีที่บ้านกำนันเลย คนมาร่วมงานเยอะ บางคนก็ไม่รู้จัก

พ่อแม่ผมก็ไม่เข้ารับอิสลามอยู่แล้ว แต่เขาก็ไม่ได้ห้าม เขาบอกว่าลูกจะเข้ารับอิสลามก็ได้ ไทยก็ได้ เขาให้อิสระ เขาไม่ได้ห้าม แล้วญาติพี่น้องก็มีเข้าอิสลามหลายคน พี่ชาย เขาเข้าอิสลามก็เหตุผลเหมือนกันนั่นแหละ แล้วก็เด็กกว่าอีก ประมาณอายุ 6 ขวบ หลานผมอีก 2-3 คนก็เข้ารับอิสลาม เป็นลูกของพี่สาว ลูกของพี่ชายก็รับอิสลามมา 3 คนแล้ว อยู่ที่บ้านเกาะ

พอเข้าอิสลามก็ต้องเปลี่ยนแหละ หลังจากวันนั้นก็ต้องละหมาดวันหนึ่ง 5 ครั้ง ต้องย้ายบ้านด้วย เมื่อก่อนก็ต้องไปอยู่บ้านกำนันก่อนแหละ มาอยู่ที่นี่พอแต่งงาน 10 กว่าปีแล้ว เมื่อก่อนอยู่ข้างๆ บ้านแม่ยาย พอเก็บเงินได้หลายบาทเราก็มารื้อซื้อที่นี้ ชื่อก็เปลี่ยนเป็นดอเลาะ แล้วก็เป็นการมัสยิดมา 4-5 ปีแล้ว

กับแฟน เราเรียนอยู่ด้วยกันที่โรงเรียนวัดสามเกาะ แต่ว่ายังไม่ได้คบกันที่ตอนนั้น เรารักศาสนาอิสลามก่อน ผู้หญิงตามมาทีหลัง เรามีเพื่อนที่อยู่ทางนั้น บอกว่าชอบคนนี้ แล้วให้เพื่อนมาขอให้

พอแต่งงานแล้วบ้านแม่ก็ยังไปอยู่ พอเขาเสียแล้วก็ไม่ค่อยไปเลย ไม่มีใครแล้ว แต่ก็ไปหาญาติอยู่บ้าง เพื่อนๆ ก็ได้อยู่นะ ไปมาหาสู่กัน บ้านเกาะก็มี แต่ตอนนี้เขาตายกันหมดแล้ว สาเมาะก็มี หลายคนอยู่ น่าจะตายไปหลายคนแล้ว เขาเรียกไอ้เลาะแล้ว

เมื่อก่อนก็กินเหล้าบ้าง พอเข้าอิสลามก็เลิก เพื่อนก็รู้ มันก็มีที่ต้องปรับตัวนิดหน่อย ยากที่สุดคือปอซอ แล้วที่นี่ไม่สบาย ไม่รอด บางคนถ้าไม่สู้ก็กลับเลย เพราะเขาอดอาหารไม่ได้ ปอซอไม่ได้ แต่ผมสู้อะ เพราะเราศรัทธาในอัลเลาะห์ ชีวิตความเป็นอยู่ก็อิสลามดีกว่า ดีกว่าตรงที่เป็นศาสนาที่ดี เขามีกฎข้อห้าม ผมว่าของคนพุทธนั้นเป็นศีลที่ไม่จริง ห้ามกินเหล้า แต่เพื่อนผมเป็นคนไทยมันกินเหล้าและก็ทะเลาะกับเมีย แนวทางอิสลามเป็นสิ่งที่ดีกว่า ตอนที่ผมเป็นพุทธก็ยังไม่เคยบวช

ไม่มีการตั้งกลุ่มคนเปลี่ยนศาสนา แต่ว่าที่มีมือเลขาอยากให้งดเป็นกลุ่ม จะได้รับการสนับสนุน แต่ที่บ้านเรายังไม่มี เพราะว่าต่างคนต่างทำงาน ไม่มีเวลา ไม่มีคนเปลี่ยนศาสนา กลับไม่มีใครรู้สึกรู้ว่าเป็นคนแปลกหน้าที่นี่ เขาอยู่กันไม่มีปัญหาสักคน

ผมน่าจะเป็นคนเปลี่ยนศาสนารุ่นแรกสุด ตอนนี้อายุ 58 อันนี้เราเป็นรุ่นเข้าทางผู้หลักผู้ใหญ่ กลัวว่าเราไปไม่ถูกทาง” (ดอเลาะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 พฤษภาคม 2563)

นอกจากการแต่งงานและความเลื่อมใสศรัทธา การเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามและย้ายมาอยู่บ้านป่าบอนยังประกอบด้วยเหตุผลอื่นอีก เช่น ทนการศึกษา ดังกรณี “อามี” ผู้หญิงชาวอาข่า จ.เชียงราย

อามีเล่าว่าเธอเกิดที่ตำบลลาวี อำเภอมะสรวาย จังหวัดเชียงราย ปัจจุบันอายุ 29 ปี ครอบครัวทำไร่ข้าวโพดและทำไร่หมุนเวียนอยู่บนดอย เธอเข้าเรียนชั้นประถมศึกษาในโรงเรียนที่อยู่บนดอย จากนั้นก็ลงมาศึกษาต่อในเมือง เธอตัดสินใจเลือกเรียนที่ศูนย์รับอิสลาม ตำบลปาดัง อำเภอมะจัน จังหวัดเชียงราย ซึ่งเป็นโรงเรียนที่มอบทุนการศึกษาให้ฟรีสำหรับผู้ที่ยศรับศาสนาอิสลาม สาเหตุที่ทำให้เธอตัดสินใจได้ง่ายเนื่องจากมีพี่สาวที่เข้ารับอิสลามมาก่อน โดยช่วงที่รับอิสลามเธอมีอายุประมาณ 12-13 ปี ดังที่เธอกล่าวว่า

“ตัดสินใจไม่ยาก เพราะหนูเห็นมาทุกอย่างแล้ว ทั้งการนับถือผี นับถือศาสนาคริสต์ นับถือศาสนาพุทธ เจอมาทุกอย่างหมดแล้ว การเข้ามารับอิสลามไม่ได้รู้สึกยากอะไร ทั้งการคลุมผ้า การถือศีลอด แต่สิ่งสำคัญที่ทำให้ตัดสินใจคือการเรียน คือ ที่โรงเรียนหรือมัธยมจะมีการสนับสนุนการศึกษาทุกอย่าง เรียนฟรี ให้ทุนการศึกษา ให้เต็มที่ แล้วก็ไปทุนบริจาค ทำให้คนอาข่าเข้ารับอิสลามเยอะมาก แล้วพี่สาวก็เข้าอิสลามมาแล้ว ก็มีบ้างที่ต้องปรับตัว แต่พ่อแม่ก็อนุญาต แค่นี้ลูกก็มีโอกาสได้เรียนฟรีก็สนับสนุน” (อามี ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 พฤษภาคม 2563)

อามีกล่าวว่าหลังจากที่เธอรับอิสลามแล้วได้ย้ายมาอยู่ที่ อ.ตากใบ จ.นราธิวาส เพราะ “อยากจะไปทะเล” และสามารถเรียนหนังสือและศาสนาควบคู่กันไปด้วย โดยหลังจบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 6 จากโรงเรียนใน อ.ตากใบ เธอได้ไปศึกษาต่อคณะวิทยาศาสตร์ เอกชีววิทยา มหาวิทยาลัยฟาฏอนี จากนั้นก็เป็นครูที่โรงเรียนพัฒนศาสตร์ ต.โกตาบารู อ.รามัน และได้พบกับสามีซึ่งเป็นคนบ้านป่าบอนและสอนหนังสือที่นั่น จากนั้นก็แต่งงานกันแล้วย้ายมาอยู่กับสามีที่บ้านป่าบอน ซึ่งปัจจุบันก็จะครบ 5 ปีแล้วที่อยู่ที่นี่ และมีลูกด้วยกัน 3 คน

สามีของเธอปัจจุบันประกอบอาชีพรับซื้อไม้ยางพารา ส่วนตัวเธอไม่ค่อยได้พบปะกับคนในบ้านป่าบอนมากนัก เนื่องจากต้องไปสอนหนังสือแต่เช้าและกลับมาตอนเย็น ส่วนใหญ่จะเจอกันในกิจกรรมทางศาสนา เช่น วันฮารีรายอ การกวนอาซูรอ นอกจากนี้ เธอกล่าวว่าคนที่เจอเธอครั้งแรกมักจะคิดว่าเธอเป็นคนจีน เนื่องจากรูปร่างหน้าตาและผิวพรรณ แต่ก็ไม่ได้ทำให้เธอรู้สึกแตกต่างจากคนที่นั่นมากนัก ดังที่เธอกล่าวว่า

“ถามว่ารู้สึกที่เราแปลกแยกแตกต่างจากคนที่นั่นไหม เรารู้สึกว่าเราไม่แตกต่างกันแล้ว โดยเฉพาะกับคำว่าอัมรนาญ เพราะเรานับถือศาสนาอิสลามเหมือนกัน แม้ว่าจะมีการเปลี่ยนชื่อตามหลักศาสนาอิสลามว่า ‘ฮุสนา’ แต่ในบัตรหนูก็ไม่เปลี่ยนและก็ยังพอใจกับการมีชื่อของตัวเองตามเดิม” (อามี ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 พฤษภาคม 2563)

อามีกล่าวว่าเธอไม่ค่อยได้กลับไปเยี่ยมบ้านที่ จ.เชียงราย บ่อยนัก ประมาณ 2-3 ปีครั้ง เพราะชินกับการใช้ชีวิตที่นั่นมากกว่า ส่วนแนวโน้มการรับศาสนาอิสลามของชาวอาข่ารวมถึงกลุ่มชาติพันธุ์อื่นยังคงมีอย่างต่อเนื่อง เพราะนอกจากทุนการศึกษาแล้วยังมีการสนับสนุนด้านอื่นด้วย ดังที่ว่า

“คนที่นี่ยังเข้าอิสลามกันเยอะ เพราะว่าได้เรียนฟรีและก็มีกินด้วย ศาสนาคริสต์จะเน้นการสนับสนุนการศึกษา ภาษา ดนตรี แต่ของอิสลามจะดีกว่า เพราะมีการดูแลที่ครอบคลุมถึงผู้ปกครองอยู่ด้วย ทำให้ตัดสินใจง่ายในการรับอิสลาม” (อามี ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 พฤษภาคม 2563)

ภาพ 22: “อามี”

ส่วนเหตุผลอีกประการในการเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามก่อนจะย้ายเข้ามาอยู่บ้านป่าบอนคือการเปลี่ยนตามญาติในครอบครัว ดังกรณี “การิมะห์” อดีตคนไทยพุทธในตัวเมือง จ.ยะลา

การิมะห์ปัจจุบันอายุ 45 ปี บิดาเป็นคน จ.ราชบุรี มารดาเป็นคน จ.พิษณุโลก เป็นคนไทยพุทธทั้งคู่ โดยบิดาเป็นตำรวจตระเวนชายแดน มารับราชการที่ จ.ยะลา และพามารดามาอยู่ด้วย และให้กำเนิดการิมะห์ที่นี่ เธอจึงเป็นคนไทยพุทธ จ.ยะลา โดยกำเนิด

การิมะห์เรียนหนังสือที่โรงเรียนรัชตะ จ.ยะลา จนจบมัธยมศึกษาปีที่ 3 หลังจากนั้นก็ได้ไม่ได้เรียนต่อ เพราะพ่อแม่มีลูกหลายคน เธอจึงต้องออกจากโรงเรียนและมาช่วยที่บ้านทำงาน ตอนแรกทำงานเป็นพนักงานขายของร้านขายของชำที่เป็นเพื่อนของบิดาที่ อ.สะเตา จ.สงขลา ต่อมาได้ลาออกและกลับมาอยู่กับบิดา เนื่องจากมารดาเสียชีวิต จากนั้นเธอทำงานเป็นลูกจ้างร้านขายของชำแถวตลาดเกษตร เป็นร้านของพี่สะใภ้ และทำให้เธอพบกับผู้ชายมุสลิมที่นั่น และคบหาเป็นแฟนและอยู่ด้วยกันในเวลาต่อมา อย่างไรก็ตาม เธอไม่ได้แต่งงานหรือจดทะเบียนสมรสกับผู้ชายมุสลิมคนนี้ และได้แยกทางกันระหว่างที่เธอกำลังตั้งครรภ์กับเขา

การิมะห์เล่าว่าพี่ชายของเธอซึ่งแต่งงานกับผู้หญิงมุสลิมบ้านป่าบอนเห็นว่าเธอประสบปัญหาชีวิตจึงยื่นมาเข้ามาให้ความช่วยเหลือด้วยการชวนให้มาอยู่ด้วยกันที่บ้านป่าบอน แต่มีข้อแม้ว่าเธอจะต้องรับศาสนาอิสลามตามเขาด้วย ซึ่งเธอก็ไม่ขัดข้อง โดยเธอประกอบพิธีรับศาสนาอิสลามที่โรงเรียนแห่งหนึ่งในตัวเมือง จ.ยะลา จากนั้นก็ย้ายมาอยู่กับพี่ชายที่บ้านป่าบอนเรื่อยมาจนถึงในปัจจุบัน ซึ่งเธอกกล่าวว่า “คนที่นี่ให้การต้อนรับเป็นอย่างดี ทำให้ไม่ได้รู้สึกแตกต่างอะไร” (การิมะห์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 พฤษภาคม 2563)

ปัจจุบันการิมะห์ประกอบอาชีพกรีดยางพาราในสวนยางพาราของพี่สะใภ้ เนื้อที่ประมาณ 3 ไร่ แบ่งรายได้จากการขายยางคนละครึ่ง นอกจากนี้ เธอประกอบอาชีพเสริมด้วยการทำขนม เช่น ซาลาเปา โดนัท แล้วนำไปฝากขายที่ร้านขายของชำในหมู่บ้าน โดยเธอฝึกทำขนมกับเพื่อนๆ และดูจากคลิปในโทรศัพท์ ส่วนลูกสาวของเธอซึ่งเธอพามาอยู่ด้วยปัจจุบันกำลังศึกษาในระดับมัธยมศึกษาปีที่ 1 ที่โรงเรียนวัดรังสิตาวาส และเธอยังไม่คิดที่จะมีครอบครัวใหม่หรือแต่งงานใหม่ เพราะพอใจที่ได้ดูแลลูกและไม่อยากดูแลคนอื่น นอกจากนี้ เธอไม่มีความต้องการที่จะย้ายไปอยู่ที่อื่นเพราะมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับคนที่นี่และสามารถพึ่งพาอาศัยกันได้ และเธอก็ร่วมกิจกรรมในหมู่บ้านมาตลอด ส่วนกิจกรรมของคนไทย เช่น สงกรานต์ ลอยกระทง เธอไม่ได้ร่วมอีกเลย

ถึงแม้การิมะห์จะเปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามด้วยเงื่อนไขอื่น ไม่ใช่ความเลื่อมใสศรัทธาเป็นเบื้องต้น แต่ต่อมาเธอก็ชอบศาสนาอิสลาม ด้วยเหตุผลที่เธอกกล่าวว่า “ก็บอกไม่ถูกเหมือนกัน แต่รู้สึกดี ไม่รู้จะอธิบายยังไง” การิมะห์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 พฤษภาคม 2563)

ภาพ 23: “การีมะห์”

นอกจากบ้านป่าบอน คนไทยพุทธที่เปลี่ยนมานับถือศาสนาอิสลามยังมีที่บ้านสาเมะอีก 2 คน มีความแตกต่างจากกรณีบ้านป่าบอนที่ว่าพวกเขาแต่งงานกับคนมุสลิมที่อื่น จากนั้นคู่สมรสก็ย้ายมาอยู่ด้วยกับพวกเขาและครอบครัวที่บ้านสาเมะ ซึ่งเป็นคนพุทธ ยกเว้นพวกเขาที่เปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามตามคู่สมรส ดังกรณีนายตาล หรือ “บังมะ” เขาแต่งงานกับผู้หญิงมุสลิม จ.ปัตตานี และหลังแต่งงานได้อาศัยและประกอบอาชีพที่บ้านกรรยา ทว่าด้วยปัญหาเรื่องรายได้ เขาและภรรยาจึงได้ย้ายมาอยู่บ้านสาเมะ โดยปลูกบ้านอยู่ติดกับบ้านพ่อแม่ ภรรยา รวมถึงลูกของเขาจึงเป็นมุสลิมภายในครอบครัวไทยพุทธ และเป็นหนึ่งในสองครอบครัวมุสลิมในบ้านสาเมะ ดังที่ภรรยาเขากล่าวว่า

“แฟนชื่อตาล เป็นคนไทยแต่เข้าอิสลามเรียบร้อยแล้ว เป็นคนที่นี่เลย บางครั้งคนที่นี่ก็เรียกว่าบังมะ ถ้าถามดูตาลเขาก็รู้จัก บังมะเขาก็รู้จัก เจอกันที่ทำงานที่ปักซี ปัตตานี แล้วหลังแต่งงานแรกๆ อยู่บ้านหนูที่ปัตตานีประมาณ 2 ปีได้ พอออกจากหอแว่นก็ไปทำงานอำเภอก่อน มันเป็นของแบบบัณฑิตนั่น เกี่ยวกับที่ว่าในนามของอำเภอ อำเภอละ 1 คนนั้น ทำงานได้ป็นิ่ง อยู่ยะรังนั้นแหละ แล้วก็ท้องถิ่นก็เลยออก เหมือนกับว่าสัญญาว่ามันปีต่อไป พอหมดสัญญาก็ไม่ได้ต่อ ก็คือช่วงนั้นอย่างมันแพงใช่ไหม ก็เลยแฟนก็กลับมาอยู่ที่นี่ ที่นู่นไม่มี

ยางอะนะ ถ้าออกก็ไม่มืงานทำ ที่นั่นก็จะรับจ้างทั่วไป ถ้ากลับมาอยู่ที่นี่ก็ได้ตัดยางเป็นของตัวเองอะนะ ของแม่เขานั้นแหละ แต่งงานปี 49 ย้ายมาในปี 52

อยู่ที่นี้อยู่ได้ ก็ไม่มีอะไรทีนะ มันอยู่ที่ตัวเราอะนะ บ้านก็แยกออกมา เราก็ละหมาดในส่วนของเรา ไม่เกี่ยวกับใคร ญาติเขาฝั่งนี้ไม่ได้คัดค้านที่แต่งงาน ลูกสามแล้วละ เป็นมุสลิม อยู่ ม.2 โรงเรียนคณะราษฎร กับ ป.5 อนุบาลยะลา แต่ตัวเล็กยังอยู่วัดวังฯ อยู่เลย อยู่ที่นี่ก็เพาะเห็ดขาย แม่เขาเคยเพาะเห็ด ก็อยากมีอะไรเป็นของตัวเองนะ มีเห็ดภูฐาน เห็ดนางฟ้า เขาก็ทำนี้แหละละ ทำด้วยกัน ตัดยางบ้าง

คนที่นี้ก็ต้อนรับเราดี ทุกคนอยู่กันเหมือนพี่น้อง เราละหมาดที่บ้าน ลูกไปเรียนตาดิกาที่บ้านसार อาทิตยที่ปัตตานี เขาว่าคนแถวนี้พูดไทยไม่เป็น ยอไม่ยอมพูดมลายูเลย เรียนที่ปัตตานี พอเย็นวันศุกร์ก็กลับ ที่ปัตตานีพูดไทย เขาไม่ยอมไปตาดิกาบ้านป่าบอน บอกว่าอะไรไม่รู้ฟังไม่รู้เรื่อง เรากลับไปรายอที่บ้านเพราะญาติอยู่ที่นั่น รายอฮัจญ์วันมะรืน พรุ่งนี้ก็กลับแล้ว ลูกเรียนด้วย ที่นี้งานอะไรถ้าเขาบอกก็ไป งานทำบุญอะไรก็ไป งานศพในวัดอะไรก็ไป ที่มีสยิดป่าบอนไปงานกินน้ำชา อยู่ที่นี่ไม่รู้สึกอึดอัดอะไร สบายดี

ที่นี่ก็มีเพื่อนสนิทคนไทยพุทธ พี่นั้น อยู่ข้างหน้านั้น แล้วก็หลายคนรอบข้างนี้ กับพี่นั้นก็ทำอะไรด้วยกันหลายอย่าง พอเวลากิจกรรมที่เขามีการอะไรแบบนี้แหละ

คลุมผ้าเวลาอยู่ข้างนอกอย่างเดียว คือไม่ค่อยมีคนด้านล่างนี้ เราเป็นพุทธตามแผนไม่ได้ ต้องให้แพนตามเรา ถ้าเป็นแบบนี้ที่บ้านก็ไม่ยอมอีกแหละ ขนาดลูกๆ นี้พ่อกับแม่ที่บ้านก็บังคับอะนะ กลัวนั้น ตอนมาอยู่ที่นี่แกล้งอยู่แต่ให้แยกกัน แกล้งบอกอยู่ที่ไหนก็อยู่ได้แต่อยู่ที่ตัวเรานั้น แม่ก็บอกแบบนี้

ที่ป่าโอนมีมุสลิมอีกหลัง พี่เบ๊ย ถัดจากบ้านนี้ เขาเป็นใบ้และเป็นอิสลาม เมียเขานั้นแหละเป็นอิสลาม แต่ว่าพี่เบ๊ยคนที่นี่ เป็นคนไทยพุทธมาก่อน เป็นใบ้ทั้งคู่เลย แพนเขาบางคนก็บอกว่าคนปัตตานี” (ตะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2563)

การเปลี่ยนศาสนาโดยเฉพาะที่สืบเนื่องมาจากการแต่งงานนอกจากจะเป็นการก้าวข้ามเส้นคั่นทางศาสนาในตัวเอง ยังเป็นเงื่อนไขให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาผ่านทางความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่ก่อขึ้นใหม่ด้วย ไม่ว่าจะเป็นในฐานะพ่อตาแม่ยายกับบุตรเขย ในฐานะพี่หรือน้องภรรยากับน้องหรือพี่เขย หรือในฐานะปู่ย่าตายายกับหลาน ซึ่งสายสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่ก่อตัวขึ้นมาใหม่นี้มีส่วนช่วยให้การก้าวข้ามหรือการมีปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาเกิดขึ้นมากขึ้น ดังกรณีนายตาล คนไทยพุทธบ้านสาเมาะ ที่แต่งงานกับนางตะซึ่งเป็นคนมุสลิม จ.ปัตตานี ข้างต้น ซึ่งแม่เขาจะแยกมาปลูกบ้านอยู่กับภรรยาและลูกอีกหลังใกล้บ้านบิตามารดา ทว่าลูกของเขาก็มักจะไปอยู่กับปู่ย่า ทั้งในเวลานอนตอนกลางคืน รวมถึงการไปร่วมประเพณีจีน เช่น ตรุษจีน เช็งเม้ง ดังคำกล่าวของภรรยาเขาที่ว่า

“ลูกเวลาตรุษจีนอะไรก็ไหว้ด้วย ไหว้กง เช็งเม้งด้วย เพราะแม่เขามีเชื้อจีน เราไปนั่งร่วมวงกับเขาด้วย เขาไปเช็งเม้งที่ควน เขามีอากมีอามา เราไม่ได้ไป เราอยู่บ้าน ไม่มีคนเฝ้าบ้าน แต่ลูกๆ ไป ลูกซื้อไอฟา อพอล อันดา เวลาไหว้เขาที่บ้าน เราไปนั่งวงกับเขา เขาก็ไม่ได้ว่าอะไร ยกเว้นหมู ที่เหลือกิน เพราะว่าหนูจะเป็นคนทำเอง เพราะว่าที่บ้านแม่ไม่กินหมู เขาเกรงใจ กลัวหลานไม่ไป เขาไม่มีหลานอะนะ ถ้าตรุษจีนอะไรแบบนี้เขา

ต้มหัวหมู เขาจะต้มต่างหาก เขาไหว้เสร็จก็เก็บ เขากลัวว่าหลานจะไม่กิน เพราะว่าเด็กๆ ถ้าได้กินแล้วจะอ้วน เด็กๆ กินข้าวอะไรเสร็จที่นี้ก็ไปนอนนั่น เพราะเรื่องทีนอนดีกว่า อย่าไม่ให้นอนนี่กลัวงูกลัวอะไรมั้ง” (ตะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2563)

3.4 สถานศึกษาและชุมชน

ถึงแม้โรงเรียนวัดรังสิตาวาสจะเป็นสถานที่ที่อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์มีความคมชัดและก่อให้เกิดการปกป้องการถูกรุกคืบในส่วนของศาสนาพุทธดังที่กล่าวในหัวข้อที่ 1 และ 2 ตามลำดับ ทว่าโรงเรียนก็เป็นสถานที่ที่มีการบรรจุและก้าวข้ามอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในเวลาเดียวกัน เพราะแม้จะโรงเรียนวัดรังสิตาวาสจะเป็นโรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ ทว่าเด็กมุสลิมยังนิยมมาเรียนที่โรงเรียนแห่งนี้เพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนส่งผลให้ปัจจุบันมีเด็กนักเรียนมลายูมุสลิมมากกว่านักเรียนไทยพุทธ โดยในปีการศึกษา 2563 นักเรียนทั้งหมดตั้งแต่ชั้นอนุบาล 2 จนถึงมัธยมศึกษาปีที่ 3 จำนวน 111 คน เป็นมุสลิม 56 คน พุทธ 55 คน นักเรียนพุทธแทบทั้งหมดมาจากบ้านสาเหาะ ส่วนนักเรียนมุสลิมมาจากบ้านป่าบอนและบ้านจำปูน โดยเด็กมุสลิมบ้านป่าบอนส่วนหนึ่งไปเรียนโรงเรียนบ้านโต๊ะพราน ทว่ามาเรียนที่โรงเรียนวัดรังสิตาวาสจำนวนมากกว่า แม้จะไกลกว่า ซึ่งผู้อำนวยการโรงเรียนวัดรังสิตาวาสให้เหตุผลว่าเป็นเพราะ “เด็กที่นี้ได้ภาษาเป็นอันดับ 1 ส่วนใหญ่เด็กจะพูดภาษาไทยหมดเลย แล้วเขาบอกว่าโรงเรียนนี้วิชาการจะเก่งถ้าเทียบกับโรงเรียนอื่น” (หาซัน๊ะ อองสารา, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563) ซึ่งสอดคล้องกับความเห็นของอดีตนักเรียนมุสลิมบ้านป่าบอนคนหนึ่งที่ได้เรียนโรงเรียนวัดรังสิตาวาสเพราะเห็นว่าวิชาการดีกว่าและโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือจะช่วยพัฒนาทักษะด้านภาษาไทยได้ดีกว่า ดังที่ว่า

“ผมเกิดและโตป่าบอน เข้าโรงเรียนประถมที่โรงเรียนสาเหาะ ไม่ใช่เพราะไกลกว่าโรงเรียนโต๊ะพราน แต่ที่อยากเรียนที่สาเหาะเพราะว่าการพูดอะไรมันดีกว่า ตอนแรก ป.1 พอให้เรียนโต๊ะพรานก่อน แต่ที่นี้เรียนไม่ค่อยได้ ไม่เข้าใจภาษา อะไรแบบนี้ การอธิบายของครู ไม่เหมือนกันเนอะ พอ ป.2 พอก็เลยให้ย้ายไปเรียนสาเหาะ แล้วพอมาเรียนสาเหาะก็เรียนเข้าใจนะ แล้วจริงๆ ผมก็อยากมาเรียนสาเหาะด้วย เพราะจะได้พูดไทย ที่โต๊ะพรานไม่มีเด็กไทยพุทธเลย แล้วพ่อแม่ก็เห็นด้วยเพราะผมเรียนที่โต๊ะพรานไม่รู้เรื่อง ที่บ้านมีพี่น้อง 10 คน ผมคนที่ 5 พี่คนโตเรียนโต๊ะพราน คนรองเรียนสาเหาะ คนที่สามโต๊ะพราน คนที่สี่สาเหาะ ผมคนที่ห้าสาเหาะ แต่ละคนตัดสินใจเลือกเองว่าจะเรียนที่ไหน ขึ้นอยู่กับเรา ไม่ถือนะที่ชื่อโรงเรียนวัดหรือว่าโรงเรียนอยู่ติดวัด” (ฮา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2563)

เช่นเดียวกับอีกรายที่ปัจจุบันเป็นอาสารักษาดินแดน (อส.) ที่ “เรียนที่สาเหาะ เด็กป่าบอนไปเรียนโต๊ะพรานก็มี สาเหาะก็มี เพราะว่าในหมู่บ้านเราไม่มีโรงเรียน แล้วแต่ อยู่กับผู้ปกครองถ้าอยากให้พูดภาษาไทย คล่องก็ไปที่สาเหาะ แต่ถ้าไม่อะไรก็ไปที่โต๊ะพราน” (อาสารักษาดินแดนบ้านป่าบอน, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2563) หรืออีกรายที่ “เรียนประถมที่สาเหาะ เพราะพ่อบอกว่าอยากให้เรียนที่นี้มากกว่า จะได้ภาษาไทย” (อัปดุลเลาะห์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 6 กรกฎาคม 2563) โดยเขาสำเร็จการศึกษาระดับปริญญาตรีสาขา

กฎหมายอิสลามจากมหาวิทยาลัยในประเทศจอร์แดน และปัจจุบันกำลังศึกษาระดับปริญญาโทที่มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี

ขณะเดียวกันปัจจุบันครูโรงเรียนวัดรังสิตาวาสเป็นมุสลิมมากกว่าพุทธ จากเดิมที่ไม่มีครูมุสลิมหรือมีครูพุทธมากกว่า โดยปัจจุบันครู 10 คน เป็นมุสลิม 7 คน พุทธ 3 คน สาเหตุที่เป็นเช่นนี้ ผู้อำนวยการโรงเรียนเห็นว่าเป็นเพราะ “ครูพุทธบางคนย้ายเข้าเมือง ไปอยู่ใกล้บ้านบ้าง มันเป็นธรรมดาเนาะถ้าอยากจะย้ายเพราะอยากอยู่ใกล้บ้าน ที่ไม่ย้ายก็คือคนในพื้นที่ ตอนนี้อยู่ในพื้นที่จริงๆ ก็ 2 คน” (หาซัน๊ะ อองสารา, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563) นอกจากนี้ แม้ที่ผ่านมามีกรรมการโรงเรียนเป็นคนไทยพุทธทั้งหมด ทว่าล่าสุดวันที่ 11 พฤษภาคม 2563 ที่มีการแต่งตั้งกรรมการชุดใหม่แทนชุดเก่าที่หมดวาระ มีกรรมการที่เป็นมุสลิม 1 คน ดังคำกล่าวของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ว่า “เมื่อก่อนกรรมการโรงเรียนเป็นพุทธหมดเลย ชุดที่แล้วก็เป็นคนพุทธทั้งหมด หมดวาระวันที่ 11 พฤษภาคมที่ผ่านมา แต่ตอนนี้ชุดใหม่คือเราเอาทุกหมู่บ้าน มีป้าบอน สาเมาะ โต๊ะพราน บ้านเกาะ กรรมการทั้ง 7 คนมีทั้งไทยพุทธและมุสลิม ตั้งเป็นทางการแล้วละ ตอนนี้อิสลามมีคนเดียวมาจากป้าบอน เมื่อก่อนไม่มีเลย” (เพ็งอ้าง)

ทั้งนี้ สาเหตุที่โรงเรียนวัดรังสิตาวาสมีจำนวนนักเรียนมุสลิมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนมากกว่านักเรียนพุทธแม้จะเป็นโรงเรียนวิสุทธิชนชั้นนำ นอกจากจะเป็นเพราะทักษะด้านภาษาไทย ยังเป็นเพราะว่าโรงเรียนให้ความสำคัญกับการส่งเสริมศาสนาอิสลามควบคู่กันไปด้วย ทั้งในส่วนของการเรียนการสอนและในส่วนของกิจกรรมทางศาสนา ดังคำกล่าวของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ว่า

“วิชาศาสนามีทั้งสองศาสนา ครูสอนศาสนาอิสลามในโรงเรียนเป็นลูกศิษย์ที่นี่ ไม่ได้เป็นอิหม่าม วิชาพุทธครูพระสอน พระวัดนี้ อิสลามสอนเหมือนตาดีกาเลยละ มีวิชา ปกติก็เรียนตอนเย็น เรียนอัลกุรอาน แต่อันนี้เราสอนแบบอ่านเกี่ยวกับจริยธรรม คือถ้าเป็นโรงเรียนที่อิสลามเยอะเขาก็จะมีอิสลามแบบเคร่ง เขามีวิชา 8 วิชา แต่ของเราไม่มีงบประมาณมาให้ เพราะว่าโรงเรียนเราไม่ได้เป็นอิสลามอย่างนั้น บางแห่งเขาตัดมาให้เลย เขาเป็นอิสลามแบบเคร่ง แต่ของเราไม่มี จะบริหารจัดการเอง คือที่รับจ้างมาโรงเรียนก็หาบริหารงบประมาณเอง เราต้องจัดการเองทุกอย่างละ...วันศุกร์ก็หยุดด้วย ทุกปีวันรายจะหยุดและมีการระดมทุนเพื่อการศึกษาให้กับเด็ก พอเวลามอบไม่ใช่ว่ามอบให้กับเด็กอิสลาม แต่มอบให้ทั้งสองศาสนา มอบให้กับเด็กที่กำลังทำพรำคะ คือ เฉลี่ยได้ทุกคน เฉพาะเด็กกำลังทำพรำคะ” (หาซัน๊ะ อองสารา, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563)

ภาพ 24: ห้องละหมาดภายในโรงเรียนวัดรังสิตาวาส

ในทำนองเดียวกัน “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านป่าบอน” เป็นสถานที่บ่มเพาะการอยู่ร่วมกันระหว่างเด็กต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ด้วย ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กแห่งนี้อยู่ภายใต้การบริหารจัดการขององค์การบริหารส่วนตำบลท่าธง ซึ่งรับโอนมาจากกรมการพัฒนาชุมชนเมื่อปี พ.ศ. 2539 ตั้งอยู่ในบ้านสาเมาะ ตรงข้ามวัดรังสิตาวาส แต่มีชื่อว่า “ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านป่าบอน” เนื่องจากว่าเดิมตั้งอยู่ในบริเวณมัสยิดนุรุสสุดา บ้านป่าบอน และต่อมาได้รับการสนับสนุนงบประมาณสร้างอาคารเรียนบริเวณที่สาธารณะท้ายหมู่บ้าน แต่ประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซากเนื่องจากเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำรับน้ำจากพรุลานควาย จึงย้ายมาตั้งในที่ดินของวัดรังสิตาวาส ฝั่งตรงข้ามถนนกับวัด ดังที่นางสุพิศ คงนวลใย ครูผู้ดูแลเด็ก ซึ่งสอนหนังสือที่ศูนย์ฯ มาตั้งแต่ต้น กล่าวว่า

“ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านป่าบอนแห่งนี้ถูกจัดตั้งขึ้นในช่วงปี พ.ศ 2539 อบต. ได้รับโอนมาจากกรมการพัฒนาชุมชน แต่เดิมเนี่ยก็จะสอนครั้งแรกอยู่ที่บริเวณมัสยิดบ้านป่าบอน ครูเองก็เป็นคนแรกที่ทำหน้าที่สอนในศูนย์แห่งนี้ ต่อมาก็ย้ายโรงเรียนไปอยู่ท้ายหมู่บ้านป่าบอนแต่ว่าเจอปัญหาน้ำท่วมทุกปี ทำให้อุปกรณ์ สถานที่เสียหาย จนในปี 2549 จึงย้ายไปตั้งอยู่ที่บ้านสาเมาะ ตรงข้ามวัดรังสิตาวาส และในช่วงปี 2550 ก็ได้รับการสร้างอาคาร เรียนใหม่ ซึ่งที่นี่ยังจะมีทั้งครูพุทธและมุสลิมทำหน้าที่ดูแลเด็ก” (สุพิศ คงนวลใย, สัมภาษณ์ 25 พฤษภาคม 2563)

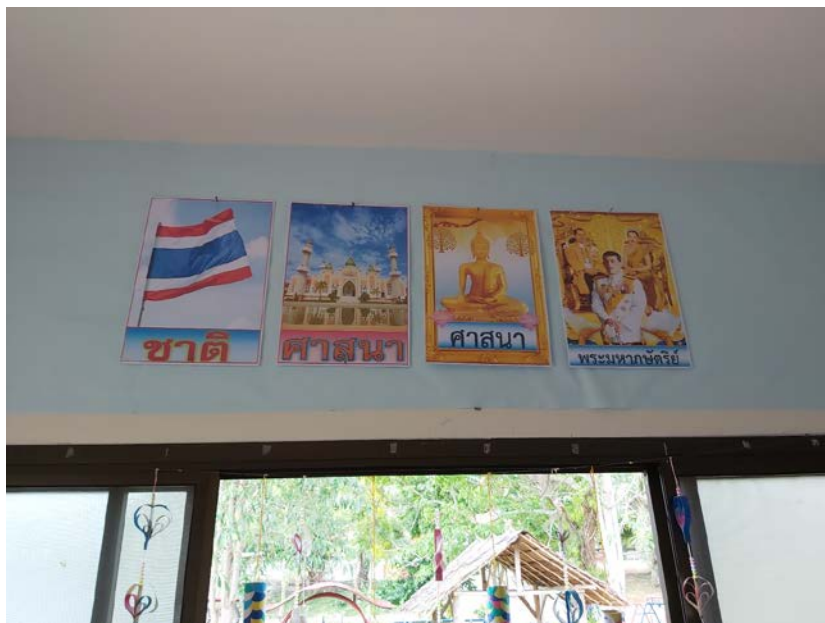
ศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านป่าบอนดูแลเด็กเล็กจนถึงอนุบาล 1 เปิดทำการตั้งแต่เวลา 07.30 น. ถึง 15.00 น. เว้นวันเสาร์อาทิตย์ กิจกรรมประจำวันเริ่มตั้งแต่การให้เด็กนักเรียนทำความสะอาดโซนรับผิดชอบ ต่อด้วยการร้องเพลงเคารพธงชาติ กิจกรรมหน้าเสาธง ตรวจสุขภาพ สันทนาการและเหตุการณ์ ต่อด้วยกิจกรรมเคลื่อนไหวและจังหวะ กิจกรรมสร้างสรรค์และเสรี กิจกรรมเสริมสร้างประสบการณ์ และกิจกรรม

กลางแจ้ง จากนั้นก็รับประทานอาหารกลางวัน แปร่งฟัน และนอนหลับพักผ่อน ก่อนจะตื่นมารับประทานอาหารว่างบ่าย เล่นเกมการศึกษา สรุปผลประจำวันแล้วกลับบ้าน โดยกิจกรรมทั้งหมดจะเน้นการปลูกฝังให้เด็กนักเรียนเป็น “เพื่อนที่ดีต่อกัน” ดังคำกล่าวของครูผู้ดูแลเด็กที่ว่า

“รูปแบบการเรียนการสอนของศูนย์เราเนี่ยเราจะเน้นให้เด็กเป็นเพื่อนที่ดีต่อกัน ทำให้มีความสัมพันธ์ระหว่างเด็กพุทธและมุสลิมมีความสัมพันธ์ที่ดี ที่พิเศษคือเราจะไม่แยก ไม่ทำให้เขารู้สึกแยก ทำให้เขามีความเป็นเพื่อนเป็นพี่น้องกัน โดยเฉพาะเราที่เป็นครูก็ทำเป็นตัวอย่างให้กับเด็กๆ เพราะเราเชื่อว่าเมื่อเวลาผ่านไปเมื่อเขาเติบโตเป็นผู้ใหญ่ ความรู้สึกดี ความเป็นเพื่อนกันก็ยังคงมีอยู่” (สุพิศ คงนวลใย, สัมภาษณ์ 25 พฤษภาคม 2563)

ภาพ 25: กิจกรรมภายในศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านป่าบอน

ภาพ 26: ศาสนาอิสลามและศาสนาพุทธในอุดมการณ์รัฐ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์”

ทั้งนี้ การส่งเสริมศาสนาควบคู่กันไปของโรงเรียนวัดรังสิตาวาสในช่วงที่ผ่านมาส่วนหนึ่งอยู่ภายใต้แนวคิด “พหุวัฒนธรรม” ซึ่งไม่ได้มีแต่ในส่วนของการจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมภายในโรงเรียน หากแต่ยังประสานเชื่อมโยงกับชุมชนด้วย ดังคำกล่าวของผู้อำนวยการโรงเรียนที่ว่า

“การส่งเสริมพหุวัฒนธรรมก็มีกิจกรรมชุมชนมีทั้งพุทธและมุสลิม ชุมชนก็เข้ามามีบทบาทหมดเลย กิจกรรมก็มีการผสมผสานกัน ไม่เน้นเฉพาะศาสนาอันใดอันหนึ่งจะมาร่วมกัน พุทธก็จะทำการแสดงเล่นมโนราห์ กลองยาว อิสลามก็จะร้องอานาซิด เวลาทำกิจกรรมของเราก็จะควบคู่กัน ที่นี้มีคณะมโนราห์ มีวงอานาซิด พวกสีละยังไม่มีเพราะไม่มีครู มโนราห์มีครู คือมโนราห์นี้คุยกับผู้ใหญ่เพราะผู้ใหญ่มีมโนราห์สองภาษา มีทั้งอิสลามและพุทธ แต่คนที่มาสอนอยู่นราธิวาส เลยให้ผู้ใหญ่มาสอนแทนก่อน เด็กมุสลิมก็สนใจด้วย

ต้องมาสัมผัสเองดีกว่าว่าทั้งสองศาสนาอยู่ร่วมกันได้เป็นอย่างดี เวลาขอความช่วยเหลืออะไรก็มาตลอด เหมือนกับว่ามาพัฒนาโรงเรียนทั้งพุทธและมุสลิมก็จะช่วยกันตลอด เด็กก็ให้ความร่วมมือดี ก็มีการประเมินความพึงพอใจ ก็ดีค่ะ เด็กชอบ ชุมชนก็ดีค่ะ ให้ความร่วมมือทุกครั้งที่เราจัดกิจกรรม คือก่อนจัดกิจกรรมทุกครั้งก็จะเชิญตัวแทนแต่ละหมู่บ้านมา คือประชุมร่วมกันให้รับรู้ร่วมกัน สามารถส่งการแสดงในโรงเรียนแสดงร่วมกันได้ ส่วนใหญ่เรื่องการทำอาหารโรงเรียนก็จะออกเรื่องวัสดุให้ ให้แต่ละหมู่บ้านเสนอมาว่า จะทำขนมอะไร โรงเรียนก็จะหาวัสดุมาให้ เขาแค่ทำอาหารในส่วนนั้นพอ เวลาเขาจัดงานอะไร อย่างสงกรานต์ ถ้าขอความร่วมมือมาเราก็จะให้เด็กไปร่วมกิจกรรมด้วย ถ้าอิสลามเชิญ อย่างรายเราก็จะไป ที่ผ่านมา ไปร่วมส่วนใหญ่ก็เกี่ยวกับเด็กเข้าสู่สันติ แล้วก็กิจกรรมงานแต่ง งานอาซูรอ ส่วนใหญ่ก็ไปร่วม ที่ป่าบอน ส่วนเด็กก็ต้อง

ดูก่อน ส่วนใหญ่เด็กจะเข้าไปร่วมกันพัฒนางานมัสยิด ถ้าไม่รบกวนเวลาเรียนก็จะพาไป” (หาซ่านะ ongsara, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563)

ภาพ 27: ชุมชนพหุวัฒนธรรมภายในโรงเรียนวัดรังสิตาวาส

นอกจากนี้ การส่งเสริม “พหุวัฒนธรรม” ยังดำเนินการโดยผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นรองประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอรามัน โดยในปี พ.ศ. 2563 เขาได้จัดกิจกรรมส่งเสริมพหุวัฒนธรรมใน ต.ท่าธง ที่วัดรังสิตาวาส กิจกรรมในงานนอกจากประกอบด้วยการสาธิตการประกอบอาหารและขนมพื้นบ้านไทยและมลายูแล้วยังประกอบด้วยการแสดงศิลปะการแสดงพื้นบ้านไทยและมลายู เช่น มโนราห์ และสืลัต โดยเขากล่าวว่าแม้จะมีคนมุสลิมจำนวนหนึ่งไม่เห็นด้วยเพราะเป็นการประกอบกิจกรรมภายในวัด แต่เขาเห็นว่าเป็นกิจกรรมเหล่านี้เป็นกิจกรรมทางวัฒนธรรม ไม่ใช่ศาสนา จำเป็นต้องแยกแยะ อีกทั้งในสถานการณ์เหตุการณ์ความไม่สงบ จำเป็นที่จะต้องจัดกิจกรรมให้คนต่างวัฒนธรรมได้มาพบปะหรือว่าดำเนินกิจกรรมร่วมกันเพื่อสร้างความเข้าใจระหว่างกัน ดังที่ว่า

“ผมจัดมางานพหุวัฒนธรรมที่วัด คนอิสลามนะบางคนก็ว่าได้ บางคนก็ว่าได้ เหมือนไปเล่นสืลัตในวัดเขาก็ว่าได้ ผมคิดว่ามันเป็นวัฒนธรรมไม่ใช่เรื่องศาสนา มันเป็นตัวเชื่อม บางเรื่องอย่าไปเหมารวมมาก ต้องรู้จักแยกแยะและทำให้คนเกิดความรักความสามัคคี ความสงบมันเกี่ยวกับความเชื่อใจความเชื่อมั่น สามจังหวัดเขาบอกว่าความที่เราห่างเหินไม่ได้คลุกคลีกัน ต่างคนก็ต่างคิด ไม่รู้ว่าใครคิดอย่างไร เลยเกิดปัญหา ต้องจัดงานให้คนได้มาเจอกัน” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2563)

อย่างไรก็ดี แม้บุคคลที่เกี่ยวข้องส่วนใหญ่เห็นด้วยกับแนวทางการส่งเสริมพุทธวัฒนธรรมซึ่งเป็นนโยบายรัฐโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) แต่บางคนเห็นว่ายังมีปัญหาในการปฏิบัติ ดังกรณีนายปรีชา ประธานสภาวัฒนธรรมตำบลท่าธง ซึ่งที่ผ่านมาได้ร่วมมือกับนายประสิทธิ์จัดกิจกรรมส่งเสริมพุทธธรรมในตำบลท่าธง แต่เขาเห็นว่าการส่งเสริมพุทธธรรมของหน่วยงานรัฐยังไม่ตรงจุด อีกทั้งยังมีลักษณะผักชีโรยหน้า และแม้ที่ผ่านมาเขาเสนอแผนงานไป ทว่าถูกตัดเพราะสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 เขาจึงไม่สู้จะพอใจกับการดำเนินกิจกรรมส่งเสริมพุทธธรรมภายใต้หน่วยงานรัฐ ดังที่ว่า

“แต่ผมมองต่างจากรัฐนะ ผมว่าพุทธธรรมมันต้องอยู่ในพื้นที่ เราต้องยอมรับในบริบทของพื้นที่ ก่อนที่เราอยู่ร่วมกันมาตั้งแต่ในอดีตก็เป็นพุทธธรรมมาแล้ว เราจะหนีพุทธธรรมไม่ได้ ผมอยู่ที่ตรงนี้เราจะหนีกันจากอิสลามไม่ได้ เรามีคนพุทธอยู่สองหมู่บ้าน เลือกลูกให้ตายก็ได้คนพุทธหรือ เป็นกำนัน แต่ถามว่ากำนันมาเป็นผู้นำเราเป็นพหุใหม่ เป็นพหุแล้ว นายก อบต. เลือกมาก็สมัยก็ได้อิสลาม เราก็ต้องเคารพในการเป็นมุสลิมของเขา แล้วทีนี้กิจกรรมพอจัดป๊อปในชุมชน ถามว่าเหมือนกับวัด สมมติว่าเหมือนที่ผ่านมายกตัวอย่างให้ฟังอย่างถวายดอกไม้จัน มันมีคลุมหัวเต็มวัดไปหมด คือบริบทมันต้องอยู่ด้วยกัน

แนวทางของรัฐเป็นแนวทางที่ผิด มันเป็นแนวทางฉาบฉวย เป็นแนวทางที่มันไม่ได้สร้างความยั่งยืน ยกตัวอย่างการจัดกิจกรรม เอาจบประมาณลงมาก็จัดกันที่คืนหนึ่ง ให้เงินมา 2 แสนบาท ยกตัวอย่างวันอาซูรอที่โรงเรียน ทางอำเภอมอบหมายให้ผมนิมนต์พระเพื่อไปร่วมพุทธธรรม คนวันนั้นเป็นหมื่น แล้วผมนิมนต์พระ 5 รูป กับอิสลามเกือบหมื่น แล้วพอถึงเวลาอาซูรอ พระเราก็ไม่ควรร่วมไปอาซูรอของอิสลามเพื่อให้ภาพออกมาว่าเป็นพุทธธรรม แต่มันไม่ได้อะไร มันผิดที่เราเป็นชาวพุทธชวนมา ชาวพุทธไม่ได้เข้มแข็ง ถ้าเราเข้มแข็งพอเราก็จะสามารถยืนเคียงข้างกันไปได้

การที่ถูกที่ควรมันต้องมาส่งเสริมให้เราเข้มแข็งก่อน เข้มแข็งในฐานะมิติทางด้านศาสนาก็ตาม มิติของชุมชนก็ดี รัฐต้องมาทำตรงนี้ก่อน ถ้าเข้มแข็งแล้วการเป็นพุทธธรรมมันก็จะกลับมายั่งยืนเอง จะทำให้เข้มแข็งทำได้อย่างไร เช่น ทุกวันนี้ที่เราเจอคือการทำศาสนพิธีที่ไม่ค่อยจะถูกต่อนัก ประการที่สอง ผู้นำด้านการศาสนา พิธีกร พิธีการ แทบจะไม่มี ไม่ทำความเข้าใจ ถูกบิดเบือนอะไรก็แล้วแต่ ในการแก้ปัญหาจะต้องเริ่มจากจุดนี้ ต้องเริ่มย้อนกลับไป แต่ถ้าคิดแบบรัฐคิด จัดเอาแค่ภาพถ่ายเสร็จ แล้วมันก็ไม่ได้อะไร

ผมเสนอไปหลายครั้ง หลายรูปแบบ เดินเข้าไปคุยกับแม่ทัพ เคยคุยกับรองแม่ทัพ อย่างเรื่องที่ไปอินเดียตามศาสนจักรให้คนไปสวดมนต์ ผมถามท่านรองแม่ทัพด้วยว่าแล้วท่านใช้เหตุผลไหน ท่านตอบว่าคนมีบุญ ผมถามว่าคนมีบุญศรีสาคร คนนราธิวาส เขาไม่มีบุญหรือ เขามาสวดมนต์ที่นี่ไม่ได้เขาไม่มีโอกาสได้ไป คนที่สวดมนต์ได้ก็รอบใกล้เขานั่นแหละที่ได้ไป ตกลงมันมีพลตรีท่านหนึ่งเดินมาที่ผมเดี๋ยวมียข้อเสนออะไรให้ไปคุยเดี๋ยวก่อนเปิดเวที นี่คือข้อเสนอ ก่อนหน้านั้นมันมีแผนที่เราเขียนไว้ค่อนข้างจะเยอะ เรามีตั้งแต่แผนของตำบล แผนของอำเภอ แผนของจังหวัดเหมือนกัน แล้วก็ได้รับงบประมาณสนับสนุน อดทนมาจากกรมส่งเสริมวัฒนธรรม แต่ตอนหลังก็ถูกตัดในช่วงโควิด ก็ไม่ได้ใช้ตามแผน แผนกิจกรรมที่ใช้อยู่ส่วนใหญ่ก็เป็นงานที่ทำได้ งานพัฒนางานนั้นแหละพุทธธรรมที่จัดลานสายสัมพันธ์ชุมชน เรื่องเกี่ยวกับพุทธธรรมปีละสองครั้ง คือจัดงานเล็ก ขนาดใหญ่บางครั้งก็มาร่วมบูรณาการกับโรงเรียน

ถามว่าพึงพอใจไหมกับผลที่ทำมา มันมองในเรื่องศักยภาพ ทำได้แค่นั้น ถ้าเรามีศักยภาพมากกว่านั้นก็น่าจะได้ คือบางครั้ง ปีหนึ่งเราได้รับงบประมาณมาหนึ่ง เราก็เดินร่นทางงบประมาณอื่นๆ ที่มาจัดกิจกรรม เพราะกิจกรรมที่จัดขึ้นต้องใช้งบประมาณ แต่ถามว่าพึงพอใจไหม มันไม่ได้พึงพอใจเท่าที่ควร แต่มันก็ได้ระดับหนึ่ง ถ้าเป็นเปอร์เซ็นต์มันก็ยังได้ไม่ถึงครึ่ง” (ปรีชา บุญเนื่อง, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2564)

เพราะเหตุนี้ กิจกรรมส่งเสริม “พหุวัฒนธรรม” ของหน่วยงานรัฐจึงยังมีข้อจำกัด แม้ว่าจะเป็นอีกช่องทางที่เอื้อให้คนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ได้ก้าวข้ามเส้นคั่นหรือความแตกต่างระหว่างกันก็ตาม

สรุปท้ายบท

บทนี้กล่าวถึงการก่อตัวของอัตลักษณ์ทางศาสนารวมถึงชาติพันธุ์และวิธีการที่คนไทยพุทธบ้านสาและคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนก้าวข้ามความเส้นคั่นหรือว่าความแตกต่างระหว่างอัตลักษณ์ทางศาสนารวมถึงชาติพันธุ์ดังกล่าว โดยอัตลักษณ์ “คนไทยพุทธ” ในพื้นที่ก่อตัวขึ้นผ่านโรงเรียนวัดรังสิตาวาสและวัดรังสิตาวาสเป็นหลัก เพราะโรงเรียนวัดรังสิตาวาสไม่เพียงแต่เป็นโรงเรียนรัฐบาลที่เป็นกลไกเผยแพร่อุดมการณ์รัฐหรือบ่มเพาะพลเมืองแบบที่รัฐต้องการ หากแต่ยังเป็น “โรงเรียนวิถีพุทธ” ที่ปฏิบัติตามตัวชี้วัดได้ครบถ้วนจนได้รับการจัดประเภทเป็น “โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ” อีกด้วย นักเรียนจึงซึมซับทั้ง “ความเป็นไทย” และ “ความเป็นพุทธ” จากทั้งในตำราและกิจกรรมนอกชั้นเรียนในเวลาเดียวกัน ขณะที่วัดรังสิตาวาสก็เป็นศาสนสถานที่คนบ้านสาและรวมถึงคนพุทธพื้นที่อื่นมาประกอบศาสนกิจอย่างสม่ำเสมอ มีกลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมที่มาถือศีลและค้างคืนในช่วงวันสำคัญทางศาสนา รวมถึงเป็นสถานที่ประกอบประเพณีต่างๆ โดยสำนักในความเป็นพุทธมามกะของคนบ้านสาและส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความตระหนักในการเป็นคนส่วนน้อยที่ถูกแวดล้อมด้วยคนส่วนใหญ่ที่เป็นมุสลิม และยิ่งคนมุสลิมปฏิบัติศาสนกิจเคร่งครัดขึ้น ก็ส่งผลให้พวกเขาารู้สึกว่าต้องประพฤติปฏิบัติตนในฐานะพุทธมามกะเข้มข้นตามไปด้วย

ส่วนอัตลักษณ์ “คนมลายูมุสลิม” โดยเฉพาะในส่วนของ “มุสลิม” ในพื้นที่ก่อตัวขึ้นผ่านมัสยิดนุรุลฮูดา รวมถึงตักกาศาปะจามัสยิด เพราะแม้กลุ่มศาสนา เช่น “สายใหม่” และ “ดวะห์” จะไม่ขยายตัวในบ้านป่าบอน แต่คนมุสลิมบ้านป่าบอนก็ปฏิบัติศาสนกิจเคร่งครัดมากขึ้น ซึ่งนอกจากเป็นเพราะกระแสความตื่นตัวในศาสนาอิสลามที่ขยายตัวในวงกว้าง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการให้ความรู้และคำแนะนำทางศาสนาของอิหม่ามมัสยิดนุรุลฮูดา ขณะที่ตักกาศาปะจามัสยิดก็เสริมความรู้ความเข้าใจในศาสนาอิสลามรวมถึงวิชาอื่นที่เกี่ยวข้องให้กับเด็กมุสลิมในพื้นที่เพิ่มขึ้นอีกส่วน

สำนักในศาสนาที่เข้มข้นขึ้นโดยเฉพาะในส่วนของศาสนาอิสลามส่งผลกระทบและความเปลี่ยนแปลงในปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนไทยพุทธบ้านสาและคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนหลายลักษณะ นับตั้งแต่แบบแผนการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือนที่มีการแลกเปลี่ยนที่ดินระหว่างกันเพื่อให้อยู่รวมกันเป็นกลุ่มก้อนและสะดวกสำหรับการประกอบศาสนกิจ ขณะที่คนมุสลิมบ้านป่าบอนร่วมงานประเพณีทางพุทธศาสนา เช่น งานบวชน้อยลง และแม้จะยังไปงานแต่งงานค่อนข้างเหมือนเก่า แต่ก็เพิ่มความระมัดระวังเรื่องอาหารมากขึ้น เจ้าภาพคนไทยพุทธต้องปรุงอาหารและจัดให้รับประทานอย่างถูกหลักศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ คนมุสลิมมาเข้าร่วม

หรือชมกิจกรรมทางประเพณีของคนไทยพุทธ เช่น ประเพณีสงกรานต์ ที่วัดน้อยลง อีกทั้งยังต้องมีการสร้างอาคารอาคารอเนกประสงค์ขึ้นภายในวัดสำหรับใช้ในการประชุมแทนศาลาการเปรียญเพราะความที่ศาลาการเปรียญมีด้วยสัญลักษณ์หรือสิ่งเคารพบูชาในพุทธศาสนา ส่วนโรงเรียนวัดรังสิตาวาสก็ปรากฏอัตลักษณ์หรือเส้นแบ่งทางศาสนาเด่นชัด ทั้งในส่วนของเครื่องแบบนักเรียน การเรียนวิชาศาสนา อาหาร ไปจนถึงกิจกรรมที่เกี่ยวข้องกับศาสนา ขณะที่ในช่วงแรกคณะกรรมการโรงเรียนหวาดระแวงว่าผู้อำนวยการโรงเรียนคนปัจจุบันซึ่งเป็นมุสลิมจะเปลี่ยนแปลงโรงเรียนให้มีความเป็นอิสลามมากขึ้นและมีความเป็นพุทธน้อยลง

อย่างไรก็ดี ถึงแม้อัตลักษณ์ทางศาสนารวมถึงชาติพันธุ์จะมีความคมชัดมากขึ้น แต่คนไทยพุทธบ้านสาเมาะและคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนยังคงก้าวข้ามเส้นคั่นระหว่างศาสนารวมถึงชาติพันธุ์อย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ในส่วนของการรักษาโรค ที่ “บอมอ” มีทั้งผู้นำศาสนาและมุสลิมทั่วไป ให้การรักษาทั้งคนมุสลิมและคนพุทธ และบางคนใช้คาถาภาษาบาลีในการรักษาควบคู่ไปกับบทสวดในอัลกุรอาน ส่วน “ครูหมอโนรา” ก็ให้การรักษทั้งคนพุทธและคนมุสลิม โดยเฉพาะรายที่มี “เชื้อ” ศิลปะการแสดงพื้นบ้านมลายู เช่น มะโย่ง ขณะที่ศิลปะการแสดงพื้นบ้านไทยและมลายูก็เป็นช่องทางของการก้าวข้ามไปมาเช่นกัน โดยนอกจากในส่วนของการรักษาโรคภัยไข้เจ็บหรือแก้ไขเคราะห์กรรมต่างๆ แล้ว คณะหมอนอราห์สองภาษาใช้ทั้งภาษาไทยและภาษามลายู โดยคนไทยและคนมลายูในการแสดง อีกทั้งในพิธีไหว้ครูก็มีการนำศิลปะการแสดงพื้นบ้านมลายู เช่น มะโย่งและสืลัต มาร่วมแสดงด้วย ขณะที่คนไทยพุทธบางคนไปฝึกซ้อมการแสดงมะโย่งและสืลัตในคณะของคนมลายูมุสลิม

ขณะเดียวกันคนไทยพุทธจำนวนหนึ่งเปลี่ยนไปนับถือศาสนาอิสลามและย้ายเข้ามาอยู่บ้านป่าบอนส่วนใหญ่มีสาเหตุมาจากการแต่งงาน แต่ก็มีเรื่องของความศรัทธา รวมถึงเหตุผลอื่น เช่น ทุนการศึกษา และการประกอบอาชีพด้วย ขณะที่บ้านสาเมาะมีคนมุสลิมจากที่อื่นต่างเข้ามาอยู่ด้วย ซึ่งการเปลี่ยนศาสนา นอกจากจะเป็นการก้าวข้ามเส้นคั่นทางศาสนาในตัวเอง ยังเป็นเงื่อนไขให้เกิดปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาผ่านทางความสัมพันธ์เชิงเครือญาติที่ก่อขึ้นใหม่ด้วย

นอกจากนี้ แม้โรงเรียนรังสิตาวาสจะเป็นสถานที่ที่อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์มีความคมชัด แต่ก็เป็นสถานที่ที่มีการบรรจบและการก้าวข้ามอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในเวลาเดียวกัน เนื่องจากโรงเรียนส่งเสริมศาสนาอิสลามควบคู่ไปกับศาสนาพุทธ ทั้งในส่วนของเรียนการสอนและในส่วนของกิจกรรมทางศาสนา จึงส่งผลให้เด็กมุสลิมนิยมมาเรียนเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนส่งผลให้ปัจจุบันมีเด็กนักเรียนมุสลิมมากกว่านักเรียนพุทธ นอกเหนือไปจากทักษะด้านภาษาไทย ขณะที่ปัจจุบันก็มีครูมุสลิมมากกว่าครูพุทธ ไม่นับรวมศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านป่าบอนซึ่งพยายามให้เด็กเรียนรู้และฝึกฝนที่จะอยู่ร่วมกันบนความแตกต่างทางศาสนาและชาติพันธุ์

โรงเรียนวัดรังสิตาวาสรวมถึงศูนย์พัฒนาเด็กเล็กบ้านป่าบอนจัดการเรียนการสอนและกิจกรรมข้างต้นภายใต้แนวคิด “พหุวัฒนธรรม” ที่ริเริ่มและผลักดันโดยหน่วยงานรัฐ โดยมีผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นรองประธานสภาวัฒนธรรมอำเภอรามันดำเนินกิจกรรมส่งเสริม “พหุวัฒนธรรม” ในพื้นที่ด้วย ซึ่งได้รับความร่วมมือจากคนในพื้นที่ระดับหนึ่ง แม้บางคนเห็นว่าการส่งเสริม “พหุวัฒนธรรม” ของหน่วยงานรัฐยังไม่ตรงจุด อีกทั้งยังมี

ลักษณะผักชีโรยหน้า ยังไม่สามารถช่วยให้คนต่างศาสนาและชาติพันธุ์อยู่ร่วมกันได้ โดยเฉพาะภายใต้
เหตุการณ์ความไม่สงบที่ความแตกต่างมีความแหลมคมมากขึ้น ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 4 อัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในเหตุการณ์ความไม่สงบ

บทนี้กล่าวถึงอัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ เนื้อหาประกอบด้วยสามส่วน ส่วนที่หนึ่งชี้ให้เห็นว่าเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นในพื้นที่อย่างไร โดยเฉพาะกรณีการยิงในตลาดนัดประจำหมู่บ้านที่ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิตและบาดเจ็บและก่อให้เกิดความหวาดกลัวขึ้นในพื้นที่ระยะหนึ่ง ส่วนที่สองชี้ให้เห็นว่ามีปฏิบัติการด้านความมั่นคงในพื้นที่ที่เป็นผลมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบอย่างไร ทั้งในส่วนของพลเรือน ซึ่งประกอบด้วย ชุติรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) และ ราษฎรอาสารักษามูลาบ้าน (อรบ.) และในส่วนเจ้าหน้าที่ ซึ่งประกอบด้วยอาสาสมัครติดดินแดน (อส) ทหารและตำรวจ และส่วนที่สามชี้ให้เห็นว่าเหตุการณ์ความไม่สงบรวมถึงปฏิบัติการด้านความมั่นคงส่งผลกระทบต่ออัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่อย่างไร ดังแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

1. เหตุการณ์ความไม่สงบ

ถึงแม้บ้านสาเมาและบ้านป่าบอนไม่ได้เป็นพื้นที่ที่เหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นบ่อยหรือมีความเคลื่อนไหวของผู้ก่อเหตุเข้มข้น ทว่าในปี พ.ศ. 2554 ได้เกิดเหตุยิงบริเวณตลาดนัดในหมู่บ้าน นอกจากจะมีผู้เสียชีวิตและพิการ ยังได้สร้างความหวาดวิตกให้กับคนในพื้นที่เป็นอย่างมากจนกระทั่งบางรายยังไม่สามารถสลัดความรู้สึกดังกล่าวออกไปได้แม้เวลาจะผ่านมา 10 ปีแล้วก็ตาม

ตลาดนัดในหมู่บ้านตั้งอยู่ริมสองฝั่งถนนสายท่าธง-วังพญา บริเวณสามแยกเข้าบ้านป่าบอน มีทุกวันอังคารและวันอาทิตย์ ตั้งแต่เวลาประมาณ 8.00 – 12.00 น. สินค้ามีตั้งแต่พืชผลการเกษตร สัตว์น้ำ อาหารปรุงสำเร็จ เสื้อผ้า รวมถึงผลิตภัณฑ์ประเภทต่างๆ ผู้ขายส่วนใหญ่เป็นคนมลายูมุสลิม มีทั้งคนในพื้นที่และที่อยู่ห่างออกไป ซึ่งจะหมุนเวียนไปขายตามตลาดนัดต่างๆ ในบริเวณ ส่วนผู้ซื้อส่วนใหญ่เป็นคนบ้านป่าบอน บ้านสาเมา รวมถึงบ้านเกาะและบ้านจำปูนที่อยู่ติดกัน จึงมีทั้งคนมลายูมุสลิมและคนไทยพุทธ

ในวันเกิดเหตุมีการซื้อขายกันตามปกติ จนกระทั่งเวลาประมาณ 11.00 น. ได้มีผู้ขาย 2 คนขับขี่และซ้อนท้ายรถจักรยานยนต์มาด้วยกัน โดยหลังจากจอดริมถนนบริเวณร้านรับซื้อข้าว ผู้ขายคนหนึ่งได้เดินข้ามถนนมาอีกฝั่งและเดินตรงไปยังร้านขายปลาบริเวณด้านหน้าปั้มน้ำมัน ขณะที่ผู้ขายอีกคนรออยู่ที่รถ โดยหลังจากเดินมาถึงร้านขายปลา ผู้ขายคนดังกล่าวได้ใช้อาวุธปืนยิงลูกค้าที่กำลังเลือกซื้อปลากันอยู่ จากนั้นก็วิ่งกลับไปขึ้นรถจักรยานยนต์ที่ผู้ขายอีกคนติดเครื่องรออยู่แล้วหลบหนีไปด้วยกัน ลูกค้าที่ถูกยิงมี 3 คน โดย 2 คนถูกยิงอย่างจงใจ เป็นคนไทยพุทธบ้านสาเมาทั้งคู่ คนหนึ่งเป็นผู้ขายอายุ 30 ปีเศษ เสียชีวิตในที่เกิดเหตุ อีกคนเป็นผู้หญิงอายุประมาณ 40 ปีเศษ ได้รับบาดเจ็บ ส่วนลูกค้าคนที่สามโดนลูกหลง เป็นผู้หญิงมลายูมุสลิมที่แต่งงานเข้ามาอยู่กับครอบครัวสามีที่บ้านสาเมา ซึ่งเธอเล่าเหตุการณ์ที่เธอประสบในวันนั้นดังนี้

“วันนั้นไปตลาดนัดป่าบอน ไปกับลูกคนโต ตอนนั้นอายุ 18 เดือน อยู่อนุบาลแล้ว ก็เลือกซื้อปลาอยู่ตอนนั้น ตอนเช้าประมาณ 11 โมง ไม่ได้สังเกตอะไรนะ ในตลาดนัดเนี่ยคนเยอะแยะ ซื้อของกัน เขามาจากด้านหลัง ไดยิน ปัง ปัง ปัง สักพักคนนี่ลั่น ด้านนี้ผู้หญิงลั่น ด้านนี้ผู้ชายเสียชีวิตตรงนั้นเลย เราโดนแล้วแต่ไม่

รู้สึอะไร เขาไม่อิงเรา แต่ยิงสองคนนั้น กระสุนโดนพื้นแล้วมาโดนเรา ตอนนั้นถึงว่าเสียงอะไร พอเห็นเขาล้ม ก็หันไปดู ไม่รู้ว่าเป็นอะไร เห็นเขาวี้งกัน แต่ไม่เห็นหน้าคนยิงนะ มากันสองคน แต่ว่าอีกคนนั่งคนขับรถอยู่ฝั่งโน้น แล้วก็ชี้หนีไป” (เคะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2563)

ภาพ 28: ร้านรับซื้อขี้ยางบริเวณที่ผู้ก่อเหตุจอดรถจักรยานยนต์

ภาพ 29: บริเวณหน้าปั้มน้ำมันจุดตั้งร้านขายปลาที่เกิดเหตุ

นางตะเกกล่าวว่เธอรู้จักคนไทยพุทธบ้านสาเมาะทั้งสองคน พวกเขาไม่ได้เป็นญาติหรือว่ามี ความเกี่ยวข้องสัมพันธ์กันเป็นการเฉพาะหรือเป็นพิเศษ เป็นความบังเอิญที่พวกเขาไปซื้อปลาที่ร้านค้าในตลาดนัดใน เวลาเดียวกัน นอกจากนี้ คนผู้หญิงเป็นคนธรรมดา ไม่ได้มีสถานะทางสังคมหรือการเมืองใด โดยหลังเกิดเหตุ เธอกลายเป็นคนพิการ ต้องนั่งรถเข็น และได้ย้ายไปอยู่กับญาติที่บ้านเดิมที่ จ.สงขลา ทั้งบ้านที่สาเมาะไว้ให้กร ร้างว่างเปล่า

ถึงแม้ผู้ก่อเหตุไม่ได้ต้องการยิงนางตะ แต่ด้วยความที่เธอยืนอยู่ระหว่างคนทั้งสองก็ส่งผลให้เธอได้รับ บาดเจ็บด้วย เพราะกระสุนนัดหนึ่งได้กระเด็นจากพื้นถนนแล้วเจาะเข้าที่เท้าของเธอ เธอเข้ารับการรรักษาที่ โรงพยาบาลประมาณ 15 วัน ทว่าแพทย์ไม่ได้ผ่าตัดเอากระสุนออก เพราะเกรงจะเกิดผลกระทบ จึงปล่อยให้ กระสุนฝังอยู่ในเท้าของเธอเช่นนั้น ส่งผลให้เธอรู้สึกเจ็บทุกคร้งยามประสบกับอากาศเย็น ดังที่เธอกล่าวว่

“ตอนมันยิงโดนถนนก่อน แล้วมาฝังอยู่ตรงนี้ โทษนะ รอยมันยังมีอยู่เลย นี่กระสุนยังอยู่เลย คุณหมอบอกว่ถ้าไม่เจ็บก็ไม่ต้องเอาออก ถ้าเจ็บหมอมจะผ่าให้ แต่มันเสี่ยง บางทีถ้าอากาศเย็นมันจะคัน จะเจ็บ เจ็บมาก แล้วมันก็จะรู้สึกเสียว แล้วเวลาเราโดนเหยียบมันก็จะเจ็บนะ” (ตะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2563)

หน่วยงานที่เกี่ยวข้องลงความเห็นว่การยิงครั้งนี้เป็นส่วนหนึ่งของเหตุการณ์ความไม่สงบ¹⁸ แม้ปัจจุบันยังไม่สามารถจับกุมผู้ก่อเหตุมาดำเนินคดีได้ ทว่านางตะได้รับเงินเยียวยาจำนวนประมาณ 50,000 บาท ในฐานะที่ได้รับบาดเจ็บปานกลาง ซึ่งน้อยกว่าคนที่ได้รับบาดเจ็บสาหัสหรือพิการ ซึ่งได้รับเงินเยียวยา เดือนละ 4,500 บาท รวมการช่วยเหลือด้านอื่นแก่ครอบครัวและลูก

นางตะกล่าวว่หลังเกิดเหตุการณ์ใหม่ ๆ เธอมีอาการหวาดผว ไม่กล้าไปตลาด และแม้ปัจจุบัน เหตุการณ์จะผ่านมหลายปี แต่เธอก็ยังคงมีความหวาดผวอยู่ และเคยมีความคิดจะย้ายกลับไปอยู่บ้านเดิมที่ จ.ปัตตานี ดังที่ว่

“ตอนนั้นลูกคนนีตอนกลางคืนจะร้องทุกคืน เราก็กลัว ตลาดนัดไม่ค่อยได้ไปแล้ว ไปเดือนละครั้ง หรือก็ไม่ไป ตลาดนัดอีกแห่งที่ตรงสระน้ำก็ไม่กล้าไป เคยคิดจะย้ายกลับไปอยู่บ้านที่ปัตตานี แต่ว่าลูกอยากไปโรงเรียนที่เดิม ไม่อยากไปไหน แล้วมันหลายๆ เรื่องแล้วแหละตอนนั้น” (ตะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2563)

ในทำนองเดียวกัน “ป้าติ้ม” พี่สาวของผู้ชายที่ถูกยิงเสียชีวิตในที่เกิดเหตุ กล่าวว่ “ตอนเกิดเหตุการณ์ ในตลาดนัดเรารู้สึกหวาดระแวงขึ้น แต่ก็ยังไปตลาดอยู่ แต่เราก็ไม่มั่นใจ มีความหวาดระแวง ถ้าไม่จำเป็นก็ไม่

¹⁸ ดังคำกล่าวของราชกรอาสากรักษาหมู่บ้าน (อรบ.) คนหนึ่งที่ว่า “เราจำได้ว่าตอนเกิดเหตุการณ์ยิงคนในตลาดเรากำลังซื้อของอยู่ใกล้ๆ กับคนที่ถูกยิงพอดี ซึ่งเป็นคนในหมู่บ้าน เหตุการณ์ครั้งนั้นทำให้มีคนเสียชีวิต 1 คนแล้วก็บาดเจ็บ 1 คน คนที่โดนยิงเนี่ยมีอาชีพตัดยางแล้วก็เป็นคนนิสัยดี แต่เขาก็ถูกยิง เจ้าหน้าที่ระบุว่าสาเหตุน่าจะเป็นสถานการณ์ แต่เราคิดว่ไม่น่าจะเป็นการเจาะจง โชคดีที่เหตุการณ์วันนั้นมรถมาที่ป้อมพอดี ทำให้สามารถนำคนเจ็บขึ้นรถและพาไปส่งโรงพยาบาลได้” (สนทนากลุ่มราชกรอาสากรักษาหมู่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

อยากไป แต่ยังไม่ไปงานบุญที่วัด เช่น งานลอยกระทง งานสารทเดือนสิบ ตามปกติ” (ตีพิมพ์ 6 พฤษภาคม 2562)

อย่างไรก็ดี ชาวป่าบอนและชาวสาเหาะโดยทั่วไปไม่ได้อยู่กับความหวาดกลัวจากเหตุการณ์ดังกล่าว นานนัก ประมาณไม่ถึงสองเดือนพวกเขาก็ไปซื้อสินค้าที่ตลาดนัดแห่งนี้ตามปกติ ขณะที่ผู้ขายก็ยังมาขายสินค้าในจำนวนเท่าเดิม รวมถึงร้านขายปลาซึ่งเป็นประจักษ์พยานในที่เกิดเหตุ ปัจจุบันตลาดนัดแห่งนี้มีคนมาซื้อขายสินค้ากันอย่างคึกคัก มีทั้งคนมลายูมุสลิมและคนไทยพุทธ ทั้งคนบ้านป่าบอน บ้านสาเหาะ บ้านเกาะ รวมถึงบ้านอื่นที่อยู่ห่างออกไป ไม่มีร่องรอยของเหตุการณ์ให้เห็น

ภาพ 30: ตลาดนัดประจำหมู่บ้านในปัจจุบัน

ทั้งนี้ นอกจากการยิงในตลาดนัด ไม่มีเหตุการณ์ความไม่สงบครั้งสำคัญอื่นเกิดขึ้นอีกในพื้นที่ บางคนเล่าว่ามีการยิงคนไทยพุทธที่ไปกรีดขูดพาราในหมู่บ้านใกล้เคียงว่าไม่มีการยืนยัน หรือบางคนเล่าว่าคนมลายูมุสลิมถูกยิงขณะขึ้นรถจักรยานยนต์ไปธุระว่าไม่มีการยืนยันเช่นกัน นอกจากนี้ บางคนเล่าว่าช่วงหนึ่งเกิดการวางระเบิดรถและซุ่มยิงเจ้าหน้าที่บนถนนสายท่าธง-วังพญาบ่อยครั้ง ทว่าเป็นบริเวณหมู่บ้านอื่น ฉะนั้น โดยภาพรวมบ้านสาเหาะและบ้านป่าบอนจึงค่อนข้างสงบโดยเปรียบเทียบหลังจากเหตุการณ์นี้เป็นต้นมาจนปัจจุบัน

2. ปฏิบัติการด้านความมั่นคง

ถึงแม้บ้านสาเมาและบ้านเกาะไม้ได้เป็นพื้นที่ที่เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นบ่อย เหตุการณ์สำคัญเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวในปี พ.ศ. 2554 และผ่านมา 10 ปียังไม่มีเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกันนี้เกิดขึ้นอีก อีกทั้งบ้านป่าบอนซึ่งเป็นกลุ่มบ้านคนมลายูมุสลิมไม่ได้เป็นพื้นที่ที่ผู้ก่อเหตุเคลื่อนไหวเข้มข้น ไม่ว่าจะเป็นการเผยแพร่แนวคิด การระดมแนวร่วม การฝึกฝน หรือการหลบซ่อนตัว ทว่าบ้านสาเมาและบ้านป่าบอนมีปฏิบัติการด้านความมั่นคงครบถ้วนเหมือนเช่นพื้นที่อื่น ทั้งในส่วนของพลเรือนและเจ้าหน้าที่

2.1 หน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงฝ่ายพลเรือน

2.1.1 ชุติรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.)

ชุติรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) เดิมเป็นหน่วยกำลังคุ้มครองและรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน ภายใต้โครงการหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง (อพป.) ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชบัญญัติจัดระเบียบบริหารหมู่บ้านอาสาพัฒนาและป้องกันตนเอง พ.ศ. 2522 ปฏิบัติหน้าที่ตามที่ได้รับมอบหมาย ทว่าไม่มีป้อม และไม่มีการอยู่เวรยามรวมถึงตั้งด่านที่ป้อม ส่วนใหญ่จะ “คอยดูแลกันและกัน เพราะว่าตอนนั้นมีการเผาโรงเรียนอะไรด้วย ตอนนั้นมันจะมีพุล คือเมื่อก่อนมานอน แค่มาดูแลโรงเรียน จะเน้นสถานที่ราชการ เรื่องอย่างอื่นจะไม่ค่อยเท่าไร” (สนทนากลุ่มชุติรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563) ต่อมาหลังจากเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในปี พ.ศ. 2547 จึงเริ่มมีการให้ความสำคัญกับปฏิบัติการด้านนี้มากขึ้น โดยมีการจัดตั้งชุติรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านขึ้น ประกอบด้วยสมาชิกจำนวน 30 คน พร้อมกับการหนดหน้าที่ไว้อย่างชัดเจน ภายใต้การสนับสนุนและกำกับดูแลโดยกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย (ดู กรมการปกครอง 2556)

ปัจจุบัน ชรบ. หมู่ 4 จำนวน 30 คนประกอบด้วยผู้ชาย 24 คน ผู้หญิง 6 คน เป็นคนไทยพุทธบ้านสาเมา 22 คน คนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน 8 คน สมาชิกส่วนหนึ่งเป็นผู้นำฝ่ายปกครอง คือ ผู้ใหญ่บ้าน และผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านฝ่ายรักษาความสงบจำนวน 5 คน ซึ่งเป็น ชรบ. โดยตำแหน่ง คือ ผู้บังคับหมวด และผู้บังคับหมู่ ตามลำดับ ที่เหลือเป็นคนทั่วไปที่มีคุณสมบัติตามเกณฑ์ เช่น มีสุขภาพร่างกายแข็งแรง สามารถเข้ารับการฝึกอบรมตามหลักสูตรชุติรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านได้ อาศัยอยู่ในหมู่บ้านไม่น้อยกว่าสามเดือน และสามารถเข้าร่วมการฝึกซ้อมหรือเข้ารับการอบรมตามหลักสูตรที่กำหนดหรือจัดมาให้ป็นระยะได้ บ้านสาเมา จะทำการฝึกครั้งละ 2-3 วัน ที่สวนปาล์มค่ายทหารพราน ไกล่ฟาร์มตัวอย่างวังพญา-ท่าธง โดย ชรบ. ชุดปัจจุบันหลายคนปฏิบัติหน้าที่ด้านนี้มาตั้งแต่สมัยเป็นหน่วยกำลังคุ้มครองและรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน อพป. บางคนให้เหตุผลว่าเป็นเพราะชอบ ขณะที่บางคนให้เหตุผลว่าเป็นเพราะ “มันได้อยู่เฝ้าบ้าน” (สนทนากลุ่มชุติรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563)

ภารกิจหลักของ ชรบ. คือการเข้าเวรที่ป้อม ชรบ. ประจำหมู่บ้านซึ่งตั้งอยู่บริเวณสามแยกบ้านสาเมา ไกล่วัดรังสิตาวาสและโรงเรียนวัดรังสิตาวาส โดยแต่ละเวรจะเริ่มเข้าเวลา 12.00 น. และออกเวลา 12.00 น. ของอีกวัน แบ่งเป็นชุดตามการบริหารจัดการของผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านซึ่งทำหน้าที่เป็นหัวหน้าเวรของวันนั้น เวร

กลางวันมีประมาณ 3 คน ส่วนเวลากลางคืนมีประมาณ 6-7 คน ชรบ. แต่ละคนต้องเข้าเวรสัปดาห์ละ 1 วัน นอกจากนี้ ในช่วงประมาณปี พ.ศ. 2549 - 2550 ซึ่งสถานการณ์คุกรุ่น มีการจัดชุดเดินลาดตระเวนร่วมกับ ทหาร ตำรวจ และอาสาสมัครติดดินแดน ทว่าปัจจุบันไม่มีแล้ว ขณะเดียวกันก็มีการตั้งจุดสกัดและตรวจค้น บ้านเรือนเป็นครั้งคราวตามที่ได้รับมอบหมาย โดยปลัดอำเภอประจำตำบลซึ่งเป็นผู้บังคับกองร้อย ชรบ. เป็นผู้ดูแล ตั้งแต่การฝึกอบรม การจัดการ เครื่องแบบ และอื่นๆ ปัจจุบันผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านในฐานะผู้ บังคับหมวดและผู้บังคับหมู่รายงานการปฏิบัติหน้าที่ประจำวันด้วยการถ่ายภาพส่งทางไลน์ให้กับปลัดอำเภอ เป็นหลัก

ชรบ. ได้รับอุดหนุนงบประมาณจากกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย เดือนละ 20,000 บาท ส่วนใหญ่ใช้ไปในการซื้อเครื่องอุปโภคบริโภคในการเข้าเวรที่ป้อม ดังคำกล่าวของนายประสิทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านซึ่ง เป็นผู้บังคับหมวด ชรบ. โดยตำแหน่ง ที่ว่า “อำเภอให้เงิน ชรบ. มาเดือนละสองหมื่น ผมจะเอามาเฉลี่ยทั้งหมด เลย คือเฉลี่ยว่า 7 เวร 7 วัน มันมีเท่าไร ก็ให้หัวหน้าชุดแต่ละชุดรับไป สมมติว่า เวรนี้ 8 คน ก็ต้องได้ไป 8 ส่วน คีนี่ 5 ก็ได้ไป 5 ส่วน ให้ตั้งคูปองๆ ให้เขาจะไปซื้ออะไรกัน กาแฟ ขนม จริ่งๆ มันไม่พอแหละ มัน น่าจะ 3 หมื่น ถึงจะพอ” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สนทนากลุ่มชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563)

นอกจากนี้ ชรบ. ได้รับการอุดหนุนชุดเครื่องแบบจากกรมการปกครอง ส่วนอาวุธปืนที่ใช้ในการปฏิบัติ หน้าที่เป็นอาวุธปืนลูกซองตามโครงการ อพป. แห่งชาติ ที่กองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน ราชอาณาจักร (กอ.รมน.) จ่ายให้กระทรวงมหาดไทยในลักษณะการให้ยืมไว้ใช้ในราชการ โดยให้หมู่บ้านละ 15 กระบอก กระสุนปืนประมาณ 10 นัด ซึ่งพวกเขาเห็นว่า “จริงๆ มันก็ไม่พอ อย่างอาวุธแบบนี้ ให้ปืนมาแต่ให้ มา 5 ลูก แบบนี้ แล้วจะเอามาใช้อะไร” (สนทนากลุ่มชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563)

ที่ผ่านมา ชรบ. ยังไม่เคยประสบเหตุการณ์หรืออันตรายขณะปฏิบัติหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็นการถูกข่มขู่ ینگการปะทะ หรือว่าการถูกปล้นปืน ซึ่งนายประสิทธิ์ให้เหตุผลว่าเป็นเพราะคนในพื้นที่ไม่ได้เข้าร่วมกับกลุ่ม เคลื่อนไหว และสาเหตุที่ก่อนหน้านี้มีการเคลื่อนไหวในพื้นที่โดยเฉพาะที่บ้านป่าบอนบ้าง แต่ก็เป็นคนอื่นที่มามี อาศัยและเติบโตที่นั่นช่วงหนึ่ง และปัจจุบันได้ถูกจับกุมตัวแล้ว จึงไม่มีการเคลื่อนไหวในพื้นที่อีก รวมทั้งไม่มี ชรบ. คนใดลาออกเพราะความหวาดกลัวในอันตรายจากการปฏิบัติหน้าที่ ดังที่เขากล่าวว่า

“ผมว่าสิ่งที่มันเกิดเพราะว่าปัจจัยภายนอกมากกว่า เพราะคนข้างนอกมาสร้างเสร็จแล้วก็ไป นี่ผมเชื่ ้ มาตั้งแต่มาบริหารจัดการ บ้านป่าบอนเนี่ยทำไมไม่เข้าใจกัน พอไปเช็คข้างในมันมีตัวการมาสร้างปัญหา มันมี ขบวนการเข้ามาสร้าง ตอนนั้นเราไม่รู้ เพิ่งมารู้ทีหลังว่าเป็นใคร เขาเป็นคนดูแลพื้นที่ตรงนี้ เขาบอกจ้ เขาให้ สัมภาษณ์ ก็เลยรู้ว่านี่คือต้นเหตุที่มาสร้างปัญหา พ่อแม่เขาไม่ใช่คนที่นี่ แต่เขามาอยู่ที่นี่ อยู่กับญาติ เรียนที่นี้ ตอนเล็กๆ เป็นคนที่เรียบร้อย เรียนเก่ง แล้วหลังจากนั้นเขาก็หายไป ไปได้แฟนที่จะก๊วะ พอตอนหลังคนพวกนี้ ไม่อยู่แล้ว เห็นในข่าวว่าเขาถูกจับ คนในพื้นที่ก็อยู่กันดี และ ชรบ. ก็ไม่มีใครออกเพราะถูกขู่หรือว่ากลัว ออก เพราะเรื่องอื่นมากกว่า อายุเยอะ ไม่ไหวแล้ว หรืองานเยอะ ไม่มีเวลา” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สนทนากลุ่ม ชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563)

ชรบ. เห็นว่าการปฏิบัติหน้าที่ของตนสามารถช่วยคลี่คลายปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ได้ เพราะพวกเขาเข้าใจปัญหา และสามารถเข้าถึงคนที่เกี่ยวข้องได้ เนื่องจากรู้จักกัน โดยเฉพาะคนมลายูมุสลิม ขณะที่คนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนที่มาเป็น ชรบ. ที่ส่วนใหญ่เป็นคนไทยพุทธบ้านสาเมาก็ไม่เคยถูกเพ่งเล็งหรือห้ามจากคนในหมู่บ้านหรือถูกข่มขู่คุกคามจากกลุ่มเคลื่อนไหว พวกเขาจึงปฏิบัติหน้าที่มาอย่างต่อเนื่อง และไม่มีคนใดลาออกเพราะความหวาดกลัวในอันตรายหรือด้วยเหตุผลอื่นดังที่เกิดขึ้นกับ ชรบ. ในหลายหมู่บ้านในจังหวัดชายแดนภาคใต้

2.1.2 ราษฎรอาสารักษามุ่บ้าน (อรบ.)

ราษฎรอาสารักษามุ่บ้าน (อรบ.) เป็นหน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงฝ่ายพลเรือนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่จัดขึ้นมาเสริมในหมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นคนไทยพุทธ และด้วยความที่หมู่ 4 ประกอบด้วยบ้านสาเมะที่ประชากรเป็นคนไทยพุทธ จึงอยู่ในเกณฑ์ที่จะมีการตั้ง อรบ. ในหมู่บ้าน แม้ว่าจะมีบ้านป่าบอนซึ่งประชากรเป็นคนมลายูมุสลิมรวมอยู่ด้วยก็ตาม

โครงการจัดตั้ง อรบ. เริ่มขึ้นในปี พ.ศ. 2548 หลังมีการปล้นปืนที่ค่ายทหาร จ.นราธิวาส ซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นของเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ 1 ปี เริ่มจากคณะกองงานในสมเด็จพระนางเจ้าพระบรมราชินีนาถในสมัยนั้นได้พบปะ เยี่ยมเยียน ให้กำลังใจประชาชนในพื้นที่ ซึ่งในการนี้ จังหวัดนราธิวาสได้เสนอให้มีการจัดตั้ง อรบ. ในหมู่บ้านชาวไทยพุทธที่ล่อแหลมในจังหวัด ก่อนที่ต่อมาจะขยายให้จัดตั้งขึ้นในหมู่บ้านชาวไทยพุทธที่ล่อแหลมในทั้งสามจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อรวบรวมสมาชิกราษฎรอาสารักษามุ่บ้านให้เป็นกำลังประชาชนในพื้นที่ป้องกันตนเองและหมู่บ้าน สนับสนุนการสร้างชุมชนให้เข้มแข็ง และดำเนินการฝึกอบรมให้ความรู้ ฝึกทบทวนการใช้อาวุธ และวิธีการในการป้องกันตนเองและหมู่บ้าน เพื่อรักษาความปลอดภัยในชีวิตและทรัพย์สินราษฎร (สนทนากลุ่มราษฎรอาสารักษามุ่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

ใน จ.ยะลา มีการจัดตั้งกองพันราษฎรอาสารักษามุ่บ้าน (อรบ.) และกองพันราษฎรอาสารักษาเมือง (อรม.) รวม 17 กองพัน หนึ่งในนั้นคือกองพันราษฎรอาสารักษามุ่บ้านรามัน (กองพัน อรบ.รามัน) ตั้งอยู่ในหมู่ 4 ต.ท่าธง อ.รามัน มีผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 เป็นรองผู้พัน และมีกองร้อย อรบ.สาเมะ เป็นกองร้อยที่มีขนาดใหญ่สุด ตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2548 มีกระบวนการฝึกอบรม 4 ครั้ง ครั้งที่ 1 เป็นการจัดตั้งกองร้อยระดับหมู่บ้านพร้อมทำการฝึกเบื้องต้นในวัดรังสิตาวาส ครั้งที่ 2 เป็นการฝึกเพิ่มเติมที่ ต.โกตาบารู ครั้งที่ 3 ฝึกเพิ่มเติมที่ ต.วังพญา และครั้งที่ 4 ฝึกเพิ่มเติมที่ว่าการอำเภอรามัน โดยในครั้งนี้มีการคัดเลือกผู้บังคับกองร้อยเป็นผู้บังคับกองพัน อรบ.รามัน ด้วย (สนทนากลุ่มราษฎรอาสารักษามุ่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

การฝึกอบรม นอกจากการฝึกใช้อาวุธรวมถึงการส่งเสริมอาชีพ ยังประกอบด้วยการให้ความรู้ในด้านอื่นด้วย ที่สำคัญได้แก่ประวัติศาสตร์ พระราชกรณียกิจ รวมถึงกลุ่มเคลื่อนไหว ดังการสนทนากลุ่ม อรบ.สาเมะ ด้านล่าง

“ผู้วิจัย: อรบ. เค้าอบรมอะไรบ้าง

อรบ.: ประวัติศาสตร์ การเสียดินแดน อะไรพวกนี้

อรบ.: พระราชกรณียกิจ

อรบ.: เศรษฐกิจพอเพียง

อรบ.: เรื่องประวัติศาสตร์ เป็นเรื่องเสียดินแดน คิดว่าเรื่องจริงนะ แล้วก็ภัยคุกคามแต่ละยุคๆ

อรบ.: ผกร.

อรบ.: ผู้ก่อความไม่สงบ

อรบ.: คือเขาเล่ามันเกี่ยวโยงเพื่อนบ้านอย่างเงี้ย เหมือนว่าเพื่อนบ้านเป็นตัวหนึ่งที่ทำให้เกิดเหตุ จากเรื่องชาติพันธุ์ อะไรพวกนี้

อรบ.: เขาบอกว่านั่นแหละเป็นตัวก่อเหตุ เป็นปัจจัยหนึ่ง

อรบ.: พระราชกรณียกิจส่วนใหญ่เป็นขององค์ที่ 9

อรบ.: จะเน้นเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง เรื่องดิน น้ำ อะไรพวกนี้

อรบ.: มีเรื่องเพื่อนของนายหลวงที่เขายกขึ้นมา ปู่จอกาเต็ง

อรบ.: มีว่าพื้นที่ตรงนั้นมีปัญหา พระสหายคนนี้ได้บอกนายหลวงคือคุยว่ามันมีปัญหาอะไรพวกนี้ คือสามารถแก้ปัญหาตรงนี้ อันนี้มี

อรบ.: แล้วเขาจะให้ดูหนัง ให้เข้าใจโครงสร้างของขบวนการ BRN อะไรพวกนี้ ไม่ใช่ว่าเขาอ้างโดยลอยๆ เขาจะมีเป็นขั้นๆ

อรบ.: เดียวนี้ถ้ามีเหตุที่สาเหาะ กลุ่ม BRN มันหลายกลุ่มใช้ไหม พอดูจริงๆ มันก็ไม่เกี่ยวกับกลุ่มพวกนี้ มันมีพวกแอบอ้างต่างหาก”

(สนทนากลุ่มราษฎรอาสารักษามู่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

อรบ.สาเหาะมีนายประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา ผู้ใหญ่บ้านมู่ 4 เป็น ผบ.ร้อย คนแรก ขณะที่ ผบ.ร้อย คนปัจจุบันคือนายจวง อินโท อดีตผู้ใหญ่บ้านมู่ 4 สมาชิกมีทั้งคนไทยพุทธและคนมลายูมุสลิม สัดส่วนแตกต่างกันไปตามแต่ละกองร้อย ดังคำกล่าวของนายประสิทธิ์ที่ว่า “อรบ. คนมุสลิมก็มีครับ มันอยู่ที่กองร้อย กองร้อยที่ 1 จะเป็นกองร้อยที่เป็นไทยพุทธเยอะ กองร้อยที่ 2 มุสลิมล้วนๆ กองร้อยที่สามนี้จะครึ่งๆ” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สนทนากลุ่มราษฎรอาสารักษามู่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

ทั้งนี้ ชาวสาเหาะรวมถึงชาวป่าบอนกล่าวว่าสาเหตุที่พวกเขาสมัครเป็น อรบ. เกิดจากความรู้สึกว่าครอบครัวและมู่บ้านกำลังประสบภัยอันตรายจากเหตุการณ์ความไม่สงบ ไม่สามารถพึ่งพาแต่เจ้าหน้าที่รัฐเพียงอย่างเดียวได้ จำเป็นที่ประชาชนจะต้องปกป้องดูแลตัวเองเองด้วย ดังคำกล่าวของพวกเขาในการสนทนากลุ่มด้านล่าง

“แรงบันดาลใจที่อยากเข้ามาทำหน้าที่ เป็นอารมณ์คือเราอยากจับปืนในปี 2547 และมีญาติถูกยิงที่มู่ 5 ไม่ใช่แค่ที่ตลาดนัด เป็นคนใกล้ชิดกับเรา รู้สึกว่าสถานการณ์มันหนัก จำเป็นแล้วที่เราต้องมาดูแลตัวเอง

แล้วเราก็อยากทำหน้าทีนี้ไว้ช่วยเหลือครอบครัว ก็เลยตัดสินใจไปฝึกเป็นทหารทำหน้าทีนี้ ก็รู้สึกภาคภูมิใจที่ได้ทำหน้าทีนี้ ไม่มีใครบังคับ”

“แรงบันดาลใจของเราคือตอนนั้นเกิดเหตุที่หมู่ 5 บ้านเกาะ เป็นน้ำ เขาเป็นคนวิกลจริต แต่เราก็ไม่รู้เพราะอะไร เขาเคยบอกแม่ว่าแกไปไกล ไปเจอคนหลายคนเยอะ แต่เขาไม่ทำผมนะ ผมรีบกลับ เขาถูกแทงกับสปาตา เราก็คุยกับญาติพี่น้องว่าถึงเวลาที่เรามาช่วยกันดูแล พอเขามีการสมัคร อรบ. เราก็เลยตัดสินใจเข้าร่วมตั้งแต่นั้นมาเลย ไม่ลังเล”

“เราอยากช่วยเหลือคนในครอบครัวและคนในหมู่บ้าน ถ้าเราไม่ช่วยตัวเองและใครจะมาช่วย”
(สนทนากลุ่มราษฎรอาสารักษามูบ้าน, 25 กันยายน 2563)

ภาพ 31: ป้อมราษฎรอาสารักษามูบ้านสาเกาะ

ภารกิจหลักของ อรบ. คือการเข้าเวรที่ป้อม ซึ่งตั้งอยู่บริเวณท้ายบ้านป่าบอน ติดกับพรุณควายและอยู่ริมถนนทางไปหมู่ 5 บ้านเกาะ แบ่งเป็นช่วงกลางวันและกลางคืน กลางวันเริ่มตั้งแต่ 9.30 น. ถึง 15.30 น. และกลางคืนเริ่มตั้งแต่ 19.00 น. ถึง 24.00 น. เป็นการทำงานควบคู่กับการลาดตระเวนของทหาร มีการใช้ LINE กลุ่มและวิทยุสื่อสารในการสื่อสารกันระหว่างสมาชิกในกลุ่ม นอกจากนี้ ยังมีกิจกรรมจิตอาสาและกิจกรรมการพัฒนาชุมชนร่วมกันเป็นครั้งคราว (สนทนากลุ่มราษฎรอาสารักษามูบ้าน, 25 กันยายน 2563)

อรบ. ได้รับการสนับสนุนงบประมาณจาก กอ.รมน.ภาค 4 ส่วนหน้า เดือนละ 60,000 บาท ซึ่งจะนำเงินก้อนนี้มาบริหารจัดการใน 2 ส่วนด้วยกัน คือ 1) ใช้ในการซื้ออาวุธและกระสุนสำหรับการฝึกซ้อม และ 2) ใช้ในการประกอบอาหารเลี้ยง ค่าอาหารว่าง สำหรับเผ่ายาม รวมถึงค่าน้ำค่าไฟป้อม อรบ.

ที่ผ่านมาการปฏิบัติหน้าที่ของ อรบ. ไม่เคยประสบเหตุหรืออันตราย ไม่ว่าจะเป็นการปะทะ การปล้น ปืน รวมถึงการข่มขู่คุกคามเนื่องจากป้อมตั้งอยู่ในบ้านป่าบอนซึ่งประชากรเป็นคนมลายูมุสลิม และแม้ในช่วงแรกสมาชิกบางคนมีความหวาดกลัวกระทั่งไม่กล้าสวมชุดเครื่องแบบ ทว่าปัจจุบันความรู้สึกดังกล่าวได้หายไปหมดแล้ว ดังคำกล่าวของ อรบ.สาเกาะ คนหนึ่งที่ว่า “เมื่อก่อนผมต้องยอมรับว่าตอนเป็น อรบ. ใหม่ๆ ขนาดเสื้อ อรบ. ไม่มีใครกล้าใส่ เป็นที่นี้ไม่มีใครกล้าใส่ พี่น้องอิสลามก็เหมือนกัน มาประชุมอะไรเอาเสื้อใส่ไว้ได้เบาะ แต่ว่าตอนนี้ไม่เป็นแล้ว” (สนทนากลุ่มราษฎรอาสาสมัครหมู่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

นอกจากนี้ ด้วยความที่ปฏิบัติหน้าที่ดูแลและป้องกันตัวเองมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะคนที่ เป็น ชรบ. ด้วย และเป็น ชรบ. มาตั้งแต่สมัยเป็นหน่วยกำลังคุ้มครองและรักษาความสงบเรียบร้อยภายในหมู่บ้าน อพป. ส่งผลให้การเป็น อรบ. กลายเป็นส่วนหนึ่งของชีวิตประจำวัน หรือ “ซึมเข้าไปในสายเลือด” ของ อรบ. หลาย คน ดังคำกล่าวของคนหนึ่งในพวกเขาที่ว่า

“พออยู่มานานๆ เป็นสิบๆ ปี มันเข้าไปในสายเลือดแล้ว เป็นชีวิตประจำวันแล้ว ถ้าไปอยู่ที่บ้าน ไม่ได้นะ ถึงเวลานี้เหมือนกันทุกคน ที่ผมบอกในสายเลือด นอนที่บ้านก็เป็นห่วงเพื่อนที่เขามาอยู่ตรงนี้ เขาจะอยู่ยังไง ถึงเวลาเที่ยง สมมติว่ารับเวรเที่ยง ต้องมาแล้ว 11 โมงครึ่งต้องมา” (สนทนากลุ่มราษฎรอาสาสมัครหมู่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

สถานที่ที่ อรบ.สาเกาะ ส่วนใหญ่มาพบปะและปฏิบัติหน้าที่ร่วมกันคือที่ทำการกองพัน อรบ.รามัน ซึ่งตั้งอยู่ในเขตบ้านสาเกาะริมถนนท่าธง-วังพญา โดยพวกเขามักทำอาหารมารับประทานร่วมกัน ส่วนใหญ่เป็นผู้หญิงวัยกลางคนขึ้นไปจนถึงผู้สูงอายุ บรรยาการเป็นคล้ายการพบปะสังสรรค์หรือ “ปิกนิก” มากกว่าการมาปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับความมั่นคงที่ตึงเครียดหรือเต็มไปด้วยภัยอันตราย

นอกจากนี้ พวกเขามีสำนึกและความเข้าใจในการปกป้องครอบครัว เครือญาติ และ “ชุมชน” ในแบบฉบับของพวกเขา ไม่ได้ผูกกับแนวคิดเรื่องความมั่นคงของรัฐหรืออธิปไตยเหนือดินแดนตามที่ได้รับการปลูกฝังมาในการฝึกอบรม ดังคำกล่าวของพวกเขาในการสนทนากลุ่มด้านล่าง

“นักวิจัย: ถาถามนิดหนึ่ง พอเราพูดเรื่องประวัติศาสตร์การเสียดินแดนแล้ว และก็พูดถึงว่าใครเป็นภัยคุกคาม พอเราดูแล้วมันทำให้เราฮึกเหิมไหม

อรบ.: มันก็ไม่นะ มันเหมือนกับว่าคนละยุค

นักวิจัย: รู้สึกดูแล้วโกรธไหม

อรบ.: ไม่น่าจะโกรธนะ

นักวิจัย: โกรธ เกลียด ใครไหม

อรบ.: ไม่ได้รู้สึก เพราะว่าผมดูแล้ว แต่ละยุค แต่ละพื้นที่ มันมีปัจจัยหลายๆ อย่างที่มันเอื้อมากกว่าเหมือนตอนนี้มีคนไทยอยู่ที่มาเลย์ ที่ว่าเมื่อก่อนเป็นของคนไทย ยังคุยกันของคนไทยหรือของคนมาเลย์อะไรนี่ก็ยังมีอยู่

อรบ.: คือว่ามันเกี่ยว แต่ว่าเราไม่สามารถไปทำอะไร เพราะว่าเราไม่ได้อยู่ในช่วงตรงนั้น

นักวิจัย: เราดูอย่างนั้นแล้วเรารู้สึกโกรธเกลียดเพื่อนบ้านเราเพิ่มขึ้นไหม

อรบ.: ผมว่าไม่นะ ผมว่ามันคิดคนละแบบ”

(สนทนากลุ่มราษฎรอาสาสมัครหมู่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

อรบ. เห็นว่าปัญหาหรือว่าอุปสรรคในการปฏิบัติหน้าที่ส่วนใหญ่เป็นความขาดแคลนและไม่มีประสิทธิภาพของอาวุธยุทธโปกรณ์ที่ได้รับการสนับสนุน รวมถึงแนวทางการทำงานที่ควรมีลักษณะผสมผสานหรือบูรณาการเพิ่มขึ้น ดังคำกล่าวของ อรบ. คนหนึ่งที่ว่า

“ปัญหาอุปสรรคที่เกี่ยวข้องกับการดำเนินงานของระบบก็จะมีปัญหามากนัก แต่อยากให้มีการสนับสนุนอาวุธยุทธโปกรณ์ที่ดีที่มีประสิทธิภาพ และก็ให้พอใช้อย่างเหมาะสมกับกำลังพล เช่น วิทยุสื่อสารและอาวุธยุทธโปกรณ์ แล้วลักษณะการดำเนินงานก็อยากให้มีเป็นรูปแบบผสม เพราะสามารถเป็นเกราะป้องกันและสร้างความมั่นใจได้ และถึงเราจะรับผิดชอบทำหน้าที่ในการดำเนินงานของอาสาสมัครหมู่บ้าน แต่ก็ได้ทำให้ความสัมพันธ์กับเพื่อนเปลี่ยนไป ก็ยังมีความสัมพันธ์ที่ปกติ ไม่มีปัญหาอะไร” (สนทนากลุ่มราษฎรอาสาสมัครหมู่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

ทั้งนี้ ด้วยความที่ อรบ.สาเมาะ ตั้งขึ้นมาเสริมการดูแลและป้องกันตัวเองของประชาชนในหมู่บ้านในภายหลัง จึงมีสมาชิก อรบ.สาเมาะ จำนวนหนึ่งเป็นสมาชิก ชรบ.หมู่ 4 ควบคู่ไปด้วย ประมาณการว่า 10 คนเศษ ซึ่งเป็นจำนวนที่ลดลงจากเดิม เนื่องจาก อรบ. มีการกำหนดอายุว่าไม่เกินเท่าใด ขณะที่ ชรบ. ไม่กำหนดอายุ นอกจากนี้ คนที่เป็นทั้ง ชรบ. และ อรบ. จำนวนหนึ่งเป็นคู่สามีภรรยา (สนทนากลุ่มราษฎรอาสาสมัครหมู่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

นายประสิทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ซึ่งเป็นผู้บังคับหมวด ชรบ.หมู่ 4 และอดีตรองผู้พัน อรบ.รามันเปรียบเทียบ ชรบ. กับ อรบ. ว่ามีความต่างกัน โดยเขาเห็นว่า อรบ. มีความเข้มแข็งกว่าเพราะว่าฝึกกับทหารอยู่ภายใต้การดูแลและทำงานร่วมกับทหาร และมีโครงสร้างและการปฏิบัติการเหมือนทหาร ส่วน ชรบ. อยู่ภายใต้การดูแลของกรมการปกครอง กระทรวงมหาดไทย มีความเข้มงวดน้อยกว่า แม้ว่าจะระยะหลังจะนำแนวทางของทหารเข้ามาใช้ ส่วนประเด็นที่ว่าพื้นที่หมู่ 4 มีความจำเป็นจะต้องมีทั้ง ชรบ. และ อรบ. หรือไม่ บทบาทหน้าที่ที่มีความซ้ำซ้อนกันหรือไม่ นายประสิทธิ์เห็นว่ามีจำเป็นเพราะ “ยิ่งมากยิ่งขึ้น เพราะว่ามันเป็นหูเป็นตา” และหน่วยทั้งสองมีจุดเน้นต่างกัน ชรบ. ทำเรื่องรักษาความสงบและความปลอดภัยเป็นหลัก ส่วน อรบ. ทำเรื่องอื่นด้วย ซึ่ง ชรบ. ไม่ได้ทำ คือ “การสืบสวนพระราชกรณียกิจ” และ “การเทิดพระเกียรติ” ซึ่งเขาเห็นว่า อรบ. “ควรจะทำในส่วนตรงนั้นไป เพราะว่าไม่ใช่เป็นแค่กรบอย่างเดียว มาพัฒนาเรื่องเศรษฐกิจพอเพียง คือผมว่ามันน่าจะมีประโยชน์มั่ง ตอนนี้เขาจะมีจ้างงาน 4,500” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สนทนากลุ่มราษฎรอาสาสมัครหมู่บ้าน, 25 กันยายน 2563)

เพราะเหตุนี้ นอกจากจะเป็นพื้นที่ที่ไม่ค่อยมีเหตุการณ์ความไม่สงบรวมถึงการเคลื่อนไหว บ้านสาเมาะและบ้านป่าบอนยังมีหน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงฝ่ายพลเรือนถึงสองหน่วยที่ปฏิบัติหน้าที่ควบคู่กันไป ซึ่ง

เป็นปัจจัยป้องกันการเกิดเหตุการณ์หรือการเคลื่อนไหวเพิ่มขึ้นอีก นอกเหนือไปจากหน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงฝ่ายเจ้าหน้าที่ซึ่งมีครบถ้วนเช่นกัน

2.2 หน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงฝ่ายเจ้าหน้าที่

2.2.1 อาสารักษาดินแดน (อส.)

อาสารักษาดินแดน (อส.) ที่ปฏิบัติงานด้านความมั่นคงในพื้นที่สังกัดชุดคุ้มครองตำบล (ชคต.) ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของทหาร แยกออกมาจาก อส. ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมการปกครองที่อำเภอ โดยตอนตั้งขึ้นในปี พ.ศ. 2554 มีชื่อว่า ชุดคุ้มครองหมู่บ้าน (ชคบ.) หมู่บ้านละ 6 คน ทว่าต่อมาในปี พ.ศ. 2560 ได้มีการปรับเปลี่ยนเป็นชุดคุ้มครองตำบล เนื่องจากหน่วยงานความมั่นคงมีนโยบายจะถอนกำลังทหารออกจากพื้นที่แล้วให้ชุดคุ้มครองตำบลดูแลต่อ โดยระหว่างนี้ทหารจะทำหน้าที่เป็น “พี่เลี้ยง” หรือในทางยุทธการ ชคต. ขึ้นกับทหาร (จากเดิมสมัยที่เป็น ชคบ. ด้านยุทธการยังไม่ชัดเจน) ทว่ารายได้และสวัสดิการมาจากกรมการปกครอง โดย ชคต. แต่ละชุดมีทหาร 6 คน ทำหน้าที่ฝึกอาวุธและยุทธวิธีให้กับ อส. จำนวน 36 คน และวางแผนหมายจะถอนกำลังทหารออกจากพื้นที่ในประมาณปี พ.ศ. 2565 หรือว่าเมื่อชุดคุ้มครองตำบลสามารถดูแลพื้นที่ด้วยตัวเองได้ โดยใน อ.รามัน มีทั้งหมด 9 ชคต. จาก 16 ตำบลในอำเภอ¹⁹ และ ชคต. ทำธงเป็นหนึ่งในนั้น มีฐานปฏิบัติการตั้งอยู่ในบ้านสาเมาะ ริมถนนท่าธง-วังพญา มีปลัดตำบลและกำนันเป็นหัวหน้า และมีผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 เป็นรองหัวหน้าโดยตำแหน่ง เนื่องจากโครงสร้างกำหนดว่าในหมู่บ้านที่เป็นที่ตั้งฐานปฏิบัติการ ชคต. ให้ผู้ใหญ่บ้านเป็นรองหัวหน้า ชคต. (สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

ปัจจุบัน ชคต.ท่าธง มี อส. จำนวน 33 คน เนื่องจากบางคนถูกดึงตัวไปช่วยราชการและบางคนลาออก ยังไม่ได้มีการบรรจุใหม่หรือย้ายมาแทน เป็นคนไทยพุทธ 17 คน คนมลายูมุสลิม 16 คน²⁰ โดย อส.

¹⁹ ส่วนในอีก 7 ตำบลที่เหลือจะมีทหารเป็นผู้ดูแลร่วมกับผู้ใหญ่บ้านและชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) ดังกล่าวในการสนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธงด้านล่าง

“ผู้วิจัย: แล้วอีก 7 ตำบลที่เหลือเค้าทำอย่างไร

อส.: บางตำบลผู้นำเขาไม่ต้องการ เขาดูแลตัวเองได้ เขาบอก

ผู้ใหญ่บ้าน: จากการวิเคราะห์ของผม ฝ่ายปกครองของทหารวิเคราะห์ว่าพื้นที่ที่สามารถจะมีชุดคุ้มครองขึ้นมา เมื่อก่อนมีแค่ 7 แล้วก็เพิ่มมา 2 เพิ่มขึ้นไม่เยอะ และคงไม่เพิ่มขึ้น มีแต่จะยุบลง ผมมองว่าน่าจะเป็นพื้นที่ที่เมื่อก่อนมีความรุนแรง เลยมีชคต. แต่พื้นที่ที่ไม่มีความรุนแรงก็ไม่มี ชคต.

อส.: ใช่ มีเยอะมาก ถนนเส้นนั้นเกิดเหตุบ่อย

ผู้ใหญ่บ้าน: พื้นที่ที่ไม่มี ชคต. ก็จะมีทหารอยู่

อส.: แล้วก็มีทหารพราน 41 ที่วังพญา จะรับผิดชอบทั้ง 16 ตำบล ในอำเภอรามันเลย พื้นที่ที่ไม่มีอส.ก็จะมีทหารดูแลอยู่ร่วมกับผู้ใหญ่บ้าน ผู้นำ ชรบ.ในพื้นที่”

(สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

²⁰ จากเดิมที่มีคนมลายูมุสลิมเพียง 8 คน เนื่องจากคนมลายูมุสลิมมีความสนใจสมัครเป็น อส. กันมากขึ้น เนื่องจากมีสถานะเป็นลูกจ้างของรัฐ เกษียณอายุ 60 ปี และมีสิทธิและสวัสดิการต่างๆ ใกล้เคียงกับข้าราชการ เช่น สามารถเบิกค่ารักษาพยาบาลได้

เหล่านี้มาจาก 4 หมู่บ้านของ ต.ท่าธง คือ หมู่ 2 หมู่ 3 หมู่ 4 และหมู่ 5 โดยหมู่ 4 มีจำนวน 2 คน ซึ่งเป็นจำนวนน้อยกว่า อส. ในหมู่ 4 ที่ขึ้นกับอำเภอที่มีจำนวนประมาณ 5 คน โดย อส. 2 คนนี้เป็นคนไทยพุทธบ้านสาเมาะ 1 คน และคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน 1 คน (สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

อส. คนไทยพุทธบ้านสาเมาะกล่าวว่าเขาเป็น อส. มา 10 ปีแล้ว โดยก่อนหน้านี้เขาเคยเป็น ชรบ. มาก่อน เพราะต้องการดูแลหมู่บ้าน ต่อมาเมื่อเกิดเหตุการณ์ใน อ.รามัน มากขึ้น เขาจึงต้องการทำหน้าที่นี้เป็นการเฉพาะ จึงสมัครเป็น อส. เมื่อมีการประกาศรับสมัคร และได้รับการคัดเลือกเนื่องจากในเวลานั้นมีผู้สมัครไม่มาก ต่างจากในปัจจุบันที่มีการแข่งขันสูง ดังที่เขากล่าวว่า

“เมื่อก่อนผมเป็น ชรบ. แล้วเหตุการณ์เยาะก็เลยอยากจะอยู่ในบ้านตัวเอง พอเขาเปิดรับสมัครก็เลยมาสมัคร เมื่อก่อนไม่ค่อยมีคนอยากเป็น อส. เพราะมันยังไม่ได้ได้รับความนิยม บางคนก็กลัวว่ามันเป็นอันตราย พอใครสมัครก็มักจะได้ เพราะว่าไม่ค่อยมีใครแข่งขันกันเหมือนตอนนี้ ตอนนี้คนในหมู่บ้านไปสมัครกัน 25 คน ได้ 2 คน เพราะตอนนี้มีการแข่งขันเยาะ เขาก็เลยเริ่มคัดคน เขาคัดเลือกคนที่ได้คะแนนสูง ในเรื่องของการตรวจสุขภาพและร่างกาย และคนที่ผ่านเกณฑ์ทหาร ถ้าผ่านการเรียน รด. จะได้คะแนนพิเศษ” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

ส่วน อส. คนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนเป็น อส. มาแล้ว 7 ปี และเคยเป็น ชรบ. มาก่อนหน้านี้เช่นกัน นอกจากนี้ เขาเคยเป็นทหารเกณฑ์ในช่วงปี พ.ศ. 2547 ถูกส่งไปประจำการในจังหวัดชายแดนประเทศกัมพูชา และได้ “ดูดซับความเป็นทหาร” มา เมื่อมีประกาศรับสมัคร อส. เขาจึงสมัครและได้รับการคัดเลือก จากนั้นก็เข้ารับการฝึกอบรมที่ค่ายทหาร ซึ่งมีทั้งด้านยุทธวิธี การทำเกษตร รวมถึงการ “ชักจูงคนที่หลงผิด” ดังคำกล่าวของเขารวมถึง อส. คนไทยพุทธบ้านสาเมาะในบทสนทนากลุ่มด้านล่าง

“ผู้วิจัย: แล้วไปฝึกกันที่ไหน

อส.ไทยพุทธ: ของผมฝึกที่ประจวบฯ

อส.มลายูมุสลิม: ของผมฝึกที่ค่างอิงคุยทุธ

อส.ไทยพุทธ: ฝึก 45 วัน

อส.มลายูมุสลิม: ฝึกยุทธวิธีด้านความมั่นคง แล้วก็เรียนด้านการเกษตร เพื่อเวลาเราเข้ามาในหมู่บ้านจะได้มาแนะนำชาวบ้านในการทำเกษตรทฤษฎีใหม่ เพื่อที่เวลาเราเข้าหมู่บ้านจะได้เขาถึงชาวบ้านได้ง่าย เขาพาไปดูที่ฟาร์มเกษตรตัวอย่างหน้าค่ายสิรินธร แม่ทัพแต่ละคนจะมีนโยบายไม่เหมือนกัน ตอนผมเป็นก็เรื่องเกษตร

อส.ไทยพุทธ: แล้วก็เรื่องความเป็นอยู่ของชาวบ้าน ชักจูงคนที่หลงผิดให้กลับมา

อส.มลายูมุสลิม: คือ ทางอำเภอจะรับสมัคร หลังจากนั้นฝึกเสร็จตามจำนวนที่ต้องการ ก็จะมีชุดควบคุมอส. แล้วก็ฝึกเสร็จก็จะถูกแยกตามที่ได้รับสมัครไว้ เช่น ที่รามัน 5 นาย ทหารก็จะช่วยดำเนินการทั้งหมด

อส.ไทยพุทธ: หลังจากที่เราฝึกหลักสูตรแรกเสร็จ หลังจากนั้นหลักสูตรอบรมเพิ่มเติมเยอะมาก เช่น หลักสูตรคลี่คลาย ปิดล้อม ตรวจค้น

ผู้วิจัย: เสร็จแล้วทำอะไรกันบ้าง

อส.ไทยพุทธ: ตั้งด่าน ตรวจค้นตามจุด

อส.มลายูมุสลิม: การทำงานร่วมกัน 3 ฝ่าย ตำรวจ ทหาร อส. แต่ส่วนใหญ่จะเป็นทหาร”

(สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

หน่วยทหารที่กำกับดูแล ชตต.ท่าธง รวมถึง ชตต. อื่นใน อ.รามัน คือ กรมทหารพรานที่ 41 ซึ่งตั้งอยู่ในเขต ต.วังพญา อ.รามัน เนื่องจากกองทัพมีนโยบายที่จะใช้ทหารพรานหรือ “ทหารดำ” แทนทหารปกติหรือ “ทหารเขียว” ในการแก้ปัญหาเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนใต้ เนื่องจาก “ทหารเขียว” ส่วนใหญ่ไม่ใช่คนในพื้นที่ ไม่เข้าใจสังคมวัฒนธรรมมลายู อีกทั้งยังเป็นการมาช่วยราชการในเวลาสั้นๆ ยังไม่สามารถเรียนรู้หรือสร้างความคุ้นเคยกับคนในพื้นที่ได้ทัน ก่อให้เกิดความไม่เข้าใจและหวาดระแวงซึ่งกันและกัน กองทัพจึงมีนโยบายใช้ “ทหารดำ” แทน เนื่องจากส่วนใหญ่เป็นคนในพื้นที่ โดยนอกจากจะปฏิบัติภารกิจในส่วนของตนแล้ว “ทหารดำ” ยังได้รับมอบหมายให้เป็น “พี่เลี้ยง” รวมถึงปฏิบัติภารกิจร่วมกับ อส. ที่อยู่ภายใต้ ชตต. ด้วย ดังคำกล่าวของ “จ่ากีฟ” ทหารพรานที่ดูแล ชตต.ท่าธง ที่ว่า

“เมื่อก่อนจะมีทหารเขียว ทหารพรานยังไม่มา แล้วทหารเขียวไม่ใช่คนในพื้นที่ ขนบธรรมเนียมประเพณีเขาก็ไม่รู้ ส่วนมากภาคเหนือบ้าง สักวันหนึ่งเขาก็จะต้องกลับไปหน่วยงานหลักของเขา เขาไม่ได้อยู่ที่นี้ ไม่ได้บรรจุที่นี่ เขาแค่มาช่วย เพราะว่าเขาจะมาช่วยตลอดก็เป็นไปไม่ได้ เพราะพื้นที่ของเขาก็ต้องมีอยู่แล้ว ปีหนึ่งเข้ามาช่วยก็กองร้อย วาระปีต่อไป การทำงานมันก็ไม่ต่อเนื่อง พอเค้าจะสนิทกับชาวบ้านก็เปลี่ยนอีกละ มันเลยทำให้ต่างคนต่างหวาดระแวง ชาวบ้านก็ระแวงทหาร ทหารก็ระแวงคนสามจังหวัด พอเห็นชาวบ้านใส่ผ้าแบบนั้นเขาก็กลัวแล้ว เขาก็เลยรับ อส. คนซึ่งเป็นคนในพื้นที่คนในหมู่บ้านอยู่แล้ว เพราะถ้าเป็นคนที่มาจากภาคเหนือได้ยินเสียงอาซานแบบนี้เค้าก็กลัวแล้ว”²¹

ผู้บังคับบัญชาวางแผนเขียนไว้ ผมก็ไม่ว่าเหมือนกันว่าจะเขียนไว้กี่ปี และถึงตอนไหน เขาก็พยายามขับทหารเขียวออกไปทีละนิด เมื่อก่อนก็จะเห็นมาจากภาคอื่นๆ ภาคนี้ภาคนี้มาอยู่สามจังหวัดเยอะ แต่เดี๋ยวนี้พอตามแผนก็ได้ขยับๆ ออก เดือนตุลานี้ก็ขยับภาคนี้ออกก่อนนะ แล้วก็ขยับภาคนี้ต่อเนะ มันก็จะลดทุก

²¹ เช่นเดียวกับความเห็นของ อส. ที่ว่า

“อส.ไทยพุทธ: แต่ก่อนเป็นเสื้อเขียว (พี่เขียว) เวลาลงพื้นที่ไม่มีใครจะแปลภาษา จะคุยกับใครก็ไม่รู้เรื่อง เช่นเวลารายอ เวลาปอส ถ้ามีคนในพื้นที่คอยแปลภาษาก็จะง่าย อย่างถ้าอยู่อีสานใช้ผ้าขาวม้า แต่ที่นี่ใส่ผ้าโสร่ง ชุดโด้บ เขาก็ไม่รู้ แต่พอพี่เสื้อสีดำมา จะรู้เลยว่าคนเดียวกัน ถ้าเป็นพี่เขียวเขาไม่รู้

อส.มลายูมุสลิม : พี่ดำจะเป็นคนในพื้นที่ แต่พี่เขียวจะเป็นทหารเกณฑ์ที่มาจากที่อื่น

อส.ไทยพุทธ: ใช่ ที่นี้คนเขาพูดมลายู แล้วเขาก็คิดว่าดำเขา ที่จริงชาวบ้านก็พูดปกติแหละ แต่ทุกคนละภาษาเลยหวาดระแวงกัน”

(สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

ปี ปีหน้าก็จะลดอีก พอทหารเสียชีวิตก็จะเพิ่ม อส. เพราะว่าต้องการให้ อส. ดูแลด้วยกัน” (จำก๊ฟ, สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

“จำก๊ฟ” เห็นว่าที่ผ่านมามหาพรานสามารถปฏิบัติการกิจร่วมกับ อส. ภายใต้อาณัติของ ท.พ. ได้ดี จากช่วงแรก อส. มีความไม่เข้าใจและไม่คุ้นเคยกับภารกิจที่ได้รับมอบหมาย แต่หลังจากที่ได้รับฟังคำอธิบายจากมหาพราน “พี่เลี้ยง” ก็เข้าใจและสามารถปรับตัวให้เข้ากับภารกิจใหม่ได้ในที่สุด ดังคำกล่าวของเขาที่ว่า

“เมื่อก่อน อส. ทำงานอีกแบบหนึ่ง ไม่ได้ทำงานหนักเหมือนทหารที่ต้องแบกปืนเป้ เดินตระเวนไปเรื่อย บางที อส. อาจจะไม่ชิน อาจจะเหนื่อยบ้างพอเห็นภารกิจ แต่พออยู่ไปนานๆ ก็ปรับตัว ทำความเข้าใจกันก็ทำงานกันได้ เช่น การลาดตระเวนกลางคืน เดินในป่าอย่าง บนภูเขา เขาก็ไม่เคยทำมาก่อน พอมาอยู่กับทหารต้องทำ ที่นี้มันก็มีเสียงสะท้อนกลับมาว่า ทำไมอยู่กับพี่ๆ ต้องเดินกลางคืน ทำไมตำบลอื่นเขาไม่เดิน เราเลยตอบไปว่า หัวหน้าที่คุมมอบหมายภารกิจที่ว่าจะดูแลตัวเองให้ปลอดภัยต้องทำยังไง ถ้าจะให้นอนอยู่ในฐานอย่างเดียวไม่ไปไหน แล้วรอเขามากระทำการอย่างเดียว แบบนี้มันไม่ได้ เราต้องเดินรอบฐานบ้าง ว่ามีใครมารอบๆ หมู่บ้าน เป็นการแสดงกำลังให้เขาเห็นว่าเรามีเจ้าหน้าที่ทำงานอยู่ ถ้าจะให้เราอยู่ไม่ทำอะไรเลยมันก็ตั้งรับอย่างเดียว แต่ตอนนี้ไม่แล้ว ทำงานด้วยกันได้แหละ เมื่อก่อนอาจจะมึนงงเล็กๆ น้อยๆ เพราะเป็นสิ่งที่เขาไม่คุ้นเคย” (จำก๊ฟ, สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

ในทำนองเดียวกัน อส. เห็นว่าพวกเขาได้เรียนรู้การปฏิบัติการจากทหารที่มีความรู้และประสบการณ์ เป็นผลดีกับการปฏิบัติการของพวกเขา ดังคำกล่าวของพวกเขาที่ว่า

“ทหารเป็นคนที่มีประสบการณ์อยู่แล้ว เพราะว่าที่มีอยู่เขาก็เป็นนายสิบ เป็นจ่า เขาก็มีประสบการณ์ดีกว่า ที่นี้เขาก็ได้ถ่ายทอดประสบการณ์มาในสิ่งที่เราไม่รู้ มีอะไรเขาก็แนะนำให้ มันก็ดีครับ ทหารที่เขาคัดเลือกไปก็เป็นทหารที่มีความรู้” (สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

นอกจากนี้ อส. เห็นว่าแม้ตอนนี้พวกตนจะยังมีศักยภาพไม่เพียงพอที่จะปกป้องดูแลพื้นที่โดยตัวเองได้ จำเป็นจะต้องได้รับการฝึกฝนเพิ่มเติม ทว่าหากได้รับการถ่ายทอดภารกิจในปี พ.ศ. 2565 ตามที่กำหนดไว้ก็คิดว่ามีศักยภาพพอที่จะปฏิบัติได้ เนื่องจากใน ต.ท่าธง ไม่เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2555 และ อส. ก็มีศักยภาพเพิ่มขึ้นผ่านการฝึกฝนกับมหาพรานอย่างเข้มข้นและสม่ำเสมอ ดังคำกล่าวของพวกเขาที่ว่า

“ถ้าถามตอนนี้ละ ผมมองว่ามันก็ยังไม่ได้ เพราะถ้าเรื่องการทำงาน อส. ก็ไม่ได้ถูกฝึกเหมือนทหาร อาจจะต้องฝึกเพิ่มปีละ 1-2 ครั้ง และถึงตอนนั้นคิดว่าได้ละ เพราะก่อนที่จะรับหน้าที่นี้ทหารก็แนะนำไว้แล้วว่าต้องทำอะไร แล้วพวกผมก็ผ่านการฝึกและการประเมินมาแล้ว เพราะทหารเขาถามว่าเราจะดูแลตัวเองได้ไหม ถ้าเขาถอนตัวไป ซึ่งเราประเมินไว้แล้วว่าดูแลตัวเองได้ ใน 9 เขต. ในท่าธงเราสามารถดูแลตัวเองได้ ถ้าดูในภาพรวมมันอาจจะไม่ได้ เพราะบางที่อาจจะเข้มแข็ง บางที่อาจจะอ่อนแอ แต่ว่าที่นี้ไม่มีเหตุการณ์มาตั้งแต่ปี 55 แล้ว” (สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

ภารกิจของ อส. ภายใต้ ชคต.ท่าธง ส่วนใหญ่เป็นการคุ้มครอง “เป้าหมายอ่อนแอ” เช่น ครู พระ รวมถึงการตั้งด่าน ซึ่งเดิมเป็นภารกิจของทหาร นอกจากประจำการที่ฐานปฏิบัติการเป็นหลักแล้ว อส. จำนวนหนึ่งประจำการอยู่ที่วัดรังสิตาวาส โดยใช้อาคารใกล้กุฏิเจ้าอาวาสเป็นที่ทำการชั่วคราว ทำหน้าที่ปกป้องดูแลรักษาความปลอดภัยให้กับพระ โดยเฉพาะขณะบิณฑบาตจะมี อส. 2 คนติดตามให้ความคุ้มครอง โดยในช่วงการระบาดของโรคติดเชื้อโควิด-19 ซึ่งพระไม่ได้ออกบิณฑบาต อส. ทำหน้าที่เป็นผู้ไปรวบรวมอาหารที่คนเตรียมใส่บาตรมาให้พระฉัน

ที่ผ่านมา อส. ยังไม่เคยประสบเหตุการณ์หรืออันตรายจากการปฏิบัติภารกิจในพื้นที่หมู่ 4 พวกเขาไม่เคยถูกข่มขู่คุกคาม และไม่มีความกังวลหรือหนักใจในภารกิจที่ได้รับมอบหมาย นอกจากนี้ พวกเขาเห็นว่าความแตกต่างระหว่างศาสนาและชาติพันธุ์ไม่มีผลต่อการปฏิบัติหน้าที่ ไม่มีเส้นแบ่งหรือวาระยะห่างระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในการเป็น อส.

พิจารณาในแง่นี้ จึงมีความเป็นไปได้ที่ อส. ภายใต้ ชคต. จะได้รับการถ่ายโอนภารกิจในการดูแลและปกป้องตัวเองจากทหารในอนาคต แม้ว่าปัจจุบันจะอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของทหารพรานก็ตาม

2.2.2 ทหาร

หลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้อย่างเป็นทางการ ในปี พ.ศ. 2547 ต่อมาในปี พ.ศ. 2548 ทหารได้เข้ามาตั้งฐานปฏิบัติการในวัดรังสิตาวาสอยู่ระยะหนึ่ง จากนั้นก็ว่างว้นและกลับมาตั้งฐานปฏิบัติการในวัดอีกครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2551-2553 ก่อนจะถอนกำลังออกไป ทหารเหล่านี้เป็นทหารปกติหรือ “ทหารเขียว” รวมถึงทหารที่เป็น “ชุดรบพิเศษ” หมุนเวียนกันมาประจำการ โดยในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ในหมู่บ้านไม่เคยเกิดเหตุการณ์ปะทะกับกลุ่มเคลื่อนไหว มีแต่เพียงการลักลอบยิงเข้ามาใส่ทหารในฐานปฏิบัติการในวัดเพียง 1 ครั้งในปี พ.ศ. 2551 ดังในการสนทนากลุ่มชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้านด้านล่าง

“ผู้วิจัย: ส่วนพวกวัด โรงเรียนที่เราบอกว่า เป็นสถานที่เปราะบางเคยเกิดเหตุไหม

ชรบ.: มี คือมีการชุ่ยิงจากข้างนอก

ผู้วิจัย: ชุ่ยิงจากข้างนอกเข้ามาในวัด ตอนนั้นจับกุมอะไรได้ไหม มีการปะทะอะไรไหม

ชรบ.: ไม่ มันยิงนัดเดียวแล้วก็ไป

ชรบ.: ไม่ ตอนนั้นส่วนใหญ่จะมีเจ้าหน้าที่อยู่ เขาไม่ได้ยิงวัด

ผู้วิจัย: เจ้าหน้าที่อะไร

ชรบ.: มันมีทหารอยู่ในวัดช่วงนั้น

ชรบ.: วัดมันมีกุหาอยู่ข้างหลังใช้ไหม เขายังจากทางโน้น ผังบ้านจำปูน ยิงที่อยู่ป้อม

ชรบ.: ยิงไปหาที่ป้อมทหาร”

(สนทนากลุ่มชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563)

หลังจากปี พ.ศ. 2553 ไม่มีทหารมาตั้งฐานปฏิบัติการหรือประจำการในวัดรังสิตาวาสอีก เนื่องจากไม่ค่อยเกิดเหตุการณ์ในพื้นที่ โดยทหารเหล่านี้ไปประจำการที่ฐานในฟาร์มตัวอย่างฯ วังพญา-ท่าธง และจะลาดตระเวนผ่านมาเป็นครั้งคราว

นายประสิทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 เห็นว่าในช่วงเหตุการณ์ใหม่ๆ แม้การที่ทหารมาตั้งฐานปฏิบัติการในวัดรังสิตาวาสจะช่วยสร้างความอุ่นใจให้คนในพื้นที่ แต่ก็ก่อให้เกิดปัญหาเช่นกัน เนื่องจากทหารบางคนดื่มสุราและประพฤติตนไม่ดี ดังที่เขาบอกว่า

“การที่มีกองกำลังทหารเข้ามาอยู่ในวัดช่วงนั้นเนื่องจากเหตุการณ์เกิดขึ้นใหม่ๆ คิดว่ากำลังของชาวบ้านไม่พอ จำเป็นต้องมีทหารเข้ามาดูแล อย่างน้อยเพื่อช่วยเหลือกิจกรรมต่างๆ ในวัด บำรุงกำลัง ทำให้ชุมชนชาวไทยพุทธเกิดความอุ่นใจที่ทหารมาอยู่ แต่อย่างไรก็ตาม บางครั้งก็มีปัญหาที่เข้ามาพร้อมกัน เช่น มากินเหล้า สร้างความเดือดร้อน สร้างความระหวาดระแวงให้กับชาวบ้าน” (ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, 15 กันยายน 2563)

ปัจจุบันทหารพรานจากกรมทหารพรานที่ 41 เป็นหน่วยทหารหลักที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ โดยปฏิบัติการกิจร่วมกับอาสารักษาดินแดน (อส.) ภายใต้ชุดคุ้มครองตำบลท่าธง พร้อมกับปฏิบัติการ “มวลชนสัมพันธ์” ในลักษณะต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือการร่วมเป็นเจ้าภาพหรือร่วมประกอบกิจกรรมทางศาสนาและประเพณีในวัดรังสิตาวาส โดยมีแผนที่จะถอนกำลังในปี พ.ศ. 2565 หรือหลังจากที่ชุดคุ้มครองตำบลท่าธงสามารถดูแลพื้นที่ด้วยตัวเองได้ดังที่กล่าวข้างต้น²²

²² ปัจจุบันคนในพื้นที่โดยเฉพาะคนมลายูมุสลิมสมัครเป็นทหารพรานกันมากขึ้น เนื่องค่าตอบแทนและสิทธิประโยชน์ต่างๆ ที่ได้รับ ประกอบกับสภาวะความผิดเคืองทางเศรษฐกิจ ดังคำกล่าวของ “จ่าก๊ฟ” ที่ว่า “ทหารพรานจะเกษียณ 50 ปี แล้วก็บำนาญ เบิกได้ทุกอย่าง มันทำให้เดี๋ยวนี้คนอยากเข้ามาเยอะมาก เพราะคนมันว่างงาน ถ้าเมื่อก่อนนี้ไม่มีใครอยากเป็นทหารพรานเพราะมันเหนื่อย และจะมีเจ้าหน้าที่โซน ผมก็เป็นเจ้าหน้าที่โซน เจ้าหน้าที่โซนมีทั้งหมด 16 คน แล้วต้องมาดูแลอาสาสมัครทหารพราน 74 คน ใน 74 คนนี้ก็จะเกษียณอายุตอน 50 แล้วก็ได้บำนาญที่เบิกได้ทุกอย่าง บำนาญมันพึ่งมาได้ประมาณปี 58 - 59 นี่แหละ” (จ่าก๊ฟ, สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

ภาพ 32: “จำกั๊ฟ” ตัวแทนทหารพรานร่วมพิธีทางศาสนาเนื่องในวันมาฆบูชา

ภาพ 33: ทหารพรานร่วมเวียนเทียนในวันมาฆบูชา

ภาพ 34: ทหารพรานร่วมงานวันสารทเดือนสิบ

ภาพ 35: ทหารพรานสร้างน้ำพระวันสงกรานต์ในวัดร้างสิตาวาส

2.2.3 ตำรวจ

เดิมมีสถานีตำรวจภูธรท่าธง ตั้งอยู่ในเขตหมู่ 2 บ้านจะรังตาดง ซึ่งเป็นศูนย์กลางของตำบล ทว่าต่อมาในปี พ.ศ. 2559 ได้มีการก่อสร้างสถานีตำรวจภูธรท่าธงขึ้นอีกแห่งในเขตหมู่ 4 บ้านสามเกาะ เนื่องจากสถานที่เก่าประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก เดิมมีแผนจะสร้างสถานีตำรวจแห่งใหม่บริเวณด้านหน้าโครงการฟาร์มตัวอย่างในสมเด็จพระนางเจ้าสิริกิติ์ วังพญา-ท่าธง ติดถนนใหญ่ ทว่าไม่สามารถบรรลุข้อตกลงเรื่องราคาที่ดินได้ จนกระทั่งต่อมาพบว่าที่ดินถมแล้วใกล้โรงเรียนวัดรังสิตาวาส ทางไปหมู่ 5 บ้านเกาะ จึงมีการตกลงซื้อที่ดินบริเวณดังกล่าวเพื่อสร้างสถานีตำรวจแห่งใหม่ เนื่องจากมีขนาดกว้างขวางและพร้อมสำหรับการดำเนินการก่อสร้างได้ทันที โดยหลังจากสถานีตำรวจแห่งนี้สร้างเสร็จก็ได้มีการย้ายเจ้าหน้าที่ตำรวจมาประจำการที่นี่ ส่วนสถานีตำรวจเดิมที่หมู่ 2 บ้านจะรังตาดง ได้ปรับเปลี่ยนเป็น “โรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบล” แทน

ทั้งนี้ เป็นที่น่าสังเกตว่าทั้งสถานีตำรวจภูธรท่าธง รวมถึงโรงพยาบาลส่งเสริมสุขภาพตำบลแห่งที่สองที่ตั้งในเขตหมู่ 5 บ้านเกาะ ซึ่งก่อสร้างขึ้นหลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบแล้วแต่ตั้งอยู่ในเขตหมู่บ้านที่ประชากรส่วนใหญ่เป็นชาวไทยพุทธ ซึ่งอาจสะท้อนให้เห็นถึงทั้งการพยายามลดความเสี่ยงหรืออันตรายของชาวไทยพุทธระหว่างการเดินทางไปใช้บริการ รวมทั้งเป็นเหตุผลด้านความปลอดภัยของเจ้าหน้าที่โดยเฉพาะตำรวจที่ปฏิบัติหน้าที่อยู่ในสถานีตำรวจ

การปฏิบัติหน้าที่ของตำรวจเกี่ยวกับเหตุการณ์ความไม่สงบผูกพันหรือว่าสนับสนุนปฏิบัติการด้านความมั่นคงของทหารเป็นส่วนใหญ่ อีกทั้งยังมีปฏิบัติการ “มวลชนสัมพันธ์” เหมือนเช่นทหาร และที่ผ่านมายังไม่เคยเกิดเหตุปะทะกับกลุ่มเคลื่อนไหวในหมู่ 4 ตำรวจจึงจะปฏิบัติหน้าที่เกี่ยวกับความมั่นคงตามปกติเช่นนี้ต่อไป และจะมีการประสานกับชุดคุ้มครองตำบลท่าธงเพิ่มมากขึ้นหลังจากที่ชุดคุ้มครองตำบลท่าธงได้รับการถ่ายโอนภารกิจมาจากทหาร

ภาพ 36: ผู้กำกับกับการสถานีตำรวจภูธรทำธงร่วมเป็นกรรมการตัดสินหมรับในวันสารทเดือนสิบที่วัดรังสิตาวาส

ภาพ 37: ตำรวจร่วมงานวันสารทเดือนสิบในวัดรังสิตาวาส

3. อัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบ

เหตุการณ์ความไม่สงบส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของคนในพื้นที่ระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในช่วงแรกซึ่งผู้คนจะมีความระมัดระวังในการใช้ชีวิตกันมากขึ้น นับตั้งแต่ในส่วนของผู้นำทางการซึ่งจะต้องมีการประชุมเป็นประจำและต้องพบปะผู้คนตามบ้านเรือนตามหน้าที่ ก็จะเพิ่มความระมัดระวังในการเดินทางเป็นพิเศษ ถ้าหลีกเลี่ยงได้จะไม่เดินทางในช่วงค่ำหรือกลางคืน แต่จะใช้เวลาเดินทางในช่วงกลางวันแทน หรือเลี่ยงไม่ไปในบริเวณที่มีความเสี่ยง (จง อินโท, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2562) เช่นเดียวกับในส่วนของประชาชนทั่วไปที่เพิ่มความระมัดระวังในการใช้ชีวิตมากขึ้น โดยเฉพาะคนไทยพุทธที่ต้องเดินทางไปยังหมู่บ้านคนมลายูมุสลิม ดังกรณีนางพิณทิวา คนไทยพุทธบ้านสาเมาะ ซึ่งต้องเดินทางไปกรีดยางพาราที่สวนของตนในเขตหมู่ 1 บ้านโต๊ะพรานเป็นประจำ เธอเล่าว่า

“เวลาไปตัดยางจะแวะกินข้าวยามและน้ำชาที่ร้านคนอิสลามที่หมู่ 1 ตลอด เพราะรู้จักและคุ้นเคยกัน เรื่องที่คุยกันส่วนใหญ่จะเป็นเรื่องสัพเพเหระ แต่จะเน้นเรื่องการทำมาหากิน ราคาผลผลิตการเกษตร และสภาพดินฟ้าอากาศ แต่ว่าตอนเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในช่วงปี 2547 จนถึงต้นปี 2550 ก็รู้สึกหวาดกลัวบ้าง แต่ไม่ได้มากมาย เวลาเจอเพื่อนคนอิสลามส่วนใหญ่เขาก็จะบอกเตือนด้วยความเป็นห่วงว่าให้ระวังตัวด้วย” (พิณทิวา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 มีนาคม 2563)

นอกจากนี้ การบิณฑบาตของพระสงฆ์ก็ต้องมีเจ้าหน้าที่มารักษาความปลอดภัย โดยในช่วงแรกเป็นทหารพรานและต่อมาเปลี่ยนเป็นอาสาสมัครติดดินแดน ซึ่งจะให้ความคุ้มครองตั้งแต่บริเวณหน้าวัด ขณะโดยสารรถยนต์ไปยังหมู่ 5 บ้านเกาะ ซึ่งเป็นหมู่บ้านคนไทยพุทธ ไปจนกระทั่งขณะเดินบิณฑบาตตามบ้านเรือนทั้งในบ้านเกาะและบ้านสาเมาะ ส่วนการจัดพิธีในวันสำคัญทางศาสนา เช่น วันมาฆบูชา วันวิสาขบูชา วันอาสาฬหบูชา วันเข้าพรรษา และวันออกพรรษา มีการปรับเปลี่ยนเวลา คือ จัดพิธีให้เสร็จก่อนค่ำ หรือร่นเวลาจัดให้เร็วขึ้น เช่น ปกติจะเวียนเทียนในช่วงหัวค่ำ ก็เลื่อนมาเป็นช่วงบ่ายแทน เพื่อความปลอดภัยของคนที่มาร่วมกิจกรรมที่วัด เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ความรู้สึกไม่ปลอดภัยและต้องใช้ชีวิตอย่างระมัดระวังกินระยะเวลาไม่นาน เมื่อเหตุการณ์ในภาพรวมผ่านไปสักระยะและไม่มีเหตุการณ์เกิดขึ้นอีกในพื้นที่ คนในพื้นที่ก็กลับมาใช้ชีวิตกันตามปกติ โดยเฉพาะการไปมาหาสู่กัน ดังกรณีนางพิณทิวา ซึ่งมักจะเดินทางไปบ้านป่าบอนเพื่อซื้อปลาที่คนแถวนั้นจับมาขายจากพรุลานควาย ดังที่ว่า

“ตอนแรกก็ระวังตัวหน่อย แต่ว่าต่อมาจนถึงตอนนี้ก็ยังไปมาหาสู่กับเพื่อนคนอิสลามที่บ้านป่าบอน โดยเฉพาะเข้าไปซื้อหาปลาน้ำจืดจากพรุลานควายที่นั่น เวลาพูดคุยทักทายกันก็จะใช้ภาษาที่แต่ละคนถนัดอย่างพี่ก็จะถามว่าปลาราคาเท่าไรเป็นภาษาไทย และเพื่อน คือ คนหาปลาชาวมุสลิม ก็จะตอบกลับมาเป็น

ภาษามลายู ต่างคนก็ต่างใช้ภาษาตัวเอง เพราะเป็นสิ่งที่ตัวเองถนัด ต่อรองได้ง่ายกว่า ถึงจะใช้ภาษาต่างกัน แต่ก็สามารถเข้าใจกันได้” (พิณทิวา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 มีนาคม 2563)²³

นอกจากนี้ คนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนหลายคนกล่าวว่าเหตุการณ์ความไม่สงบแทบจะไม่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของพวกเขา ดังกรณีนายฮา ซึ่งมีเพื่อนคนไทยพุทธหลายคน กล่าวว่า “เหตุการณ์ความรุนแรงไม่ส่งผลกระทบเลยครับ” (ฮา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2563) เขายังคงคบหาสมาคมกับเพื่อนคนไทยพุทธตามปกติ เช่น “ส่วนใหญ่ก็ไปนั่งคุยกับเพื่อนที่เป็นเจ้าหน้าที่ ที่เขาทำงานที่ป้อมออส. ก็มีที่วัดและที่ทางไปจำปูน หรือบางทีเคยไปเที่ยวทะเลที่สะกอมกับเพื่อนไทยพุทธ แล้วก็ที่อื่น แล้วแต่จะไปครับ” (เพ็งอ้าง)

ขณะที่คนไทยพุทธบ้านสาเหาะบางคนกล่าวว่าเหตุการณ์ความไม่สงบไม่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตและปฏิบัติหน้าที่ของตน ดังกรณีนายสมจิต อาสารักษาดินแดน ที่กล่าวว่า “เหตุการณ์ไม่มีผลนะ ไม่มี ในหมู่บ้านเราจะรู้กันอะไรเป็นอะไร เราเป็น อส. ก็ไม่มี เรา รู้กันว่าจะอะไรเป็นแบบไหนแบบไหน แล้วยังบ้านเราไม่มีเหตุการณ์ด้วย ส่วนใหญ่จะเป็นด้านข้างนอก ตอนยิงที่ตลาด คนกลัวบ้าง แต่ก็ไม่ได้ทำให้พวกเราสองหมู่บ้านขัดกันนะ” (สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563)

ประการสำคัญ ตาติกา ซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลาม ไม่ได้มีความน่าหวาดกลัวเป็นภัยคุกคาม หรือนำวิกฤตกังวลเพิ่มขึ้น ตามที่มักจะถูกให้ภาพหรือชวนให้เข้าใจว่าเป็นสถานบ่มเพาะความคิดทางศาสนาอิสลามแบบสุดขั้วเช่นเดียวกับปอเนาะซึ่งหน่วยงานความมั่นคงระบุว่า เป็นสาเหตุหนึ่งของเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ คนไทยพุทธบ้านสาเหาะยังรู้สึกและคิดกับตาติกา มัสยิดนูรุลฮูดาเช่นเดิม พวกเขายังสัญจรไปมาผ่านหน้าตาติกาที่อยู่ในมัสยิดและยังคงรู้สึกและคิดกับนักเรียนตาติกาเหมือนเดิม

นอกจากนี้ ตาติกา มัสยิดนูรุลฮูดาไม่ได้ถูกเพ่งเล็งจากเจ้าหน้าที่รัฐมากนัก แม้จะมีทหารพรานและตำรวจมาตรวจตราเป็นครั้งคราวก็ตาม ดังคำกล่าวของครูตาติกา มัสยิดนูรุลฮูดาที่ว่า

“ตาติกาที่นี้ของเราไม่มีปัญหา เพราะเรามีทั้งชุดรักษาความปลอดภัยและอาสารักษาหมู่บ้าน ไม่ได้รู้สึกอะไรระหว่างกัน ไว้วางใจกัน เราอยู่กันอย่างปกติ หลังเกิดเหตุการณ์ก็มีทหารมาเกือบทุกอาทิตย์ แต่ก็

²³ นอกจากนี้ นางพิณทิวาเล่าว่าอีกกิจกรรมหนึ่งที่เปิดโอกาสให้เธอได้พบปะพูดคุยกับคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนคือกลุ่มอาชีพ โดยกลุ่มแปรรูปสัตว์น้ำหรือกลุ่มทำปลาแห้งที่เธอเป็นสมาชิกและมีหน้าที่หลักรับผิดชอบที่เกี่ยวกับการเงิน เพราะเรียนจบและเคยมีประสบการณ์ทำงานด้านการบัญชีโดยตรง ปัจจุบันมีสมาชิกประมาณ 50 คน มีทั้งคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนและคนไทยพุทธบ้านสาเหาะ มีการทำกิจกรรมที่บ้านนายประสิทธิ์ ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 เป็นการรับซื้อปลาน้ำจืดจากพรุลานควายและมาร่วมกันแปรรูปเป็นปลาแห้ง แล้วนำไปจำหน่ายหรือนำไปแสดงตามนิทรรศการหรืองานแสดงและจำหน่ายสินค้าในที่ต่างๆ จึงทำให้เจอกับคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนและมีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน อีกทั้งยังมีการเดินทางไปเที่ยวด้วยกันหลายครั้ง เช่น กรุงเทพฯ เชียงใหม่ ตลาดโรงเกลือ และที่อื่นๆ รวมถึงไปร่วมงานประเพณีของคนมลายูมุสลิมด้วย โดยเฉพาะงานแต่งงานซึ่งเธอชอบไปมากที่สุด ดังที่ว่า “ล่าสุดจะไปร่วมงานแต่งงานของเพื่อนชาวมุสลิมที่บ้านป่าบอน ที่ชอบที่สุดจะเป็นงานแต่งงานเพราะว่าได้ดู เจ้าบ่าวเจ้าสาว แล้วเราไม่ต้อง ไปช่วยเตรียมงานอะไรบ้างนอกจากไปร่วมรับประทานอาหารแสดงความยินดีและ เอาเงินให้ใส่ซอง” (พิณทิวา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 มีนาคม 2563)

ไม่ได้ต่อเนื่องกันสม่ำเสมอ ถ้าทหารมาเราก็จะให้เด็กเข้าแถวร้องเพลงชาติ นอกนั้นก็จะเป็นการพบปะและมาพูดคุยกับครู แต่ก็ไม่มีอะไรนะ” (สนทนากลุ่มตาดีกามัสยิดนุรุลฮูดา 14 กรกฎาคม 2563)

นอกจากนี้ ชาวบ้านสาเหาะและบ้านป่าบอนยังคงจัดงานประเพณีและเชิญคนต่างศาสนาเข้ามาร่วมตามปกติ ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของงานประเพณีที่ไม่มีพิธีทางศาสนา เช่น งานแต่งงาน ซึ่งมีการเชิญแขกต่างศาสนาเข้าร่วมมากที่สุด หรือในส่วนของงานประเพณีที่เกี่ยวข้องกับพิธีกรรมทางศาสนา ซึ่งมีการเชิญคนต่างศาสนาเข้าร่วมในบางกรณี

กล่าวในส่วนศาสนาอิสลาม พิธีกรรมทางศาสนาที่มีการเชิญคนต่างศาสนาเข้าร่วมได้แก่พิธี “มาโซ๊ะญาวี” หรือพิธีขลิบหนังหุ้มปลายอวัยวะเพศเด็กผู้ชาย ซึ่งแม้ปัจจุบันจะมีการไปขลิบที่คลินิกหรือโรงพยาบาลกันมากขึ้นด้วยเหตุผลด้านความปลอดภัย สะดวก และรวดเร็ว แต่ก็ยังมีการประกอบพิธีนี้กันอยู่ โดยจะมีการเชิญ “โต๊ะมุเต็ง” หรือหมอบ้านมาประกอบพิธีขลิบที่บ้าน ส่วนใหญ่มักจะเป็นช่วงเดือนเมษายนถึงเดือนพฤษภาคมเพราะเป็นช่วงโรงเรียนปิดภาคการศึกษา และบางครอบครัวจะจัดงานเลี้ยงและเชิญญาติสนิทมิตรสหายมาร่วมแสดงความยินดี ซึ่งแม้แขกที่เชิญส่วนใหญ่จะเป็นมุสลิมเนื่องจากเป็นพิธีทางศาสนา ทว่าบางครั้งก็เชิญคนไทยพุทธมาร่วมแสดงความยินดีด้วย โดยเฉพาะรายที่มีความสนิทสนมกัน ซึ่งเป็นธรรมเนียมที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาและไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบ

ส่วนพิธีศพซึ่งมีการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาหลายช่วง นับตั้งแต่การอาบน้ำศพ การละหมาดศพที่มัสยิด และการฝังศพที่กุโบร์หรือสุสาน จะไม่มีการเชิญแขกมาร่วมเหมือนพิธีขลิบ แต่จะกระจายข่าวออกไปในหมู่เครือญาติและคนรู้จัก ซึ่งนอกจากมุสลิมแล้ว บางกรณีก็รวมถึงคนต่างศาสนาด้วย โดยเฉพาะคนที่มีความใกล้ชิดสนิทสนมกัน ธรรมเนียมนี้เป็นที่ปฏิบัติสืบเนื่องมาและไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบเช่นกัน

นอกจากนี้ การฉลองวันสำคัญทางศาสนาอิสลามก็มีการเชิญคนต่างศาสนาเข้าร่วมด้วย ได้แก่ วัน “ฮารีรายอ” หรือวัน อีดิลฟิตรี ซึ่งเป็นวันเฉลิมฉลองการสิ้นสุดการถือศีลอดในเดือนรอมฎอน โดยในตอนเช้าจะมีการละหมาดที่มัสยิดนุรุลฮูดา หลังละหมาดจะมีการ “มะฮัฟ” หรือขอภัยซึ่งกันและกันในความผิดพลาดที่ผ่านมา จากนั้นก็จะมีการเดินทางไปเยี่ยมเยียนญาติพี่น้องและการรับประทานอาหารร่วมกัน ซึ่งในการรับประทานอาหารอาจจะมีการเชิญคนต่างศาสนาที่ใกล้ชิดมาร่วมด้วย โดยเฉพาะการรับประทานอาหาร “ตูปีะ” หรือขนมต้มใบกะพ้อ (ภาคใต้) หรือข้าวต้มลูกโยน (ภาคกลาง) และ “ดาแป” หรือข้าวหมาก ซึ่งเป็นอาหารหลักในการฉลองวัน “ฮารีรายอ”

กิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาอิสลามอีกกิจกรรมที่มีการเชิญคนต่างศาสนาเข้าร่วมคือการกวนอาซุรือ เป็นกิจกรรมที่จัดขึ้นเพื่อรำลึกถึงเหตุการณ์สำคัญทางประวัติศาสตร์ของศาสนาอิสลามในวันที่ 10 ของเดือนมุฮารอม (เดือนแรกของศาสนาอิสลาม) โดยจะมีการกวนขนมอาซุรือร่วมกันที่มัสยิดนุรุลฮูดา บางคนนำมะพร้าวมา บางคนนำข้าวสารมา บางคนซื้อหาส่วนผสมอื่นมาร่วม การกวนอาซุรือให้สุกใช้เวลาประมาณ 4-5 ชั่วโมง จากนั้นก็ตักใส่ถาด พักให้เย็น แล้วแบ่งไปรับประทานกัน โดยอาจมีการแบ่งปันให้คนต่างศาสนาที่สนิทกันด้วย

ทั้งนี้ การกวนอาชुरอไม่เพียงแต่ไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบ หากแต่ที่ผ่านมายังมีการจัดกิจกรรมนี้ในโรงเรียนวัดรังสิตาวาสเพื่อกระชับความสัมพันธ์ระหว่างผู้ปกครองด้วย ทั้งที่เป็นมุสลิมด้วยกันและที่ต่างศาสนา โดยโรงเรียนจะให้ผู้ปกครองร่วมกันกวนและรับประทานขนมอาชुरอร่วมกัน ซึ่งได้รับความร่วมมือจากผู้ปกครองทั้งมุสลิมและพุทธเป็นอย่างดี ดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ รวมถึงที่ผู้อำนวยการโรงเรียนกล่าวเพิ่มเติมว่า “ที่มีพิเศษบ้างก็โครงการปีที่แล้วเกี่ยวกับโครงการจริยธรรม เช่น กิจกรรมงานเมาลิด ฟังจัดปีที่แล้ว เมื่อก่อนไม่เคยมี แต่มีการจัดกิจกรรมอาชुरอค่ะ จะจัดควบคู่กันค่ะ เพราะงานเมาลิดจะตรงกับวันอาชुरอ เลยจัดพร้อมกันค่ะ จัดให้เด็กอิสลามรู้จักในศาสนา และก็ให้ผู้ปกครองคนไทยพุทธได้ร่วมด้วยค่ะ” (หาซันะ อองสารา, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563)

ในส่วนของศาสนาพุทธ พิธีกรรมที่มีการเชิญคนต่างศาสนาหรือว่ามุสลิมเข้าร่วมได้แก่ พิธีบวช โดยมักเชิญคนที่ใกล้ชิดสนิทสนมกัน เนื่องจากกระแสความตื่นตัวในศาสนาอิสลามได้ส่งผลให้มุสลิมมีความเคร่งครัดมากขึ้น ซึ่งรวมถึงการเข้าร่วมพิธีของศาสนาอื่นว่าพิธีใดสามารถเข้าร่วมได้หรือไม่ จะเข้าร่วมได้เพียงใด และการเข้าร่วมที่ถูกต้องหรือไม่ผิดหลักศาสนาเป็นอย่างไร จึงส่งผลให้มุสลิมมาร่วมพิธีบวชลดลงโดยปริยาย อย่างไรก็ตาม ปรากฏการณ์นี้เกิดขึ้นก่อนการปะทุของเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ และเหตุการณ์ความไม่สงบไม่ได้ส่งผลให้มุสลิมมาร่วมพิธีบวชลดลงอย่างมีนัยสำคัญ

เช่นเดียวกับพิธีศพ เหตุการณ์ความไม่สงบไม่ได้ส่งผลกระทบอย่างมีนัยสำคัญ อีกทั้งยังเป็นพิธีพุทธศาสนาที่ได้รับผลกระทบจากกระแสความตื่นตัวในศาสนาอิสลามน้อยกว่าเมื่อเปรียบเทียบกับพิธีบวช เนื่องจากเป็นพิธีที่มีความสำคัญ เพราะการไปร่วมงานศพไม่เพียงแต่จะเป็นการแสดงความเสียใจร่วมกับญาติในการสูญเสียคนที่รัก หากแต่ยังเป็นการไปให้กำลังใจญาติของผู้เสียชีวิตด้วย โดยมุสลิมไปร่วมงานศพทั้งที่บ้านและที่วัด บางรายที่สนิทกันมากถึงกับเดินขึ้นไปดูหน้าคนเสียชีวิตในโลงบนเมรุเป็นครั้งสุดท้ายก่อนทำพิธีฌาปนกิจ การสนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ด้านล่างเป็นตัวอย่างหนึ่งของการไปร่วมงานศพที่วัดและบ้านคนพุทธโดยคนมุสลิม ซึ่งปฏิบัติสืบเนื่องมาและแทบจะไม่ได้ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบ

“ผู้วิจัย: คนมุสลิมละ เวลาเราพุดถึงศาสนาพุทธ แวบแรกที่เราคิดถึงคืออะไรครับ

อสม.: ที่ดีที่สุดก็คือวัดก่อน

ผู้วิจัย: วัดไหน คัดถึงวัดเป็นอันดับแรก แล้วสำหรับเราวัดเป็นสิ่งที่ยุ่งไป เข้าไปได้ปะ

อสม.: ได้

อสม.: ได้

ผู้วิจัย: เข้าได้เนอะ อ้อ ไม่ได้เป็นแบบ เอ้ย เราต่างศาสนาเราเข้าไม่ได้หรือถูกห้ามไม่ให้เข้า

อสม.: ไม่มี

อสม.: แต่ก่อนเขาก็เข้าตลอด

ผู้วิจัย: แล้วหลังเหตุการณ์ละ

อสม.: เข้าประจำ

ผู้วิจัย: เข้าได้ แล้วสมมติเขามีงาน เช่น งานศพ งานบวช แล้วเพื่อนเราเชิญเข้าไปในวัดนี้ เราไปได้ปะ

อสม.: ไปได้ ไปงานศพ

ผู้วิจัย: ไปได้เนอะ แล้วเวลางานศพ เขาจัดที่นั่งเราก็นั่งนั่งๆ ยังงี้เหวอ

อสม.: บางทีไปแบบไม่ได้ร่วมพิธี

อสม.: ไปแสดงความเสียใจกับญาติ

อสม.: ไปแสดงความเสียใจที่บ้าน

ผู้วิจัย: ไปแสดงความเสียใจที่บ้าน อ้อ แล้วเคยเข้าไปเวลาเขาจัดงานศพในวัดปะ

อสม.: เข้า ตอนที่ลูกเสียชีวิตก่อน ก็เข้า

ผู้วิจัย: อ้อ ไป แล้วเขานั่งในเต็นท์ที่เขาจัดให้

อสม.: นั่งค่ะ

อสม.: กินน้ำกินอะไรนี่แหละ”

(สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

ส่วนการจัดประเพณีทางพุทธศาสนาที่คนมลายูมุสลิมมาร่วมชมคือการทำบุญสารทเดือนสิบ เนื่องจากหลังจากการถวายภัตตาหารพระและพิธีชิงเปรตซึ่งเป็นการแย่งขม อาหาร และเงินที่วางรวมกันบนแคร่หรือโต๊ะ จะมีการป็นเสาเพื่อไปนำขม อาหาร รวมถึงเงินที่นำขึ้นไปวางไว้บนยอดลงมา เสาเป็นเหล็กมีความสูงค่อนข้างมาก อีกทั้งยังมีการชโลมน้ำมันเสาให้มีความลื่น ยากแก่การป็น คนที่ป็นจะต้องฝึกฝนและมีความชำนาญ อีกทั้งยังใช้เวลานานพอสมควรจึงจะสามารถป็นขึ้นไปถึงบนยอดได้ โดยระหว่างการป็นเสาจะมีคนชมและให้กำลังใจเป็นจำนวนมาก นอกจากประกอบด้วยคนไทยพุทธที่มาทำบุญแล้ว ยังประกอบด้วยคนมลายูมุสลิมซึ่งส่วนใหญ่เป็นวัยรุ่น อย่างไรก็ตาม วันรุ่มมลายูมุสลิมเหล่านี้จะเพียงแต่ชมการป็นเสา แต่ไม่ได้ร่วมแย่งขมและเงินที่คนป็นเสาโยนลงมาจากบนยอด เพราะเหตุผลทางด้านศาสนา โดยประเพณีนี้จัดมาอย่างต่อเนื่องและไม่ได้รับผลกระทบจากเหตุการณ์ความไม่สงบ

ล่าสุดในปี พ.ศ. 2563 มีการจัดงานวันสารทเดือนสิบที่วัดรังสิตาวาสตามปกติ นอกจากคนไทยพุทธบ้านสามเกาะซึ่งมีทั้งคนที่อยู่ในพื้นที่และคนที่เดินทางกลับมาเยี่ยมญาติและทำบุญ ยังประกอบด้วยคนไทยพุทธจากพื้นที่อื่นใน อ.รามัน เนื่องจากวัดรังสิตาวาสเป็นหนึ่งในห้าวัดของ อ.รามัน ซึ่งแม้คนที่มาร่วมทำบุญที่วัดจะยังคงมีจำนวนมากอยู่แต่ก็ลดจำนวนลงเนื่องจากสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ นอกจากนี้ ในช่วงก่อนการป็นเสาเหล็กมีฝนตกลงมาอย่างหนักและยังคงตกอย่างต่อเนื่องในช่วงมีการป็นเสาเหล็ก ส่งผลให้มีคนชมและให้กำลังใจคนป็นเสาจำนวนไม่มาก โดยเฉพาะวัยรุ่นและเด็กมุสลิมซึ่งมีเพียงสามสี่คน กระนั้นสภาพการณ์ดังกล่าวนี้ไม่ได้เป็นผลมาจากหรือว่ามีความเกี่ยวข้องเชื่อมโยงกับเหตุการณ์ความไม่สงบ

ภาพ 38: ขบวนแห่หมรับวันสารทเดือนสิบ

ภาพ 39: การป้อนเสาหลักขลุ่ยน้ำมัน

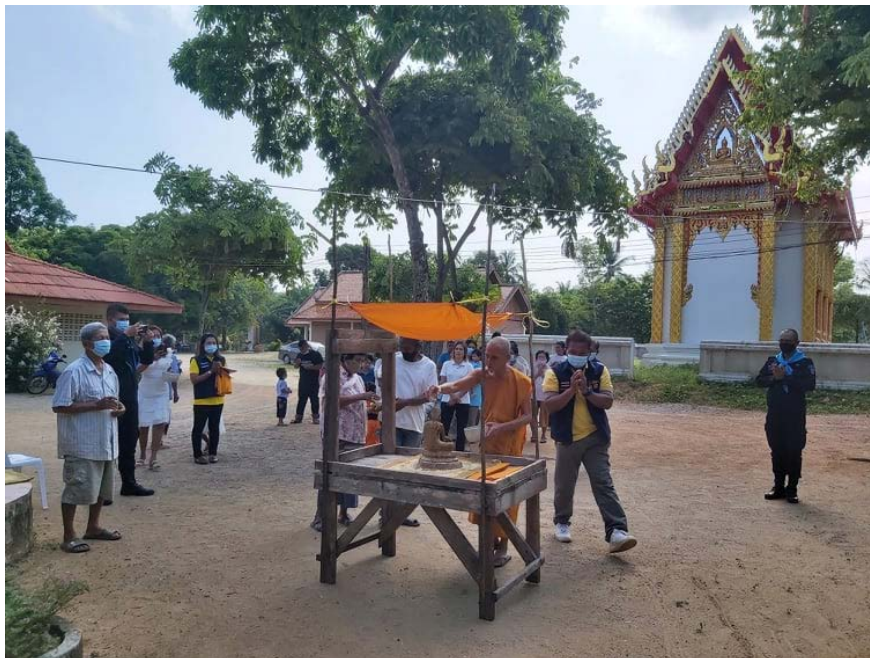
ภาพ 40: การทำบุญเลี้ยงพระวันสารทเดือนสิบ

นอกจากนี้ ประเพณีไทยพุทธที่สำคัญอีกประเพณีที่จัดในวัดรังสิตาวาสคือประเพณีวันสงกรานต์ ซึ่งจัดโดยผู้นำฝ่ายปกครองโดยความร่วมมือกับคณะกรรมการวัด กิจกรรมประกอบด้วยการทำบุญเลี้ยงพระ ต่อด้วยการสรงน้ำพระพุทธรูปประจำวัด จากนั้นเป็นการรดน้ำขอพรเจ้าอาวาส พร้อมกับการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ และหลังจากนั้นจะมีการแสดงดนตรีและการละเล่นต่างๆ รวมถึงการสาดน้ำประแป้ง ซึ่งในช่วงนี้ผู้เข้าร่วมนอกจากประกอบด้วยคนไทยพุทธ ยังประกอบด้วยเด็กและวัยรุ่นมลายูมุสลิม ซึ่งมาชมการแสดงดนตรีและการละเล่นต่างๆ แต่ไม่ได้ร่วมสาดน้ำประแป้งเหมือนในอดีตเพราะมีการปฏิบัติศาสนาที่เคร่งครัดขึ้น²⁴ โดยเหตุการณ์ความไม่สงบไม่ได้ส่งผลกระทบต่อการจัดประเพณีวันสงกรานต์ที่วัดและการมาเที่ยวชมงานของเด็กและวัยรุ่นมลายูมุสลิม

อย่างไรก็ดี การระบาดของโรคโควิด-19 ได้ส่งผลให้มีการยกเลิกการจัดงานวันสงกรานต์ที่วัดรังสิตาวาส โดยในปี พ.ศ. 2563 มีการยกเลิกการจัดงานโดยสิ้นเชิง ส่วนในปี พ.ศ. 2564 มีการจัดงานบางส่วน ได้แก่ การทำบุญเลี้ยงพระเช้า ต่อด้วยการสรงน้ำพระพุทธรูป การรดน้ำขอพรเจ้าอาวาส และการรดน้ำดำหัวผู้สูงอายุ ทว่าไม่มีการแสดงดนตรีหรือการละเล่น รวมถึงการสาดน้ำประแป้ง จึงไม่มีเด็กและวัยรุ่นมลายูมุสลิมมาร่วมงาน ทว่ามีทหารพรานจากกรมทหารพรานที่ 41 มาร่วมทำบุญและสรงน้ำพระด้วย ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่ง

²⁴ อย่างไรก็ดี มีวัยรุ่นมลายูมุสลิมบางคนร่วมเล่นสาดน้ำสงกรานต์รวมถึงรับประทานขนมในงานชิงเปรตด้วย แม้จำนวนไม่มาก ดังกรณีนายฮา คนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน ซึ่งกล่าวว่า “เวลาทางไทยพุทธมีงานสงกรานต์ก็ไปดูครับ ก็สนุกครับผม เล่นกับเขาด้วยนั่นแหละ พ่อแม่ไม่รู้ เพื่อนมุสลิมคนอื่นไปเล่นก็มีครับผม วันชิงเปรตก็ไปดูครับ ใช้ได้ครับผม ประเพณีของเขาเราไม่เคยเห็นจะได้รู้ว่าเป็นอย่างนี้ ขนมในงานชิงเปรตก็กินครับ ฮ่าฮ่าฮ่า” (ฮา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2563)

ของการปฏิบัติภารกิจ “มวลชนสัมพันธ์” นอกเหนือจากการปฏิบัติตามความเชื่อทางศาสนาและประเพณีของแต่ละคน

ภาพ 41: การสรงน้ำพระพุทธรูปประจำวัดเนื่องในวันสงกรานต์

ภาพ 42: การสรงน้ำเจ้าอาวาสวัดรังสิตาวาสเนื่องในวันสงกรานต์

ภาพ 43: การดื่มน้ำคนเฒ่าคนแก่เนื่องในวันสงกรานต์

นอกจากนี้ ในปี พ.ศ. 2563 มีการจัดกิจกรรมสำคัญอีกกิจกรรมในวัด คือ กิจกรรมวันขึ้นปีใหม่ โดยก่อนหน้านี้จัดบนถนนในหมู่ 5 บ้านเกาะ (ซึ่งเป็นหมู่บ้านคนไทยพุทธ ยกเว้นเพียงครอบครัวของคนมุสลิมนอกพื้นที่เพียงครอบครัวเดียว) ซึ่งเป็นความร่วมมือระหว่างผู้ใหญ่บ้านหมู่ 5 กับผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ทว่าในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. 2563 ผู้ใหญ่บ้านหมู่ 4 ได้แยกมาจัดงานขึ้นปีใหม่ที่วัดรังสิตาวาสต่างหาก เพราะต้องการอำนวยความสะดวกให้กับผู้ที่มาร่วมพิธีสวดมนต์ข้ามปีซึ่งส่วนใหญ่เป็นผู้สูงอายุ กิจกรรมเริ่มตั้งแต่ช่วงเย็นวันที่ 31 ธันวาคม 2562 เป็นการรับประทานอาหารช่วงเย็นก่อนพลบค่ำ ซึ่งเป็นอาหารที่คนในหมู่บ้านโดยเฉพาะกลุ่มกิจกรรมต่างๆ จัดทำมาเข้าร่วม จากนั้นช่วงค่ำมีกิจกรรมบนเวที เป็นการแสดงและการละเล่นสลับกับการจับรางวัลและการแลกของขวัญ นอกจากนี้ มีการสวดมนต์ในศาลาวัดสองช่วง คือ ช่วงประมาณ 20.00 น. กับช่วง 23.30 – 01.15 น. หรือที่เรียกว่า “การสวดมนต์ข้ามปี” ผู้มาร่วมงานส่วนใหญ่เป็นคนไทยพุทธบ้านเกาะ มีคนมลายูมุสลิมเข้าร่วมบ้าง ทั้งในส่วนของงานจับรางวัลและชมการแสดง รวมถึงในส่วนของงานทำอาหารมาร่วม ทั้งในนามกลุ่มและส่วนตัว ซึ่งเป็นอาหารที่ปรุงถูกหลักศาสนาอิสลามหรือเป็นอาหาร “ฮาลาล” สำหรับคนมลายูมุสลิม แต่คนไทยพุทธก็สามารถรับประทานได้ อย่างไรก็ตาม ในปี พ.ศ. 2564 ไม่มีการจัดกิจกรรมวันขึ้นปีใหม่ทั้งในหมู่ 5 บ้านเกาะและในวัดรังสิตาวาส เนื่องจากสถานการณ์การระบาดของโรคโควิด-19 ที่รุนแรงขึ้นและ ศบค. ประกาศให้งดการจัดกิจกรรมฉลองวันขึ้นปีใหม่ทั่วประเทศ

ภาพ 44: การแสดงบนเวทีวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. 2563 ในวัดรังสิตาวาส

ภาพ 45: การจับของขวัญเนื่องในวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. 2563 ในวัดรังสิตาวาส

ภาพ 46: การสวดมนต์ข้ามปีวันขึ้นปีใหม่ พ.ศ. 2563 ในวัดรังสิตาวาส

ทั้งนี้ คนไทยพุทธบ้านสาเหาะและคนมลายูมุสลิมป่าบอนมักกล่าวว่าสาเหตุที่เหตุการณ์ความไม่สงบไม่ส่งผลต่อการใช้ชีวิต ภูมิปัญญา และปฏิสัมพันธ์ระหว่างพวกเขา เป็นเพราะความใกล้ชิดผูกพันที่พวกเขามีกันมาแต่อดีต ขณะที่บางรายก็เป็นญาติพี่น้องกันเพราะมีการแต่งงานข้ามกันไปมา ก่อให้เกิดความรักและความผูกพัน สามารถช่วยเหลือพึ่งพากันได้ รวมถึงมีความไว้วางใจเชื่อใจระหว่างกัน ดังตัวอย่างในการสนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ที่ประกอบด้วยคนทั้งสองกลุ่มบ้านด้านล่าง

“ผู้วิจัย: เราสามารถประคองความสัมพันธ์กันไปได้ยังไงในท่ามกลางเหตุการณ์ความไม่สงบ

อสม.: ก็มันมีความรัก เรายังรักพี่น้องกันนะ

อสม.: เรามีปู่ย่าตายายร่วมกัน

อสม.: เรายังรักกันแบบเราไม่ได้แยกศาสนา เราช่วยเหลือกัน เรายังรักกันมาตั้งแต่ปู่ย่าตายาย

อสม.: เราไม่ได้เกลียด เรามีแต่ความรักให้กัน เรายังรักเขา เขาก็รักเรา อะไรแบบนี้

ผู้วิจัย: อ้อ ก็คือด้วยความที่อยู่ด้วยกันมาแต่อดีต

อสม.: ใช่

ผู้วิจัย: มีความผูกพัน พึ่งพา เป็นญาติบ้าง เป็นอะไรบ้าง

อสม.: ดีๆ ก็สามารรถติดต่อได้

อสม.: คือไปมาหาสู่กันได้ ยังกล้าไปอะไรยังงั้นอยู่

อสม.: มีอะไรก็สามารถเล่าสู่กันฟังได้โดยไม่มีความลับความอะไร พูดกันได้ เปิดใจเลย เหมือนอยู่ด้วยกัน

อสม.: ความรักนั้นแหละเนอะ เราคิดว่าเรารักเขา เขาก็ต้องรักเรา เราคิดยั้งๆ เราไม่ได้คิดเกลียดเขา เขาไม่เกลียดเราหรอก เราก็คิดได้แบบนี้ จริ่งใจให้กัน

ผู้วิจัย: ยกตัวอย่างได้ไหม

อสม.: อย่างเจอกันที่โรงเรียน แต่ถ้าเด็กไม่เรียนเขาก็อยู่ อ้อ คนนี้เป็นลูกคนนั้น คนนั้นหลานคนนี้ มีหลานแล้วนะ

อสม.: นี่รุ่นน้อง รุ่นลูก รุ่นหลาน เขาก็นับญาติมาแบบนี้ สืบทอดกันมา รู้จักครอบครัว อยู่ด้วยกันมา

อสม.: เราไม่ได้แบ่งแยกกันว่า เออมึงคนโน้นเป็นโน้น คนนี้เป็นนี้ เราไม่ได้แบ่งแยกกัน

ผู้วิจัย: อย่างเช่น

อสม.: หิวข้าวก็มาทานข้าวกันก่อน คนอิสลามก็มาทานบ้านคนไทย คนไทยก็ไปกินบ้านอิสลาม

อสม.: กินข้าวห่อด้วยกันบางที

อสม.: พ่อเป็นญาติกันละ เป็นลูกพี่ลูกน้องกับพ่อเขานี่

อสม.: ก็เราจะไปเกลียดเขาทำไม ใช่มั้ย เพราะญาติเราทั้งนั้น พ่อเขาไปได้กับทางโน้น นี่ก็ญาติเหมือนกัน”

(สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

ในทำนองเดียวกัน อาสารักษาดินแดน (อส.) หมู่ 4 ที่มีทั้งคนไทยพุทธและคนมลายุมุสลิมเห็นว่าสาเหตุที่คนในพื้นที่สามารถประคับประคองความสัมพันธ์ระหว่างกันไว้ได้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบเป็นเพราะความใกล้ชิดผูกพันเสมือนเป็นญาติพี่น้อง ซึ่งตกทอดจากอดีตมาจนถึงปัจจุบัน ดังการสนทนากลุ่มด้านล่าง

“ผู้วิจัย: คิดว่าเงื่อนไขหรือปัจจัยอะไรที่ทำให้คนในพื้นที่อยู่ร่วมกันได้

อสม.มลายุมุสลิม: ความผูกพันตั้งแต่มาอยู่ เราก็เห็นว่าชาวบ้านก็อยู่ร่วมกันด้วยความผูกพันกัน อิสลามไปกรีดยางให้ไทยพุทธ ไทยพุทธไปงานเข้าสู่ต้นของอิสลาม เขาไปมาหาสู่กันเหมือนญาติพี่น้องกัน ที่ผูกพันกันตั้งแต่สมัยปู่ย่า ในสมัยก่อนไทยพุทธ อิสลาม ปลุกข้าวदानาด้วยกัน

ผู้วิจัย: แล้วเราละ

อสม.มลายุมุสลิม: ก็สนิทนะ เคยไปกินข้าวที่บ้านนั้นด้วย คือ เวลามีนงานแล้วเขามาบอก เราไม่ปฏิเสธเราไปทำงาน

ผู้วิจัย: เคยมีงานไหนไหมที่เขาจัดแล้วเราอึดอัด ไม่อยากไป

อสม.มลายุมุสลิม: ไม่มี เพราะเรารู้จักกันมานาน เราคุ้นสยใจต่อกันว่าคนไหนนิสัยยังไง ผมคิดว่าความดีที่เราเคยไปงานเขา เขาก็จะไว้วางใจเรา คนไหนที่ดี คนไหนที่ไม่ดีเขาก็จะบอก

ผู้วิจัย: แล้วเหตุการณ์ความไม่สงบมันกระทบต่อความสัมพันธ์ของเรากับคนมลายุมุสลิมไหม

อส.ไทยพุทธ: ไม่มีครับ เพราะทุกคนเหมือนญาติกัน มีความเป็นห่วงกัน แล้วอีกอย่าง คิดว่าที่เราอยู่กันนี้ได้เพราะความเชื่อใจ เชื่อใจซึ่งกันและกัน เหตุการณ์ไม่เกี่ยวว่าทำให้ห่างกัน

ผู้วิจัย: แล้วที่ผ่านมาไปร่วมงานเขาอย่างไร

อส.ไทยพุทธ: เวลาที่เขาจัดน้ำชาทุกๆ วันศุกร์ ผู้ใหญ่ที่นี้ก็จะพาพรรคพวกไปกินน้ำชาและแลกเปลี่ยนความคิดเห็น แล้วเวลาคนนอกพื้นที่มาจะรู้เลย ว่าคนไหนคนนอกพื้นที่ พอเรารู้ว่าคนนอกพื้นที่เข้ามาในพื้นที่ มาเตะบอล มาร้านน้ำชา หรือมางานตาตึกา คนในหมู่บ้านก็จะรู้ทันทีว่าเป็นคนนอกพื้นที่

ผู้วิจัย: มีไหมคนที่เห็นต่าง

อส.ไทยพุทธ: มันก็มีบ้างในเชิงความคิด เขาก็มีความคิดอีกด้านของเขา เขาก็ถูกปลูกฝังด้านประวัติศาสตร์ปัตตานีที่คนเก่าๆ เล่ากันมา

ผู้วิจัย: แล้วเราไปคุยกับเขาไหม

อส.ไทยพุทธ: ไม่ๆ คือเขามีชุดความคิดของเขาแล้ว เราก็เข้าไปปรับไม่ได้ละนะ ทำอะไรไม่ได้ พอเรารู้ว่าเราเป็น อส. เขาก็ห่างๆ”

(สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563)

เช่นเดียวกับนายฮา คนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน กล่าวว่าสาเหตุที่คนสาเหาะและคนป่าบอนสามารถรักษาความสัมพันธ์ไว้ได้ท่ามกลางเหตุการณ์ความไม่สงบเป็นเพราะความเข้าใจกันซึ่งสืบทอดมาตั้งแต่สมัยบรรพบุรุษ ดังที่ว่า

“คิดว่าคนสาเหาะกับคนป่าบอนยังอยู่ด้วยกันเพราะเข้าใจกันครับ ความเข้าใจรุ่นปู่ย่าตายาย บางทีคนไทยพุทธซื้อข้าวเหนียวให้มาทำตุ๋นบ้างเวลารายอ บางคนบอกว่าคนไทยพุทธกับคนอิสลามทำไม่เหมือนกันนะ แต่ว่าตอนนี้มันห่างไปเรื่อยๆ ต้องทำยังไงให้เด็กเจอกันมากขึ้น ตอนนี้เด็กป็นจักรยานสาเหาะป่าบอนเหมือนกับรุ่นเราไม่มีแล้ว” (ฮา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2563)

นอกจากความสัมพันธ์ในเชิงเครือญาติและสังคมแล้ว คนไทยพุทธบ้านสาเหาะและคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนเห็นว่าอีกสาเหตุที่ช่วยให้พวกเขาสามารถรักษาความสัมพันธ์ระหว่างกันไว้ได้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบคือการช่วยเหลือพึ่งพากันในทางเศรษฐกิจ ดังกรณีคอตีบมีสยิดนุรุลฮูดา เดิมเขาเคยรับกรีดยางพาราให้กับคนไทยพุทธบ้านสาเหาะ และได้รับการความสัมพันธ์กันเรื่อยมา จนปัจจุบันแม้เขาไม่ได้รับกรีดยางพาราให้แล้วเพราะว่าไปประกอบอาชีพค้าขายแทน แต่เขายังนำวัวไปเลี้ยงในที่ดินของคนไทยพุทธบ้านสาเหาะคนดังกล่าวที่จัดสรรที่ดินไว้ให้เขาสำหรับเลี้ยงวัว ซึ่งเขาเห็นว่าการช่วยเหลือพึ่งพากันทางเศรษฐกิจเช่นนี้ช่วยให้คนไทยพุทธบ้านสาเหาะและคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน “ไม่แตกแยกกัน” ดังที่ว่า

“ตอนนี้เอาวัวไปเลี้ยงในสวนยางแถวสาเหาะเพราะว่าบ้านเราไม่มีที่เลี้ยง คือเจ้าของสวนคนสาเหาะเขาให้ที่เข้าไปเลี้ยง เขาไม่ได้ปลูกยางตอนนี้ เขาให้เนื้อที่ 7 ไร่ ที่เลี้ยงวัว เขาเป็นเจ้าแกล่ตัดยาง เมื่อก่อนเราตัดยางให้เขา แต่ว่าเดี๋ยวนี้ไม่ได้ตัดแล้ว เพราะว่าเราขายของไม่ทัน

คนป่าบอนไปกรีดยางให้คนสาเหมาหลายคน เพราะว่าบ้านเราไม่มีที่ คนอิสลามเขาซื้อเกี๊ยงทำสวน เขาชอบเลี้ยงวัว เขาไม่ชอบค้อยเท่าไร ทำสวนยาง ก็เลยไม่แตกแยกกัน สาเหมากับป่าบอน” (คอเต็บมัศยิดนุรุลฮูดา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564)

ทั้งนี้ การช่วยเหลือพึ่งพากันทางเศรษฐกิจในลักษณะดังกล่าวมักอาศัย “เถ้าแก่ขี้ยาง” หรือผู้รับซื้อขี้ยางเป็นคนกลางในการจัดการ ตั้งแต่ในขั้นตอนของการหาผู้รับจ้างกรีดยางไปจนกระทั่งการรับซื้อขี้ยางและการแบ่งรายได้ระหว่างเจ้าของสวนยางกับผู้รับจ้างกรีดยาง เนื่องจากว่าผู้รับซื้อขี้ยางจะทราบค่าผู้รับจ้างกรีดยางแต่ละคนมีนิสัยอย่างไร ขยัน ซื่อสัตย์ รับผิดชอบ หรือไม่ ขณะที่เจ้าของสวนยางก็เชื่อมั่นและไว้วางใจในดุลพินิจของผู้รับซื้อขี้ยาง จึงมักจะมอบหมายให้ผู้รับซื้อขี้ยางเป็นผู้ติดต่อหรือหาผู้รับจ้างกรีดยางให้ และหลังจากตกลงกันได้ ผู้รับซื้อขี้ยางจะเป็นผู้แบ่งรายได้จากการขายขี้ยาง หรืออีกนัยหนึ่งคือเป็นผู้จ่ายเงินค่าขี้ยางให้กับเจ้าของสวนยางและคนรับจ้างกรีดยาง ซึ่งส่วนใหญ่จะได้ในสัดส่วนเท่ากัน ในบางกรณีเจ้าของสวนยางและผู้รับจ้างกรีดยางไม่เคยพบปะกันเลยเพราะความที่ผู้รับซื้อขี้ยางเป็นผู้ประสานและดำเนินการให้ตั้งแต่ต้นจนจบ ดังคำเล่าของหนึ่ง ผู้รับซื้อขี้ยางรายใหญ่ที่สุดในหมู่ 4 รวมถึงใน ต.ท่าธง ซึ่งเป็นคนกลางในการจัดการการตัดยาง “คนละครึ่ง” ระหว่างเจ้าของสวนคนไทยพุทธบ้านสาเหมากับคนรับจ้างกรีดยางมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน ดังนี้

“หนูเป็นคนหาคนตัดยางให้เจ้าของมาตั้งแต่รับซื้อขี้ยางค่ะ คือ เหมือนกับว่าเจ้าของสวนคนพุทธเขาจะเอาคนอิสลามไปตัด เขาจะรู้ว่าเรารู้จักคนนี้ เขาอยากได้คนขยัน อยากได้คนซื่อสัตย์ คือ เราเป็นคนคัดกรองอีกทีหนึ่ง หนูก็ไม่รู้เหมือนกันว่าเป็นเพราะคนพุทธเขาไม่ตัดกัน หรือว่าเขาคิดว่าคนอิสลามตัดดีกว่า แต่ส่วนมากเขาก็จะดูมาแล้วจากทางโน้นแหละ แต่ส่วนมากที่เขามาที่นี้เขาเจาะจงว่าเขาจะให้คนอิสลามเป็นคนตัด ไม่ใช่คนอิสลามที่นี้ก็ได้ แต่ว่าให้เป็นคนรู้จักกัน หนูเป็นคนคัดกรองให้ ตอนนี้อยู่ที่ดูให้คร่าวๆ ก็ประมาณ 10 เจ้า เจ้าของเป็นคนพุทธบ้านสาเหมาหมด มีป่าเหียงมี ฟักทอง ฟักหนึ่ง คนตัดนี้ส่วนใหญ่เป็นคนป่าบอน ของป่าเหียงมี กะแวนะเป็นคนตัด แต่คนอิสลามที่อื่นก็มี แถวๆ นี้

หนูดูแลให้หมดเลย หาคนตัดให้เจ้าของสวน รับซื้อขี้ยาง แล้วก็จ่ายเงินให้เจ้าของกับคนตัด ส่วนใหญ่จะแบ่งกันคนละครึ่ง มารับเงินไม่ตรงกัน บางทีเจ้าของกับคนตัดไม่เคยเจอหน้ากันเลย เพราะว่าหนูจัดการให้หมด

ที่ผ่านมาก็มีตลาดบ้างเหมือนกัน อย่างบางที่เจ้าของสวนเขาจะเอาตั้งค์ แต่คนตัดเขาไปทำนา หรือบางที่ฝนตก หรือเขาไม่สบาย แต่บางที่เจ้าของสวนเขาไม่ค่อยเข้าใจ พอถึงหนึ่งอาทิตย์เขาก็อยากได้ พอถึงอาทิตย์ก็ถามว่าทำไมยังไม่ได้ พอเราบอกเหตุผลว่าฝนตกนะ เขาก็ว่าแล้วนี้สามวันที่แล้วก็ไม่ตก หนูก็ว่าให้เขาออกเลย เตียวหนูหาคนอื่นให้ แต่ว่าหนูไม่หาให้แล้วแหละ เตียวไม่ถูกใจอีก แต่ก็น้อยนะที่เป็นอย่างนี้ ตั้งแต่ทำมาก็มีแค่คนสองคนเองค่ะ” (หนึ่ง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 4 มกราคม 2564)²⁵

²⁵ ทั้งนี้ ความสัมพันธ์เชิงเครือญาติและเศรษฐกิจที่มีส่วนช่วยประคับประคองความสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบปรากฏในพื้นที่อื่นด้วย เช่น รัตติยาศึกษาปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมลายูมุสลิมกับชาวไทยพุทธใน 4 หมู่บ้านที่เปลี่ยนแปลงไปภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบ พบว่าการเสริมสร้างปฏิสัมพันธ์อันดีระหว่างพุทธกับมุสลิมเกิดขึ้นในหลายรูปแบบ เช่น เป็นเครือญาติ

เพราะเหตุนี้ ทั้งด้วยความที่เหตุการณ์ความไม่สงบครั้งสำคัญเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวและไม่มีการเคลื่อนไหวในพื้นที่ ขณะที่คนไทยพุทธบ้านสาเมาไม่ได้รู้สึกต่ออัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลาม เช่น มัสยิด ดาดีกา เปลี่ยนไปในลักษณะที่เป็นสิ่งเร้นลับหรือเป็นภัยคุกคาม หรือเห็นการปฏิบัติศาสนาของคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนเป็นสิ่งผิดแปลก เพราะความที่มีความใกล้ชิดผูกพันกันมาแต่อดีตทั้งในเชิงเครือญาติและมิตรสหาย ประกอบกับความต้องการช่วยเหลือพึ่งพากันในทางเศรษฐกิจ ก็เป็นเหตุให้พวกเขาสามารถระงับความสับสนระหว่างกันไว้ได้ท่ามกลางเหตุการณ์ความไม่สงบที่เกิดขึ้นโดยรอบ

สรุปท้ายบท

บทนี้กล่าวถึงอัตลักษณ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษาภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ โดยพบว่าบ้านสาเมาและบ้านป่าบอนไม่ได้เป็นพื้นที่ที่เหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นบ่อยหรือมีความเคลื่อนไหวของผู้ก่อเหตุเข้มข้น มีเหตุการณ์ความไม่สงบครั้งสำคัญเกิดขึ้นเพียงครั้งเดียวคือการยิงในตลาดนัดประจำหมู่บ้านในปี พ.ศ. 2554 ที่ส่งผลให้มีผู้เสียชีวิต 1 คน เป็นคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน พิการ 1 คน และบาดเจ็บ 1 คน เป็นคนไทยพุทธบ้านสาเมาทั้งคู่ และหลังเกิดเหตุไม่นาน คนในพื้นที่ก็กลับมาใช้ชีวิตตามปกติ และไม่มีเหตุการณ์ในลักษณะเดียวกันนี้เกิดขึ้นอีกจวบจนปัจจุบัน

อย่างไรก็ดี บ้านสาเมาและบ้านป่าบอนมีปฏิบัติการด้านความมั่นคงครบถ้วนเหมือนเช่นพื้นที่อื่นทั้งในส่วนของพลเรือนและในส่วนของเจ้าหน้าที่ โดยส่วนของพลเรือน มีชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) ปฏิบัติหน้าที่มาอย่างต่อเนื่องตั้งแต่หลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ไม่นาน ภารกิจหลักคือการเข้าเวรที่ป้อมยามบริเวณสามแยกหน้าวัดและโรงเรียนวัดรังสิตาวาส ที่ผ่านมายังไม่เคยประสบอันตรายขณะปฏิบัติหน้าที่ ไม่ว่าจะเป็นการถูกข่มขู่ การปะทะ การถูกปล้นปืน หรือการข่มขู่คุกคาม และไม่มีชรบ. คนใดลาออกเพราะความหวาดกลัวในอันตรายจากการปฏิบัติหน้าที่ นอกจากนี้ พวกเขาเห็นว่าการปฏิบัติหน้าที่ของตนสามารถช่วยคลี่คลายปัญหาความไม่สงบในพื้นที่ได้ เพราะพวกเขารู้ว่าปัญหาคืออะไรและสามารถเข้าถึงคนที่เกี่ยวข้องได้ เนื่องจากรู้จักกัน

นอกจากนี้ หมู่ 4 ยังมีหน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงฝ่ายพลเรือนอีกหน่วย คือราษฎรอาสารักษาหมู่บ้าน (อรบ.) เนื่องจากหมู่ 4 ประกอบด้วยบ้านสาเมาซึ่งมีประชากรเป็นคนไทยพุทธ จึงอยู่ในเกณฑ์ที่จะตั้งอรบ. ขึ้นมาเสริม ชรบ. โดยหลายคนเป็นทั้ง ชรบ. และ อรบ. เพราะพวกเขาเห็นว่าครอบครัวและหมู่บ้านกำลัง

เป็นเกลอ เป็นนายจ้างกับลูกจ้าง เป็นหัวหน้ากับลูกน้อง เป็นครูกับศิษย์ (รัตติยา 2551: 343) พร้อมกับสรุปว่า “เหตุการณ์ความรุนแรงที่กำลังดำเนินอยู่ไม่ใช่เป็นเรื่องของความแตกต่างศาสนา และไม่ใช่เรื่องของมุสลิมเกลียดชังชาวพุทธแต่อย่างใด” (เพ็งอ้ง: 388) เช่นเดียวกับศรยุทธที่ศึกษาว่ากระแสความตื่นตัวในศาสนาอิสลามส่งผลต่อชาวมลายูมุสลิมในหมู่บ้านชาวประมงแห่งหนึ่งอย่างไร และสภาพดังกล่าวส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์กับคนต่างศาสนาโดยเฉพาะชาวไทยพุทธภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบอย่างไร โดยเขาพบว่ามุสลิมที่เป็น “สายใหม่” และ “สายเก่า” ในหมู่บ้านไม่ได้มีปฏิสัมพันธ์กันบนพื้นฐานของศาสนาเท่านั้น หากแต่ยังมีความเป็นเครือญาติและผลประโยชน์ทางเศรษฐกิจร่วมด้วย โดยมุสลิม “สายใหม่” ที่เป็นนายทุนเงินกู้มักไม่แสดงอาการรังเกียจการบนบานศาลกล่าวหรือความเชื่อในสิ่งเร้นลับของชาวประมง “สายเก่า” ที่ต้องเช่าอุปกรณ์หรือกู้เงิน ขณะที่ชาวประมง “สายเก่า” ก็อาจจะเว้นระยะจากพฤติกรรมที่ดูไม่เคร่งครัดในบางช่วงเวลาเพื่อขอกู้เงินและผัดผ่อนหนี้ ชีวิตทางสังคมและวัฒนธรรมของมุสลิมในหมู่บ้านแห่งนี้จึงไม่มีใครเป็น “สายใหม่” หรือ “สายเก่า” อย่างเต็มตัวตลอดเวลา (ศรยุทธ 2559: 161)

ประสบภัยอันตรายจากเหตุการณ์ความไม่สงบ ไม่สามารถพึ่งพาแต่เจ้าหน้าที่รัฐเพียงอย่างเดียวได้ จำเป็นที่ประชาชนจะต้องปกป้องดูแลตัวเองเองด้วย ภารกิจหลักของ อรบ. คือ คือการเข้าเวรที่ป้อมบริเวณท้ายบ้านป่าบอนติดกับพรุลานควาย ที่ผ่านมาพวกเขาไม่เคยประสบเหตุหรืออันตราย ไม่ว่าจะเป็นการปะทะ การปล้นปืน หรือการข่มขู่คุกคาม นอกจากนี้ ด้วยความที่ปฏิบัติหน้าที่ป้องกันตัวเองมาเป็นเวลานาน โดยเฉพาะคนที่เป็นครบ ด้วย ก็ส่งผลให้การเป็น อรบ. “ซึมเข้าไปในเส้นเลือด” หรือว่าเป็นส่วนหนึ่งในชีวิตประจำวันของพวกเขา

ส่วนหน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคงฝ่ายเจ้าหน้าที่ประกอบด้วยอาสาสมัครชาตินแดน (อส.) ที่สังกัดชุดคุ้มครองตำบล (ชคต.) ซึ่งอยู่ภายใต้การกำกับดูแลของทหารพราน แยกออกมาจาก อส. ที่อยู่ภายใต้การกำกับดูแลของกรมการปกครองที่อำเภอ เนื่องจากฝ่ายความมั่นคงมีนโยบายที่จะถอนทหารออกจากพื้นที่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยให้ ชคต. ที่เข้มแข็งเป็นหน่วยงานที่ปฏิบัติหน้าที่นี้แทน และมีแผนที่จะถอนออกจาก ต.ท่าธง ในปี พ.ศ. 2565 ทั้งนี้ ภารกิจของ อส. ภายใต้ ชคต.ท่าธง ส่วนใหญ่เป็นการคุ้มครองเป้าหมายอ่อนแอ เช่น ครู พระ รวมถึงการตั้งด่าน ซึ่งเดิมเป็นภารกิจของทหาร โดยนอกจากประจำการที่ฐานปฏิบัติการเป็นหลักแล้ว อส. จำนวนหนึ่งประจำการอยู่ที่วัดรังสิตาวาส โดยใช้อาคารใกล้กุฏิเจ้าอาวาสเป็นที่ทำการชั่วคราว ที่ผ่านมาพวกเขายังไม่เคยประสบเหตุการณ์หรืออันตรายจากการปฏิบัติหน้าที่ ไม่เคยถูกข่มขู่คุกคาม และไม่มี ความกังวลหรือหนักใจในภารกิจที่ได้รับมอบหมาย และคิดว่ามีความพร้อมที่จะปฏิบัติหน้าที่แทนทหารหากว่าได้รับการถ่ายโอนภารกิจตามแผนที่วางไว้

ในส่วนของทหาร ในปี พ.ศ. 2548 ได้มีการเข้ามาตั้งฐานปฏิบัติการในวัดรังสิตาวาสอยู่ระยะหนึ่ง จากนั้นก็ว่างวันและกลับมาตั้งฐานปฏิบัติการในวัดอีกครั้งในช่วงปี พ.ศ. 2551-2553 ก่อนจะถอนกำลังออกไป ทหารเหล่านี้เป็นทหารปกติหรือ “ทหารเขียว” โดยในระหว่างปฏิบัติหน้าที่ไม่เคยเกิดเหตุการณ์ปะทะ มีแต่เพียงการลักลอบยิงเข้ามาใส่ทหารในฐานปฏิบัติการในวัดเพียงหนึ่งครั้ง ขณะที่ปัจจุบันทหารพรานจากกรมทหารพรานที่ 41 เป็นหน่วยทหารหลักที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ โดยปฏิบัติการกิจร่วมกับอาสาสมัครชาตินแดน (อส.) ภายใต้ชุดคุ้มครองตำบลท่าธง พร้อมกับปฏิบัติการ “มวลชนสัมพันธ์” ในลักษณะต่างๆ ส่วนตำรวจไม่มีบทบาทด้านปฏิบัติการความมั่นคงมากนัก แม้ว่าจะมีการย้ายสถานีตำรวจภูธรท่าธงจากหมู่ 2 มาตั้งที่บ้านสาเมาะในปี พ.ศ. 2559 เพราะความที่ที่เก่าประสบปัญหาน้ำท่วมซ้ำซาก โดยที่ผ่านมาตำรวจปฏิบัติหน้าที่ด้านความมั่นคงร่วมกับทหารเป็นหลัก อีกทั้งยังมีปฏิบัติการ “มวลชนสัมพันธ์” เหมือนเช่นทหาร

ทั้งนี้ เหตุการณ์ความไม่สงบส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตของคนในพื้นที่ระดับหนึ่ง โดยเฉพาะในช่วงหลังเกิดเหตุยิงในตลาดนัดใหม่ๆ ซึ่งผู้คนจะมีความระมัดระวังในการใช้ชีวิตกันมากขึ้น ทว่าหลังจากนั้นไม่นานพวกเขาก็กลับมาใช้ชีวิตกันตามปกติ ขณะที่คนในพื้นที่หลายคนกล่าวว่าเหตุการณ์ความไม่สงบแทบจะไม่ส่งผลกระทบต่อการใช้ชีวิตหรือว่าการปฏิบัติหน้าที่ของพวกเขา นอกจากนี้ มัสยิดและดาตีกาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลามไม่ได้มีความน่าวิตกกังวลหรือเป็นภัยคุกคามเพิ่มขึ้นในสายตาของคนไทยพุทธบ้านสาเมาะ และสถานที่ทั้งสองก็ไม่ได้ถูกเพ่งเล็งจากเจ้าหน้าที่มากนัก แม้จะมีทหารและตำรวจมาตรวจเยี่ยมดาตีกาเป็นครั้งคราวก็ตาม

นอกจากนี้ พวกเขายังคงจัดงานประเพณีและเชิญคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์มาเข้าร่วมตามปกติ มีการจัดงานกิจกรรมทางสังคม เช่น วันขึ้นปีใหม่ ร่วมกัน และการจัดงานประเพณี เช่น สงกรานต์ ก็ยังมีเด็กวัยรุ่นมลายูมุสลิมมาเที่ยวชม ซึ่งแม้จะลดจำนวนลงแต่ก็เป็นด้วยเหตุผลอื่นมากกว่าเหตุการณ์ความไม่สงบ พวกเขาถือว่าสาเหตุที่เหตุการณ์ความไม่สงบไม่ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาเป็นเพราะความใกล้ชิดผูกพันที่พวกเขามีกันมาแต่อดีต ขณะที่บางรายก็เป็นญาติพี่น้องกันเพราะมีการแต่งงานข้ามกันไปมา ก่อให้เกิดความผูกพันรวมถึงมีความไว้วางใจระหว่างกัน ขณะที่การช่วยเหลือพึ่งพากันทางเศรษฐกิจก็เป็นอีกปัจจัยสำคัญที่ช่วยประคับประคองความสัมพันธ์ระหว่างพวกเขาภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบ ซึ่งเป็นสถานการณ์ที่ไม่มีในพื้นที่อื่นที่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนา รวมถึงที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านทางสื่อประเภทต่างๆ ดังจะได้กล่าวถึงในบทต่อไป

บทที่ 5 อัตลักษณ์และเหตุการณ์ความไม่สงบในสื่อและพื้นที่อื่น

บทนี้กล่าวถึงอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านสื่อ และข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบ เนื้อหาประกอบด้วยสองส่วน ส่วนที่หนึ่งชี้ให้เห็นว่าบุคคลที่เกี่ยวข้องในเหตุการณ์ความไม่สงบ ซึ่งได้แก่ เจ้าหน้าที่และผู้ก่อเหตุ ได้รับการถ่ายทอดหรือถูกให้ความหมายในสื่อมวลชนทั้งที่เป็นสื่อทั่วไปและสื่อทางสังคม และในสื่อวัฒนธรรม คือ ภาพยนตร์ เพลง รวมถึงบทกวี อย่างไรก็ตาม ส่วนที่สองชี้ให้เห็นข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนา ทั้งในส่วนของศาสนาอิสลาม ได้แก่ ฮิญาบ และมัสยิด และในส่วนของศาสนาพุทธ คือ พุทธมณฑล ที่เกิดขึ้นพื้นที่ต่างๆ ของประเทศ ซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ พร้อมกับชี้ให้เห็นว่าคนในพื้นที่รับรู้และคิดเห็นในประเด็นเหล่านี้อย่างไรและเพราะเหตุใด ดังแสดงให้เห็นเป็นลำดับ

1. อัตลักษณ์ของผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบในสื่อและสื่อวัฒนธรรม

เหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนใต้เกี่ยวข้องกับหลายฝ่าย ทั้งในส่วนผู้ก่อเหตุ เจ้าหน้าที่ผู้เสียชีวิต ผู้บาดเจ็บ รวมไปถึงญาติมิตร อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่พลวัตของเหตุการณ์ขึ้นกับผู้ก่อเหตุและเจ้าหน้าที่เป็นหลัก อีกทั้งยังมีการสร้างอัตลักษณ์ของบุคคลสองกลุ่มนี้ขึ้นมาขับเคลื่อนอย่างเข้มข้นแหลมคมในสื่อและสื่อวัฒนธรรม การแสดงอัตลักษณ์ของผู้เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบในสื่อและสื่อวัฒนธรรมจึงกระทำผ่านบุคคลสองกลุ่มนี้สำคัญ

1.1 ผู้ก่อเหตุ

การสร้างอัตลักษณ์ของผู้ก่อเหตุขึ้นกับประเภทและฝึกฝายของสื่อ สื่อกระแสหลักมักเรียกผู้ก่อเหตุว่า “โจรใต้” ในพาดหัวข่าวเพื่อปลุกเร้าอารมณ์และชวนให้ติดตาม โดยเฉพาะกรณีที่เป็นเหตุการณ์สะเทือนขวัญ เช่น การสังหารพระ ดังกรณีการกราบยิงพระในวัดรัตนานุกาฬ อ.สุไหงปาดี จ.นราธิวาส จนมรณภาพ 2 รูป เมื่อวันที่ 18 มกราคม 2562 หนังสือพิมพ์แต่ละฉบับเรียกผู้ก่อเหตุว่า “โจรใต้” ในการพาดหัวข่าวเหมือนกัน เช่น “โจรใต้ควงปืนยิงถล่มวัดดังนราฯ เจ้าอาวาส-พระ มรณภาพ 2 รูป” (ผู้จัดการ, 18 มกราคม 2562) “โจรใต้ยิงถล่มวัดดังนราฯ เจ้าอาวาส-พระมรณภาพ 2 ศพ” (เดลินิวส์, 18 มกราคม 2562) และ “ฆ่าพระ 2 ศพ สะเทือนชาวพุทธ โจรใต้ทมิฬ กว่า 10 คนแต่งชุดดำบุกวัด” (ไทยรัฐ, 19 มกราคม 2562) เป็นต้น นอกจากนี้เนื้อหาข่าวจะขยายความและประณามผู้ก่อเหตุอย่างรุนแรง ดังกรณีการสังหารพระและเผากุฏิในวัดพรหมประสิทธิ์ อ.ปะนาเระ จ.ปัตตานี เมื่อวันที่ 16 ตุลาคม 2548 เนื้อข่าวมีคำให้สัมภาษณ์ของเจ้าอาวาสวัดพรหมประสิทธิ์ว่า “สมัยก่อนมีเพียงแค่วัดธรรมดา ไม่เคยโหดเหี้ยมเป็นโจรถ่อยแบบนี้ ถ้าเห็นศพของพ่อหลวงแก้ว (พระแก้ว) จะสลดใจกว่านี้ ลักษณะถูกสังหารอย่างทารุณมาก” (ผู้จัดการ, 17 ตุลาคม 2548)

ในทำนองเดียวกัน ผู้สังหารผู้นำศาสนาอิสลามก็ถูกเรียกว่า “โจรใต้” ที่โหดเหี้ยมอำมหิตในการพาดหัวข่าวเช่นกัน ดังกรณีการยิงนายยะโก๊บ หะยัมณี อิหม่ามประจำมัสยิดกลางปัตตานีเสียชีวิตกลางตลาด เมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2556 หนังสือพิมพ์พาดหัวข่าวว่า “โจรใต้อำมหิต” (ไทยรัฐ, 6 สิงหาคม 2556) พร้อมกับในเนื้อหาข่าวมีการนำคำให้สัมภาษณ์ของโฆษกกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายในราชอาณาจักร (กอ.รมน.) ระบุว่าผู้ก่อเหตุเป็น “นักฆ่าไร้อุดมการณ์” เนื่องจากใช้ความรุนแรงกับผู้นำศาสนาซึ่งเป็นนักสันติวิธีและมีบทบาทสำคัญในภาคประชาสังคม (ไทยรัฐ, 6 สิงหาคม 2556)²⁶

ส่วนสื่อทางสังคม (Social Media) เรียกผู้ก่อเหตุผันแปรตามฝักฝ่าย หากเป็นฝ่ายที่สนับสนุนรัฐมักจะเรียกผู้ก่อเหตุว่า “โจรใต้” เหมือนเช่นสื่อกระแสหลัก ดังตัวอย่างด้านล่าง

²⁶ ทั้งนี้ จากรายงานข่าวของสื่อกระแสหลักเกี่ยวกับเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะที่เกิดขึ้นกับผู้นำศาสนาและศาสนสถานในช่วงปี พ.ศ. 2547-2562 พบว่ามีพระสงฆ์ฆราวาสทั้งหมด 21 รูป บาดเจ็บ 27 รูป ขณะที่ผู้นำศาสนาอิสลามเสียชีวิตทั้งหมด 9 คน ส่วนเหตุการณ์ความรุนแรงต่อศาสนสถาน เช่น การวางระเบิดหรือกราดยิงในวัดและมัสยิด ในช่วง พ.ศ. 2547-2551 มีรวมกันมากกว่า 10 ครั้ง

หน้าข่าวเหตุการณ์สามจังหวัดชายแดนภาคใต้ 23 Mar at 10:57 • 🌐

กรณีขบวนการ BRN ร่วมลงนาม Geneva Call คำแถลงฝ่ายเดียว ว่าด้วยการปกป้องเด็กจากผลกระทบของการขัดกันทางอาวุธ ก้าวอย่างสำคัญทางสันติภาพในนครบอร์น ๖๐ ปี BRN เพื่อยกระดับองค์กรแสดงการมีตัวตนในเวทีโลก แต่ขัดกับความเป็นจริงที่ยังคงมีเหตุรุนแรงต่อเด็กและประชาชนทั่วไป ล่าสุดคนร้ายลอบวางระเบิดคาร์บอมบ์ หน้า ศอ.บต. จว.ยะลา เมื่อวันที่ ๑๗ มี.ค.๖๓ เพื่อต้องการสังหารหมู่ ในห้วงเวลาเดียวกันกับการปิดล้อมพื้นที่เขื่อนปัตตานี ต.ตาเซะ อ.เมือง จ.ยะลา เพื่อติดตามจับกุม ผกร. ที่มีหมายจับ ป.วิอาญา และคดีความมั่นคง ซึ่งทางเจ้าหน้าที่ได้ใช้ความพยายามในการเจรจาโดยขอความร่วมมือจากผู้นำศาสนาช่วยเจรจาให้คนร้ายยอมมอบตัวเพื่อเข้าสู่ตามขบวนการตามกฎหมาย

แผ่นดินสูงขึ้น
วิสามัญโจรใต้ อ.ยะหา
ตาย 5

เปิดโปง BRN 27 May 2019 • 🌐

แผ่นดินสูงขึ้น วิสามัญโจรใต้ อ.ยะหา ตาย 5

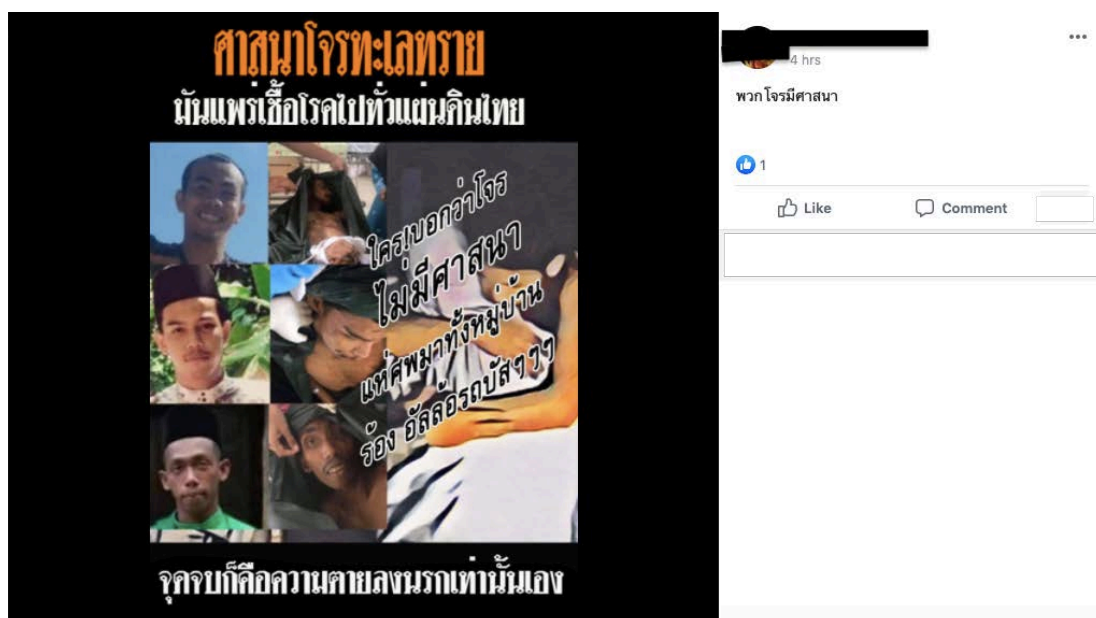
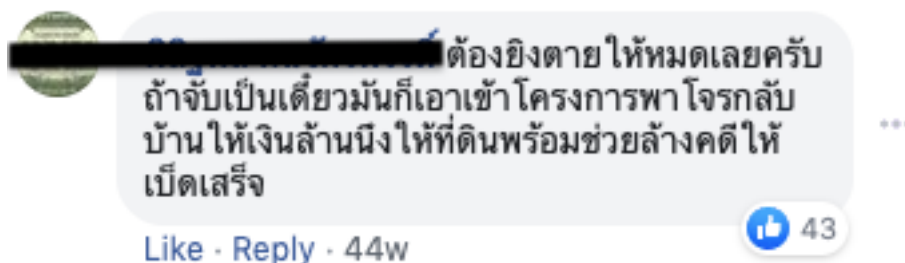
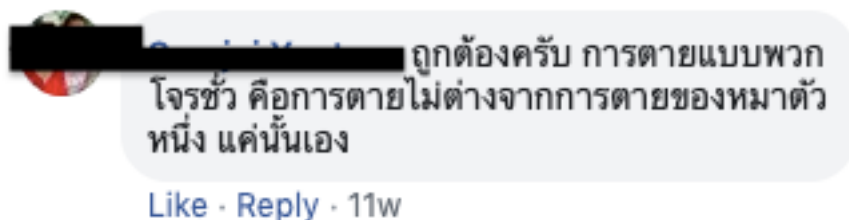
เดือนแห่งบุญกลับท่าแต่บาป สร้างความเดือดร้อนให้ผู้อื่น เช่นฆ่าผู้บริสุทธิ์ อ้างว่าถ้าฆ่าคนในเดือนนี้แล้วจะได้บุญมาก คนสอนบาปคนเชื่อกี่ใจ ไม่ลืมหูลืมตาดูความเป็นจริง...
[See more](#)

1.9K 414 comments 813 shares

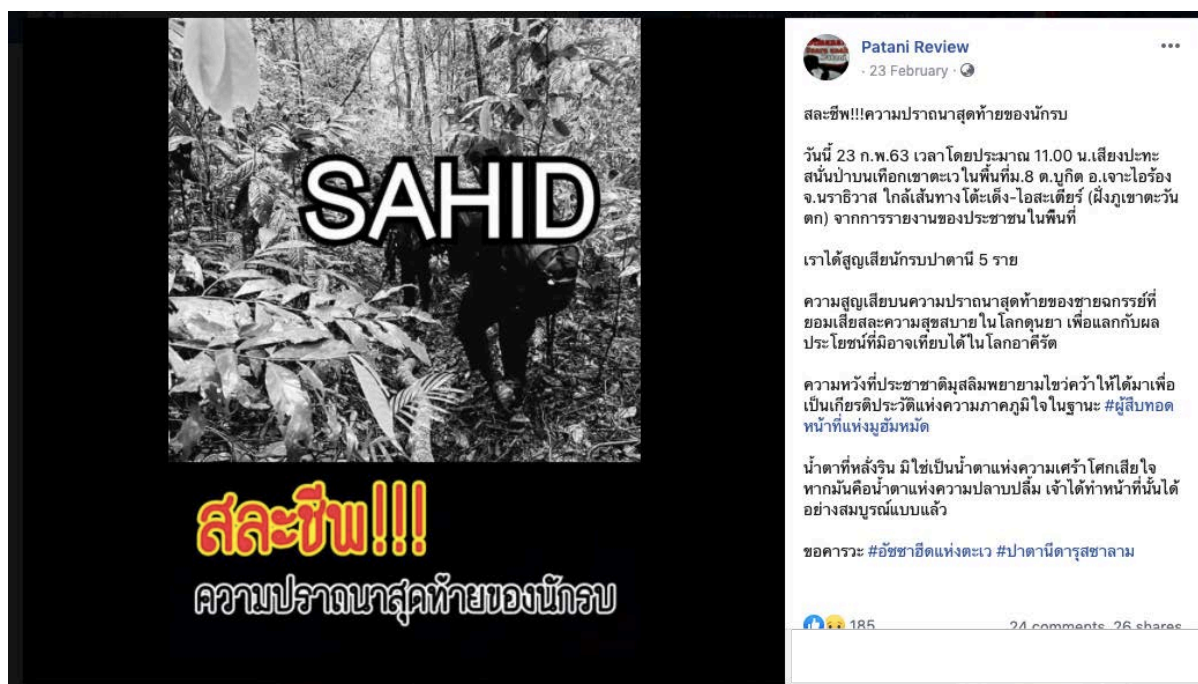
Like Comment Share

Most relevant ▾

ขณะเดียวกันผู้เข้ามาแสดงความเห็นก็มักเรียกผู้ก่อเหตุว่า “โจร” เช่นกัน อีกทั้งยังมีการแสดงความเกลียดชังรวมถึงการดูหมิ่นศาสนาอิสลามอย่างเด่นชัด ดังตัวอย่างด้านล่าง

ในทางกลับกัน สื่อทางสังคมที่เห็นต่างจากรัฐ²⁷ เรียกผู้ก่อเหตุในอีกลักษณะ คือ ยกย่องเชิดชูในฐานะนักรบ ผู้เสียสละ หรือว่าวีรบุรุษ อีกทั้งยังเชื่อมโยงเหตุการณ์เข้ากับความเชื่อในศาสนาอิสลาม²⁸ ดังตัวอย่างด้านล่าง

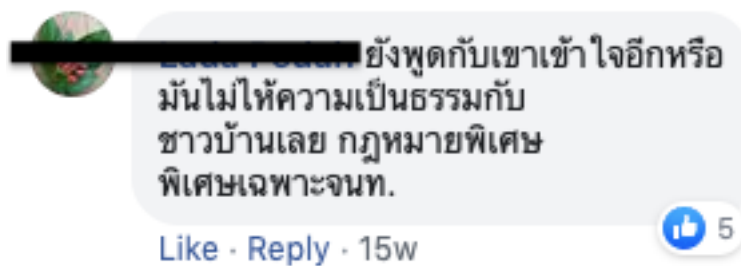
²⁷ นอกจากนี้ สื่อทางสังคมที่เห็นต่างจากรัฐยังมีในส่วนที่เป็นภาษามลายูด้วย ซึ่งส่วนใหญ่เปิดตัวในช่วงปี พ.ศ. 2558 – 2562 แทบทุกเพจใช้ภาษามลายูอักษรโรมัน มีเพียงบางเพจที่ใช้ภาษามลายูอักษรยาวี รวมถึงภาษามลายูอังกฤษ ส่วนใหญ่มีผู้ติดตามเพจละประมาณ 11,000 – 26,000 คน โดยบางเพจระบุชัดเจนว่าอยู่ต่างประเทศ เช่น มาเลเซีย อินโดนีเซีย เนื้อหาที่สื่อทางสังคมภาษามลายูเหล่านี้นำเสนอครอบคลุม 5 ประเด็นหลัก ได้แก่ 1) ประวัติศาสตร์แห่งรัฐและดินแดนปาตานี 2) เหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่ 3) การบรรยายธรรมทางศาสนา 4) กิจกรรมทางประเพณีวัฒนธรรมมลายู และ 5) สถานการณ์บ้านเมือง การเมือง การประท้วงในพื้นที่และในกรุงเทพฯ 5) ข่าวเหตุการณ์ทั่วไปและอื่นๆ นอกจากนี้ ในระยะหลังมีการให้ความสำคัญกับกิจกรรมทางการเมืองที่เกี่ยวข้องกับสามจังหวัดชายแดนภาคใต้มากขึ้น โดยเฉพาะการเรียกร้องประชาธิปไตย และการต่อต้านโครงการนิคมอุตสาหกรรมจะนะที่ผลักดันโดยศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนใต้ (ศอ.บต.)

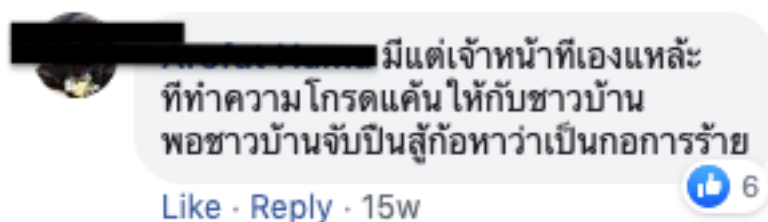
²⁸ นอกจากนี้ แลงการณชื่อ “ข้อเรียกร้องเบื้องต้น 5 ประการของ BRN” ต้นฉบับเป็นภาษามลายู เผยแพร่ในเว็บไซต์ยูทูบ ในวันที่ 26 เมษายน 2556 มีการเรียกร้องให้ยอมรับสถานะองค์กรของ BRN ว่าเป็น “ขบวนการปลดปล่อยชาวปาตานี” ไม่ใช่กลุ่มแบ่งแยกดินแดน และต่อมาได้มีการขยายความในเอกสารบนโต๊ะเจรจาระหว่างคณะผู้แทน BRN กับรัฐบาลไทยในวันที่ 29 เมษายน 2556 อธิบายสถานะของผู้ก่อความไม่สงบว่าเป็น “นักต่อสู้เพื่อปาตานี” ดังนี้

“a. นักต่อสู้เพื่อปาตานีคือผู้ปกป้องประชาชน (เขา) ไม่ใช่โจร (เขา) ไม่ใช่ขบวนการแบ่งแยกดินแดน (เขา) ไม่ใช่ผู้ก่อการร้าย b. นักต่อสู้เพื่อปาตานีเป็นผู้สนับสนุนความยุติธรรม ไม่ใช่เป็นผู้กดขี่ข่มเหง ไม่ใช่ผู้ที่กระทำความอธรรม (เลวร้าย) และไม่ใช่ผู้ที่หลอกลวงประชาชน c. นักต่อสู้เพื่อปาตานีคือผู้รักความสันติสุขอย่างแท้จริง ไม่ใช่ผู้ทำลาย (ก่อวินาศกรรม) สร้างความเลวร้าย และไม่ใช่พวกหัวรุนแรง” (ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้, 19 สิงหาคม 2556)

ขณะเดียวกันผู้เข้ามาแสดงความเห็นในเพจมักสนับสนุนและให้กำลังใจผู้ก่อเหตุที่ต่อสู้กับการกดขี่และไม่เป็นธรรมจากรัฐ ดังตัวอย่างด้านล่าง

นอกจากคำว่า “โจรใต้” ในบางกรณีสื่อกระแสหลักเรียกผู้ก่อเหตุว่า “โจรแยกดินแดน” “ผู้ก่อการร้าย” หรือ “ผกร.” รวมถึง “ขบวนการโจรก่อการร้าย” หรือ “ขจก.” ซึ่งมักปรากฏในเนื้อหาว่ามากกว่าจะเป็นพาดหัวข่าว และในสัดส่วนที่น้อยกว่า “โจรใต้” มาก ดังกรณีข่าวการยิงใส่ฐานซุตรรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน หมู่ 5 ต.ลำพะยา อ.เมือง จ.ยะลา คืนวันที่ 5 พฤศจิกายน 2562 ซึ่งส่งผลให้มีผู้เสียชีวิต 15 คน บาดเจ็บ 5 คน มีการพาดหัวข่าวว่า “ผบ.ตร.เดือด โจรใต้บุกถล่มฐาน ชรบ. ป่าเถื่อน” (ไทยรัฐ, 6 พฤศจิกายน 2562) และเนื้อหาข่าวตอนหนึ่งระบุว่า “เป็นเหตุการณ์เลวร้ายที่เกิดขึ้นกับชีวิตผู้คนในพื้นที่ 3 จังหวัดชายแดนภาคใต้ ฝีมือของกลุ่มโจรใต้แบ่งแยกดินแดน” เป็นต้น

อย่างไรก็ดี ในขณะที่สื่อกระแสหลักไม่เรียกผู้ก่อเหตุว่า “โจรแบ่งแยกดินแดน” หรือ “ผู้ก่อการร้าย” มากนักเมื่อเทียบกับ “โจรใต้” ทว่าสื่อวัฒนธรรมหรือสื่อบันเทิงจำพวกภาพยนตร์และเพลงกลับเรียกผู้ก่อเหตุด้วยชื่อดังกล่าวนี้อย่างกว้างขวาง ดังกรณีภาพยนตร์เรื่อง “ขุนพันธ์” เนื้อหาหลักของเรื่องเกิดขึ้นในช่วง พ.ศ. 2483 ซึ่งเป็นช่วงเวลาที่ประชาชนลำบากยากเข็ญ ข้าราชการฉ้อฉล อีกทั้งยังต้องเผชิญกับสถานการณ์สงครามโลกครั้งที่ 2 และการบุกของญี่ปุ่น สภาพการณ์ดังกล่าวทำให้ชาวบ้านจำนวนหนึ่งตั้งตนเป็นโจร เกิด “เสือร้าย” ไปทั่ว โดย “เสือร้าย” ที่เป็นคู่ปรับคนสำคัญของร้อยตำรวจโทขุนพันธ์รักษาราชเดชในภาพยนตร์คือ “อัลฮาวียะรู” ชาวมลายูมุสลิมชายแดนใต้ ซึ่งถูกกล่าวขานว่าเป็น “โจรแบ่งแยกดินแดน” และ “ผีร้ายแห่งเทือกเขาบูโด” ด้านหนึ่งอัลฮาวียะรูเป็นจอมโจรที่มีคาถาอาคม มีความโหดเหี้ยม และเป็นศัตรูกับเจ้าหน้าที่รัฐ โดยขณะที่เผชิญหน้ากับขุนพันธ์ เขากล่าวว่าเกลียดตำรวจเพราะ “พวกมึงคือจอมโหดชั่ว” และยังบอกอีกว่า ในจำนวนกว่า 200 ศพที่เขาเข้าไปทั้งหมดในชีวิตเป็นตำรวจเกือบทั้งหมด ขณะที่อีกด้านอัลฮาวียะรูถูกข่มขู่ให้เป็นผู้ปกป้องหมู่บ้านและชาวบ้านที่ถูกข่มเหงรังแกโดยเจ้าหน้าที่รัฐ²⁹

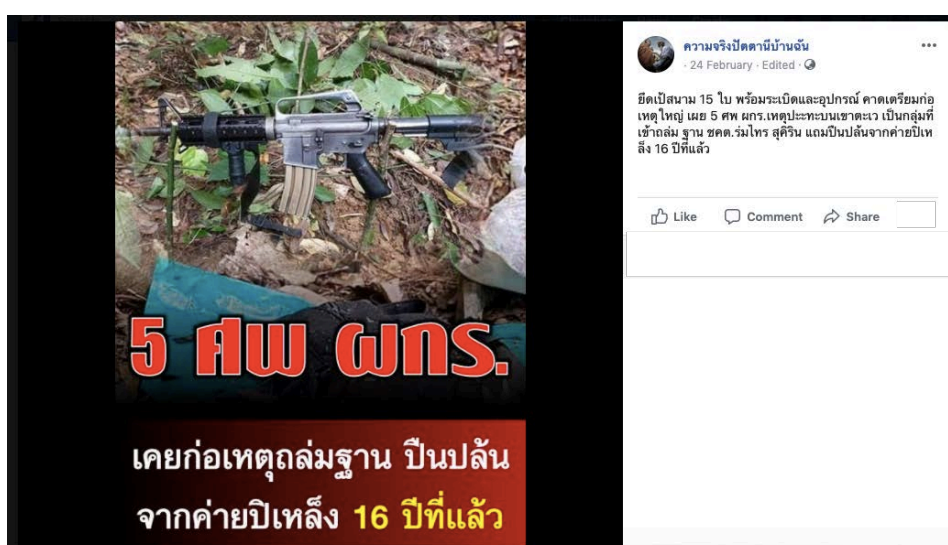
²⁹ ภาพยนตร์เรื่องนี้กำกับการแสดงโดยก้องเกียรติ โขมศิริ จัดจำหน่ายและเผยแพร่โดยบริษัทสหมงคลฟิล์ม อินเตอร์เนชั่นแนล เป็นภาพยนตร์ที่ได้รับการตอบรับเป็นอย่างดีทั้งด้านรายได้และรางวัล ทำเงินเป็นอันดับที่ 3 ของภาพยนตร์ไทยประจำปี พ.ศ. 2559 ด้วยรายได้กว่า 60 ล้านบาท (มติชน, 14 มกราคม 2560) นอกจากนี้ ภาพยนตร์เรื่องนี้ยังได้รับรางวัลภาพยนตร์แห่งชาติ สุพรรณหงส์ ครั้งที่ 26 ถึง 4 รางวัล ได้แก่ รางวัลนักแสดงสมทบชายยอดเยี่ยมของ กฤษฎา สุโกศล แคลปป์ ในบทอัลฮาวียะรู ตัวร้ายหลักของเรื่อง รางวัลออกแบบเครื่องแต่งกายยอดเยี่ยม รางวัลเทคนิคพิเศษการแต่งหน้ายอดเยี่ยม และรางวัลเทคนิคพิเศษการสร้างภาพพิเศษยอดเยี่ยม

ทั้งนี้ อัลฮาวียะรูเติบโตในหมู่บ้านชนบทแถบเทือกเขาบูโด ดินแดนชนบทที่ล้าหลังและห่างไกลจากอำนาจรัฐและการพัฒนาส่วนกลางที่แทบจะยื่นมือไม่ถึง ดินแดนที่อบอวลด้วยกลิ่นอายของธรรมชาติอันลึกลับ พ่อของอัลฮาวียะรูเป็นอดีต “โจร” ผู้เห็นต่างจากรัฐซึ่งในภายหลังเข้ามอบตัว อย่างไรก็ตามกรรมที่ทำให้อัลฮาวียะรูเลือกเส้นทางของโจรเป็นเพราะแม่ของเขาถูกยิงตายในเหตุการณ์ชุมนุมที่เกิดขึ้นระหว่างที่พ่อของเขาเข้ามามอบตัว ทั้งนี้ แม้ว่าอัลฮาวียะรูจะเติบโตในครอบครัวมุสลิม แต่ในเรื่องกลับข่มขู่ความเก่งกล้าในฐานะ “จอมโจรผู้คาถาอาคม” ซึ่งเป็น

ส่วนในเพลง “ราตรีสวัสดิ์” ของแร็ปเปอร์ “ฟักกลิ้ง ฮีโร่” เรียกผู้ก่อเหตุว่า “ผู้ก่อการร้าย” และ “ขจก.” ดังที่ว่า

“ในขณะนั้นผู้ก่อการร้ายซุ่มโจมตีเสียงป็นดังสนั่น ตอนเวลาในเที่ยงคืนกว่าเสียงระเบิดดังก้องก็ไปทั่วทั้งป่า พร้อมเสียงกระสุนปืนทะลุตัวจา...คืนที่คุณนอนหลับอยู่บนเตียงทั้งหมดคือคืนเดียวกันกับเสียงป็นที่ดังเปรี้ยงของทหารต่อต้าน ขจก. ผู้ไม่ยอมให้ใครมาเผาโรงเรียน เผาตำรา ส.ป.ช.”

นอกจากนี้ สื่อทางสังคมฝ่ายสนับสนุนรัฐก็นิยมเรียกผู้ก่อเหตุว่า “ผู้ก่อการร้าย” เช่นกัน ดังตัวอย่างด้านล่าง

เช่นเดียวกับในบทกวี ซึ่งมีการเรียกเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนใต้ว่า “เกมก่อการร้าย” ดังบทกวีชื่อ “เงา (ไม่มีใครอยากไปปิดตานี)” ของอภิชาติ จันทรแดง ที่ตอนหนึ่งระบุว่า

“ผมบอกเพื่อน- จะไปปิดตานี	ด้วยภาระหน้าที่สอนหนังสือ
โดยมองสองเท้าเท่าสองมือ	มิใช่ห้ามกระหือือทำท่าย
เพียงแต่วิถีทางแห่งหน้าที่	ยังคงมีเปลี่ยนแปลง- รับมอบหมาย
เชื่อว่า- ระวังจะโดนฆ่าตาย	ด้วยเกมก่อการร้ายหมายจุดไฟ”

(อภิชาติ จันทรแดง และคณะ 2554: 17-18)

ทั้งนี้ อัตลักษณ์ของผู้ก่อเหตุที่มีนัยในเชิงประณามและเกลียดชัง ไม่ว่าจะเป็น “โจรใต้” “โจรแยกดินแดน” หรือ “ผู้ก่อการร้าย” ได้รับการรวมไว้ในภาพยนตร์เรื่อง “I’m not your f***ing stereotype” ซึ่งว่าด้วยเรื่องราวของเด็กสาวมุสลิมจากจังหวัดชายแดนใต้ที่ย้ายมาเรียนที่กรุงเทพฯ และต้องประสบกับการล้อเลียน ถูกดูถูก และเกลียดชังจากเพื่อนนักเรียนในโรงเรียนแห่งใหม่ ซึ่งข้อความในการสนทนาในสื่อทางสังคมเกี่ยวกับเธอส่วนหนึ่งเป็นการเรียกผู้ก่อเหตุในลักษณะดังกล่าว เช่น “โจรใต้ไง” “มาจากชายแดนใต้เลยอะ” “ทำไมผู้ก่อการร้ายส่วนใหญ่เป็นอิสลามอะ” “บ้านแกมีใครเป็น isis ปะ” เป็นต้น ขณะที่ในวันคล้ายวันเกิดของเธอ นอกจากเธอจะถูกปาหุใส่ เพื่อนคนหนึ่งซึ่งพ่อเป็นทหารไปประจำการที่จังหวัดชายแดนภาคใต้บอกเธอว่า “พ่อแกเป็นโจรใต้” พร้อมกับบอกเพื่อนคนอื่นว่า “ทำไมไปคบกับโจรใต้” ด้วย นอกจากนี้ การที่เธอเกิดวันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 2001 ก็ทำให้เธอกล่าวถึงวันเกิดตัวเองว่าเป็น “วันแจ้งเกิดของผู้ก่อการร้าย คำว่าหัวรุนแรงแปดเปื้อนบอยจนเกือบจะเป็นนามสกุลไปแล้ว”³⁰

ในทำนองเดียวกัน บทกวี “ไกลออกไปจากโลกของผู้ประกาศข่าว” ของวิสุทธิ ขาวเนียม ซึ่งเป็นบทกวีที่เข้ารอบสุดท้ายรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด ประจำปี พ.ศ. 2551 ได้ชี้ให้เห็นว่าอัตลักษณ์ของผู้ก่อเหตุมีลักษณะอย่างไร ไม่ว่าจะเป็น “โจรอัปปริย” “มุสลิมแข็งข้อ” หรือ “แขกแปลกแบบแผน” ดังนี้

“คำประกาศเลื่อนยศปรากฏ”	กลางอนุทำนองเสียงร้องไห้
ข่าวทีวี... รายงานการเป็นไป	SMS หลากไหลเต็มขอบจอ
บ้างเชิดชูวีรกรรมตำรวจกล้า	บ้างแข่งด่า ‘โจรอัปปริย - ไม่มีพ่อ
‘โหดชั่ว ต้องจับมาสับคอ’	‘มุสลิมแข็งข้อ - ซ่าพวกมัน’
‘เลือดต้องล้างด้วยเลือดเดือดระห่ำ’	‘ไทยเป็นไท ไทยเป็นธรรมอย่าอย่าหยัน’
‘รักเธอประเทศไทย ใครโรมรัน	ต้องประจัญด้านตียี่รูม’
SMS ผุดพุดระอุผ่า	ตามถ้อยคำขานขานนักข่าวหนุ่ม

³⁰ ภาพยนตร์เรื่องนี้เป็นภาพยนตร์สั้น กำกับการแสดงโดย ฮีซั่ม เจ๊ะมามะ นักศึกษาด้านภาพยนตร์ มหาวิทยาลัยกรุงเทพ ขาวนาธาวิลาส ซึ่งได้รับรางวัลภาพยนตร์สั้นเอเชียตะวันออกเฉียงใต้ยอดเยี่ยม ประจำปีเทศกาลภาพยนตร์นานาชาติสิงคโปร์ ประจำปี ค.ศ. 2019 ภาพยนตร์เล่าเรื่องของนางสาวมาริยม มุสลิมมิน นักเรียนชั้นมัธยมปลายที่เพิ่งย้ายจากโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลามในจังหวัดนราธิวาสมาอยู่โรงเรียนสายสามัญแห่งหนึ่งในกรุงเทพฯ ผ่านเสียงและมุมมองของมาริยมเป็นหลัก เธอเริ่มต้นด้วยการพูดถึงอัตลักษณ์ที่เกิดขึ้นตั้งแต่กำเนิด คือ วันที่ 11 กันยายน ค.ศ. 2001 ซึ่งมีการจี้เครื่องบินและบินเข้าชนตึกในนิวยอร์ก ขณะที่ที่มาของชื่อเธอพ้องกับชูเราะห์มาริยมซึ่งเป็นชื่อผู้หญิงเพียงคนเดียวที่ถูกตั้งเป็นชื่อบทในคัมภีร์อัลกุรอาน ส่วนนามสกุลมุสลิมมินทำให้เธอ “ยิ้มแบกรับชื่อของศาสนาอยู่ตลอดเวลา ทั้งๆ ที่ฉันไม่รู้รู้สึกแบบนั้นเลย”

หลังจากเหตุการณ์ระเบิดที่ศาลาหน้าบ้านเกิด แม่ได้พาเธอย้ายมาเรียนที่กรุงเทพฯ ในโรงเรียนสามัญซึ่งทำให้เธอต้องถูกล้อเลียนและเกลียดชังจากเพื่อนนักเรียนส่วนใหญ่ และแม้เธอจะมีเพื่อนสนิทกลุ่มเล็กๆ แต่ก็ไม่ได้เข้าอกเข้าใจเธอมากนัก เช่น ในฉากหนึ่งที่เธอพูดถึงวันสำคัญในศาสนาอิสลาม คือ วันฮารีรายอ เพื่อนในกลุ่มกล่าวว่า “นี่โรงเรียนพุทธ มึงจะให้เค้าหยุดโรงเรียนเพื่อมึงคนเดียว มันไม่ใช่ มันไม่ได้” หรือกลุ่มเพื่อนก็ยังใช้ให้เธอไปซื้อหมูปิ้งให้และหยอกล้อ

ปัญหาเหล่านี้ทำให้เธอเหินห่างจากแม่ เพราะด้านหนึ่งเธอไม่ได้เคร่งศาสนามากพออย่างที่แม่คาดหวัง ขณะที่อีกด้านหนึ่งเธอกลายเป็นตัวตลกในโรงเรียน วันหนึ่งเธอมีปากเสียงกับแม่ เพราะนำภาพพระพุทธรูปที่ต้องจัดบอร์ตกกลับไปที่บ้านและถูกแม่ดุด่า “อยากกลับไปทีเดิม” เธอตะโกนใส่แม่ “อยากโดนระเบิดตายเหมือนพ่อหรือ” แม่เธอตอบ ก่อนที่เธอจะตอบกลับว่า “ยอมโดนระเบิดตายดีกว่าอยู่ที่นี่แล้วเป็นตัวอะไรไม่รู้” เรื่องราวในโรงเรียนดำเนินไปพร้อมตดตลกกับเหตุการณ์ที่เธอพยายามไปแจ้งเปลี่ยนชื่อกับนายทะเบียนที่สำนักงานเขต แต่สุดท้ายก็ไม่สามารถเปลี่ยนได้ เพราะต้องได้รับความยินยอมจากผู้ปกครอง

บริษัทเร้นลับกำกับกุม	ผลกำไรอยู่ในมุมโลกมืดดำ
ผมชมจ้องดูมิรู้เบื่อ	ยินยอมกลายเป็นเหยื่อถูกขย้ำ
เหยื่อทีวี... เหยื่ออารมณ์ที่บ่มกรำ	จากประวัติศาสตร์ย้ำความเป็นไทย
ตำรวจหนุ่มเป็นเหยื่อไฟเชื้อพิษ	ญาติสนิทแพ้วพลาตความหวาดไหว
คอนประเทศผู้คนจำนวนใจ	สะอื้นให้สะอึกหนาวเนิ่นยาวนาน
เขาอยู่ในหีบหุ้มคลุมธงชาติ	คำประกาศเลื่อนยศปรากฏขาน
ขณะผู้นำรัฐบาล	กล่าว-พร้อมส่งผู้กล้าหาญสู่ชายแดน
ถ้อย SMS ยังพรั่งปะทุ	นัยระบุ ‘ตีโต้แซกแปลกแบบแผน’
เด็กหนุ่มมลายูอ่านการหมิ่นแคลน	ขบกรามแน่นยิ่งเคียดยิ่งเกลียดชัง”

(อภิชาติ จันทรแดง และคณะ 2554: 89-91)

อย่างไรก็ดี อัตลักษณ์ของผู้ก่อเหตุในบทกวีไม่ได้มีนัยของการประณามหรือแสดงความเกลียดชังอย่างรุนแรง ตรงไปตรงมา หรือว่าจำเพาะเจาะจงเมื่อเปรียบเทียบกับสื่อกระแสหลักและโดยเฉพาะอย่างยิ่งคือสื่อทางสังคมฝ่ายรัฐ หากแต่จะมีลักษณะทั่วไปหรือไม่ก็มีความประณีตกว่าและปรุงแต่งด้วยลีลาวรรณศิลป์ ดังบทกวี “ร้านหนังสือเทพนิยายที่ชายแดน” ของ อาชญาสิทธิ์ ศรีสุวรรณ ซึ่งชนะเลิศรางวัลนายอินทร์อะวอร์ด ประจำปี พ.ศ. 2553 ซึ่งเรียกผู้ก่อเหตุว่า “คนชั่ว” และคน “ใจดำ” ดังที่ว่า

“เด็กเด็กในสมรภูมิทั้งหลาย	มีหนังสือเทพนิยายไว้ปลอบขวัญ
จากเสียงบีมข่มขู่อยู่ทุกวัน	ท่ามกลางหมอกควันอันน่ากลัว
ร้านหนังสือคือโลกแห่งความฝัน	ภายนอกนั้นเหตุร้ายกระจายทั่ว
สุดท้ายโลกความฝันพลันหมองมัว	เพราะคนชั่วเฝ้าอดจนวอดวาย
เปลวเพลิงผลาญร้านหนังสือในคราวนี้	ใครหนอที่ดับฝันเด็กเด็กสลาย
ใครกันหนอใจดำเฝ้าทำลาย	ร้านหนังสือเทพนิยายที่ชายแดน
ใครกันหนอใจดำมาทำลาย	เทพนิยายหายไปในกองเ

(อภิชาติ จันทรแดง และคณะ 2554: 89-91)

เช่นเดียวกับบทกวี “ชาวคนรักที่ปิดตานี้” ของ จเรวัฒน์ เจริญรูป ที่เรียกผู้ก่อเหตุว่า “เขาผู้ซึ่งไม่เคยเข้าถึงสายใยแห่งรัก” ดังที่ว่า

“ฉันโทรศัพท์หาคนรักที่ปิดตานี้
 เขากลับกดโทรศัพท์ระเบิดร่างคนรักฉัน
 โทรศัพท์ฉันเปียกชุ่มหยาดน้ำตา
 แต่มีอาจทนต์เลือดที่ไหลอาบโทรศัพท์เธอ
 ท่ามกลางกลิ่นธูปงานศพ

ดวงตาภาพถ่ายเธอ คล้ายวิงวอนฉัน
 แบ่งรักอันยิ่งใหญ่ของเราให้เขา
 เขาผู้ซึ่งไม่เคยเข้าถึงสายใยแห่งรัก”
 (อภิชาติ จันทรแดง และคณะ 2554: 53)

ทั้งนี้ กวีที่เรียกผู้ก่อเหตุด้วยคำที่มีนัยเชิงประณามมักเป็นคนไทยพุทธ ซึ่งตรงข้ามกับกวีมลายูมุสลิมที่พยายามจะเสนอภาพหรือเรียกผู้ก่อเหตุในอีกลักษณะ ดังบทกวี “ผลิบานจากคาบสมุทรมลายู” ของ ชะการีย์ยา อมตยา กวีรางวัลซีไรต์ชาวมลายูมุสลิม ที่ชี้ว่าศาสนาอิสลามได้สอนให้คนในคาบสมุทรมลายูเชื่อฟังผู้ปกครองที่เปี่ยมธรรมและต่อสู้กับความอยุติธรรม จึงไม่ต้องกังวลว่าพวกเขาจะ “ก่อการกบฏ แบ่งแยกดินแดน” หรือ “ยั่วยุอำนาจรัฐ” ทว่าหากรัฐยังไม่เข้าใจ และหยิбыื่นแต่ความตายให้ พวกเขา ก็จะร่วมกันต่อสู้ แม้ว่าจะ “ปราศัย” ดังที่ว่า

“ฉันมาจากคาบสมุทรมลายู
 ดินแดนแห่งความรัก สันติภาพ
 และแรงบันดาลใจ
 บางทีเธออาจสงสัยในตัวฉัน
 แต่ศาสนาของฉันสอนให้มองโลกในทางดี
 ให้เชื่อฟังผู้ปกครองอันเปี่ยมธรรม
 ให้ต่อสู้กับความอยุติธรรม
 และให้กล่าวความจริง
 เบื้องหน้าผู้ปกครองที่อธรรม
 ไม่ต้องกลัวว่าฉันจะก่อการกบฏ
 แบ่งแยกดินแดน
 ไม่ต้องกลัวว่าฉันจะขัดขึ้นยั่วยุอำนาจรัฐ
 เพียงเธอยื่นมือที่ปราศจากเขม่าดินปืน
 ฉันจะหอบดอกไม้จรรุงกลิ่นหอมยื่นให้
 แต่หากมีอนันเปื้อนเลือดที่แห่งกรังของผู้คนไซร์
 ฉันจะโบกธงแห่งเมล็ดข้าว
 ร่วมต่อต้านกับผืนแผ่นดิน
 แม้ที่สุดความปราศัยจะเป็นทางเลือกสุดท้าย”
 (อภิชาติ จันทรแดง และคณะ 2554: 111-113)

อย่างไรก็ดี แม้อัตลักษณ์ผู้ก่อเหตุที่มีนัยของการประณามและเกลียดชัง เช่น “โจรใต้” “โจรแยกดินแดน” และ “ผู้ก่อการร้าย” ในสื่อประเภทต่างๆ จะเป็นการบ่มเพาะความโกรธแค้นเกลียดชังให้เกิดขึ้นในความคิดจิตใจของผู้คนในสังคม และเป็นปัจจัยเกื้อหนุนหรือสร้างความชอบธรรมให้กับการใช้ความรุนแรงกับผู้ก่อเหตุ ทว่าชาวบ้านสามะและบ้านป่าบอนไม่ได้คล้อยตามหรือว่าตกอยู่ภายใต้การชี้นำทางความรู้สึกนึกคิดจากการเรียกผู้ก่อเหตุในสื่อประเภทต่างๆ ดังกล่าว พวกเขาเห็นว่า การเรียกผู้ก่อเหตุด้วยถ้อยคำดังกล่าวเป็นเพียงการพาดหัวข่าวเพื่อดึงดูดความสนใจและเพิ่มยอดขาย โดยที่สื่อเหล่านั้นไม่รู้ว่าข้อเท็จจริงในพื้นที่เป็นอย่างไร และคนในพื้นที่เช่นพวกเขาก็ไม่ได้คิดเช่นนั้น พวกเขาเห็นว่าสื่ออาจเรียกผู้ก่อเหตุว่าโจรหรือกลุ่มโจรก็ได้ แต่ไม่จำเป็นต้องเชื่อมโยงกับศาสนา ชาติพันธุ์ รวมถึงพื้นที่ ดังตัวอย่างในการสนทนากลุ่มชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน (ชรบ.) ด้านล่าง

“ผู้วิจัย: แล้วคิดยังไงกับคำเรียกชื่อแบบนี้ โจรแยก โจรใต้ โจรแบบนี้ คิดยังไงกับคำพวกนี้ รู้สึกสะใจไหม หรือรู้สึกว่ายัยมันไม่ควรจะเรียกแบบนี้ไหม

ชรบ.: เป็นแบบบางกลุ่มนะ แต่ถ้าเรามามองถึงกลุ่มบ้าน จริงๆ แล้วมันไม่ใช่ คือพวกนี้มันเป็นบางกลุ่มเหมือนจากต่างประเทศนะ กลุ่มไหน กลุ่มนั้น กลุ่มนี้ ประเทศไทยมันก็เหมือนเป็นแค่การเรียกของคนบางกลุ่ม ถ้ามว่าอิสลามบางคนเขายังไม่เอาเลยนะตรงนี้

ชรบ.: อย่างมากแค่เรียก เป็นคนนอกพื้นที่มีอำนาจ คุยให้ห้อยปาก แค่นั้น

ผู้วิจัย: ให้ห้อยปาก ไซ้ไหม อันนี้มันเป็นภาษาสื่อมวลชนเวลาเขาพาดหัวข่าวไซ้ปะ

ชรบ.: คือสื่อมวลชนไม่ใช่คนในท้องที่ คนท้องที่เขาไม่คุยแบบนี้

ผู้วิจัย: เพราะสื่อมวลชนไปเวลาเขาพาด แล้วมันห้อยละ

ชรบ.: จริงๆ ทางนี้ไม่มีที่ ทางนี้แหละ ไม่ว่าอะไรก็ทางนี้แหละ

ชรบ.: กลายเป็นว่าอิสลามกับพุทธชกกัน

ชรบ.: นั่นแหละๆ

ผู้วิจัย: ถ้าเกิดเลือกได้ เราอยากให้เขาเปลี่ยนการเรียกชื่ออย่างนี้ไหม เวลาพาดหัวข่าวอะไรยังงี้

ชรบ.: กลุ่มโจร ผมว่าก็เป็นกลุ่มโจรนะ

ผู้วิจัย: ให้เรียกว่าโจรเฉยๆ อย่างนั้นหรือ

ชรบ.: เออ อย่างมากคุณจะชี้ว่า เออ กลุ่มโจรพวกนี้ ถ้ามว่ากลุ่มโจรพวกนี้ในพื้นที่ อิสลามเขาก็ไม่ต้องการนะ ข้อเท็จจริงมันจะคมมีใครได้

ชรบ.: ไซ้ๆ ถึงที่โดนนั้นไม่ใช่พุทธอย่างเดียว อิสลามก็โดน ผู้ใหญ่ก็โดน อส. ก็โดน อิหม่ามก็โดน ปาเต๊ะก็โดน อันนี้ยังไม่เลือก ครูก็โดน โดนหมด

ชรบ.: อย่าคิดว่าอิสลามซีรถกลับบ้านแล้วสบายใจ ไม่ใช่”

(สนทนากลุ่มชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563)

ในทำนองเดียวกัน อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) เห็นว่าการเรียกผู้ก่อเหตุว่า “โจรแขก” ในการพาดหัวข่าวเป็นเพียงกลวิธีในการดึงดูดความสนใจ เป็นวิธีการ “ขายข่าว” ที่ต้อง “ตั้งให้แรงเข้าไว้” นอกจากนี้ ขณะที่คนไทยพุทธไม่ได้รู้สึกคล้อยตามหรือเกลียดชังผู้ก่อเหตุตามอัตลักษณ์ “โจรแขก” ในสื่อคนมลายูมุสลิมก็ไม่ได้รู้สึกว่ากำลังถูกดูถูกเหยียดหยามด้วยอัตลักษณ์ดังกล่าวด้วย เนื่องจากพวกเขาเห็นว่าคำว่า “แขก” เป็นคำทั่วไปที่ใช้เรียกคนมุสลิมกันมาแต่อดีตจนชิน ไม่ได้มีนัยหรือความหมายในเชิงลบหรือดูถูกเหมือนอย่างที่ถูกทำให้เข้าใจหรือรู้สึกอย่างในปัจจุบัน ดังการสนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านด้านล่าง

“นักวิจัย: แล้วพวกเราที่เป็นมุสลิมเวลาเขาพาดเขาเรียก โจรแขก ยังงี้รู้สึกแบบสะเทือนใจไหม

อสม.: ไม่

อสม.: ดูตรงนี้นักก่อน ดูว่าเขาเป็นโจรจริงหรือเปล่า ถ้าโจรจริง OK

นักวิจัย: ถ้าเป็นโจรจริง ออ ไม่รู้สึกว่ามันควรจะมีคำอื่นที่เรียกแทนไหม

อสม.: ไม่ โจรจริงก็ว่าไปตามนั้นแหละ

นักวิจัย: แล้วเวลาเขาเรียก พวกแขก รู้สึกเป็นคำดูถูกเหยียดหยามอะไรไหม

อสม.: อิสลามไม่ได้รู้สึก

อสม.: เขาเรียกแบบนี้มาตั้งแต่แรกๆ แล้วอะ เขาเพิ่งมาเปลี่ยน อิสลามนี่เพิ่งมาเรียกกันนั้นแหละ

อสม.: พวกแขกมาแต่ไหนแต่ไร ไปบอกแขก เขาว่าไปบอกแขกมารวมกันกินข้าว อะไรแบบนี้

อสม.: เขาบอกแขกมาตั้งนานแล้ว ว่านี่แขก

อสม.: เออ เขาพูดมาตั้งแต่ แบบเราก็นินทาเหมือนกันใช้ไหม คำว่าแขก

นักวิจัย: ไม่ได้มีความหมายในเชิงเหยียดหยาม ดูถูก พวกแขก อะไรไม่เลยนะ

อสม.: ไม่ๆ

อสม.: แขกนี่คือไม่ได้เป็นคำด่านะ เป็นสรรพนามว่าแทนชื่อเขาแบบนี้ บางทีเราไม่รู้จักชื่อ เราบอแขกมา อะไรแบบนี้ เราไม่ได้ว่าเป็นคำด่า

อสม.: บางทีก็บอกว่าเดี่ยวไปกินน้ำชาบ้านแขกนะ แล้วก็ไป

นักวิจัย: ออ แต่ว่าระยะหลังเราพอจะรู้ไหมอะว่าคำนี้นั้นมีนัยยะในเชิงดูถูก

อสม.: เดี่ยวนี้เขาจะใช้ศัพท์ใหม่เข้ามา

อสม.: เดี่ยวนี้เราจะพูดอะไรเราก็คือต้องระมัดระวังขึ้น

นักวิจัย: เช่น ผมก็ต้องเรียกว่ามุสลิม

อสม.: ใช่ มันก็ต้องอิสลาม

นักวิจัย: แล้วมันกลายเป็นว่าอยู่ในระดับสาธารณะแล้วมันถูกตีความไปในเชิงลบได้ไง

อสม.: เด็กรุ่นหลังๆ นี่เขาจะเรียกว่ามุสลิม

อสม.: แต่รุ่นเราติด ชินแล้ว ชินมาตั้งแต่พ่อแม่ ปู่ย่าตายาย

อสม.: พวกคนแก่ๆ เมื่อก่อนเขาเรียกอะนะ เราก็เรียกตาม แต่ว่าพอเราสอนสมัยลูกสมัยหลานตอนนี้ เราก็บอกว่าอิสลามนะ เราไม่ได้บอกเต็กว่าแขกแล้วนะ คือแต่ว่ารุ่นนี้ยังแขกอยู่ สอนเด็ก คือเราไม่ได้บอกลูกว่านี่คือแขกอะไรแบบนั้น เราไม่ได้บอกแบบนี้ ไม่ได้บอกแล้ว แต่ว่าถ้าเรา พูดต่อหน้าแบบนี้ เราก็ไม่ได้เรียกกันนะ แต่ว่าเวลาเรียกแทนตัว เออ ไปบอกแขกมากินข้าวอะไรแบบนี้”

(สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

ในทำนองเดียวกัน ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านเห็นว่าคำว่า “แขก” เป็นคำที่พวกเขาใช้เรียกคนมุสลิมมาแต่อดีต ไม่ได้มีนัยของการดูถูกแต่อย่างใด ไม่ว่าจะเป็นในส่วนของคนไทยพุทธที่เป็นผู้เรียก หรือในส่วนของคนมลายุมุสลิมที่เป็นผู้ถูกเรียก พวกเขาเห็นว่าสาเหตุที่คำว่า “แขก” กลายมาเป็นคำหยาบ ไม่สุภาพ หรือแฝงนัยของการดูถูกเกลียดชังส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากระบบการศึกษารวมถึงสื่อ ดังการสนทนากลุ่มผู้นำฝ่ายปกครองด้านล่าง

“นักวิจัย: คนมลายูเวลาถูกเรียกว่าแขกนี้รู้สึกยังไง

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ไม่คิด ปกติอยู่แล้ว

นักวิจัย: การที่เราเรียกคนมุสลิมว่าแขกนี้มันมีนัยยะของการดูถูกเกลียดชังไหม

ผู้ใหญ่บ้าน: ไม่ ไม่มี ไม่ใช่ เขาเรียกมาตั้งนานแล้วคำว่าแขก เมื่อก่อนมุสลิมเขาไม่ได้เรียกหรือ

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: เหมือนสมัยนี้คนบอกคำว่าแขกเป็นคำหยาบคาย

นักวิจัย: เออ ทำไม มันเปลี่ยนมาตอนไหน แต่เมื่อก่อนมันไม่เคยหยาบไป

ผู้ใหญ่บ้าน: การศึกษาไง เขามาป้อนข้อมูลการศึกษาใหม่ พอเด็กไปเรียนใหม่เขาให้ใช้คำพูดอีกแบบหนึ่ง แต่ถามว่าชาวบ้านเมื่อก่อนเขาเรียกยังไง เราอาจจะติดจากพ่อแม่ก็ได้คำว่าแขกมาบ้าน คำว่าแขกมาบ้านอาจจะรวมถึงทุกๆ คนก็ได้ ทุกวันนี้ผมยังเรียกอยู่นะ ก็เรียกเหมือนกัน แขกมา

ผู้วิจัย: แขกมา ที่นี้เวลาเราพูดอย่างนั้นไม่ได้มีนัยยะของการดูถูก

ผู้ใหญ่บ้าน: ไม่อะ เป็นสรรพนามของการเรียกตั้งแต่เมื่อก่อนแล้ว แต่ถ้าคนในเมือง หมายถึงว่าคนเขา มาหา แขกมา แขกบ้านเราไม่ใช่ มันเป็นคำพูด ศัพท์ที่ใช้เรียกเพื่อนบ้าน

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ผมว่ามุสลิมเป็นการใช้ภาษาเป็นทางการนิดหนึ่ง

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: แต่พอมันเป็นมุสลิมมันเป็นมุ้มกว้าง แบบทั่วไปเลย เป็นภาษากลาง

ผู้วิจัย: แล้วถ้าอันคนบ้านสาเหาะจะเรียกคนมุสลิมป่าบอนอย่างงี้ เราเรียกแขกได้ไหม

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: แขกก็ได้ เขาไม่เรียกมุสลิม

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: เออ พวกแขก

ผู้วิจัย: แล้วเรารู้สึกอย่างนั้นใช้ใหม่เวลาเขาพูดแขกป่าบอนเราก็ไม่ได้รู้สึกว่าโดนดูถูกอะไร

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ไม่ๆ คือเราไม่เคยมีปัญหากันมาแต่แรก

ผู้ใหญ่บ้าน: คือเขาใช้คำนี้มาตั้งแต่สมัยปู่ย่าตายาย ไอ้คำพวกนี้มันก็ซึมซับมาเรื่อยแหละ ไม่เหมือนโลกโซเชียล เดี่ยวมันมีตั้งคำมาใหม่ๆ ทั้งนั้น ตามไม่ทัน”

(สนทนากลุ่มผู้นำฝ่ายปกครอง 14 เมษายน 2564)³¹

นอกจากนี้ ชาวบ้านสาเมะและบ้านป่าบอนส่วนใหญ่ไม่เคยชมภาพยนตร์หรือฟังเพลงที่มีการเรียกผู้ก่อเหตุว่าเป็น “โจรแยกดินแดน” หรือ “ผู้ก่อการร้าย” ดังกรณีภาพยนตร์เรื่อง “ขุนพันธ์” ซึ่ง “อัลฮาวียะรุ” ตัวร้ายในเรื่องถูกเรียกว่า “โจรแบ่งแยกดินแดน” แม้ภาพยนตร์จะประสบความสำเร็จทั้งรางวัลและรายได้ มีผู้ชมจำนวนมากทั่วประเทศ ทว่าชาวบ้านสาเมะและบ้านป่าบอนส่วนใหญ่ไม่เคยชมภาพยนตร์เรื่องนี้ พวกเขารับรู้เรื่องราวเกี่ยวกับภาพยนตร์เรื่องนี้ผ่านทางโฆษณา แต่ก็ไม่ได้มีความสนใจจะติดตามชม โดยเฉพาะในโรงภาพยนตร์ เนื่องจากต้องใช้เวลาส่วนใหญ่ในการประกอบอาชีพอยู่ในหมู่บ้าน ดังตัวอย่างในการสนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ด้านล่าง ซึ่งไม่มี อสม. คนใดเคยชมภาพยนตร์เรื่องนี้

“ผู้วิจัย: เคยดูหนังเรื่องขุนพันธ์ไหม

อสม.: ไม่เคยดู

อสม.: ไม่รู้จัก รู้จักแต่ขุนช้างขุนแผน

อสม.: เคยได้ยิน มันมีกระแสที่เอาป้ายโฆษณา แต่ไม่เคยเข้าไปดู

ผู้วิจัย: จากป้ายโฆษณาพอจะรู้ไหมว่าเป็นหนังเกี่ยวกับอะไร

อสม.: เกี่ยวกับปราบ เื่อ

อสม.: เป็นตำรวจ ปราบโจร ตำรวจมีคาถาอาคมเก่งกล้ากว่าก็เลยสามารถจะปราบโจรมลายูตรงนั้นได้

อสม.: มันคือโครงเรื่องหลักๆ แต่ไม่เคยดู

อสม.: ไม่มีความสนใจในเรื่องแบบนี้

อสม.: ทำงานอยู่ในสวนยาง

อสม.: อยู่แต่ในหมู่บ้าน ทำงาน

ผู้วิจัย: แล้วได้ดูอะไรมั้

³¹ อย่างไรก็ตาม คนมลายูมุสลิมในบางพื้นที่ไม่พอใจเมื่อถูกเรียกว่า “แขก” ดังกรณีคนมลายูมุสลิมในย่านสายกลาง อ.เมือง จ.ยะลา ซึ่งอาศัยและประกอบอาชีพอยู่ร่วมกับคนไทยเชื้อสายจีน ไม่พอใจเมื่อถูกคนไทยเชื้อสายจีนรวมถึงคนไทยพุทธเรียกว่า “แขก” เพราะรู้ความหมายในภาษาไทยว่าแขกหมายถึงผู้มาเยือน ไม่ใช่คนท้องถิ่นหรือเจ้าของแผ่นดิน ขณะเดียวกันคำว่าแขกในอีกความหมายคือผู้มีเชื้อสายอินเดีย แต่พวกเขามีเชื้อสายมลายูนอกจากนี้ ในบริบทของการใช้จริง คำว่าแขกมักเป็นคำเรียกที่แฝงอคติและการดูถูก ไม่นับรวมคำว่า “ฮวนน่า” หรือ “ฮวนนัง” ภาษาฮกเกี้ยน ซึ่งแปลว่าคนพื้นเมือง คนป่า ล้าหลัง ไม่ได้รับการศึกษา ที่ชาวไทยเชื้อสายจีนใช้ในการดูถูกหรือในเรื่องเล่าที่แฝงอคติต่อคนมลายูมุสลิม (แพร 2546: 38-39) นอกจากนี้ ชาวไทยเชื้อสายจีนย่านสายกลางยังใช้คำว่า “แขก” ในการเรียกคนมลายูมุสลิมในบทสนทนาที่มียัยในเชิงลบด้วย เช่น “เดี๋ยวนี้สายกลางมีแต่ร้านแขก” และ “แขกจะครองเมืองหมดแล้ว” เป็นต้น (เพ็งอ้ง: 58-59) นอกจากนี้ นายปรีชา ไวยาว์จกรวัดรังสิตาวาส ซึ่งเป็นคนไทยพุทธที่แต่งงานเข้ามาอยู่ที่บ้านสาเมะ กล่าวว่าแม้คนไทยพุทธจะไม่คิดว่าคำว่า “แขก” มีนัยของการดูถูก เพราะเป็นคำที่พวกเขาใช้เรียกคนมลายูมุสลิมมาแต่อดีต ทว่าบางครั้งคนมลายูมุสลิมในรุ่นหลังไม่ต้องการถูกเรียกว่า “แขก” เพราะรู้ว่าปัจจุบันมีนัยแฝงอย่างไร ดังที่เขากล่าวว่า “เวลาคนที่นี้เรียกคนมุสลิมว่าแขก เขาไม่ได้คิดในเชิงลบ มันเคยชิน มันถูกปลูกฝังมานานแล้ว การถ่ายทอดรุ่นสู่รุ่น แต่คนฟังนะ ฟังแล้วรู้สึก เมื่อก่อนเขาอาจจะไม่ถือตัวมากนัก แต่เดี๋ยวนี้รู้สึกว่าเขาพูดออกไปบีบ เขาสื่อได้ทันที เราเป็นคนกลางนั่งฟังเรารู้แล้ว คือหลายครั้งเขาออกตัวมาก่อนว่าเขาไม่ใช่แขก เพราะแขกที่แท้จริง คือคนที่มาขายถั่ว แขกปากี แต่เขาอยู่ในพื้นที่นี้ เขาไม่ใช่แขก เขาเป็นมุสลิม คนไทยนี่แหละ บางครั้งเราคิดว่าเรื่องเล็ก แต่พอไปสะกิดมันเหมือนกับแหย่” (ปรีชา บุญเนื่อง, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2564)

อสม.: ถ้าดูอะไรก็ละครหลังข่าว

ผู้วิจัย: แล้วหนังละ

อสม.: ต้องมาฉายทางทีวีนั่นแหละถ้าจะดู

อสม.: ไปดูหนังเรื่องอะไรละ หนังจีนอะไรแบบนั้น

อสม.: แต่ก่อนมาดูในวัด

อสม.: เมื่อก่อนดูหนังกลางแปลง ฉายหนังขายยา หนังตะลุงในวัด แต่ว่าเดี๋ยวนี้ไม่มีแล้ว”

(สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

ส่วนผู้นำฝ่ายปกครอง เช่น ผู้ใหญ่บ้านและผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน บางคนเคยชมภาพยนตร์เรื่อง “ขุนพันธ์” ทว่าเป็นการชมที่นำมาฉายให้ชมฟรีทางโทรทัศน์ ขณะที่บางคนเล่าว่าเคยได้ยินคนเฒ่าคนแก่เล่าให้ฟังถึงเรื่องราวของโจรในเรื่องว่ามีความร้ายกาจและเป็นที่หวาดกลัวไปทั่วอย่างไร แต่ก็ไม่ได้มีนัยเชื่อมโยงกับศาสนาอิสลาม นอกจากนี้ พวกเขาไม่คิดว่าภาพยนตร์จะก่อให้เกิดกระแสมหาหวาดกลัวหรือเกลียดชังศาสนาอิสลาม และคนมุสลิมขึ้นในพื้นที่ ดังการสนทนากลุ่มผู้นำฝ่ายปกครองด้านล่าง

“ผู้วิจัย: แล้วเคยดูหนังพวกขุนพันธ์ อะไรยังงี้ปะ น้องคนใหม่ๆ เคยดูหนังเรื่องขุนพันธ์ปะ

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ไม่เคย

ผู้ใหญ่บ้าน: ผมเคยดู

ผู้วิจัย: ขุนพันธ์เกี่ยวกับอะไรละ

ผู้ใหญ่บ้าน: เกี่ยวกับเป็นตำรวจ ตอนนั้นจะมี เขาเรียกโจร มั่นดังที่บาเจาะ ขุนพันธ์นี้มาราชการเพื่อมาปราบโจรนี้

ผู้วิจัย: ขุนพันธ์มาปราบโจร โจรมุสลิมปะ

ผู้ใหญ่บ้าน: โจรมุสลิม

ผู้วิจัย: ชื่ออะไร

ผู้ใหญ่บ้าน: บาบูกากอะไรทำนองนี้

ผู้วิจัย: เคยดูที่ไหน

ผู้ใหญ่บ้าน: ผมดูในโทรทัศน์นั่นแหละ หลายครั้งแล้ว แล้วคนเฒ่าคนแก่เคยเล่าให้ฟังว่า โจรนี้เป็นโจรที่ร้ายกาจที่สุดแล้ว เขาบอกว่ามีจริง ถ้าทางนี้ก็บอกว่ามาแค่ปล้นจี้ ตอนนั้นปล้นเอาพลู เอาอะไรพวกนี้ ไม่ใช่เอาเงิน ถ้าถามคนใหญ่กว่านี้จะรู้เลยว่าถ้าเอ่ยชื่อโจรคนนี้ เขาจะกลัวกันทั้งหมด

ผู้วิจัย: แต่ตอนนั้นความกลัวไม่ได้เกี่ยวว่าต้องเป็นอิสลามใช่ปะ เป็นเพราะโจรเฉยๆ ใช่ปะ

ผู้ใหญ่บ้าน: ใช่ ไม่เกี่ยวกับอิสลาม มันเป็นโจร

ผู้วิจัย: แล้วพี่เคยดูไหมขุนพันธ์

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ก็ดูไปอย่างงั้น แต่ว่ารายละเอียดไม่ค่อยได้สนใจเท่าไร

ผู้วิจัย: แล้วเวลาดูแล้วรู้สึกยังไง ทำให้เรารู้สึกหวาดกลัวหรือว่าไม่ไว้วางใจคนอิสลามเพิ่มขึ้นปะ

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ไม่

ผู้วิจัย: แล้วน้องเคยดูปะ

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ไม่เคย

ผู้วิจัย: แล้วแบลี่ละเคยดูขุนพันธ์เปล่า

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ไม่เคย

ผู้วิจัย: ไม่เคยดูเลย แล้วพอจะรู้ไหมครับว่ามันเกี่ยวกับอะไร

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ไม่รู้

ผู้วิจัย: แล้วที่ผู้ใหญ่ฯ เขาพูดถึงโจรอะไรทั้งหลายแหล่ เคยได้ยินชื่อโจรนั้นไหม

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ไม่เคย

ผู้วิจัย: แล้วคนเคยดูรู้สึกยังไงครับ

ผู้ใหญ่บ้าน: ปกติ

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: พูดถึงเรื่องโจรอะนะ มันมีทั้งพุทธ ทั้งอิสลาม

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: มันมีหมด คนไทยพุทธไม่ดี อิสลามไม่ดีมันก็มี เราไม่ได้ว่าคนไหนดี คนนี้ไม่ดีหรอก

ผู้วิจัย: แล้วคิดว่าหนังเรื่องนี้มันมาดอยคำความกลัวในศาสนาอิสลามหรือว่าคนมุสลิมหรือเปล่า

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: คิดว่าไม่เกี่ยว

ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้าน: ใช่ ไม่เกี่ยว”

(สนทนากลุ่มผู้นำฝ่ายปกครอง 14 เมษายน 2564)

ส่วนภาพยนตร์เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนภาคใต้เรื่องอื่นมีคนในพื้นที่เคยชมน้อยมาก ไม่ว่าจะเป็นภาพยนตร์แนวแฟนตาซีอิงประวัติศาสตร์ฟอร์มยักษ์ เช่น “ปิ่นใหญ่โจรสลัด”³² หรือภาพยนตร์วัยรุ่น เช่น “โอ

³² ภาพยนตร์เรื่องนี้จัดเป็นภาพยนตร์แฟนตาซีอิงประวัติศาสตร์ฟอร์มยักษ์ กำกับการแสดงโดยนนทรี นิมิบุตร เขียนบทโดยวินทร์ เลียววาริณ นักเขียนรางวัลซีไรต์ เนื้อหาหลักของภาพยนตร์ย้อนกลับไปในปี พ.ศ. 2136 เกิดเหตุการณ์ปล้นปืนใหญ่ที่ช้างปิ่นใหญ่ชาวต๋อและลูกศิษย์ชาวจีน นามลิ่มเคี่ยม สร้างถายอาณาจักรลังกาสุกะเพื่อใช้ปกครองบ้านเมืองหลังจากรายฮีเจ้า ผู้นำสตรีคนแรกขึ้นครองราชย์ จนทำให้ปิ่นใหญ่จมอยู่ใต้ท้องทะเล และเนื้อเรื่องก็ดำเนินต่อไปผ่านเส้นเรื่องหลักที่ฝ่ายตัวร้าย ได้แก่ เจ้าชายราไวและกลุ่มโจรสลัดนามอีกาดำ พร้อมกับผู้เฒ่าชาวเลผู้มีวิชา ดูหล้าที่สามารถควบคุมสัตว์น้ำ พยายามกอบกู้ปิ่นใหญ่เพื่อตีเมืองลังกาสุกะ ขณะที่อีกาดำหนึ่งฝ่ายลังกาสุกะก็พยายามตามหาตัวลิ่มเคี่ยมเพื่อสร้าง ปิ่นใหญ่ปกป้องเมือง ซึ่งในท้ายที่สุดเขาก็สามารถสร้างมหาปิ่นใหญ่ที่มีอาณาพรมากกว่าปิ่นใหญ่ที่ศัตรูกู้ขึ้นมาได้ พร้อมกับได้รับความช่วยเหลือจาก ปารี หนู่มชาวเลที่บรรลุมหาวิชาสูง รวมถึงกองทัพของเจ้าชายปาหังที่ได้อภิเษกสมรสกับองค์หญิงอู เจ้าหญิงองค์สุดท้ายเพื่อสร้างพันธมิตรทางการเมือง ทำให้ทั้งหมดร่วมกันปกป้องกรุงลังกาสุกะได้สำเร็จ

ภาพยนตร์ไม่ได้พูดถึงจังหวัดชายแดนใต้ร่วมสมัย แต่ย้อนกลับไปสร้างภาพกรุงลังกาสุกะซึ่งเป็นเมืองในประวัติศาสตร์ในที่ที่เป็นเมืองท่า และเมืองการค้าที่มีความสัมพันธ์กับต่างประเทศ เช่น ญี่ปุ่น ต๋อ จิน ที่ส่งคณะราชทูตเข้ามาเจรจาทางการค้าและมีความสัมพันธ์อันดีกับลังกาสุกะ ขณะที่รายฮีเจ้าก็มีที่ปรึกษาเป็นเจ้าเมืองต่างๆ อาทิ เจ้าเมืองรามันห์ เจ้าเมืองยะหริ่งซึ่งเจ้าเมืองยะหริ่งส่งบุตรชายมาเป็นราชวงศ์รัชที่มีบทบาทสำคัญในการปกป้องสมาชิกราชวงศ์ รวมถึงต้องระมัดระวังการโจมตีจากเจ้าเมืองนครและเจ้าเมืองสงขลา ภาพของผู้คนและพื้นที่จึงมีกลิ่นอายของดินแดนที่ยังไม่ได้รับอิทธิพลของศาสนาอิสลาม แต่ปรากฏอัตลักษณ์ทางชาติพันธุ์มาอยู่อย่าง เช่น เครื่องแต่งกายหรือการใช้กริชเป็นอาวุธ ขณะเดียวกันบทบาทของหัวเมืองตอนบนที่ขึ้นกับสยาม เช่น สงขลาและนครศรีธรรมราช ก็ถูกกล่าวถึงเพียงเล็กน้อยและไม่มีความสำคัญ ภัยคุกคามหลักต่ออาณาจักรลังกาสุกะมาจากกลุ่มโจรสลัดในคาบสมุทรและ ความขัดแย้งภายในเสียมากกว่า

เคเบตง”³³ ซึ่งมีผู้ชมในประเทศจำนวนมาก โดยในการสนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ไม่มี อสม. คนใดเคยชมภาพยนตร์เรื่องนี้ ส่วนในการสนทนากลุ่มผู้นำฝ่ายปกครอง ผู้ช่วยผู้ใหญ่บ้านซึ่งเป็นผู้หญิงคนหนึ่งเคยพาไปดูภาพยนตร์เรื่อง “ปืนใหญ่โจรสลัด” ตามคำขอของลูกค้า ซึ่งเธอกล่าวว่าจำเนื้อเรื่องภาพยนตร์ไม่ค่อยได้เพราะหลับเป็นส่วนใหญ่ จำได้ว่าเจ้าเมืองเป็นคนพวทกับคนมุสลิมและมีการคบชู้กัน และไม่รู้สึกว่ามีอคติกับศาสนาใดเพิ่มขึ้นหลังชมภาพยนตร์จบ ขณะที่ผู้เข้าร่วมสนทนาคนอื่นก็เห็นว่าประเด็นในภาพยนตร์ไม่เกี่ยวกับศาสนาและจะเอาศาสนามาเป็นข้ออ้างไม่ได้ พวกเขาบอกว่าหลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบใหม่ๆ ภาพยนตร์เกี่ยวกับจังหวัดชายแดนใต้เป็นที่นิยมกัน แต่ตอนหลังก็ซาลงเพราะมีความซ้ำซากจำเจ พวกเขาเห็นว่า “ตอนนี้เอาปัจจุบันให้ตีไว้ก่อน ตอนนี่คือเรื่องความสงบ ตรงไหนมีเหตุการณ์คือจบตรงนั้น ยังไงก็ได้ อย่าให้พื้น” (สนทนากลุ่มผู้นำฝ่ายปกครอง 14 เมษายน 2564)

ประการสำคัญ การสัมภาษณ์บุคคลและการสนทนากลุ่ม ไม่ว่าจะเป็นอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน ชุติรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน ราษฎรอาสารักษาหมู่บ้าน ผู้นำฝ่ายปกครอง หรือกลุ่มอาชีพ ไม่พบว่าคนใดเคยอ่านบทกวีหรือเรื่องสั้นเกี่ยวกับเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ส่วนหนึ่งกล่าวว่าตนเรียนมาน้อย อ่านบทกวีไม่ค่อยเข้าใจ บางส่วนกล่าวว่าบทกวีและเรื่องสั้นอยู่ห่างไกลจากชีวิตประจำวัน อีกทั้งยังเห็นว่าการเล่าเรื่องราวหรือการกล่าวถึงผู้ก่อเหตุในลักษณะประณามหรือเกลียดชังในสื่อประเภทต่างๆ ไม่ส่งอิทธิพลต่อพวกเขา ดังตัวอย่างในการสนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านด้านล่าง

“ผู้วิจัย: ถ้านั้นพวกสื่อแทบไม่มีอิทธิพลต่อตัวเราเลยใช่ปะ

อสม.: เออ

อสม.: เขาสร้างก็สร้างไปเหอะ ไม่

อสม.: ไม่รู้เรื่อง เราก็อยู่ของเรา ตัดยาง ทำมาหากิน

อสม.: ใช่ เราก็อยู่แบบนี้”

³³ ภาพยนตร์เรื่องนี้กำกับโดยนทรี นิมิตร อำนวยการสร้างโดยบริษัทหมงคลฟิล์ม จึงอาจจัดว่าเป็นภาพยนตร์กระแสหลัก แม้เนื้อเรื่องจะค่อนข้างจริงจังและไม่อาจเรียกว่าเป็นหนังตลาดได้อย่างเต็มปาก แก่นเรื่องดำเนินไปบนการเปลี่ยนผ่านของชีวิตตัวละครหลัก คือ “ธรรม” พระหนุ่มที่บวชเรียนตั้งแต่อายุ 5 ขวบหลังจากพ่อแม่ของเขาเสียชีวิต แต่เหตุระเบิดสถานีรถไฟซึ่งทำให้พี่สาวของเขาเสียชีวิตเป็นจุดพลิกผันที่ทำให้เขาต้องลาสิกขาบท ออกมาจัดการงานศพและดูแลหลานสาวที่แม่เพิ่งเสียไปที่อำเภอเบตง จังหวัดยะลา ส่วนพ่อเป็นมุสลิมที่ขาดการติดต่อกับแม่ และทำงานอยู่ที่ประเทศมาเลเซีย

โลกที่ตัวเอกออกมาทำความรู้จักใหม่เป็นภาพของเมืองเบตงที่มีการใช้ชีวิตร่วมกันระหว่างผู้คนที่แตกต่างหลากหลาย ซึ่งในภาพยนตร์เน้นบทบาทของชาวไทยพุทธจากต่างถิ่น ชาวไทยเชื้อสายจีน และชาวมลายูมุสลิม ซึ่งทั้งหมดเป็นคนตัวเล็กตัวน้อยที่ใช้ชีวิตอยู่ในภาคบริการและการท่องเที่ยว เช่น นางโชว์ซึ่งเป็นคนต่างถิ่นมาทำงานในธุรกิจสีเทา พี่สาวของธรรมที่เปิดร้านเสริมสวยและเป็นแหล่งรวมตัวของนางโชว์ เฮียเจ้าของธุรกิจสถานเริงรมย์ รวมถึงตัวนักแสดงนำหญิง คือ หลิน ซึ่งทำธุรกิจทัวร์ ขณะที่อีกด้าน การก่อเหตุรุนแรงและความขัดแย้งก็ทับทาบเป็นฉากหลังของเรื่อง โดยเฉพาะเหตุระเบิดสถานีรถไฟซึ่งเป็นจุดเริ่มต้นให้เกิดเรื่อง และจุดเปลี่ยนสำคัญที่เข้ามาทำลายชีวิตของธรรม นั่นคือ ฟารุก คนรักชาวมลายูมุสลิมของหลิน ซึ่งก่อนหน้านี้เธอตัดสินใจว่าจะเปลี่ยนศาสนาเพื่อแต่งงานกับเขาและเริ่มศึกษาศาสนาอิสลาม จุดนี้เองที่หนังได้ฉายภาพของชาวมุสลิมที่เข้มแข็งมากขึ้น หลังจากหลินมาปรึกษาธรรมบ่อยๆ เรื่องที่ฟารุกตีตัวออกห่าง พวกเขาทั้งคู่รู้ในภายหลังว่าฟารุกเป็นแกนนำของขบวนการก่อความไม่สงบซึ่งถูกกล่าวหาว่าเป็นผู้วางระเบิดสถานีรถไฟซึ่งทำให้พี่สาวของเขาเสียชีวิต ฟารุกต้องอยู่อย่างหลบๆ ซ่อนๆ ในถ้ำลึกและมีกองกำลังติดอาวุธคอยเฝ้าระวัง อย่างไรก็ตาม ในเย็นวันหนึ่ง ฟารุกกลับมาหาธรรมและอธิบายว่าเขาไม่เกี่ยวข้องกับการก่อเหตุระเบิดและบอกว่าวิธีการดังกล่าวไม่ใช่การกระทำของกลุ่มพวกเขา ขณะเดียวกันฟารุกก็ยอมฟังคำขอร้องของหลินที่บอกให้เขามอบตัวเพื่อต่อสู้ในกระบวนการยุติธรรม

(สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

1.2 เจ้าหน้าที่

อัตลักษณ์ของเจ้าหน้าที่รัฐ เช่น ทหาร ตำรวจ ในเหตุการณ์ความไม่สงบในสื่อกะแสดหลักเป็นไปในทิศทางเดียวกัน คือ มินัยของการยกย่องเชิดชูในความกล้าหาญและเสียสละ ไม่ว่าจะเป็น “ผู้กล้า” “ผู้เสียสละ” หรือ “วีรบุรุษ” โดยเหตุการณ์ที่โด่งดังและเป็นที่รับรู้กันอย่างกว้างขวางคือการลอบวางระเบิด พ.ต.อ.สมเพียร เอกสมญา ผู้กำกับการสถานีตำรวจภูธรบันนังสตา จ.ยะลา ในวันที่ 12 มีนาคม 2553 จนเสียชีวิต ซึ่งสื่อกะแสดหลักขนานนามเขาเป็น “วีรบุรุษแห่งเทือกเขาบูโด” (ไทยรัฐ, 12 มีนาคม 2558) “ตำรวจผู้กล้า” (มติชน, 16 มีนาคม 2553) และ “จ่าเพียร ยอดตำรวจ” (คมชัดลึก, 20 มีนาคม 2553) เป็นต้น

ในทำนองเดียวกัน ทหารและตำรวจคนอื่นที่เสียชีวิตจากการปฏิบัติหน้าที่ก็ได้รับการขนานนามในลักษณะเดียวกัน เช่น ร.ต.อ.ธณิศ ศรีสุข หรือ “ผู้กองแคน” ซึ่งเสียชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่ในวันที่ 29 กันยายน 2550 และ ร.ต.ต.กฤตติกุล บุญลือ หรือ “หมวดดี” ซึ่งเสียชีวิตในการปฏิบัติหน้าที่ ในวันที่ 20 มิถุนายน 2551 ทั้งสองคนต่างได้รับการกล่าวถึงหรือตั้งสมญานามว่า “วีรบุรุษสีจางี้” (สถาบันข่าวอิศรา, 17 มีนาคม 2553)

ส่วนสื่อทางสังคมเรียกเจ้าหน้าที่แตกต่างกัน ขึ้นกับว่าสนับสนุนฝ่ายใด หากสนับสนุนฝ่ายรัฐ ก็มักเรียกเจ้าหน้าที่ในลักษณะยกย่องเชิดชูเหมือนกับสื่อกะแสดหลัก เช่น “ทหารกล้า” รวมถึง “ชรบ. ผู้เสียสละ” ดังตัวอย่างด้านล่าง

รวบไว้อาลัยทหารกล้า

แฉ ความเคลื่อนไหวสถานการณ์จริง BRN
ร่วมไว้อาลัยทหารกล้า
จ.ส.อ.เสนีย์ พงษ์สมบัติ ทีมสลาตัน สังกัดร้อย ลว.ไกล พล.ร.15

จากกรณีที่เกิดเหตุไม่สงบที่จังหวัดยะลา เนื่องจากเกิดเหตุลอบ
วางระเบิดหน้าสำนักงาน ศอ.บต. ยะลา (เมื่อวันที่ 17 มี.ค. 63)
เวลาประมาณ 10.30 น. และเมื่อวันที่ (18 มีนาคม 2563) ในขณะที่
เจ้าหน้าที่เข้าปิดล้อม กระชกพื้นที่ ก่อตั้งให้ผู้ก่อเหตุรุนแรงเข้า
มอบตัวนั้น กลุ่มคนร้ายที่ยังคงหลบซ่อนตัว ได้เปิดฉากใช้อาวุธ
ปืนยิงใส่เจ้าหน้าที่อย่างหนัก ส่งผลให้เจ้าหน้าที่ได้รับบาดเจ็บ 2
นาย คือ ส.อ.สุภาพ ตะเคียนทอง และ อ.ส.พ.กิตติชัย อินทิน
และเสียชีวิต 1 นาย คือ จ.ส.อ.เสนีย์ พงษ์สมบัติ
#ขอแสดงความเสียใจกับครอบครัวทหารกล้า "จ.ส.อ.เสนีย์"

19 MAR AT 09:40

#SAVE ลำพะยา

พื้นที่ปลอดภัย คนปลอดภัย

BSU.

เขาคูแลเวลาทำงาน ออกกรีดยาง
พวกเขาทำงานเลี้ยงชีพเวลากลางวัน
ส่วนกลางคืนเสียสละไปอยู่เวรคูแลหมู่บ้าน

15 คน เหลือใจไว้

แนวร่วม BRN กลับใจ

16 November 2019

ชวน ผู้เสียสละเพื่อประชาชน "พื้นที่ปลอดภัย คนปลอดภัย"

เราไม่รู้ว่าใครทำเรื่องนี้ เขามาแบบกองกำลัง แบบนักรบ
กองโจร ชาวบ้านไม่ได้มีปืนทุกคน ยังยิงปืนกันไม่เป็นด้วย
ซ้ำ คนที่เป็น ชรบ.เสียสละช่วยกันดูแลคนอื่นเพื่อเป็นกำลัง
ใจให้ทุกคนได้ทำงาน ได้กรีดยางกัน #พวกเขากำลังเสี่ยง
ชีพเวลากลางวัน #ส่วนกลางคืนเสียสละไปอยู่เวรคูแล
หมู่บ้าน เราไม่รู้ว่าใครมา... See more

28 6 comments 15 shares

Like Comment Share

Most relevant

ในการทำงานเดียวกัน ผู้เข้ามาแสดงความเห็นมักจะแสดงความยกย่องชื่นชมความกล้าหาญและเสียสละของเจ้าหน้าที่ ดังตัวอย่างด้านล่าง

ขอชื่นชมจนท.ทุกนาย ในการปฏิบัติงานในครั้งนี้ค่ะ แต่หลังจากนี้ขอให้ทุกฝ่ายรวมถึงประชาชนทุกคนระมัดระวังตัวนะคะกลัวพวกมันแวงกัดเอา ขอให้ทุกคนปลอดภัยค่ะ

Like · Reply · 5w

ขอบคุณทุกอย่างที่ทำให้แผ่นดินค่ะ 🙏 ขอพระธรรณิคุ้มครองสิ่งศักดิ์สิทธิ์ปกป้องรักษานะคะ 🌻

Like · Reply · 5w

เราภูมิใจที่มันตาย!!!..คุณพระคุ้มครองท่านผู้กล้าทุกๆท่านค่ะ 🙏🇹🇭

Like · Reply · 5w

ในทางกลับกัน สื่อทางสังคมที่เห็นต่างจากรัฐหรือสนับสนุนผู้ก่อเหตุจะเรียกเจ้าหน้าที่ในลักษณะโกรธแค้นเกลียดชัง เช่น “ผู้สังหารเจ้าของดินแดน”³⁴ และบางครั้งก็แฝงนัยดูแคลน เช่น “หมูดำ” ซึ่งหมายถึงทหารพราน ดังตัวอย่างด้านล่าง

³⁴ นอกจากนี้ แอลงการณ “ข้อเรียกร้องเบื้องต้น 5 ประการของ BRN” ต้นฉบับเป็นภาษามลายู ซึ่งเผยแพร่ในเว็บไซต์ยูทูบในวันที่ 26 เมษายน 2556 และในภายหลังมีผู้แปลออกมาหลายสำนวนซึ่งได้ถูกรวบรวมโดยศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้ เรียกรัฐไทยว่า “นักล่าอาณานิคมสยาม” (สำนวนแปลของ Hara Shintaro) “ผู้ยึดครองแห่งสยาม” (สำนวนแปลของ รัตติยา สาละ) และ “รัฐสยาม” (สำนวนแปลของโรงเรียนนักข่าวชายแดนใต้) ต่อมาเอกสารบนโต๊ะเจรจาระหว่างคณะผู้แทน BRN กับรัฐบาลไทยในวันที่ 29 เมษายน 2556 มีเนื้อหาส่วนที่ขยายความข้อเรียกร้องให้เห็นเด่นชัดขึ้น (สำนวนแปลโดยสถาบันพระปกเกล้า) โดยเฉพาะการระบุถึงรัฐไทยว่า “ความจริงในความขัดแย้งที่เกิดขึ้นคือการเข้ายึดครองสิทธิความเป็นเจ้าของของชนชาติมลายูปาตานี”

กลุ่มต่อต้านสยามพุทธหัวรุนแรงในป่าตานี

18 Mar at 20:13 • 🌐

ขอแสดงความดีใจต่อญาติของผู้ที่นำชีวิตมาทิ้งในดินแดนผู้อื่น

#รับกรรมกันต่อด้วยเยียวายายที่เดียวแตกทั้งชีวิต
#ยินดีด้วยจ้า

กลุ่มต่อต้านสยามพุทธหัวรุนแรงในป่าตานี

27 Jan at 17:49 • 🌐

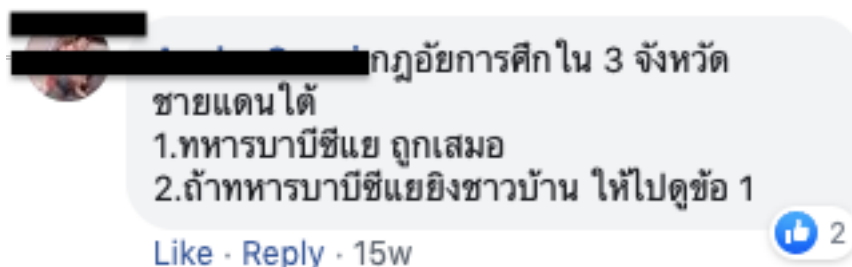
27 ม.ค. 63 พบเห็นหมุดตาในบริเวณสวนยางยางประชาชนในพื้นที่รอยต่อ ม.6 บ.บือซอ ต.บันนังสตา อ.บันนังสตา กับ ม.4 บ.ศรีทำน้ำ ต.ธารโต อ.ธารโต จ.ยะลา ระวังหน้อย
#ภาพประกอบละคร

👍👎👏 110

30 comments • 19 shares

ส่วนผู้เข้ามาแสดงความเห็นก็มักเรียกเจ้าหน้าที่ด้วยความเกลียดชังและดูถูกเช่นกัน เช่น “ทหารบาบิชีแย” (บาบิแปลว่าหมู ชีแยแปลว่าสยาม) ดังตัวอย่างด้านล่าง

ส่วนในสื่อวัฒนธรรมหรือสื่อบันเทิง เช่น ภาพยนตร์และเพลง มักกล่าวถึงหรือเล่าเรื่องราวของเจ้าหน้าที่ในลักษณะยกย่องชื่นชม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในกรณีที่เกิดโดยหน่วยงานรัฐ ดังกรณีภาพยนตร์เรื่อง “ละติจูดที่ 6”³⁵ ซึ่งอำนวยการสร้างโดยกองอำนวยการรักษาความมั่นคงภายใน (กอ.รมน.) ร่วมกับหน่วยงานรัฐและเอกชน อาทิ กระทรวงวัฒนธรรม กระทรวงศึกษาธิการ กระทรวงการพัฒนาสังคมและความมั่นคงของมนุษย์ กระทรวงการท่องเที่ยวและกีฬา สถานีโทรทัศน์สีกองทัพบกช่อง 7 การบินไทย และธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย เป็นต้น โดยก่อนจะเข้าสู่เนื้อเรื่องมีการฉายข้อความว่า “ภาพยนตร์เรื่องนี้สร้างขึ้นเพื่อความเข้าใจอันดีบนความแตกต่างที่อยู่ร่วมกัน” ขณะที่เนื้อเรื่องนอกจากจะฉายภาพ “ความแตกต่าง” ของคนมลายูมุสลิม เช่น ปัญหะสีลัต และลิเกฮูลูที่ได้รับ “อนุญาต” จากรัฐแล้ว³⁶ สิ่งที่แฝงมาในภาพยนตร์คือภาพของทหารที่ปรากฏอยู่ทั่วไปในฐานะผู้ปกป้องคุ้มครองและให้ความช่วยเหลือคนมลายูมุสลิมในพื้นที่ เช่น การ

³⁵ ภาพยนตร์เรื่องนี้จัดเป็นภาพยนตร์รักโรแมนติก โดยมีตัวละครหลัก คือ “ตัน” เจ้าหน้าที่ฝ่ายไอทีของธนาคารอิสลามแห่งประเทศไทย ซึ่งมีภารกิจต้องไปย้ายไปทำงานที่ จ.ปัตตานี โดยมี “ฝ่ายฟู” หลานสาวผู้กำพร้าแม่ติดตามไปอยู่ด้วย เมื่อย้ายเข้าไปอยู่ในพื้นที่ หนุมกรุงเทพฯ แสดงให้เห็นความหวาดระแวงและไม่ไว้ใจคนมุสลิม เช่น หลีกเสี่ยงที่จะพูดคุยหรือมีปฏิสัมพันธ์กับชายมุสลิมเจ้าของบ้านเช่าของเขาในตอนแรก แต่ในภายหลังเมื่อทราบว่าชายมุสลิมคนดังกล่าวเล่นดนตรีเช่นเดียวกับตน พวกเขาก็ค่อยๆ สนทนากันมากยิ่งขึ้น

ต้นตอหลุมรัก “ฟ้า” ลูกสาวคนเดียวของอิหม่ามที่มีชื่อเสียงในชุมชน เธอเพิ่งเดินทางจากกรุงเทพฯ กลับมาเป็นครูที่บ้านเกิด และได้เป็นครูประจำชั้นของฝ่ายฟูจึงทำให้ได้รู้จักกับตัน ฟ้าเคยอยู่กรุงเทพฯ มาก่อนจึงพูดคุยถูกคอกับตัน จนเกิดเป็นความรักต่างศาสนา อย่างไรก็ตาม ฟ้าไม่ได้เป็นมุสลิมที่เคร่งครัดมากนัก วันแรกที่เธอกลับไปบ้าน เธอแต่งกายแบบสาวชาวกรุงทั่วไป ไม่ได้สวมชุดและผ้าคลุมผมตามหลักศาสนาอิสลาม จึงถูกพ่อว่ากล่าวตักเตือน หลังจากนั้นเธอก็แต่งกายถูกต้องตามหลักศาสนาตามคำขอของพ่อ ขณะเดียวกันเธอก็พยายามโน้มน้าวให้พ่อย้ายไปอยู่กรุงเทพฯ แต่พ่อปฏิเสธ เช่นเดียวกับความร้าวฉานระหว่างเธอและตัน

³⁶ โดยในฉากหนึ่งฟ้าถามตันว่าการย้ายมาอยู่ที่ปัตตานีเป็นอย่างไรบ้าง เขาตอบว่า “คนที่นี่เสียงดัง หนาว แต่ทุกคนใจดี คนที่นี่น่ารัก...ไม่เห็นเหมือนในข่าว” และเมื่อถามต่อไปว่าคิดอย่างไรกับคนมุสลิม เขาตอบว่า “ผมเคยมีคำถามมากมายครับ แต่พอมาอยู่ก็เข้าใจมากขึ้น คนมุสลิมนี้เคร่งครัดมากเลยครับ แต่ก็เป็นสิ่งที่ดีจริงๆ ทุกศาสนาสอนให้คนเรามีศรัทธา” ซึ่งเป็นภาพแทนคนมลายูมุสลิมในอุดมคติของรัฐไทย นั่นคือ เป็นกลุ่มคนที่พยายามปรับตัวเข้ากับความเป็นไทยและความทันสมัย ปฏิบัติตัวเคร่งครัดตามหลักศาสนา และสืบสานวัฒนธรรมมลายู ขณะที่ภาพของความยากจน ความเหลื่อมล้ำ และการเผชิญกับความไม่เป็นธรรม รวมถึงการไม่สยบยอมไม่ปรากฏให้เห็น หรือหากปรากฏก็อยู่ในรูปของความรุนแรงที่ไร้ที่มาที่ไป เช่น เหตุการณ์คาร์บอมบ์ เป็นต้น

ลาดตระเวนในยามค่ำคืน การทำหน้าที่คุ้มครองโรงเรียน ครู และเด็กนักเรียน เช่น เด็กนักเรียนถามทหารที่ยืนอยู่ที่หน้าประตูโรงเรียนว่า “คุณอาทหารมาทำอะไรคะ” ทหารคนนั้นตอบว่า “มาคอยดูแลพวกหนูไงคะ” รวมถึงการช่วยซ่อมมัสยิด ขณะที่อีกด้านภาพยนตร์ก็ฉายภาพทหารในฐานะผู้ถูกกระทำด้วย เช่น ฉากการเก็บก๊วตถูระเบิดซึ่งทำให้เจ้าหน้าที่เสียชีวิต

ในทำนองเดียวกัน เพลง “จำเพียรชาเหล็ก” ของวงคาราบาว กล่าวยกย่องเชิดชูวีรกรรมของ “จำเพียร” ที่เสียสละชีวิตเพื่อปกป้องอธิปไตย ดังที่ว่า

“จำเพียรชาเหล็ก มีใครบ้างไม่รักตัวกลัวตาย อยู่เมืองใหญ่สบายจนล้นพ้น แต่ยังมีจำเพียรอีกกี่คนทนอยู่ปำรักษากอธิปไตย แต่อย่าลืมจำเพียรชาเหล็ก นายตำรวจเล็กๆ แห่งบันนังสตา วีรกรรมยิ่งใหญ่ แต่ลมหายใจไร้ค่า ต้องจากจำด้วยน้ำตาของภรรยาและลูกชาย ถึงทำดีไม่มีใครมอง แต่ต้องทำหน้าที่ให้บรรลู่จำเพียรย่าเตือนเหมือนคำครู ผู้ร่วมงานต่างจดจำขึ้นใจในความกล้าหาญเสียสละ มีเมตตาเข้าหาประชาชน”

ส่วนเพลง “ราตรีสวัสดิ์” ของ ฟักกลิ้ง ฮีโร่ เนื้อเพลงส่วนหนึ่งกล่าวถึงความเสียสละและอดทนของทหาร ดังนี้

“วันนี้ฉันมีนิทาน อยากเล่าให้เธอฟังนิทานเรื่อง ท ทหาร อดทนเวลาเขายืน เขาแนบปืนกลไว้ข้างกาย ทั้งที่เขาไม่เคยใจร้ายและไม่เคยคิดฆ่าคน แต่เป็นอีกคืนที่เขาต้องออกลาดตระเวน เป็นหน้าที่ของกองพันทหารราบผู้รักตัวเองน้อยกว่าชนในชาติไทย เพราะรู้ว่าเลือดเนื้อเขาจะสละไม่ให้เราเป็นทาสใคร [...] เขารับยกปืนกลข้างกายประทับบ่า ในขณะที่ยิงสวนไป เขาคิดแต่ว่าถ้าคืนนี้เป็นคืนสุดท้ายของชีวิต เขาก็ยินดีที่จะสละทุกอย่างด้วยยศอันน้อยนิด”

อย่างไรก็ดี อัตลักษณ์หรือการให้ความหมายเจ้าหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นในเชิงยกย่องชื่นชมหรือโกรธแค้นเกลียดชังในสื่อประเภทต่างๆ ข้างต้นไม่ได้ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดหรือปฏิสัมพันธ์ที่คนไทยพุทธบ้านสาเหาะและคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนมีต่อกัน ถึงแม้พวกเขาจะเห็นด้วยว่าคำเรียกเจ้าหน้าที่ เช่น “บาปี่ซีแย” จะเป็นคำตำหนิหรือว่าดูถูกเจ้าหน้าที่ไทยพุทธรวมถึงคนไทยพุทธทั่วไปกรณีโกรธหรือไม่สบอารมณ์ นอกจากนี้ พวกเขาว่ายังมีคำภาษามลายูคำอื่นที่มีการใช้ในการแสดงความโกรธ เช่น อันยิง ซึ่งแปลว่าสุนัข ซึ่งเป็นสัตว์อีกประเภทที่คนมลายูมุสลิมหลีกเลี่ยง อย่างไรก็ตาม คำเหล่านี้ไม่ได้ใช้เฉพาะการแสดงความโกรธต่อคนไทยพุทธ หากแต่ยังสามารถใช้กับคนมลายูมุสลิมได้ด้วย ดังตัวอย่างในการสนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ด้านล่าง

“ผู้วิจัย: บาปี่นี่คือคำตำ คำดูถูก

อสม.: ใช่ เหมือนเด็กๆ เวลาไม่พอใจ

ผู้วิจัย: อ้อ เด็กๆ ที่มาที่ศูนย์เด็กเล็กนะเธอ เวลาเด็กไม่พอใจ

อสม.: ใช่ เวลาไม่พอใจเพื่อนๆ เขานั้นแหละ

ผู้วิจัย: อ้อ เวลาไม่พอใจเพื่อน เด็กอิสลามก็ตำเด็กพุทธว่าไอ้บาปี่

อสม.: มุสลิมด้วยกันก็ตำ เราก็อ้อ อะไรลูก เขาไม่รู้เลยสักคำว่าคำนั้นคืออะไร

ผู้วิจัย: อ้อ บาบี่เป็นคำค่าคนที่เขาไม่ชอบ เพราะฉะนั้นนี่ มันอาจเป็นบาบีนายุกก็ได้ใช้ใหม่

อสม.: น่าจะจริง

อสม.: มันก็คือว่าเขาสื่อว่าเขาโกรธแล้วนะ

อสม.: โกรธแล้วนะ เราก็หันไป ทะเลาะอะไรกันอีก

ผู้วิจัย: ภาษานายู เมื่อก็มีคำว่า บาบี่ คำหนึ่งแล้ว ไว้คำกันเองก็ได้ มีคำค่าอื่นอีกไหม

อสม.: เวลาจะค่าเพื่อน อะไรละ หมา ด้วยใช้ไหม อันยึง ด้วย

อสม.: อันยึงๆๆ นั่นคือค่าแล้วละ โกรธแล้วนะ

ผู้วิจัย: อ้อ ไม่พอใจเอาไว้คำมีอันยึงด้วยนะ นอกจากบาบี่

ผู้วิจัย: แล้วถ้า บาบี่อันยึง มันจะผสมสองอย่าง นั่นคือว่าไม่พอใจแล้ว”

(สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

นอกจากนี้ อาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้านที่เข้าร่วมการสนทนากลุ่มกล่าวว่าคนไทยพุทธไม่มีคำเฉพาะสำหรับแสดงความโกรธหรือดูถูกคนมลายูมุสลิมเหมือนกับในภาษามลายู ขณะเดียวกันพวกเขาก็ไม่ได้รู้สึกคำว่า “แขก” เป็นคำดูถูกหรือมีนัยเชิงลบ และใช้คำนี้เมื่อโกรธหรือต้องการดูถูกคนมลายูมุสลิมดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้ อัตลักษณ์ของเจ้าหน้าที่ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบที่ถูกสร้างขึ้นในสื่อและสื่อวัฒนธรรมจึงแทบไม่มีอิทธิพลต่อความรู้สึกนึกคิดและปฏิสัมพันธ์ที่คนต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่มีต่อกัน

2. ข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาในพื้นที่อื่น

2.1 อัญญาบ

อัญญาบหรือผ้าคลุมศีรษะสตรีมุสลิมเป็นอัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลามที่นำมาซึ่งการถกเถียงและการเคลื่อนไหวบ่อยครั้งและต่อเนื่องยาวนานมากที่สุด³⁷ โดยในช่วงแรกเป็นการเคลื่อนไหวเรียกร้องส่วนบุคคล คือกรณีนางสาวคณะนำ ข่านเคน พยาบาลมุสลิมที่เพิ่งสำเร็จการศึกษาและเข้ารับราชการที่โรงพยาบาลเมืองลำปาง ต้องการคลุมอัญญาบในการปฏิบัติงาน แต่ขัดกับระเบียบการแต่งกายของโรงพยาบาล จึงยื่นหนังสือไปยัง

³⁷ เอกรินทร์ และคณะ (2562) ศึกษาความสัมพันธ์ระหว่างคนพุทธกับคนมุสลิมในบริบทกระแสความหวาดกลัวอิสลาม (Islamophobia) ในประเทศไทย ใน 4 ภาค 8 จังหวัด โดยภาคใต้ ได้แก่ ภูเก็ตและปัตตานี ภาคเหนือ ได้แก่ เชียงใหม่และเชียงราย ภาคกลาง ได้แก่ กรุงเทพฯ และชลบุรี ภาคตะวันออกและเหนือ ได้แก่ ขอนแก่นและอุดรธานี พบว่าอัตลักษณ์ที่สำคัญของมุสลิม 3 ด้าน คือ การแต่งกาย (อัญญาบ) อาหาร (ฮาลาล) และศาสนกิจ (มัสยิด) นำมาสู่ปัญหาการแสดงออกของอัตลักษณ์ในพื้นที่สาธารณะ โดยเฉพาะการแสดงออกซึ่งมีแนวโน้มเข้มข้นมากขึ้น ทำให้เกิดความหวาดระแวงในหมู่คนพุทธจำนวนหนึ่ง รวมถึงทำให้เกิดการเผชิญหน้าระหว่างคนพุทธชาตินิยมกับคนมุสลิม ดังเหตุการณ์ 4 เหตุการณ์ ได้แก่ 1. การถกเถียงกันของกลุ่มประชาสังคมเกี่ยวกับบทบาทของกลุ่ม LGBT และร้านหนังสือบูคูในเดือนกุมภาพันธ์ 2560 2. การสังหารคนพุทธและนักรณรงค์ที่ห้างบิ๊กซี จ.ปัตตานี เดือนพฤษภาคม 2560 3. การประท้วงการคลุมอัญญาบที่โรงเรียนอนุบาลปัตตานีในเดือนพฤษภาคม 2561 และ 4. การสังหารผู้นำศาสนาอิสลามและพระสงฆ์ในจังหวัดนราธิวาสในเดือนมกราคม 2562 ซึ่งแต่ละเหตุการณ์แสดงให้เห็นการปะทะกันของความเชื่อทางศาสนา อุดมการณ์ และอัตลักษณ์ที่แตกต่างกัน อีกทั้งยังสะท้อนให้เห็นระยะห่าง ความเป็นศัตรู และการต่อสู้ระหว่างชาวพุทธกับมุสลิมที่รุนแรงขึ้น

กระทรวงสาธารณสุข แต่ไม่ได้รับคำตอบ ขณะที่โรงพยาบาลยืนยันไม่อนุญาต เธอจึงลาออกไปทำงานที่โรงพยาบาลปัตตานีในปี พ.ศ. 2523 แต่ก็ยังถูกห้ามเช่นเดิม จึงลาออกไปทำงานที่โรงพยาบาลเมโย กรุงเทพฯ ในปี พ.ศ. 2524 แต่ก็ยังไม่สามารถคลุมฮิญาบได้ จนกระทั่งย้ายไปโรงพยาบาลรวมแพทย์ จ.ภูเก็ต ก็ยังไม่สามารถแต่งกายตามหลักศาสนาได้อีก ประกอบกับปัญหาสุขภาพ เธอจึงเลิกประกอบอาชีพพยาบาลและออกมาเป็นแม่บ้านในที่สุด

ต่อมาการเคลื่อนไหวเรื่องฮิญาบขยายวงกว้างและกลายเป็นกระแสในสังคม โดยกระแสแรกสุดคือการเรียกร้องให้สตรีมุสลิมสามารถคลุมฮิญาบในการถ่ายรูปติดบัตรประชาชนในช่วงปลายปี พ.ศ. 2528 จากนั้นวันที่ 9 ธันวาคม ผู้อำนวยการกองบัตรประจำตัวประชาชนได้ทำหนังสือขอความเห็นไปยังสำนักจุฬาราชมนตรี เนื่องจากการคลุมฮิญาบอาจขัดต่อระเบียบที่กำหนดให้ผู้ที่มีบัตรต้องไม่สวมหมวก แม้ก่อนหน้านี้ในทางปฏิบัติสตรีมุสลิมสามารถสวมฮิญาบถ่ายรูปติดบัตรประชาชนได้ ต่อมาวันที่ 19 ธันวาคม สำนักจุฬาราชมนตรีมีหนังสือที่ 246/2528 ตอบว่าศาสนากำหนดให้หญิงมุสลิมแต่งกายมิดชิด จะเปิดเผยศีรษะได้ต่อหน้าผู้หญิงสามี หรือชายผู้เป็นญาติใกล้ชิดเท่านั้น จึงเสนอว่าให้ช่างที่เป็นสตรีถ่ายรูปแทนช่างผู้ชาย

อย่างไรก็ดี วันที่ 26 มิถุนายน 2530 สตรีมุสลิมคนหนึ่งในจังหวัดนครศรีธรรมราชไปทำบัตรประชาชน แต่ไม่สามารถคลุมฮิญาบถ่ายรูปติดบัตรได้ โดยเจ้าหน้าที่อ้างว่ากรรมการมัสยิด 40 แห่งมีมติว่าไม่ต้องคลุมฮิญาบถ่ายรูปทำบัตรประชาชนได้ ถ้าต้องการคลุมต้องให้สำนักจุฬาราชมนตรีรับรองมาก่อน ในปีเดียวกันสตรีมุสลิมคนหนึ่งในกรุงเทพฯ ถูกปฏิเสธจากเขตนานาวา โดยอ้างหนังสือสำนักจุฬาราชมนตรีที่ให้จัดหาช่างภาพสตรีมาถ่ายรูป ต่อมาวันที่ 4 ธันวาคม 2532 องค์กรมุสลิมภาคใต้จึงยื่นหนังสือให้สำนักจุฬาราชมนตรีทบทวนคำสั่งตามหนังสือที่ 246/2528 เพราะเป็นหนังสือที่หน่วยงานราชการนำมาใช้อ้างอิงในการไม่อนุญาตให้สตรีมุสลิมถ่ายรูปติดบัตรประชาชน ทั้งที่ก่อนหน้านี้สามารถกระทำได้

จากนั้นวันที่ 9 กรกฎาคม 2533 กลุ่มสตรีมุสลิมได้เข้าพบจุฬาราชมนตรีเพื่อไขปัญหาดังกล่าว แต่สำนักจุฬาราชมนตรียืนยันว่าคำตอบถูกต้องตามหลักศาสนาอิสลาม ต่อมาวันที่ 14 กรกฎาคม องค์กรมุสลิมจึงจัดประชุมเพื่อแก้ไขปัญหาที่หอประชุมศูนย์กลางอิสลาม มีข้อสรุปเห็นแย้งกับสำนักจุฬาราชมนตรีที่แม้ว่าจะยืนยันหลักนิติศาสตร์อิสลาม แต่การห้ามไม่ให้สตรีคลุมผมถ่ายรูปติดบัตรประชาชนขัดต่อหลักสิทธิเสรีภาพตามรัฐธรรมนูญและหลักความเท่าเทียม เพราะชาวไทยซิกข์ได้รับอนุญาตให้โพกศีรษะถ่ายรูปติดบัตรประชาชนได้ จากนั้นวันที่ 26 กรกฎาคม ตัวแทนองค์กรมุสลิมเข้าพบกลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมุสลิม และได้รับการแจ้งว่านายไทรรงค์ สุวรรณคีรี รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยเห็นด้วยเพราะเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ ต่อมาวันที่ 18 สิงหาคม มีการประชุมร่วมระหว่างกลุ่มสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรมุสลิม จุฬาราชมนตรี และกรรมการกลางอิสลามแห่งประเทศไทย ผลปรากฏว่าจุฬาราชมนตรีตอบตกลง และต่อมาวันที่ 27 สิงหาคม ปลัดกระทรวงมหาดไทยได้มีหนังสือถึงนายไทรรงค์ สุวรรณคีรี ว่ากรรมการปกครองได้ดำเนินการเรื่องการทำบัตรประชาชนตามที่นายไทรรงค์ได้มีหนังสือทวงถาม

อย่างไรก็ดี ปัญหา ยังคงเกิดขึ้นประปราย ในช่วงต้นเดือนกรกฎาคม พ.ศ. 2535 กลุ่ม ส.ส. มุสลิม จึงได้ยื่นหนังสือถึงนายเอนก สิทธิประศาสน์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงมหาดไทยอีกครั้ง โดยอ้างเหตุผล 3 ข้อ

ได้แก่ 1. สิทธิตามรัฐธรรมนูญ 2. การประหยัคงบประมาณของรัฐที่ต้องจ้างช่างภาพสตรี และ 3. ความสะดวกของเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงาน จากนั้นวันที่ 26 พฤศจิกายน นายชูวงศ์ ฉายะบุตร อธิบดีกรมการปกครองได้มีหนังสืออนุญาตให้สตรีมุสลิมสามารถคลุมฮิญาบถ่ายรูปติดบัตรประชาชนได้ ปัญหาจึงคลี่คลาย

ส่วนการเคลื่อนไหวที่เป็นการชุมนุมแรกสุดคือกรณีวิทยาลัยครูยะลา เริ่มจากวันที่ 11 ธันวาคม 2530 นักศึกษาหญิงมุสลิมกลุ่มหนึ่งแสดงความประสงค์ต่อชมรมส่งเสริมจริยธรรมอิสลามของวิทยาลัยว่าต้องการแต่งกายตามหลักศาสนา ซึ่งประกอบด้วยการสวมผ้าคลุมผมหรือฮิญาบและชุดที่ปกปิดร่างกาย ประธานชมรมส่งเสริมฯ จึงยื่นหนังสือต่อวิทยาลัย หลังจากนั้นสามวันนักศึกษามุสลิมสามคน³⁸ ได้คลุมฮิญาบเข้าเรียน แต่กลับถูกปฏิเสธ เพราะฝ่ายบริหารแจ้งว่าขัดต่อระเบียบว่าด้วยเครื่องแต่งกายของวิทยาลัย กลุ่มนักศึกษาและชมรมส่งเสริมจริยธรรมฯ จึงยื่นเรื่องไปยังสมาชิกสภาผู้แทนราษฎรในพื้นที่ รวมถึงหน่วยงานต่างๆ ได้แก่ ศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) สำนักงานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัด และสำนักจุฬาราชมนตรี

ต่อมารัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการเห็นควรให้ผ่อนปรนกฎดังกล่าว แต่ผู้บริหารวิทยาลัยยังคงนิ่งเฉย ขณะที่ครูบางส่วนก็ไม่อนุญาตให้นักศึกษาที่คลุมฮิญาบเข้าเรียน ชมรมส่งเสริมจริยธรรมฯ จึงร่วมกับกลุ่มกิจกรรมภายนอก คือ กลุ่มยุวมุสลิมยะลา (ยมย.) จัดที่ชุมนุมหน้ามัสยิดกลางจังหวัดยะลาในวันที่ 11 กุมภาพันธ์ 2531 ก่อนที่จะสลายตัวในวันต่อมาหลังได้รับข่าวว่าจะมีการผ่อนปรนให้สวมฮิญาบได้จนกว่าจะสอบปลายภาคแล้วเสร็จ

อย่างไรก็ดี การผ่อนปรนไม่ได้เกิดขึ้นจริง นักศึกษาจึงประท้วงโดยการไม่เข้าสอบและจัดชุมนุมใหญ่ในวันที่ 23 กุมภาพันธ์ 2531 ในย่านตลาดเก่า ซึ่งมีประชาชนทั่วไปเข้าร่วมจำนวนมาก โดยการชุมนุมเริ่มต้นหลังละหมาดอัศรี ซึ่งเป็นเวลาประมาณ 16.00 น. และมีการผลัดเปลี่ยนกันขึ้นปราศรัยทั้งในภาษาไทยและภาษามลายูโดยนักศึกษา ผู้รู้ศาสนา นักกิจกรรมและนักการเมือง ภายใต้ข้อเรียกร้อง 4 ประการ คือ

1. ขอให้มีคำสั่งอนุโลมผ่อนปรนการแต่งกายแบบสตรีมุสลิม (ฮิญาบ) สามารถปฏิบัติได้จริง
2. ขอให้มีการพิจารณาสอบสวนผู้บริหารวิทยาลัยที่ไม่ยอมปฏิบัติตามคำสั่งของสภาความมั่นคงแห่งชาติและรัฐมนตรีว่าการกระทรวงศึกษาธิการ
3. ขอให้มีการแก้ไขระเบียบว่าด้วยการแต่งกายไม่ให้ขัดกับบทบัญญัติว่าด้วยการแต่งกายตามศาสนาอิสลาม
4. ขอให้ไม่เอาผิดกับนักศึกษาที่ประท้วงโดยการไม่เข้าสอบและเปิดโอกาสให้เข้าสอบในภายหลัง

³⁸ พนิดา หนึ่งในนักศึกษาสามคนที่คลุมฮิญาบเข้าเรียนในตอนแรก เล่าย้อนว่าสมัยที่เธอเรียนชั้นมัธยมศึกษาปีที่หนึ่งที่โรงเรียนธรรมวิทยามูลนิธิการคลุมฮิญาบไม่ได้เคร่งครัดเหมือนในปัจจุบัน ขณะนั้นเด็กผู้หญิงอาจจะคลุมอย่างหลวม หลายคนอาจถอดฮิญาบเมื่อกลับจากโรงเรียน หรืออาจไม่คลุมฮิญาบขณะใส่ชุดพละ แต่เธอเป็นเด็กผู้หญิงไม่กี่คนที่สวมชุดพละพร้อมกับคลุมฮิญาบไปด้วย แต่เมื่อมาเรียนที่วิทยาลัยครูที่ต้องถอดฮิญาบทำให้เธอไม่คุ้นเคย รู้สึกอายและประหม่า เธอจึงตัดสินใจคลุมฮิญาบ โดยเธอให้เหตุผลว่า “ก่อนหน้านี้มีหลายคนที่ยากจะคลุม แต่คงกลัวครู คิดว่าคำสั่งของครู หัวหน้า หรือใครก็ตามที่ใหญ่กว่าตัวเรานั้นสำคัญ โดยไม่คิดว่าคำสั่งของอัลลอฮ์นั้นใหญ่กว่า แต่สำหรับเราอันแรกคือความอาย”

การประชุมยุติลงในวันที่ 2 มีนาคม 2531 หลังจากตัวแทนของกระทรวงศึกษาธิการเข้าเจรจาและรับข้อเรียกร้องทุกประการ

อย่างไรก็ดี แม้การเรียกร้องจะก่อให้เกิดการปรับเปลี่ยนระเบียบการแต่งกาย แต่ความตึงเครียดระหว่างอาจารย์กับศิษย์ในวิทยาลัยครูยะลา ยังคงมีอยู่ เช่น ในปี พ.ศ. 2536 มีเหตุการณ์อาจารย์พูดจาดูหมิ่นศาสนาอิสลามและไม่อนุญาตให้เข้านักศึกษาเข้าสอบถ้าคลุมฮิญาบ หรือใน ปี พ.ศ. 2537 มีเหตุการณ์อาจารย์ชักชวนให้นักศึกษาถอดฮิญาบและดื่มเหล้า รวมถึงเหตุการณ์ที่อาจารย์กระชากฮิญาบออกจากศีรษะของนักศึกษาแล้วนำไปแขวนไว้หน้าประตู จนทำให้นักศึกษาร้องไห้ด้วยความอับอาย เป็นต้น

หลังจากนั้นปัญหาการคลุมฮิญาบในสถานศึกษารวมถึงสถานที่ทำงานเบาบางลง ก่อนจะขยายตัวอีกครั้งตั้งแต่ต้นทศวรรษ 2550 เป็นต้นมา หรืออีกนัยหนึ่งคือภายหลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งมีทั้งกรณีที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้และที่เกิดขึ้นในภาคอื่น โดยกรณีจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางคือกรณีโรงเรียนอนุบาลปัตตานี ซึ่งเริ่มจากในช่วงปลายเดือนมีนาคม 2561 ผู้ปกครองนักเรียนหญิงมุสลิมได้ร้องเรียนไปยังมูลนิธิมุสลิมเพื่อสันติว่าโรงเรียนอนุบาลปัตตานีไม่อนุญาตให้นักเรียนคลุมฮิญาบ มูลนิธิฯ จึงเดินทางเข้าพบและยื่นหนังสือกับผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลปัตตานีในวันที่ 5 เมษายน โดยในการพูดคุยอย่างไม่เป็นทางการผู้อำนวยการมีท่าทีอนุญาตให้นักเรียนคลุมฮิญาบมาเรียนได้ แม้จะไม่ได้ทำหนังสือตอบว่าอนุญาตหรือไม่ กลุ่มผู้ปกครองจึงให้นักเรียนคลุมฮิญาบมาในวันแรกของการเปิดภาคเรียนในวันที่ 16 พฤษภาคม 2561 โดยมีผู้อำนวยการโรงเรียนออกมาต้อนรับ

อย่างไรก็ดี ในวันที่ 18 พฤษภาคม หลังจากเปิดภาคเรียนเพียง 2 วัน ผู้อำนวยการโรงเรียนได้นัดประชุมคณะกรรมการสถานศึกษา และที่ประชุมมีมติเสียงข้างมากไม่เห็นด้วยกับการแก้ไขกฎระเบียบของโรงเรียนให้นักเรียนคลุมฮิญาบมาเรียน หากยังสวมฮิญาบมาเรียนก็จะไม่มีการเรียนการสอน ขณะที่กลุ่มผู้ปกครองของนักเรียนมุสลิมกว่า 200 คนได้พยายามเรียกร้องให้โรงเรียนชี้แจงกฎของโรงเรียนและระเบียบของกระทรวงศึกษาธิการให้ชัดเจน โดยผู้ปกครองคนหนึ่งกล่าวว่า “ลูกสาวอายุ 11 ปี ตามหลักศาสนาจะต้องปกปิดร่างกายเหลือแต่ใบหน้าและฝ่ามือเป็นศาสนบัญญัติ ลูกสาวต้องการสวมเองด้วย เราไม่ได้บังคับ [...] หากเราไม่เริ่ม เด็กรุ่นหลังก็จะมีโอกาสแน่นอน ทางเรายืนยันว่าจะยืนหยัดสู้ต่อไปเพื่อลูกได้แต่งกายตามหลักศาสนา ซึ่งไม่ได้ขัดกับระเบียบกระทรวงศึกษาธิการและกฎหมาย” ขณะที่มิศรประมาณ 20 คนลาป่วยเพื่อหยุดสอน

ต่อมาวันที่ 19 พฤษภาคม ประธานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานีและกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนอนุบาลปัตตานี พร้อมกับกรรมการซึ่งเป็นมุสลิมอีกสองคน ได้แถลงลาออกจากการเป็นคณะกรรมการสถานศึกษาโรงเรียนอนุบาลปัตตานี เพื่อแสดงความรับผิดชอบที่คณะกรรมการไม่อนุญาตให้นักเรียนแต่งกายตามหลักศาสนา เพราะมติดังกล่าวขัดกับบทบัญญัติทางศาสนา

หลังจากนั้นวันที่ 20 พฤษภาคม พล.อ.สุรเชษฐ์ ชัยวงศ์ รัฐมนตรีช่วยว่าการกระทรวงศึกษาธิการ ได้มีนโยบายให้มีการหารือระหว่างเลขาธิการคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) กับผู้บริหารเขตพื้นที่

การศึกษาประณตศึกษาปัตตานี จนได้ข้อสรุปว่าอนุญาตให้นักเรียนมุสลิมทั้งหญิงและชายของโรงเรียนอนุบาลปัตตานีแต่งกายตามหลักศาสนามาเรียนได้ แต่หลังจากนั้นเพียงสามวัน พระวัดนพวงศารามและชาวพุทธจำนวนหนึ่งได้ออกมาเคลื่อนไหวคัดค้าน โดยอ้างเหตุผลสามข้อ ได้แก่ 1. ที่ดินที่ใช้ก่อสร้างโรงเรียนอนุบาลปัตตานีเป็นที่ธรณีสงฆ์ มีสัญญาใช้ที่ดิน และให้สิทธิเจ้าอาวาสในการดูแลโรงเรียน 2. มีการตั้งภูม่านักเรียนต้องแต่งกายเหมือนกันโดยไม่แบ่งแยกศาสนา 3. หากจะเปลี่ยนกฎ วัดต้องเห็นชอบก่อน โดยพระผู้ใหญ่รูปหนึ่งที่มีการคัดค้านกล่าวว่า “ศาสนานั้นไม่เกี่ยวข้อง เราสามารถอยู่ร่วมกันได้ ถ้ามว่าโรงเรียนตั้งอยู่มา 50 ปี เด็กทั้งพุทธและมุสลิมสามารถอยู่ร่วมกันได้ [...] เขาไม่ได้แตกต่างอะไรกัน สิ่งที่เราทำเพื่อยึดและรักษารธรรมนิยมปฏิบัติในธรรมจาริตที่ว่า นี่คืออัตลักษณ์โรงเรียนอนุบาลปัตตานีที่เราทำอยู่ [...] เราจะไม่ว่านี่คือเด็กพุทธ นี่คือเด็กมุสลิม” เช่นเดียวกับคนพุทธที่ร่วมชุมนุมกล่าวว่า “เมื่อแต่งชุดคนละชุดมันก็ดูเหมือนเป็นการแบ่งแยกแล้ว เราอยากให้เหมือนเดิม เพียงแต่ตอนนี้เหมือนมีการเมืองเข้ามาแบ่งแยก ก็เลยทำให้เกิดปัญหา บางครั้งชาวพุทธต้องแข็งไว้บ้าง เมื่อเขาได้อย่างหนึ่งเขาก็ต้องได้อีกอย่างหนึ่ง เราไม่ได้ต้องการสร้างความวุ่นวาย แต่เราต้องการสร้างความถูกต้อง” ขณะที่ต่อมาในวันที่ 4 มิถุนายน มีผู้นำป้ายไวโนลไปแขวนตลอดแนวกำแพงโรงเรียน มีข้อความว่า “เลิกใส่ฮิญาบ แบ่งแยกศาสนา” และ “หยุดสร้างความแตกแยกให้เด็กและโรงเรียน”³⁹

นอกจากนี้ แม้กลุ่มผู้ปกครองมุสลิมจะอ้างระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยเครื่องแบบนักเรียน พ.ศ. 2551 แต่ทางวัดและกลุ่มผู้ปกครองชาวพุทธก็เคลื่อนไหวคัดค้านระเบียบข้อนี้ ส่งผลให้ต่อมาในช่วงต้นเดือนมิถุนายน กระทรวงศึกษาธิการได้ออกระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยเครื่องแบบนักเรียน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2561 มีเนื้อหาแก้ไขประกาศฉบับเดิม โดยให้การแต่งกายของนักเรียนในสถานศึกษาที่ตั้งอยู่ในธรณีสงฆ์ต้องเป็นไปตามข้อตกลงระหว่างสถานศึกษากับวัด การแก้ไขระเบียบครั้งนี้ทำให้นักเรียนมุสลิมโรงเรียนอนุบาลปัตตานีไม่สามารถแต่งกายตามหลักศาสนาไปเรียนได้ ทว่านักเรียนมุสลิมจำนวนหนึ่งไม่ปฏิบัติตาม ทำให้กลุ่มผู้ปกครองชาวพุทธออกแถลงการณ์ให้นักเรียนชาวพุทธแต่งกายด้วยชุดอยู่บ้านไปเรียนจนกว่านักเรียนมุสลิมจะแต่งกายให้ถูกระเบียบ โดยผู้ปกครองชาวพุทธคนหนึ่งกล่าวว่า “ถ้าเขาให้เด็กใส่ผ้าคลุมมาโรงเรียน เราก็จะให้ลูกไว้ผมยาวบ้าง และจะบอกคนอื่นด้วยให้ไว้ผมยาว” และมีนักเรียนชาวพุทธแต่งกายด้วยชุดอยู่บ้านไปเรียนประมาณ 70 คน

สถานการณ์ยังคงตึงเครียดอย่างต่อเนื่อง ต่อมาวันที่ 17 สิงหาคม ผู้อำนวยการโรงเรียนอนุบาลปัตตานีถูกย้ายไปเป็นผู้อำนวยการโรงเรียนเบตง และในวันที่ 19 ตุลาคม ศาลปกครองมีคำสั่งรับฟ้องคดีของผู้ปกครองนักเรียนมุสลิม 20 คน และมีคำสั่งทุเลาการบังคับตามระเบียบโรงเรียนอนุบาลปัตตานี จนกว่าจะมี

³⁹ นอกจากคนในพื้นที่ คนนอกพื้นที่ก็แสดงความเห็นกับเหตุการณ์นี้อย่างกว้างขวาง ทั้งที่เห็นด้วยซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนมุสลิม ดังชายมุสลิมคนหนึ่งให้สัมภาษณ์กับสำนักข่าวบีบีซีไทยว่า “ฮิญาบคือมงกุฎ เอาตามตรงคือละเมิดสิทธิเด็ก ทำไม่ต้องออก (ระเบียบ) แบบนั้นด้วย” และที่ไม่เห็นด้วยซึ่งส่วนใหญ่เป็นคนพุทธ ดังกรณีนายรักชาติ สุวรรณ แกนนำเครือข่ายชาวพุทธเพื่อสันติภาพที่ให้สัมภาษณ์ว่า “พอมีการคลุมฮิญาบ มีการร้องขอ คนพุทธก็กังวลว่า ได้คิจะเอาศอก หรือไม่ เริ่มต้นจากการคลุมฮิญาบ ต่อไปอาจขอคว่ำฮาลาล ไม่มีคว่ำฮาลาล ต่อไปอาจขอให้ยกพระพุทธรูปออกจากโรงเรียน หรือยกเลิกพิธีกรรมทางพุทธศาสนาออกจากโรงเรียน” เป็นต้น

คำพิพากษาเป็นอย่างอื่น คำสั่งของศาลมีผลห้ามการตัดคะแนนความพุดตักนักเรียนมุสลิมที่แต่งกายตามหลักศาสนา แต่ยังไม่ได้นำวินิจฉัยระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยเครื่องแบบนักเรียน (ฉบับที่ 2) พ.ศ. 2561 แต่อย่างใด ปัจจุบันไม่มีเด็กนักเรียนมุสลิมคนใดคลุมฮิญาบไปโรงเรียน

ส่วนกรณีที่เกิดขึ้นในภาคอื่นที่เป็นที่รับรู้อย่างกว้างขวางคือกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก กรุงเทพฯ ซึ่งเกิดขึ้นในปี พ.ศ. 2553 เหตุการณ์เริ่มต้นจากการที่เด็กนักเรียนหญิงมุสลิมจำนวนหนึ่งได้เข้าพบผู้อำนวยการโรงเรียนเพื่อขอคลุมฮิญาบมาโรงเรียน ทว่าไม่ได้รับอนุญาต⁴⁰ ต่อมาวันที่ 1 มิถุนายน 2553 คณะกรรมการอิสลามประจำกรุงเทพมหานครจึงได้ทำหนังสือไปยังโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอกขอให้ให้นักเรียนหญิงจำนวน 17 คน แต่งกายตามหลักศาสนาอิสลามมาโรงเรียนได้ ก่อนที่โรงเรียนจะตอบหนังสือกลับมาในวันที่ 11 มิถุนายน ว่าไม่สามารถอนุญาตได้ตามระเบียบของโรงเรียน รวมถึงความเหมาะสมทางวัฒนธรรม เพราะโรงเรียนตั้งอยู่ในเขตวัด จากนั้นวันที่ 29 ตุลาคม 2553 มุลนิธิมุสลิมเพื่อสันติ⁴¹ ได้ยื่นหนังสือไปยัง

⁴⁰ นางอารียา อดีตอาจารย์มุสลิมของโรงเรียนได้เล่าถึงเหตุการณ์ดังนี้ “เหตุการณ์เกิดในปี 2553 ตอนนั้นโรงเรียนวัดหนองจอก มีนักเรียนมุสลิมประมาณ 60 เปอร์เซนต์ มีอาจารย์อีกสามท่านสอนวิชาศาสนาอิสลาม หลักสูตรเรา พอถึงคาบเรียนศาสนา พุทธก็เรียนพุทธ อิสลามก็เรียนอิสลาม น่าจะเป็นโรงเรียนเดียวในเขตพื้นที่การศึกษาที่ 2 ที่เป็นแบบนี้ มีโรงเรียนอื่นมาดูงาน ของเราเป็น best practice เลย เราก็รู้สึกว่าได้สวแล้วเรามีห้องละหมาด ตัวเองก็เป็นคนดูแล เพราะอยู่ฝ่ายสังคมด้วย แล้วมีอยู่วันหนึ่ง มีกลุ่มเด็กขึ้นไปหา ผอ. ประพนธ์ หลีส เด็กไปขอคลุมฮิญาบ ผอ.ก็มา อ.อารียา ไปคุย ตัวเองก็บอกกับเด็กว่าถ้าตัวเด็กยังไม่ถึงวัยที่ต้องไปคลุม แต่เราปฏิบัติในส่วนของมุสลิมให้ถูกต้องก่อน ให้โรงเรียนได้เห็นว่าคุณมุสลิมได้ช่วยเหลือโรงเรียน อย่างน้อยเรื่องความสะอาด การทำกิจกรรม พอถึงเวลาปฏิบัติศาสนกิจก็ปฏิบัติให้ครบถ้วน ไม่เป็นภาระของโรงเรียน ก็ได้แนะนำเด็กนักเรียนไปแบบนั้น ก่อนหน้านั้นยังไม่มีการคลุม ในแง่มุมของศาสนาเด็กก็ถูกต้อง แต่เราก็บอกไม่ได้ ตอนนั้นก็ได้แต่บอกเด็กว่าขอเพียงแต่เธออย่าเป็นภาระของโรงเรียน ให้เขาเห็นว่าเด็กมุสลิมมาอยู่แล้วทำในส่วนที่ดีๆ จุดเริ่มต้นเราควรเป็นแบบนี้ก่อน แล้วเราค่อยต่อรองต่อไป ถ้าอยู่ดีๆ คลุมไปเลย แล้วเขาเห็นว่าในส่วนที่มุสลิมควรจะทำ นักเรียนยังทำไม่ได้ เช่น ใช้ห้องละหมาดในการหนีเรียน หรือในทางที่ไม่ใช่ เธอก็ทำให้มันถูกต้อง เหตุการณ์ก็ผ่านไป จนวันหนึ่งเด็กก็คลุมมาเลยสองคน เราก็ตกใจ เพราะว่าเราได้คุยกับนักเรียนแล้ว แต่นักเรียนก็ไม่ฟังเราแล้วปรากฏว่าอาจารย์ก็ไม่ให้เข้าเรียน เป็นเด็กนักเรียนชั้น ม.5 ทั้งสองคน หลังจากนั้นก็เป็นเรื่องใหญ่ เช่น ไม่ให้เด็กเข้าเรียน ไม่ให้เข้าสอบ จนเป็นที่มาของการประท้วงในช่วงนั้น” (อารียา ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563)

⁴¹ นอกจากการณรรค์เคลื่อนไหวในลักษณะต่างๆ แล้ว มูลนิธิมุสลิมเพื่อสันติยังผลิตสื่อประเภทต่างๆ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือภาพยนตร์ในประเด็นการห้ามคลุมฮิญาบในสถานศึกษาด้วย โดยในปี พ.ศ. 2561 มูลนิธิฯ ได้ร่วมกับสถานีโทรทัศน์ White Channel ผลิตภาพยนตร์สั้นเรื่อง “ต่าง...ก็รักกัน” เพื่อเผยแพร่ในช่องทางต่างๆ โดยมีแกนหลักของเรื่องอยู่ที่เหตุการณ์การคลุมฮิญาบไปโรงเรียนของ “ฮาวา” นักเรียนชั้นประถมศึกษาซึ่งพ่อของเธอส่งไปเรียนในโรงเรียนรัฐที่ตั้งอยู่ใกล้บ้าน

ฉากแรกเปิดมาด้วยข่าวโรงเรียนแห่งนั้นที่อนุญาตให้นักเรียนสามารถแต่งกายตามหลักศาสนาอิสลามมาโรงเรียนได้ แต่หลังจากที่ “ฮาวา” คลุมฮิญาบไปเรียนเธอก็กลับพบว่าเพื่อนๆ ชาวไทยพุทธหยอกล้อเธอและปฏิเสธที่จะเล่นด้วย เช่น เมื่อเธอขอเล่นด้วย กลุ่มเด็กหญิงชาวพุทธกลุ่มหนึ่งบอกว่า “ถอดผ้าคลุมก่อนสิ เราจะทำมให้” แต่เธอปฏิเสธ เพื่อนๆ จึงกล่าวกับเธอว่า “แค่ถอดผ้าคลุมไม่ได้ไปสักหน่อย” และสุดท้ายบทสนทนาของพวกเขาก็จบลงตรงที่เด็กหญิงหัวหน้านากลุ่มกล่าวกับฮาวาว่า “ถ้าแค่นี้ไม่ได้ เชิญ” ขณะที่เด็กชายมุสลิมอีกคนในเรื่องซึ่งไม่ได้แต่งตัวตามหลักศาสนา ก็เดินมาบอกกับเธอว่า “คลุมหัวแบบนั้น ระวังเพื่อนไม่คบนะ”

นอกจากจะโดนหยอกล้อด้วยคำพูดแล้ว ฮาวายังถูกกลั่นแกล้ง เช่น กลุ่มเด็กผู้ชายเกรมมักจะเรียกเธอว่า “นินจา” และเข้ามารุมตีผ้าคลุมผมของเธอ ขณะที่ครูก็เรียกเธอด้วยท่าทีหยอกล้อว่า “หนูเพนกวินขาว” นอกจากนี้ ยังมีป้ายกระดาดเขียนข้อความว่า “แกะดำ” “ผ้าผืนเดียวเดือดร้อนกันทั้งโรงเรียน” “อย่าเห็นแก่ตัว” ติดอยู่ทั่วโรงเรียน ทำให้ฮาวาได้รับผลกระทบทางจิตใจจนพอสั่งเกตได้และได้ทราบความจริง จึงเดินทางมาพบผู้อำนวยการโรงเรียนและกลุ่มผู้ปกครองชาวพุทธ พ่อของเธอยืนยันว่าโรงเรียนต้องปฏิบัติต่อเด็กทุกคนอย่างเท่าเทียม ขณะที่กลุ่มผู้ปกครองชาวพุทธก็เสนอว่าถ้าพ่อของฮาวารับไม่ได้ที่ถูกกลั่นแกล้งก็ให้ย้ายไปเรียนโรงเรียนอื่น พร้อมกับย้ำว่าโรงเรียนแห่งนี้ตั้งอยู่ในพื้นที่วัดจึงไม่เหมาะสมที่จะให้นักเรียนมุสลิมคลุมผ้ามาเรียน อย่างไรก็ตาม สุดท้ายเจ้าอาวาสวัดซึ่งเป็นเพื่อนกับบิดามารดาได้เข้ามายืนยันไม่ให้เหตุการณ์บานปลาย

โรงเรียนอีกครั้ง โดยอ้างสิทธิตามรัฐธรรมนูญและระเบียบกระทรวงศึกษาธิการว่าด้วยเครื่องแบบนักเรียน พ.ศ. 2551 ที่อนุญาตให้นักเรียนมุสลิมในโรงเรียนของรัฐบาลสามารถแต่งกายตามหลักศาสนาได้ โดยในระหว่างรอการพิจารณาได้มีนักเรียนหญิงสองคนคลุมฮิญาบมาโรงเรียน แต่ไม่ได้รับอนุญาตให้เข้าเรียน จากนั้นวันที่ 27 พฤศจิกายน โรงเรียนได้เชิญคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐานเข้าประชุม ที่ประชุมมีมติเป็นเอกฉันท์ให้ยกคำขอ โดยอ้างระเบียบและวัฒนธรรมของโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอกที่ปฏิบัติสืบทอดกันมาเป็นระยะเวลา 57 ปี

42

การปฏิเสธไม่ให้นักเรียนหญิงมุสลิมคลุมฮิญาบเข้าเรียนก่อให้เกิดกระแสความไม่พอใจในกลุ่มผู้ปกครองนักเรียนมุสลิมและมุสลิมทั่วไป และก่อให้เกิดการชุมนุมหน้าโรงเรียนในวันที่ 9 พฤษภาคม 2554 นำโดยมุลินีมุสลิมเพื่อสันติ เรียกร้องให้นักเรียนหญิงมุสลิมสามารถคลุมฮิญาบมาโรงเรียนได้ แต่ไม่เป็นผล และแม้มุลินีมุสลิมเพื่อสันติจะเคลื่อนไหวในประเด็นนี้อย่างต่อเนื่องกับหน่วยงานและบุคคลที่เกี่ยวข้อง รวมถึงมีการจัดชุมนุมหน้าทำเนียบรัฐบาลพร้อมยื่นหนังสือถึงนายกรัฐมนตรีในวันที่ 10 มกราคม 2555 และมีตัวแทนมารับหนังสือ ก็ไม่สามารถเปลี่ยนแปลงระเบียบและการปฏิบัติของโรงเรียนได้ การเคลื่อนไหวจึงยุติลงในเวลาต่อมา ขณะที่โรงเรียนยังคงไม่อนุญาตให้นักเรียนหญิงมุสลิมคลุมฮิญาบมาเรียนจนกระทั่งปัจจุบัน

นักเรียนหญิงมุสลิมส่วนใหญ่ยอมปฏิบัติตามระเบียบของโรงเรียน ทว่าหนึ่งในสองของนักเรียนหญิงมุสลิมที่เคยคลุมฮิญาบมาโรงเรียนยังยืนยันที่จะคลุมฮิญาบมาเรียน ครูที่เป็นมุสลิมจึงแก้ปัญหาด้วยการจัดสอนนอกโรงเรียนให้กับเด็กนักเรียนหญิงมุสลิมคนนี้ ดังคำกล่าวนายชาติกร กรรมการอิสลามกรุงเทพมหานคร ที่ว่า

“เด็กคนอื่นก็จะเจ๊บบๆ ไป แต่เด็กสองคนก็ยังเรียกร้อง ด้วยการหาทนายเข้ามาต่อรอง สุดท้ายเหลือคนเดียว อีกคนก็บอกไม่เอา หนูถอย เหลืออาทิตย์คนเดียว ครอบครัวยกก็เห็นด้วย ก็ยื่นกราน เราก็ถือว่าเขาใจเพชรมาก ที่เหลือทั้งหมด ไม่ใช่แค่ 17 คน เรื่องนี้เป็นเรื่องยากจะอธิบาย เพราะปกติพ่อแม่ก็ไม่ใส่ ไม่คลุม เรื่องคลุมผ้ามานิยมกันไม่เกินสิบปี จนกระทั่งมีนักวิชาการช่วยกันพูดตามงานมัสดิด การแต่งตัวก็เป็นเรื่องที่ช่วยกันพูด

โดยยืนยันว่าได้อนุญาตให้นักเรียนมุสลิมแต่งกายตามหลักศาสนาได้ เจ้าอาวาสกล่าวว่า “ถอยให้เด็กๆ ได้ทำตามศาสนา...มีความต่างเด็กๆ จะได้เรียนรู้” ภาพยนตร์จึงจบลงด้วยความสมานฉันท์แม้ว่าจะตรงข้ามกับสิ่งที่เกิดขึ้นจริงก็ตาม

⁴² นอกจากนี้ เจ้าอาวาสวัดหนองจอกเห็นว่าการอ้างสิทธิดังกล่าวละเมิดสิทธิของวัด จึงมีลิขิต (จดหมาย) ไปยังอนุกรรมการกิจการพระพุทธศาสนา ซึ่งได้เข้ามาลงพื้นที่ในวันที่ 9 ธันวาคม 2553 และได้สรุปรายงานเสนอต่อมหาเถรสมาคมว่าคณะสงฆ์วัดหนองจอกได้ดำเนินการตามอำนาจหน้าที่ในฐานะที่วัดเป็นนิติบุคคล พร้อมเสนอแนวปฏิบัติ 4 ข้อให้มหาเถรสมาคมพิจารณา ได้แก่

1. โรงเรียนหรือหน่วยราชการใดที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดหรือที่ธรณีสงฆ์ การใช้พื้นที่ต้องปฏิบัติตามขนบธรรมเนียม จารีตประเพณี วิถีไทย และวิถีพุทธ และกฎระเบียบของวัด
2. ให้คณะสงฆ์มีส่วนร่วมในการพิจารณาการแต่งตั้งผู้บริหารของโรงเรียน หรือหน่วยราชการที่ตั้งอยู่ในพื้นที่ของวัดหรือที่ธรณีสงฆ์
3. ควรให้พระสงฆ์เข้าไปมีบทบาทในการกำหนดหลักสูตรการเรียนการสอนวิชาพระพุทธศาสนา หลักคุณธรรม จริยธรรมทุกระดับชั้น
4. โรงเรียนหรือหน่วยราชการใดขอใช้พื้นที่ของวัดหรือที่ธรณีสงฆ์ จักต้องหารือและได้รับความยินยอมจากเจ้าอาวาส และคณะสงฆ์ผู้ปกครองทุกระดับจนถึงเจ้าคณะจังหวัดก่อน

ที่ประชุมมหาเถรสมาคมเห็นชอบในการประชุมครั้งที่ 2/2554 ทำให้วัดหนองจอกสามารถยืนยันสิทธิในฐานะนิติบุคคลต่อโรงเรียนและหน่วยงานราชการที่อยู่บนที่ธรณีสงฆ์

อาทิตยา เด็กนักเรียน โดนโรงเรียนกดดัน เขายื่นข้อเสนอว่าถ้าจะมาเรียนก็ต้องถอดฮิญาบ แต่เด็ก ยืนยันจะไม่ถอด ดังนั้น ก็ต้องเรียนที่บ้าน เขามาเรียนอยู่กับหลานผม หลังบ้านผม ให้มาเรียนตามอัธยาศัย ยัง เป็นเด็กของโรงเรียนอยู่ แต่ให้มาเรียนข้างนอก เวลาสอบก็เอาข้อสอบไปให้ ตรงนี้ก็ทำให้คุณครูพุทธรู้สึก ว่าทำไมต้องขนาดนี้ ต้องอำนวยความสะดวกขนาดนั้น โรงเรียนเขาไม่ให้เข้า โรงเรียนกดดัน แต่ก็ไม่ใช่ทั้งหมด ครู ที่เขามีความเป็นครูจริงๆ เป็นครูที่เป็นมิตรกับทุกคน เขาก็ไม่แสดงกิริยาอะไรกับเด็ก แต่มีครูไม่กี่คนที่แสดง อาการจิก บางคนใช้คำว่า ‘ทำไมมึง’” (ชาตรี ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563)

นอกจากนี้ ต่อมาโรงเรียนได้ดำเนินการ “ลบ” ศาสนาอิสลามออกจากโรงเรียนในหลายลักษณะ เช่น การยกเลิกวิชาอิสลามศึกษาที่สอนโดยนักวิชาการอิสลามภายนอก และการยกเลิกห้องละหมาดพร้อมกับนำ พระพุทธรูปมาประดิษฐานในห้อง ขณะเดียวกันก็เกิดความรู้สึกไม่เป็นมิตรในหมู่ครูพุทธ ซึ่งส่งผลให้ครูมุสลิม คนหนึ่งลาออกจากโรงเรียนในที่สุด ดังคำกล่าวของครูมุสลิมคนดังกล่าวด้านล่าง

“หลังจากนั้นทางเขตพื้นที่การศึกษาที่ 2 ก็ขอตัวแทนไปคุย ตอนนั้นทางเขตฯ ก็ยังไม่รู้ว่าอาจารย์ทั้ง สามท่านที่สอนอิสลามศึกษาไม่ได้สอนแล้ว ตัวอาจารย์ทุกท่านเองก็ไม่ว่า เราให้ออกเลยโดยไม่ได้แจ้งล่วงหน้า พอบอกเรื่องนี้กับทางเขตฯ ไป ก็ดูเหมือนว่าจะเป็นเรื่องรุนแรง แต่ตัวเองก็คิดว่าเราพูดความจริง พอมาบอก กับอาจารย์อีกท่านว่าเขาไม่ให้สอนแล้วนะ ทุกคนก็ยังตกใจอยู่ว่าเกิดอะไรขึ้น แล้วหลังจากนั้นก็จะมีการยึด ห้องละหมาดเราคืน วันนั้นก็จะมีการแห่พระพุทธรูป แล้วจะเอาพระพุทธรูปมาไว้ให้ห้องละหมาด ส่วนตัวเราก็ รู้สึกว่ามันไม่ถูกต้องมัย แรงเกินไปมัย เด็กยังทำพิธีละหมาดอยู่ แล้วมีการนำพระพุทธรูปไปใส่อยู่ด้วย...ช่วง หลังพอมีเหตุการณ์แบบนี้เกิดขึ้นก็มีความคุกรุ่นมาโดยตลอด แต่ก็ไม่ใช่ครูทั้งหมด เรายังเป็นเพื่อนกับชาว พุทธ แต่ในขณะเดียวกันคนที่ไม่ชอบเราก็มี ถูกโจมตีค่อนข้างเยอะ มีครูบางกลุ่มเท่านั้นเองที่ไม่อยากให้เด็กเข้า มา ซึ่งครูกลุ่มตรงนี้แหละที่ทำให้ยังงงๆได้ไม่ให้มีห้องละหมาดในโรงเรียน เรายังพยายามประคับประคองห้อง ละหมาดเอาไว้ ยังชวนเด็กมา แต่ตัวเองก็รู้สึกว่าจะอยู่ก็ช่วยเด็กไม่ได้ ทำอะไรไม่ได้ แล้วก็รู้สึกถูกกดดันอยู่ พอสมควร พอปีต่อมาเราก็ขอย้ายโรงเรียน หลังจากที่เราตัวเองออกมาจากโรงเรียน ห้องละหมาดก็ไม่มีแล้ว หลังจากเหตุการณ์เกิดขึ้นไม่เกิน 2 ปี วิชาอิสลามศึกษาก็หายไปตั้งแต่ปีแรก” (อารียา ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563)

ขณะที่อีกด้านโรงเรียนได้ปฏิบัติตามแนวทาง “วิถีพุทธ” เข้มข้นมากขึ้น เช่น การนำพระพุทธรูปไป ประดิษฐานในห้องเรียนทุกห้อง และการอนุญาตให้จำหน่ายอาหารที่ปรุงด้วยเนื้อหมู ซึ่งส่งผลให้ปัจจุบันมี จำนวนนักเรียนมุสลิมลดลงอย่างต่อเนื่อง จากประมาณร้อยละ 60 ของเด็กนักเรียนทั้งหมดในช่วงปี พ.ศ. 2553⁴³ ลดลงเหลือประมาณร้อยละ 40 ของเด็กนักเรียนทั้งหมดในปัจจุบัน ดังคำกล่าวของนายการุณ ภูใหญ่ กรรมการโรงเรียนสามแยกท่าไข่ หนองจอก ที่ว่า

⁴³ นายชาตรี กรรมการอิสลามกรุงเทพมหานคร และผู้สอนวิชาอิสลามศึกษาที่โรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก กล่าวถึงความเปลี่ยนแปลงของจำนวน เด็กนักเรียนมุสลิมในโรงเรียนดังนี้ “ผู้ปกครองเห็นอิหม่ามสามคนเข้าไป เขาก็ไปดึงลูกที่เคยส่งไปเรียนไกลๆ ให้กลับเข้ามาเรียน ตอนนั้นก็มีนักเรียน อยู่เพียง 600 กว่าคนเท่านั้นที่เป็นอิสลาม ตอนนั้นมีเด็กทั้งหมดประมาณ 1,300 คน พอมีอิหม่ามไปสอน เด็กรุ่นใหม่ก็ผู้ปกครองอยากให้เรียนสาย

“มีเด็กเล่าให้ฟังว่ามีครูแห่เอาพระพุทธรูปไปไว้ในห้องเรียนทุกห้อง มีเด็กบางคนมาเล่าให้ฟังว่าเด็กทุกคนต้องร่วมขบวนแห่ เด็กมุสลิมลืบลึกกว่าคนต้องเข้าไปด้วย เพราะกลัวไม่ได้คะแนน แล้วเมื่อก่อนนี้ร้านทั้งหมดไม่มีหมูเลย ร้านคนพุทธก็ไม่ขายหมู แต่หลังจากมีเรื่องก็มีหมูเข้ามา ปัญหาก็คือจานไม่ได้แยก จานรวมเหมือนกับมันลามไปเรื่อย...จริงๆ ถ้ากลับมาดูเรื่องโรงเรียนในกฎระเบียบทั่วไปเขาระบุตอนท้ายว่า วิถีพุทธและวิถีธรรม แต่นี่เขาไปตัดวิถีธรรมออกแล้วเอาแต่วิถีพุทธอย่างเดียว...เราก็กพยายามให้อิหม่ามแนะนำผู้ปกครองที่จะส่งลูกว่าตอนนี้โรงเรียนมัธยมวัดหนองจอกเป็นแบบนี้แล้วนะ ไม่เหมือนเดิมแล้ว พอโรงเรียนเขากำหนดแนวทางของเขาเองว่าเขาเป็นแบบนี้ เราก็กไปกำหนดอะไรเขาไม่ได้ แต่ผมจะพูดกับเด็ก ป.6 ที่นี้ทุกครั้งว่าตอนนี้เป็นอย่างไร ทำไมควรจะต้องไปโรงเรียนเอกชนสอนศาสนาอิสลาม เด็กนักเรียนมุสลิมตอนแรกก็ประมาณ 60 เปอร์เซนต์ เหลือ 50 เหลือ 40 แล้วก็น้อยลงเรื่อย” (การุณ ภูใหญ่, สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563)

อย่างไรก็ดี เหตุการณ์นี้มีความสลับซับซ้อนพอสมควร เนื่องจากจุดเริ่มต้นไม่ได้เกิดจากนักเรียนหญิงมุสลิมหรือมุสลิมในพื้นที่เพียงฝ่ายเดียว หากแต่เป็นผลสืบเนื่องมาจากการเผยแพร่ศาสนาของกลุ่มศาสนากลุ่มหนึ่งใน “สงครามแย่งมวลชนในเขตหนองจอก” ขณะเดียวกันมุสลิมที่มาชุมนุมหน้าโรงเรียนส่วนใหญ่เป็นคนนอกพื้นที่ ดังคำกล่าวของนายชาติกร กรรมการอิสลามกรุงเทพมหานคร ที่ว่า

“ถ้าจะให้ผมสรุปเรื่อง เรื่องที่เกิดขึ้นเกิดจากนักวิชาการ มีหลายเบอร์ ที่น่ากลัวคือเบอร์ห้า คือ บ้าเห่อ มีคุณลักษณะ คือ หยิ่งผยอง อวดรู้ อวดโต ที่สำคัญ คืออวดรู้ในสังคม ในส่วนของประเทศไทย กลุ่มที่เข้ามารณรงค์ มีสามกลุ่มย่อย หนึ่ง คณะเก่า สอง คณะใหม่ สาม คณะมัยใหม่ ใหม่กว่า ซึ่งคณะนี้พยายามจะสร้างฐานมวลชน เหมือนสงครามแย่งมวลชนในเขตหนองจอก เอาเข้ามาแบบที่ตัวเองคิดเป็นแนวสายเก่าอยู่กันมาแบบเดิม สายใหม่ยึดหลักคัมภีร์พร้อมกับคำสอนของศาสนาและทัศนะบางส่วน ปนใหม่ปนเก่า

คนที่เอาเรื่องนี้เข้ามาถูกขนานนามว่าเชค คือ เชคริฎอ อะหมัด สมะดี เชคในภาษาอาหรับต้องมีอายุสี่สิบปีขึ้นไป มีองค์ความรู้ที่นำผู้คนได้ แต่เจ้าคนนี่ตอนเด็กๆ ผมเคยเขกหัวเล่น พ่อเขาเป็นเลขาทูต ไปอยู่กับใครก็ทะเลาะกับเขา เจ้านี้เป็นคนรุนแรง เขาเคยจะสอบนักวิชาการ แต่ไม่ได้ แต่เขาก็อยู่ที่โน่นไม่ได้ เพราะต้องขอหาเป็นอริความของประเทศอียิปต์ กลับมาทำงานศาสนาก็อยากให้ได้อย่างที่ตัวเองคิด เจ้านี้ถือว่าเป็นคนทำลายศาสนาอิสลาม ทำให้สังคมการศึกษาอิสลามในหนองจอกเสียหาย ผมไม่โทษใคร โทษเขากับทนายคู่คิดชื่อทนายฮานีฟ หยงสตา เขามาคุยกับทางโรงเรียนว่าให้เด็กมีการสวมใส่ฮิญาบ เขาไปคุยก่อนแล้วก่อนที่เด็กจะมาแสดงความจำนงค์ แล้วเด็กไม่ใช่แค่สองคน แต่มี 17-18 คน

ตอนวันชุมนุม เชคผู้นี้กับพวกเขายกพวกมาเดินขบวนหน้าโรงเรียน ผมเดินดู มีคนหนองจอกสักสิบรายไม่ถึง ดูเหมือนจะไม่ได้มาร่วมประท้วงโรงเรียนด้วยซ้ำ วันนั้นถ้าจะดูมีจำนวนสักร้อยคนเศษ สองคันรถบัส

สามัญ เขาก็ตั้งใจให้ อย่างน้อยก็มีอิหม่ามเป็นตัวเชื่อม และเป็นโรงเรียนระดับเขตที่ใหญ่ ปีต่อมาก็ทะเลาะกัน นักเรียนมุสลิมขึ้นมาเป็น 800 กว่าคน จนกระทั่งปีที่เกิดเหตุ ถ้าผมจำไม่ผิดวันนั้นน่าจะอยู่ที่ 1,563 คน เฉพาะอิสลามอย่างเดียว มากกว่าเด็กพุทธ คิดเป็นประมาณ 60 เปอร์เซนต์” (ชาติกร ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563)

คนที่มาไม่ได้ใช้คนพื้นที่ ไปใช้คนจากปัตตานี นราธิวาส รวมทั้งกันมา จนเรื่องนี้ไปถึงสภา แต่สภาไม่ได้จริงจัง จะทำให้เกิดอะไรขึ้นมาจริงๆ กับสังคม จากวันนั้นถึงวันนี้ก็ไม่มีคำตอบ และก็จะเจียบต่อไป เรื่องนี้เป็นเรื่องของความสมัครใจของชาวบ้าน ใครอยากจะใส่ก็ใส่ แต่ด้วยหน้าที่อหามาก็ต้องบอกกล่าว เรื่องฮิญาบนี้เป็นวาญิบ” (ชาตรี ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563)⁴⁴

นอกจากนี้ คนในพื้นที่ส่วนหนึ่งเห็นว่าสาเหตุที่เหตุการณ์บานปลายในเวลาต่อมา ไม่สามารถประนีประนอมหรือหาทางออกร่วมกันได้ เป็นเพราะมี “การเมือง” เข้ามาเกี่ยวข้อง ทั้งที่เป็นระดับท้องถิ่นและระดับประเทศ ดังความเห็นของนายสุเทพ รองประธานมูลนิธิเกี่ยวกับศาสนาอิสลามในพื้นที่ ที่ว่า “ตอนหลังมันเป็นปัญหาเรื่องอคติกันแล้ว ความเกลียดชังอะไรต่างๆ เข้ามา ที่ไปถึงจุดนั้นเป็นเพราะนักการเมืองไปชี้เป็นชี้ตายผ่านองค์กร ผ่านวัด ผ่านผู้บริหาร กรรมการสถานศึกษา” (สุเทพ เอื้อเฟื้อ, สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563) เช่นเดียวกับนายแนน อหามที่เคยสอนวิชาอิสลามศึกษาที่โรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก ที่กล่าวว่า “ที่แรกก็เหมือนจะอ่อนข้อให้อยู่ จะให้ใส่ แต่จากการที่เข้ามาแรง แรงมาก็แรงกลับ เขาก็เลยมาใช้คำว่าโรงเรียนวิถิพุทธ ที่ธรณีสงฆ์ แต่ก่อนไม่เคยได้ยินหรอก แต่เป็นช่วงที่นั่นแหละ และเกี่ยวกับการเมืองท้องถิ่นหรือการเมืองระดับประเทศด้วยที่เอาเรื่องนี้มาพูดเพื่อให้คนนิยมตัวเอง มันก็เลยหักเหความรู้สึก พระสงฆ์องค์เจ้าก็เป่ไปด้วย จันเราต้องเป็นโรงเรียนวิถิพุทธอย่างเดียว แยกจะได้ไม่ต้องมายุ่งยามปิดประตูไปเลย” (แนน ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563) เป็นต้น⁴⁵

⁴⁴ นอกจากนี้ นายชาตรีกล่าวเพิ่มเติมในประเด็นนี้ว่า “เรื่องฮิญาบไม่ใช่ทนายฮานีคนเดียว ผมเองก็เคยคุยกับ ผอ.มาก่อน เพราะเรื่องเครื่องแต่งกาย แม้แต่ อ.มุสลิมในโรงเรียนเพราะเป็นผลมาจากการคุยเป็นการเฉพาะ และในห้องส่วนตัว ผมจะบอกกับนักเรียนตลอด ใครมีความสมัครใจจะใส่ ผมก็เอาแผนภาพตัวอย่างของโรงเรียนอิสลามวิทยาลัยให้ดู ใส่แล้วสวยงาม บาปน้อยหย่อย ดีกว่าที่ใส่อยู่ทุกวัน มีเด็กมาบอกว่าอยากใส่ชุดเหมือนกับเค้า หมายถึงอยากใส่เหมือนนักเรียนร่วมห้อง นอกจากนี้ ผมก็พยายามคุยกับผู้ปกครอง สนับสนุนให้ใส่ แต่เขาก็ไม่ใส่ใจ เรื่องนี้เลยโทษโรงเรียนทั้งหมดไม่ได้ แบ่งไปคนละครึ่ง จะว่าโรงเรียนผิดก็ครึ่งหนึ่ง ผู้ปกครองผิดก็ครึ่งหนึ่ง สังคมหนองจอกอยู่กับแบบนี้น่าตลอด แต่ถ้าเราจะผลักดันให้มีการสวมใส่ให้ดีกว่านี้ต้องรณรงค์กันไป ผมเคยทำแบบฟอร์มให้ผู้ปกครองแสดงความประสงค์ว่าต้องการให้ลูกหลานใส่ ตอนมีนักเรียนเป็นพันคน ให้นักเรียนใส่กระเป๋ไปให้ผู้ปกครอง ไม่ได้ตอบรับกลับมาเลย ตอบรับกลับมาแค่ 18 ราย นอกนั้นก็สูญ ผมเลยบอกว่าสังคมหนองจอกเป็นอะไรที่ต้องทำอะไรอยู่” (ชาตรี ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563)

⁴⁵ นอกจากกรณีโรงเรียนอนุบาลปัตตานีและโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอกที่ “เป็นข่าว” และรับรู้กันค่อนข้างกว้างขวาง ยังเกิดปัญหาการห้ามคลุมฮิญาบในสถานศึกษา รวมถึงสถานที่ทำงานในกรณีอื่นอีกแม้จะมีระเบียบอนุญาตให้คลุมได้ก็ตาม เช่น กรณีโรงเรียนบ้านในหยง ตำบลหล่อยิ่ง อำเภอดะกั่ว จังหวัดพังงา ผู้อำนวยการที่ย้ายมาใหม่ไม่อนุญาตให้นักเรียนคลุมฮิญาบในโรงเรียน จึงเกิดการชุมนุมประท้วง สำนักงานคณะกรรมการการศึกษาขั้นพื้นฐาน (สพฐ.) จึงออกหนังสือไปยังสำนักงานเขตพื้นที่การศึกษาจังหวัดพังงา และให้แจ้งผู้อำนวยการโรงเรียนทราบว่าการแต่งกายตามหลักการศาสนาเป็นสิ่งที่อนุญาตให้ทำได้ พร้อมกับย้ายผู้อำนวยการไปโรงเรียนอื่นเพื่อยุติความขัดแย้ง เช่นเดียวกับกรณีโรงเรียนบ้านปากละงู อำเภอละงู จังหวัดสตูล ครูคนหนึ่งไม่ยอมให้นักเรียนคลุมฮิญาบอีกทั้งยังให้นักเรียนมุสลิมกินเนื้อหมู คนในพื้นที่จึงรวมตัวประท้วงขับไล่ครูคนดังกล่าวในวันที่ 24 กุมภาพันธ์ พ.ศ. 2555 ส่งผลให้มีคำสั่งย้ายครูคนดังกล่าวออกจากพื้นที่โดยทันทีพร้อมกับมีการลงโทษทางวินัย หรือกรณีโรงเรียนหาดใหญ่วิทยาลัย อำเภหาดใหญ่ จังหวัดสงขลา ในปี พ.ศ.2561 นักเรียนหญิงมุสลิมคนหนึ่งได้ขอแต่งกายตามหลักศาสนาอิสลามตามระเบียบกระทรวงศึกษาธิการ ส่งผลให้ครูบางส่วนไม่พอใจและออกแถลงการณ์คัดค้าน จนทำให้นักเรียนหญิงคนดังกล่าวขอพักการเรียน ต่อมาผู้บริหารโรงเรียนได้หาข้อยุติที่เกี่ยวข้องและมีมติให้นักเรียนคลุมฮิญาบมาเรียนได้ แต่ผู้ปกครองเห็นว่าความขัดแย้งยังไม่ได้รับการแก้ไขรวมทั้งยังไม่ได้มีการลงโทษครูที่มีพฤติกรรมไม่เหมาะสม จึงให้นักเรียนลาออกเพราะกังวลเรื่องความปลอดภัย แม้จะมีนักเรียนหญิงมุสลิมจำนวนหนึ่งคลุมฮิญาบไปเรียนหลังจากโรงเรียนอนุญาตก็ตาม ส่วนกรณีคณะพยาบาลศาสตร์ มหาวิทยาลัยนเรศวร เหตุเกิดในเดือนกรกฎาคม 2558 นักศึกษาหญิง

ทั้งนี้ การคลุมฮิญาบในสถานศึกษาไม่เคยเป็นประเด็นปัญหาในบ้านสาเมะและบ้านปาบอน เพราะแม้โรงเรียนประจำหมู่บ้านจะมีชื่อคล้ายโรงเรียนวัด คือ โรงเรียนวัดรังสิตาวาส อีกทั้งยังเป็น “โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ” ทว่าเด็กนักเรียนมุสลิมได้รับอนุญาตให้แต่งกายตามหลักศาสนาได้ทั้งหญิงและชาย อีกทั้งยังมีการจัดกิจกรรมเกี่ยวกับศาสนาอิสลามในหลายลักษณะ และโรงเรียนก็มีนักเรียนรวมถึงครูที่เป็นมุสลิมเพิ่มขึ้นอย่างต่อเนื่องจนปัจจุบันมีจำนวนมากกว่านักเรียนและครูพุทธดังที่กล่าวแล้วก่อนหน้านี้

อย่างไรก็ดี ชาวบ้านสาเมะและบ้านปาบอนมีความเห็นต่อปัญหาการไม่อนุญาตให้คลุมฮิญาบในสถานศึกษาข้างต้นแตกต่างกันออกไป โดยคนมุสลิมจำนวนหนึ่งเห็นว่าหากสถานศึกษาบางแห่งไม่อนุญาตก็ไม่เป็นไร ก็ไปหาสถานศึกษาใหม่ที่อนุญาต เพราะว่าสามารถเลือกได้ ส่วนคนพุทธจำนวนหนึ่งเห็นว่าขึ้นกับผู้บริหารสถานศึกษาแต่ละแห่งว่ามีนโยบายอย่างไร ซึ่งบางครั้งผู้ปกครองหรือนักเรียนก็ไม่สามารถแก้ไขเปลี่ยนแปลงได้ นอกจากนี้ คนมุสลิมบางคนเห็นว่าหากทราบอยู่แล้วว่าระเบียบของสถานศึกษาห้ามคลุมฮิญาบ ก็ไม่ควรเข้าไปเรียนตั้งแต่แรกหากต้องการคลุมฮิญาบ บางคนยอมรับว่าการคลุมฮิญาบเป็นสิทธิ แต่ขณะเดียวกันก็เห็นว่า “ใช่ สิทธิ แต่เราต้องรับกฎของเขาให้ได้ ถ้าเราจะเข้าไปนะ แต่ถ้าเราทำตามกฎของเขาไม่ได้เราก็อ่าเข้าไป พอเราเข้าไปแล้วเดี๋ยวเราเข้าไปฝ่าฝืนเขาใช่ไหม” (สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

ส่วนกรณีที่ไม่มีความเลือกอื่น คนมุสลิมบางคนเห็นว่าการก็ต้องปฏิบัติตามเงื่อนไข ดังกรณีพยาบาลมุสลิมคนหนึ่งที่ต้องยอมไม่คลุมฮิญาบขณะไปฝึกงานที่โรงพยาบาลเอกชนแห่งหนึ่งเนื่องจากระเบียบของโรงพยาบาลไม่อนุญาต ดังนี้

“ผู้วิจัย: แล้วถ้าเกิดมันไม่มีทางเลือก เช่น โรงพยาบาล ห้ามใส่ฮิญาบ

พยาบาล: ตอนที่ฝึกงานโรงพยาบาลสิโรตัง เขาไม่ให้คลุมใจ ยอมอยู่ 3 เดือน ไม่งั้นก็ไม่มีผ่าน

ผู้วิจัย: ใช่ พยาบาลเขาไม่ให้หะ อันนี้คือคุณไม่มีทางเลือก

พยาบาล: แต่หลังจากนั้นก็คลุม

ผู้วิจัย: เออ แล้วทำไมล่ะ

พยาบาล: ก็ต้องทำตามกฎของเขานั้นแหละ กฎของโรงเรียน กฎของโรงพยาบาล

ผู้วิจัย: ก็กฎนั้นสมเหตุสมผลไหม เราถามไม่ได้หรอ

พยาบาล: ก็กฎนั้นมันมีมาตั้งนานแล้วอะ

มุสลิมคนหนึ่งไม่ได้รับเข้าเรียนแม้จะสอบคัดเลือกได้เนื่องจากต้องการคลุมฮิญาบในการเรียน ต่อมาคนบดชี้แจงว่าไม่ได้ปิดกั้นสิทธิ ทว่าระเบียบการสวมเครื่องแบบฝึกปฏิบัติในโรงพยาบาลทำให้ไม่สามารถคลุมฮิญาบได้ตลอดเวลา และได้แจ้งให้นักศึกษาทราบเพื่อตัดสินใจว่าจะปฏิบัติตามระเบียบดังกล่าวหรือไม่ ซึ่งนักศึกษาตัดสินใจลาออกในที่สุด ส่วนกรณีสถานที่ทำงาน มีการร้องเรียนว่าการห้ามไม่ให้พยาบาลคลุมฮิญาบในการปฏิบัติหน้าที่ในโรงพยาบาลหาดใหญ่และโรงพยาบาลจังหวัดกระบี่ ทว่าผู้อำนวยการโรงพยาบาลทั้งสองได้ออกมาปฏิเสธ ขณะที่รองปลัดกระทรวงสาธารณสุขได้ออกมายืนยันระเบียบกระทรวงฯ อนุญาตให้บุคลากรทางการแพทย์แต่งกายตามหลักศาสนาได้ รวมถึงประกาศสำนักนายกรัฐมนตรี ฉบับที่ 94 พ.ศ. 2553 เรื่องเครื่องแบบข้าราชการฝ่ายพลเรือน ซึ่งอนุญาตให้สตรีมุสลิมสวมผ้าคลุมผมในการปฏิบัติหน้าที่ได้ เป็นต้น

ผู้วิจัย: มันก็เปลี่ยนได้ มนุษย์เป็นคนสร้างกฎนะ

พยาบาล: จันก็น้อยอยู่ที่กระทรวงแล้วอะ ใช้ไหมอะ”

(พยาบาลมุสลิม, สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

2.2 มัสยิด

มัสยิดเป็นอัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลามอีกประเภทที่ก่อให้เกิดข้อพิพาท ซึ่งขยายตัวอย่างกว้างขวางในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศหลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้⁴⁶ หรือกล่าวอีกนัยหนึ่ง เหตุการณ์ความไม่สงบระลอกใหม่ในจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้ส่งผลให้เกิดกระแสการต่อต้านการสร้างมัสยิดในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศ โดยเฉพาะอย่างยิ่งคือในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือ⁴⁷ ซึ่งก่อนหน้านี้ไม่ปรากฏให้เห็นเด่นชัดหรือมีความเข้มข้นแหลมคม

ในภาคเหนือ การสร้างมัสยิดที่ก่อให้เกิดข้อพิพาทได้แก่มัสยิดอัล-บดร์ บ้านแม่จะซาน ต.แม่เจดีย์ใหม่ อ.เวียงป่าเป้า จ.เชียงราย เริ่มจากในปี พ.ศ. 2555 ชาวสหรัฐอเมริกาได้รับบริจาคเงินจำนวน 15 ล้านบาทให้กับชาวมุสลิมในหมู่บ้านสำหรับสร้างมัสยิด ทว่าต่อมาชาวพุทธในพื้นที่จำนวนกว่า 1,000 คนได้เดินขบวนต่อต้านพร้อมกับยื่นหนังสือถึงนายอำเภอให้ยุติการก่อสร้าง เพราะเกรงว่าจะก่อให้เกิดปัญหาความไม่สงบติดตามมา รวมถึงกังวลว่าจะก่อให้เกิดความเปลี่ยนแปลงในวิถีชีวิตและส่งผลกระทบต่อวัฒนธรรมดั้งเดิม อย่างไรก็ตาม ด้วยความที่ชาวมุสลิมได้ขออนุญาตก่อสร้างมัสยิดแห่งนี้ได้อย่างถูกต้องตามกฎหมาย จึงไม่สามารถระงับการก่อสร้างได้ แม้ผู้รับเหมาจะหยุดการก่อสร้างเองเพราะกังวลกับกระแสการคัดค้าน ต่อมาชาวมุสลิมได้เข้าแจ้งผู้รับเหมารายใหม่ให้เข้ามาดำเนินการก่อสร้างมัสยิดต่อจนแล้วเสร็จ โดยในระยะแรกอิหม่าม

⁴⁶ เอกรินทร์ และคณะ (2561) ได้ศึกษาภาวะความหวาดกลัวอิสลาม (Islamophobia) ในประเทศไทยที่ก่อตัวให้เห็นเด่นชัดขึ้นตั้งแต่ปี พ.ศ. 2557 โดยปรากฏในรายงานข่าวทั่วไปอย่างน้อย 5 เหตุการณ์ โดย 4 เหตุการณ์เป็นการคัดค้านการสร้างมัสยิดในภูมิภาคต่างๆ ได้แก่ 1. การคัดค้านการสร้างมัสยิดในจังหวัดน่าน 2. การทักท้วงการก่อสร้างอาคารรูปทรงมัสยิดในเขตวัดพระบรมธาตุธรรมมาวิหาร อ.เมือง จ. นครศรีธรรมราช 3. การประชุมและระดมพลังต่อต้านโครงการสร้างนิมมุตสาหกรรมฮาลาลในทุกอำเภอของ จ. เชียงใหม่ และ 4. การชุมนุมและแสดงความไม่พอใจกับการสร้างมัสยิดกลาง จ.มุกดาหาร และ 5. เหตุการณ์ชุมนุมประท้วงและยื่นเรื่องร้องเรียนต่อการสร้างมัสยิดที่ จ. ขอนแก่น (เอกรินทร์ และคณะ 2561: 9-14) และพบว่าสาเหตุและเงื่อนไขเบื้องต้นที่ทำให้เกิดภาวะดังกล่าวมีด้วยกันสองประการ ประการแรก สืบเนื่องมาจากความขัดแย้งยึดมั่นในพื้นที่สามจังหวัดชายแดนใต้ซึ่งทำให้ความรู้สึกแบ่งแยกระหว่างคนต่างศาสนาแพร่กระจายเป็นวงกว้าง และเกิดภาพเหมารวมว่าชาวมุสลิมเป็นผู้สนับสนุนการใช้ความรุนแรง ประการที่สอง การรายงานข่าวสถานการณ์ชายแดนใต้ที่ขบเน้นภาพความรุนแรงโดยไม่แสดงให้เห็นรากเหง้าของปัญหาทำให้ผู้อื่นไม่เข้าใจบริบทของปัญหา และการรายงานข่าวของสื่อกลายเป็นส่วนหนึ่งของปัญหาเสียเอง (เพ็งอ่าว: 18)

⁴⁷ ส่วนภาคอื่นเกิดขึ้นประปรายและไม่ได้เป็นกระแสใหญ่ เช่น ในภาคใต้มีกรณีมัสยิดบ้านหินเพิง ตำบลคลองพน อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ วันที่ 2 ธันวาคม 2562 ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านหินเพิง ตำบลคลองพน อำเภอคลองท่อม จังหวัดกระบี่ จำนวนประมาณ 30 คน ได้รวมตัวกันตั้งเต็นท์และชุมนุมปิดทางเข้าน้ำตกบ้านหินเพิง ผังตรงข้ามสถานที่ก่อสร้างมัสยิด เพื่อคัดค้านการสร้างมัสยิดหลังดังกล่าว โดยให้เหตุผลว่ากังวลว่าการสร้างมัสยิดจะกระทบต่อวิถีชีวิตชาวพุทธ หลังจากชาวบ้านคนหนึ่งในพื้นที่ได้บริจาคที่ดินขนาด 2 งาน เพื่อก่อสร้างมัสยิดสำหรับอำนวยความสะดวกให้ชาวมุสลิมที่เข้ามาท่องเที่ยวบริเวณน้ำตกชื่อดังในพื้นที่ และการก่อสร้างได้เริ่มดำเนินการตั้งแต่เดือนตุลาคม การชุมนุมคัดค้านทำให้เกิดการหารือระหว่างชาวบ้านและประธานคณะกรรมการอิสลามประจำจังหวัดกระบี่ นายอำเภอคลองท่อม และผู้เกี่ยวข้อง ได้ข้อสรุปร่วมกันเบื้องต้นว่าให้ชะลอการก่อสร้างออกไปก่อน จากนั้นจะมีการประชุมในที่ประชุมระดับจังหวัดเพื่อหาข้อสรุปอีกครั้ง

ประสบความยากลำบากในการอยู่ร่วมกับคนในพื้นที่ กิจกรรมต่างๆ ของมัสยิดไม่ได้รับการยอมรับและไม่ได้ได้รับความร่วมมือ อย่างไรก็ตาม หลังจากที่มีหม่ามได้แจ้งให้พระที่วัดนำวัวที่เตรียมไว้สำหรับวันสำคัญทางศาสนา (การเชือดกุรบาน) ที่ตายก่อนกำหนดไปแจกจ่ายให้กับชาวพุทธในหมู่บ้าน และพระก็ดำเนินการตามที่หม่ามแจ้งมา ก็ช่วยให้ความสัมพันธ์ระหว่างชาวมุสลิมและชาวพุทธในหมู่บ้านดีขึ้น

ส่วนอีกกรณีคือการสร้างมัสยิดบ้านบุพาราม ต.ฝ่ายแก้ว อ.ภูเพียง จ.น่าน โดยวันที่ 7 มกราคม 2558 ผู้ใหญ่บ้านและคณะกรรมการหมู่บ้านได้จัดประชุมหมู่บ้านเพื่อคัดค้านการก่อสร้างมัสยิดในพื้นที่ หลังจากทราบข่าวว่ามีการซื้อที่ดินจำนวน 284 ตารางวาและได้มีการปรับพื้นผิวเพื่อสร้างมัสยิด เนื่องจากเกรงว่าจะก่อให้เกิดความรุนแรงเหมือนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ อีกทั้งก่อนทำการซื้อที่ดินและก่อสร้างก็ไม่มีการทำประชาพิจารณ์ ขณะที่อีกด้านหม่ามซึ่งเป็นผู้นำในการก่อสร้างมัสยิดและเป็นคนนอกพื้นที่ได้ชี้แจงในที่ประชุมว่าการก่อสร้างมัสยิดในจังหวัดน่านมีความจำเป็น เพราะมุสลิมต้องเดินทางไปละหมาดทุกวันศุกร์ที่มัสยิดในจังหวัดแพร่ ซึ่งเป็นระยะทางกว่า 130 กิโลเมตร รวมทั้งยังเห็นว่าจะเป็นพื้นที่รองรับนักท่องเที่ยวมุสลิมจากต่างประเทศในอนาคต ทว่าในการลงคะแนนเสียงปรากฏว่าที่ประชุมส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยและจะดำเนินการคัดค้านการก่อสร้างมัสยิดแห่งนี้อย่างต่อเนื่อง

นอกจากนี้ ต่อมาวันที่ 1 มีนาคม 2558 กลุ่มชาวพุทธและพระสงฆ์ในจังหวัดน่านประมาณ 1,000 คนได้นัดรวมตัวกันที่วัดพระธาตุแช่แห้ง และเดินถือป้ายคัดค้านการสร้างมัสยิดด้วยข้อความ เช่น “ชาวน่าน พระนครแห่งพระพุทธศาสนา เราไม่เอามัสยิด” และ “ชาวน่าน เราไม่เอามัสยิด” ไปยังศาลากลางจังหวัด พร้อมกับยื่นหนังสือต่อผู้ว่าราชการจังหวัดให้หยุดการอนุญาตให้สร้างมัสยิดดังกล่าว ผู้ชุมนุมกล่าวว่าไม่ได้กีดกันศาสนาอิสลาม แต่กระบวนการก่อสร้างมัสยิดไม่มีการทำประชาพิจารณ์และก่อให้เกิดความกังวลใจ เช่น การสร้างมัสยิดในบริเวณที่มีชาวพุทธอยู่และห่างจากวัดพระธาตุแช่แห้งเพียง 2 กิโลเมตรอาจส่งผลกระทบต่อชุมชนชาวพุทธ ส่งผลให้ปัจจุบันยังไม่มีดำเนินการก่อสร้างมัสยิดแห่งนี้

ในภาคตะวันออกเฉียงเหนือ การคัดค้านการก่อสร้างมัสยิดเกิดขึ้นในหลายจังหวัด ซึ่งมีทั้งกรณีที่ส่งผลให้ไม่สามารถดำเนินการก่อสร้างได้และกรณีที่ไม่สามารถหยุดยั้งการก่อสร้างได้ โดยกรณีการคัดค้านส่งผลให้ไม่สามารถดำเนินการก่อสร้างได้ได้แก่กรณีมัสยิดอียาดูรเราะห์มาน บ้านเลิงเปือย ต.พระลับ อ.เมือง จ.ขอนแก่น โดยในวันที่ 5 มิถุนายน 2560 สมาชิกชาวพุทธเพื่อความมั่นคงของชาติจังหวัดขอนแก่นประมาณ 60 คนได้เดินทางไปยื่นหนังสือต่อผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่น คัดค้านการก่อสร้างมัสยิดดังกล่าวเพราะเกรงว่าจะเกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนใต้และเป็นแหล่งเผยแพร่ความคิดสุดโต่ง ขณะที่ผู้ว่าราชการจังหวัดขอนแก่นได้ให้สัมภาษณ์กับสื่อมวลชนว่ายังไม่มีการขออนุญาตจัดตั้งมัสยิด เนื่องจากผลการลงประชามติพบว่าคนในพื้นที่ไม่เห็นด้วย อย่างไรก็ตาม อิสลามจังหวัดขอนแก่นกล่าวว่ามัสยิดดังกล่าวเป็นบ้านที่มุสลิมจำนวนหนึ่งใช้ประกอบพิธีทางศาสนามาตั้งแต่ พ.ศ. 2517 จึงต้องการจดทะเบียนให้ถูกต้องเพื่อปรับบ้านให้เป็นมัสยิดเต็มรูปแบบ ขณะที่ชาวบ้านในพื้นที่ก็อยู่ร่วมกันด้วยดีมาตลอด แต่เมื่อมีหนังสือ

ร้องเรียนจึงต้องทำประขามติ และเมื่อผลปรากฏว่าคนส่วนใหญ่ไม่เห็นด้วยก็จำเป็นต้องยุติแผนการสร้างมัสยิดดังกล่าว⁴⁸

ส่วนกรณีการคัดค้านที่ไม่สามารถหยุดยั้งการก่อสร้างได้ได้แก่กรณีมัสยิดกลางจังหวัดมุกดาหาร อ. เมือง จ.มุกดาหาร เริ่มจากในปี พ.ศ. 2554 สรรพากรจังหวัดมุกดาหารซึ่งเป็นมุสลิมได้หารือกับนักธุรกิจในพื้นที่ว่าประสงค์จะทำคุณประโยชน์ให้ศาสนาอิสลามด้วยการสร้างมัสยิด จึงมีการตั้งคณะกรรมการขึ้นมาดำเนินการ โดยในเบื้องต้นจะสร้างในที่ดินเยื้องสถานีขนส่งซึ่งมีการเสนอขายราคาไม่แพงและเดินทางสะดวก และต่อมาได้มีการระดมทุนผ่านทางสถานีโทรทัศน์อิสลาม แต่หลังจากนำเรื่องเข้าหาหรือผู้ราชการจังหวัด ผู้ว่าราชการจังหวัดเสนอให้เปลี่ยนสถานที่ก่อสร้างเพราะเห็นว่าที่ดินแปลงดังกล่าวอยู่ในซอย ไม่สมเกียรติกับการสร้างมัสยิดประจำจังหวัด คณะกรรมการจึงหาที่ดินแปลงใหม่ซึ่งอยู่ริมถนนเลียงเมือง จากนั้นก็เริ่มดำเนินการก่อสร้างมัสยิดในเดือนกุมภาพันธ์ 2556

อย่างไรก็ดี ต่อมาในวันที่ 12 พฤษภาคม 2559 มีกลุ่มบุคคลจำนวน 6 คน ขับรถยนต์มาขู่ว่าจะต่อต้านการก่อสร้างมัสยิด ข้อความระบุว่า “ประกาศ หยุดการก่อสร้างมัสยิด ที่นี้พวกเราไม่เอา พวกเราชาว จ.มุกดาหาร ขอให้หยุดการก่อสร้างมัสยิด พุทธมณฑลที่ปัตตานีสร้างไม่ได้ เพราะมีอิสลาม แต่ที่นี่มีแต่พุทธ สร้างให้ใคร ที่นี่มีแต่พุทธ” ขณะที่ชายคนหนึ่งเดินเข้าไปสั่งห้ามคนงานไม่ให้ก่อสร้างก่อนเดินทางจากไป คนงานจึงได้โทรศัพท์แจ้งเจ้าหน้าที่ตำรวจให้มาตรวจสอบที่เกิดเหตุ ซึ่งหลังจากนั้นก็ไม่มีการมาต่อต้านอีก การก่อสร้างมัสยิดดำเนินต่อไปจนแล้วเสร็จและมีการจัดพิธีเปิดป้ายมัสยิดในวันที่ 7 ธันวาคม 2562 โดยมีจุฬาราชมนตรีเป็นประธานในพิธี

เช่นเดียวกับกรณีมัสยิดอัศศอบีร์น อ.ปากคาด จ.บึงกาฬ ที่การต่อต้านไม่สำเร็จ เริ่มจากในเดือนกุมภาพันธ์ 2559 มุสลิมใน จ.บึงกาฬ จำนวนหนึ่งมีแนวคิดที่จะก่อสร้างมัสยิดในจังหวัดเนื่องจากมุสลิมในจังหวัดไม่มีสถานที่ในการละหมาดวันศุกร์ รวมถึงสถานที่สำหรับปฏิบัติศาสนกิจอื่นๆ อย่างเป็นทางการ ทำให้ต้องเดินทางไปมัสยิดที่ จ.หนองคาย ซึ่งมีระยะทางกว่า 100 กิโลเมตร จากนั้นในเดือนมีนาคมก็เริ่มมีการก่อสร้างมัสยิด ทว่าสองเดือนต่อมามีกระแสคัดค้านจากคนในพื้นที่และในสื่อทางสังคม โดยเฉพาะในเฟซบุ๊กเพจชื่อว่า “คนอีสานไม่เอามัสยิด” นอกจากนี้ มีคลิปที่พระมหาอภิชาติ วัดเบญจมบพิตรดุสิตวนาราม ปลุกเร้าให้ชาวพุทธลุกขึ้นสู้ โดยระบุว่าหากมีการสร้างมัสยิดในพื้นที่อนาคตลูกหลานจะลำบาก พร้อมกับยกกรณีชาวมุสลิมคัดค้านการสร้างพุทธมณฑลในจังหวัดปัตตานีมาเปรียบเทียบ กระแสต่อต้านทวีความเข้มข้นขึ้นอย่างต่อเนื่อง จนในเดือนกันยายนมีการนำป้าย “คนบึงกาฬไม่เอามัสยิด” “ปากคาดบ่เอามัสยิด” และ “บ้านนี้บ่

⁴⁸ นอกจากนี้ ตัวแทนจากองค์กรปกป้องพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพเข้าไปติดตามการลงประชามติ และได้เผยแพร่คลิปคัดค้านการสร้างมัสยิดทั่วประเทศ โดยนายพงศ์พันธุ์ จันทร์เล็ก ประธานสมาพันธ์ไทยพุทธจังหวัดชายแดนภาคใต้ได้กล่าวในคลิปตอนหนึ่งว่า “ขอเถอะครับ ถ้าสถานการณ์ในภาคใต้ไม่สงบ ของดสร้างมัสยิดทั่วประเทศเลยครับ” ขณะที่นายอัยย์ เพชรทอง เลขาธิการองค์กรปกป้องพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพได้ให้สัมภาษณ์ถึงเหตุผลที่องค์กรฯ ต่อต้านการสร้างมัสยิดว่า “ทาง อปปส. ต่อต้านลัทธิอิสลามจากตะวันออกกลาง เพราะพวกนี้มองคนไทยว่าเป็นคนอื่น แล้วก็รวมทั้งอิสลามสายมลายูที่ไม่ได้มองไทยเป็นประเทศแม่ แต่มองไทยเป็นผู้รุกรานรัฐปัตตานี แล้วปลุกฝั่งเยาวชนผ่านปอเนาะ อยากเปลี่ยนไทยให้เป็นรัฐอิสลาม อยากจะแยกประเทศ อีกทางหนึ่งก็ให้การสนับสนุนสามจังหวัดให้เดินทางนำตัวเข้ามาขายมัสยิดทั่วภาคเหนือและอีสาน...มัสยิดจะกลายเป็นแหล่งเผยแพร่เชื้อร้าย เราไม่มีทางอื่น เราเลยต้องหยุดการสร้างมัสยิด”

เอามัสยิด” มาติดบริเวณถนนเข้าหมู่บ้านและมัสยิด โดยอิหม่ามผู้เป็นแกนนำในการสร้างมัสยิดกล่าวว่า “คนในชุมชนต่างมองพวกเราเป็นคนไม่ดี เหมือนเราเป็นศัตรูกับพวกเขา มีการปลุกระดมในโลกออนไลน์และระดมมวลชนชาวพุทธทั้งในและนอกพื้นที่มาต่อต้าน” ซึ่งเหตุผลของชาวพุทธที่ต่อต้านการสร้างมัสยิดมีตั้งแต่ความกังวลเรื่องการใช้เสียงดังในช่วงประกาศเชิญชวนให้คนมาละหมาด ไปจนถึงขั้นกลัวว่าจะเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบเหมือนในจังหวัดชายแดนใต้ ตลอดจนเกรงว่าศาสนาอิสลามจะกลืนศาสนาพุทธ

เมื่อกระแสต่อต้านรุนแรงขึ้น ทางราชการจึงได้ขอร้องให้ยุติการก่อสร้างมัสยิดเป็นการชั่วคราวเป็นเวลา 3 เดือน จากนั้นนายอำเภอได้เรียกให้ทุกฝ่ายมาพูดคุยเพื่อหาทางออกร่วมกัน ได้ข้อสรุปว่ามัสยิดจะไม่มี การติดเครื่องขยายเสียงภายนอก ส่วนปัญหาเรื่องเหตุการณ์ความไม่สงบ นายอำเภอยืนยันว่าจะมีหน่วยงานความมั่นคงคอยดูแลรับผิดชอบ จากนั้นในช่วงต้นเดือนตุลาคม ผู้ว่าราชการจังหวัดบึงกาฬได้มีหนังสือชี้แจงว่าไม่สามารถระงับการสร้างมัสยิดได้เพราะเป็นสิทธิตามรัฐธรรมนูญ กระแสการต่อต้านในพื้นที่จึงเงียบหายไป มัสยิดกลับมาก่อสร้างอีกครั้ง และแม้จะยังมีการต่อต้านในสื่อทางสังคม แต่การก่อสร้างก็ดำเนินต่อไปจนแล้วเสร็จ และมีการทำพิธีเปิดมัสยิดเมื่อวันที่ 18 มีนาคม 2560

นอกจากนี้ การคัดค้านการสร้างมัสยิดในบางกรณีเกิดจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนของบุคคลภายนอก การก่อสร้างจึงดำเนินต่อไปจนแล้วเสร็จ โดยไม่มีบุคคลใดเข้ามาขัดขวางหรือคัดค้านหลังจากนั้นอีก ดังกรณีมัสยิดบ้านดงยอ ต.พังขว้าง อ.เมือง จ.สกลนคร ซึ่งเริ่มต้นจากการที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ดุษฎี อาจารย์มหาวิทยาลัยราชภัฏสกลนครซึ่งเป็นมุสลิมจากที่อื่นที่ได้มาซื้อที่ดินในหมู่บ้านเพื่อปลูกสร้างบ้านเรือนอยู่อาศัยและต่อมาก็ได้ก่อสร้างอาคารและปรับปรุงสถานที่สำหรับประกอบศาสนกิจเรื่อยมาเป็นเวลาประมาณ 30 ปี ได้มีความคิดที่จะสร้างอาคารใหม่หลังหนึ่งสำหรับประกอบศาสนกิจ ทว่าด้วยความที่รูปทรงของอาคารมีลักษณะคล้ายมัสยิด จึงถูกต่อต้านจากคนภายนอก แต่ก็ไม่ส่งผลใด การก่อสร้างดำเนินต่อไปจนแล้วเสร็จ ดังคำกล่าวของผู้ช่วยศาสตราจารย์ดุษฎีที่ว่า

“ผมไม่ได้เกิดหรือเติบโตที่ดงยอ แต่ผมไปซื้อที่ดินที่นั่นมาสวมสิบปีแล้ว คือข้าราชการมุสลิมนี้มันจะมีจุดแข็งอยู่อย่างหนึ่งคือได้เงินมาแล้วเงินจะเหลือเยอะ เราไม่ได้กินเหล้าเลย ไม่ได้เที่ยวเตร่เลย ไม่ได้เล่นการพนัน ทำให้เก็บเงินได้ดี พอเก็บเงินได้ก็มีสองอย่าง หนึ่ง ฝากธนาคาร ก็ได้ดอกเบี้ยอีก ก็ผิดหลักอีก ที่นี้ผมก็เลยทยอยซื้อที่ดิน ก็มีหลายจุด แต่ผมขายไปหมดแล้ว เหลือที่นี้ ผมก็พักอาศัยอยู่ที่ดงยอ มุสลิมที่ดงยอมีครอบครัวผม และมีอีก 3-4 ครอบครัว แต่ที่สำคัญก็คือมันมีสุสานอยู่ ทุกวันเสาร์จะมีกิจกรรมสอนหนังสือเด็กๆ บางทีผมก็ขับรถมารับไปเรียนเรียนนะ และเลี้ยงอาหารเขา เด็กก็หัว หก เจ็ดคน แล้วแต่โอกาส ก่อนหน้านั้นเป็นอาคารไม้ ที่อยากสร้างอาคารขึ้นมาส่วนหนึ่งก็เวลามีศพมา บางทีญาติมาเยาะ ต้องทำพิธี บนอาคารไม้จะไม่คล่องตัวเลยทำเป็นตึกหลังเล็กๆ ย่อมๆ เจตนาไม่ได้สร้างมัสยิดนะ เพื่อยุบรูปทรงมันทำท่าจะเหมือนมัสยิดเท่านั้นเอง อาคารนั้นเรียกว่า อัศลาม ก็แปลว่าสันติภาพ สันติ อัศลามก็มาจากคำว่าอิสลาม คือที่ละหมาดประจำหมู่บ้าน ใช้เงินก่อสร้างหนึ่งแสนห้าหมื่นบาท

ที่นี้ที่มาที่ไปที่เขาต่อต้าน จริงๆ เลยก็คือมันไม่ได้มาจากคนในพื้นที่เลยแม้แต่คนเดียว เพราะว่าผมเอง ก็เป็นที่รักและเคารพของชาวดงยอ คนที่รวมตัวคัดค้านเป็นคนภายนอก เป็นเรื่องที่อยู่ในใจเขา เขาถูกแรง กระตุ้นมาจากภายนอก จากระดับใหญ่ ผมก็ไม่อยากจะก้าวล่วงไปตรงนั้น ตอนเหตุการณ์ประท้วงผมก็ไม่ค่อย ได้ให้ความสนใจมากนัก หลังจากรับเรื่องไป เท่าที่รู้ ผู้ว่าฯ ก็สอบถามมาทางผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เขาก็ให้ฟีดแบ็ค กลับไปในทางที่ว่าความเป็นจริงคืออะไร คนที่ไปประท้วงไม่ได้เข้าไปกดดันในพื้นที่ แต่ก็มีอยู่ครั้งสองครั้งที่คน ภายนอกเข้าไปพูดชักจูงกับคนในพื้นที่ ชวนให้ขับไล่ออกไป คนที่ถูกชวนเขาก็ตอบว่าเขาก็มีสิทธิสร้างนี้ ที่ดิน ของเขาเอง อาคารนี้เขาก็ใช้เงินเขาสร้าง ไม่ได้เอาเงินหลวงมาสร้าง เขาอยู่ที่นี่ดีแล้ว เขานำความเจริญมาให้ อันนี้เป็นการโต้ตอบที่เขาเล่าให้ฟัง

กรณีนี้ผมก็ไม่ตกอกตกใจอะไรนะ ผู้ใหญ่บ้านเขามาบอกว่าให้ผมไปพบกับชาวบ้านหน่อย เขานัด ชาวบ้านประมาณ 40-50 คนที่วัดดงยอ แล้วให้ผมไปชี้แจงว่าที่เขาลงข่าวตามสื่อมันเป็นมาอย่างไรบ้าง ก็ชี้แจง ให้ชาวบ้านฟังว่าอันนี้ไม่ได้เป็นมัสยิดนะ มัสยิดจะเป็นได้ก็ต่อเมื่อมีอย่างน้อย 3 อย่าง หนึ่ง มีสถานที่ สอง ต้อง มีคณะกรรมการอย่างน้อยต้องเก้าถึงสิบห้าคน นี่กรรมการไม่มี มีผมคนเดียว หรือถ้านับเล่นๆ ก็อาจจะมีสัก สองสามคน ไม่สามารถดำรงเป็นรูปกรรมการได้ สาม ที่สำคัญถ้าจะเป็นมัสยิดต้องมีละหมาดวันศุกร์ ซึ่งเราทำ ไม่ได้ เพราะว่าไม่มีคนมาทำ ตอนผมไปชี้แจงชาวบ้านในหมู่บ้าน เขาก็ยิ้มแยมกับผมตามปกติ ก็สร้างต่อไปจน เสร็จ” (ดนัย ไม่ทราบนามสกุล, สนทนากลุ่มกรณีมัสยิดบ้านดงยอ 25 ธันวาคม 2563)

คำกล่าวของผู้ช่วยศาสตราจารย์ดนัยที่ว่าผู้ชุมนุมคัดค้านเป็นบุคคลภายนอกสอดคล้องกับคำกล่าวของ นายสายัณห์ แกนนำผู้ชุมนุมซึ่งเป็นคนในตัวจังหวัดสกลนครและเป็นผู้เคลื่อนไหวทางการเมืองคนสำคัญใน พื้นที่ ซึ่งกล่าวว่าเขาไม่ทราบมาก่อนว่าจะมีการชุมนุมคัดค้านการก่อสร้างมัสยิดดงยอในวันที่ 19 มิถุนายน 2560 ทว่าในเช้าวันนั้นมี “พวกเสื้อแดง” มาประสานเขาให้เป็นตัวแทนไปยื่นหนังสือคัดค้านการก่อสร้างมัสยิด ต่อผู้ว่าราชการจังหวัด เขาก็รับปาก นอกเหนือจากเป็นเพราะเคยเคลื่อนไหวทางการเมืองร่วมกันมา อีกส่วนก็ เป็นเพราะว่าเขาไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างมัสยิดแห่งนี้ เพราะในหมู่บ้านมีมุสลิมเพียงครอบครัวเดียว ไม่มี ความจำเป็นและอาจสร้างความขัดแย้งกับชาวพุทธในหมู่บ้าน ขณะที่ใน จ.สกลนคร ก็มีมัสยิดให้ประกอบ ศาสนกิจอยู่แล้ว โดยในวันนั้นนอกจากคนในตัวเมืองสกลนครยังมีคนจากอำเภอต่างๆ มาร่วมชุมนุมด้วย ผ่าน การสนับสนุนของนักการเมืองในพื้นที่ ทว่าไม่มีคนบ้านดงยอ และหลังจากวันนั้นเขาไปติดตามเรื่องที่จังหวัด หนึ่งครั้ง ทราบว่าไม่มีการก่อสร้างมัสยิด จึงไม่ได้เคลื่อนไหวต่อ และเขาไม่เคยเดินทางไปบ้านดงยอ ดังที่เขา กล่าวไว้

“ผมรู้เรื่องวันที่ 19 วันนั้นเลยแหละ คือ มีคนมาบอก มาถามว่าเห็นด้วยไหม เราไม่เห็นด้วยก็ไป รวมกันกับเขา ที่นี้ผมก็เป็นคนไปยื่นหนังสือให้ผู้ว่าฯ เอง ไม่มีใครกล้า ผมก็จัดการให้ ผมก็รู้ว่าใครเป็นคนร่าง หนังสือ คนที่ประสานผมวันนั้นเป็นชาวบ้านธรรมดา มาจากในตัวเมืองก็มี ใช่ เป็นพวกเสื้อแดงนี่แหละ พวก เราไม่เห็นด้วยกับการสร้างมัสยิด เพราะว่าในหมู่บ้านตรงนั้นมีแค่หลังคาเดียว คุณจะสร้างทำไม ตามกฎหมาย ผมก็รู้ว่าต้องมีคนเท่าไร แต่ที่พวกผมไปคัดค้านเพราะมันมีครอบครัวเดียว คุณไปสร้างทำไมมัสยิด แล้วมัน

จะสร้างความแตกแยกให้กับพี่น้องชาวไทยพุทธ ชาวการฆ่ากันตอนนั้นมันรุนแรงมาก ปี 60 เราก็ไม่เห็นด้วย คุณจะทำอะไรก็ทำให้บ้านคุณ ที่สกลนครนี้ก็มีมัสยิดอยู่แล้ว

ชาวบ้านที่มีกันมาร้อยสองร้อยคน แต่ว่าไม่มีบ้านดงยอ บ้านดงยอ รู้สึกเหมือนเขาจะเห็นด้วยกับการสร้างมัสยิดนะ ผู้ใหญ่บ้าน กำนัน เขาเห็นด้วย เขาโดนผู้ใหญ่ฯ สั่งมา พวกผมที่ไม่เห็นด้วยก็ประมาณสี่ห้าอำเภอมากัน ก็ไปยื่นหนังสือให้กับผู้ว่าฯ วันนั้นผู้ว่าฯ ไม่อยู่ รู้สึกจะเป็นรองผู้ว่าฯ มารับ เสร็จแล้วก็แยกย้ายกันกลับไป แล้วก็นัดกันว่าอีกสักอาทิตย์ สองอาทิตย์ เราค่อยรวมตัวไปดูคำตอบกันอีกครั้ง หลังจากนั้นประมาณสักเดือนหนึ่งผมก็ไปติดตามเรื่อง ก็ไม่เห็นสร้างนะ จนถึงทุกวันนี้ก็ไม่มีข่าวว่าได้สร้างนะ แต่ว่าผมไม่ได้ติดตามเข้าไปในพื้นที่ เพราะไม่รู้จะพูดยังไง ผมก็เป็นแบล็คลิสต์อยู่ด้วย เป็นแกนนำเสื้อแดง เขาก็บอกว่าอย่าไปเคลื่อนไหวอะไร” (สายัณห์ ธนเกียรติไพศาล, สทนากลุ่มองค์กรปกป้องพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ 26 ธันวาคม 2563)

นอกจากนี้ นายสายัณห์กล่าวว่าถึงแม้อาคารดังกล่าวจะไม่ใช่มัสยิดตามที่เขาเข้าใจ แต่เขายังไม่เห็นด้วยกับการสร้างอาคารดังกล่าว เขาเห็นว่าการละหมาดสามารถกระทำที่บ้านก็ได้ ไม่จำเป็นต้องไปละหมาดที่มัสยิดหรือต้องมีการสร้างอาคารเพื่อการนี้ โดยเฉพาะที่บ้านดงยอซึ่งมีมุสลิมเพียงครอบครัวเดียว แต่สาเหตุที่ผู้ใหญ่บ้านและชาวบ้านเห็นด้วย ไม่คัดค้าน เป็นเพราะมุสลิมคนดังกล่าวมีฐานะ สามารถไถ่มาหรือมีอิทธิพลเหนือการตัดสินใจของคนในหมู่บ้าน

ภาพ 47: สถานที่ประกอบศาสนกิจศาสนาอิสลามบ้านดงยอ

ภาพ 48: สถานที่ประกอบศาสนกิจศาสนาอิสลามบ้านดงยอ

ภาพ 49: สถานที่โดยรอบสถานที่ประกอบศาสนกิจศาสนาอิสลามบ้านดงยอ

ทั้งนี้ การชุมนุมเคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างมัสยิดในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือตั้งแต่ปี พ.ศ. 2562 เป็นต้นมาเชื่อมโยงกับองค์การปกป้องพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ (อปพส.) ซึ่งเป็นกลุ่มเคลื่อนไหวชาวพุทธที่ต้องการให้มีการประกาศให้พุทธศาสนาเป็นศาสนาประจำชาติและจังหวัด และเห็นว่าการสร้างมัสยิดนอกจากส่วนใหญ่จะดำเนินการผิดขั้นตอนตามกฎหมาย ยังเป็นส่วนหนึ่งแผนยึดครองประเทศไทยของศาสนาอิสลาม ดังคำกล่าวของนายอัยย์ เพชรทอง เลขาธิการ อปพส. ที่ว่า

“อปพส. ตั้งในปี 2562 เพราะว่าเราเห็นแล้วว่ามันหนักแล้ว ไม่มีองค์กรพุทธไหนเลยที่จะมาสู้อย่างเป็นรูปธรรม จุดประสงค์หลักคือผลักดันให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำชาติ และปกป้องชาติ ศาสน์ กษัตริย์ เป้าหมายก็คือประกาศศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำจังหวัดทุกจังหวัด ตั้งองค์กรที่จะเฝ้าระวังทุกจังหวัด ตอนนี้เราเริ่มที่อีสานกับเหนืออยู่แล้ว จังหวัดที่ประกาศ 11 จังหวัดส่วนใหญ่ก็เป็นภาคอีสาน ประกาศแล้วไม่ได้ประกาศแล้วจบนะครับ มีการขับเคลื่อนไประดับอำเภอตำบล แล้วสุดท้ายเราจะเอาหมู่บ้านศีลห้าเข้ามาสวม เมื่อจังหวัดไหนประกาศ ไม่ใช่แค่ประกาศ แต่พระในจังหวัด คนในจังหวัดต้องมีศีลห้าเป็นอย่างน้อย

ตอนนี้เรื่องการสร้างมัสยิดจบแล้ว แล้วที่สร้างมาแล้วก็ต้องถูกตรวจสอบหมดเลยว่าถูกต้องไหม ตอนนี้ผู้ว่ามุกดาหารถูกแจ้งความที่อนุมัติให้สร้างมัสยิดนี้ แล้วตอนนี้เรื่องถึง ปปช. แล้ว นั่นหมายความว่าต่อไปถ้าผู้ว่าฯ จะอนุมัติให้สร้าง จบเลย เพราะคุณต้องทำประชาพิจารณ์เท่านั้น...แล้วมุสลิมละหมาดในบ้านได้ คุณก็ทำไปสิ คุณอย่ามาแสดงอาณาเขตว่าตรงนี้เป็นพื้นที่ของพระเจ้าของคุณ...คุณอยากอยู่ในประเทศที่สงบ ทำไมคุณไม่อยู่ละ ประเทศนั้นคือประเทศไทย เคยเห็นมุสลิมที่อยู่อย่างสงบมีไม่กี่ประเทศ...เพราะฉะนั้นเราไม่ต้องการเห็นประเทศเราซึ่งสงบและทุกศาสนาอยู่ได้อย่างอยู่แล้ว กลายเป็นประเทศเหล่านั้น จึงขอวิงวอนให้เข้าใจกันด้วย

เรื่องสร้างมัสยิด ทุกอย่างต้องทำตามกฎหมาย เพราะกฎหมายการสร้างมัสยิดที่ทำมาผิดหมดเลย เพราะ พรบ.มัสยิด นี้อนุมัติให้มัสยิดสร้างได้โดยไม่ต้องทำประชาพิจารณ์ เขาเลยสร้าง ในรัฐธรรมนูญกำหนดเลยนะครับว่าการสร้างสิ่งที่จะไปรบกวนสิ่งแวดล้อม ต้องประชาพิจารณ์ คนพุทธจะสร้างวัดต้องประชาพิจารณ์ครับ แต่มุสลิมทุกวันนี้เขามาขออนุญาตเป็นที่อยู่อาศัย แล้วอยู่ไปก็เอาโดมมาครอบ คุณต้องประชาพิจารณ์ก่อน” (อัยย์ เพชรทอง, สนทนากลุ่มองค์กรปกป้องพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ 26 ธันวาคม 2563)

ขณะที่ในส่วนความสัมพันธ์กับกลุ่มคัดค้านการสร้างมัสยิดดงยอโดยเฉพาะนายสายัณห์ นายอัยย์กล่าวว่าในช่วงที่มีการชุมนุม ทาง อปพส. ยังไม่ได้ตั้ง จึงไม่ได้มีส่วนเกี่ยวข้องด้วย ทว่าหลังจากมีการตั้ง อปพส. ในปี 2562 และมีเป้าหมายที่จะประกาศศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำจังหวัดทุกจังหวัด ซึ่งรวมถึง จ.สกลนคร ด้วย ก็ได้มีการติดต่อประสานงานกับพระและชาวพุทธสกลนครรวมถึงนายสายัณห์ ดังที่ว่า

“ตอนเหตุการณ์ 19 มิถุนายน 2560 อปพส. ยังไม่ตั้ง เราตั้งตอน 62 เขานำไปก่อน พอตั้งแล้วและมีเป้าหมายจะประกาศศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำจังหวัดก็ได้มาประสานด้วย สกลนครตอนนี้ก็มีพี่สายัณห์ พระก็มี ผู้หลักผู้ใหญ่ก็มี แต่พี่สายัณห์เป็นคนหนึ่งที่กล้าเปิดตัว คนอื่นเขาอาจจะไม่กล้าเปิด แล้วพูดตามตรงนะคนที่จะเป็นแม่งานให้เราคือ ส.ส.นิยม เวชกามา พรรคเพื่อไทย เป็น ส.ส. คนเดียวของ ส.ส.พุทธ ที่ถามนายกฯ ประยุทธ์เกี่ยวกับศาสนาพุทธบ่อยๆ จริงๆ เราจะมีมีการประกาศศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำจังหวัดสกลนคร

เมื่อวันที่ 28 พฤศจิกายนที่ผ่านมา ที่นี้บังเอิญที่สายัณห์เขากล่าวว่าทำไมไม่มีใครทำอะไรสักที ผมก็เข้าไปคุยกับเจ้าคณะจังหวัด เขาเอาหมดเลย รอแต่ภาคประชาชนขับเคลื่อน อันนี้ไม่มีกฎหมายรับรองครับ แต่ว่ามันรับรองโดยมติมหาชน” (อัยย์ เพชรทอง, สนทนากลุ่มองค์กรปกป้องพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ 26 ธันวาคม 2563)

ขณะที่นายสายัณห์กล่าวว่าเขาไม่รู้จัก อปปส. มาก่อน และเพิ่งรู้จักกับ อปปส. รวมถึงนายอัยย์ได้ไม่นาน โดยพบกันครั้งแรกที่ อ.เต่างอย จ.สกลนคร แต่ด้วยความที่มีความเห็นสอดคล้องกัน โดยเฉพาะการประกาศให้ศาสนาพุทธเป็นศาสนาประจำจังหวัดสกลนคร เขาจึงกล่าวว่า “ผมพร้อมเปิดตัวเป็น อปปส. ทุกเมื่อ” (สายัณห์ ธนเกียรติไพศาล, สนทนากลุ่มองค์กรปกป้องพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ 26 ธันวาคม 2563) แม้จะยังไม่ค่อยมีชาวสกลนครเปิดตัวเป็น อปปส. เหมือนเขาก็ตาม

การคัดค้านที่เกิดจากความเข้าใจที่คลาดเคลื่อนอีกกรณีคือการปรับภูมิทัศน์ศูนย์จำหน่ายสินค้าที่ระลึก วัดพระบรมธาตุวรมหาวิหาร จ.นครศรีธรรมราช โดยในวันที่ 20 สิงหาคม 2558 ได้มีพระภิกษุสามเณรรวมทั้งประชาชนจำนวนหนึ่ง ใช้ชื่อว่า องค์กรพิทักษ์พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ภาคใต้ รวมตัวกันบริเวณศูนย์จำหน่ายสินค้าที่ระลึก วัดพระบรมธาตุฯ เรียกร้องให้ทางจังหวัดรื้อแนวบังตาศูนย์จำหน่ายสินค้าบริเวณริมกำแพงวัดและด้านใน เนื่องจากเป็นรูปแบบศิลปะศาสนาอิสลาม โดยพระปลัดนรุตม์ชัย อภินนโท วัดเกาะใหญ่ อ.กระแสดินธุ์ จ.สงขลา ได้อ่านแถลงการณ์ฉบับที่ 1 ขององค์กรฯ ระบุว่า การสร้างอาคารศูนย์การค้าแปลนมัสยิดได้ก่อให้เกิดความสลดใจแก่ผู้พบเห็น จึงมาเรียกร้องขอความเป็นธรรม 3 ข้อ คือ ให้มีการตรวจสอบว่าใครเป็นผู้สร้างอาคารดังกล่าว ให้รื้ออาคารดังกล่าวออกภายใน 60 วัน และให้มีการสร้างสถาปัตยกรรมแบบพุทธศิลป์ในเขตวัดเท่านั้น ก่อนจะเดินเท้าไปยังศาลากลางจังหวัดเพื่อยื่นหนังสือและสลายตัว นอกจากนี้ ในเดือนต่อมาตัวแทนองค์กรฯ จำนวนหนึ่งได้เดินทางไปยื่นหนังสือที่กระทรวงวัฒนธรรมว่า รูปทรงอาคารศูนย์จำหน่ายสินค้ามีส่วนคล้ายมัสยิด ไม่เหมาะสม จะต้องเป็นพุทธศิลป์เท่านั้น

อย่างไรก็ดี องค์กรพิทักษ์พระพุทธศาสนา พระสงฆ์ภาคใต้ ไม่ได้เป็นกลุ่มใน จ.นครศรีธรรมราช และในการชุมนุมก็ไม่มีคนในพื้นที่เข้าร่วม นอกจากนี้ การชุมนุมคัดค้านขององค์กรฯ วางอยู่บนความเข้าใจที่คลาดเคลื่อน เพราะแนวบังตาไม่ได้ออกแบบตามศิลปะอิสลามหรือต้องการให้มีรูปทรงคล้ายมัสยิด หากแต่เป็นการออกแบบตามศิลปะแนวชิโนโปรตุกีสซึ่งแพร่หลายในภาคใต้ตอนล่างและฝั่งอันดามัน ดังคำกล่าวของนายเฉลิม ประชาสัมพันธ์วัดพระบรมธาตุฯ ที่ไม่เห็นด้วยกับการก่อสร้างแนวบังตา แต่ไม่ใช่เป็นเพราะแนวบังตาเป็นศิลปะอิสลามหรือมีรูปทรงคล้ายมัสยิด หากแต่เป็นเพราะแนวบังตาเป็นศิลปะแนวชิโนโปรตุกีสที่เขาเห็นว่าไม่เข้ากับบรรยากาศและสถาปัตยกรรมของศูนย์จำหน่ายสินค้าและวัดพระบรมธาตุฯ ดังที่ว่า

“มีคนกลุ่มหนึ่งโดยมีพระเป็นผู้นำ คนข้างนอก ก็คือมาจากรอบๆ เมืองนี้ รวมตัวกันชื่อองค์กรพิทักษ์พระพุทธศาสนา มากันเป็นกลุ่ม โดยเฉพาะพระอาจารย์ วัดชัย อยู่ตรงสามแยก คนนั้นถือแกมมากเลย แกเป็นผู้นำ แล้วก็นำมาในวัด แต่ว่าไม่มีคนในพื้นที่ พวกที่มานี้เขาจะมองอาคารเป็นสุเหร่า แต่ผมว่าไม่น่าจะใช่ เป็นความเข้าใจผิดของคนพุทธแบบลึงแบบยักยักอะ ไม่ใช่เทพ ไม่ใช่ทศกัณฐ์ ผงนนั้นมันกันอุจาดตา ไม่ได้เกี่ยวข้องกับ

ศาสนาอิสลาม แต่ผมไม่มองเป็นเรื่องอิสลาม ผมเห็นว่าเป็นชิโนโปรตุกีส ไม่เข้ากับวัฒนธรรม บรรยากาศของวัด ทำไมไม่ทำให้เข้าบรรยากาศของวัด ทำไมไปเอาฝรั่งกับจีนมา คิดว่าคนออกแบบเป็นรุ่นเดียวกับที่พัฒนาบ้านท่านขุน จะทำให้เหมือนบรรยากาศบ้านท่านขุนหรือเปล่า เพื่อที่เขาจะได้นั่งกินกาแฟ แลพระธาตุ ที่นี้อาจารย์ฉัตรชัยคนออกแบบเขาแก้ตัวในที่ประชุม แกบอกว่ที่สงขลา โบสถ์ วิหาร เขาสร้างโค้งๆ อย่างนี้ทั้งนั้นแหละ คือจริงๆ เขาจะสร้างเป็นชิโนโปรตุกีส เป็นสถาปัตยกรรมเหมือนกับสงขลา เพราะว่าเมืองนี้เป็นเมืองยุคเดียวกับชิโนโปรตุกีส สร้างให้เหมือนภูเก็ต เหมือนสงขลา แต่ลืมไปว่าพระธาตุมันอยู่อีกยุค ผมบอกนี้วัดพระธาตุ ไม่ใช่สงขลา” (เฉลิม จิตรามาส, สัมภาษณ์ 16 เมษายน 2564)

ทั้งนี้ นายเฉลิมกล่าวว่าถึงแม้จะไม่มี การดำเนินการตามข้อเรียกร้องขององค์กรพิทักษ์พระพุทธศาสนา ฯ แต่ก็มีแนวคิดที่จะปรับเปลี่ยนแนวนโยบายด้วยการนำมรดกภูมิปัญญาทางวัฒนธรรมมาเชื่อมโยงกับกรอบหน้าต่าง แต่ยังไม่ได้ดำเนินการ เพราะเกรงจะถูกเข้าใจว่าเป็นการทำตามข้อเรียกร้องของกลุ่มผู้ชุมนุม ขณะที่ตัวเขาเองไม่เห็นด้วยกับแนวคิดดังกล่าว เพราะไม่เข้ากับบรรยากาศและสถาปัตยกรรมของวัด นอกจากนี้ เขากล่าวเพิ่มเติมว่าเขาไม่ได้กังวลว่าพุทธศาสนาจะเสื่อมถอยเพราะการขยายตัวของศาสนาอิสลาม หากแต่กังวลกับการเป็น “พุทธไม่จริง” เช่นกลุ่มผู้ชุมนุมมากกว่าที่จะเป็นเหตุให้พุทธศาสนาเสื่อมถอย ดังที่ว่า

“ความจริงถ้าเราเป็นพุทธจริงๆ ไม่น่ากลัวอะไรเลย แต่พวกที่คัดค้านกันก็คือส่วนใหญ่เราพุทธไม่จริง พระก็ไม่จริง ไม่ใช่พุทธอะ เหมือนกับเรารักชาติแต่ว่าวิธีการปฏิบัติมันตรงกันข้าม อย่างพุทธก็เหมือนกันนะ คือพุทธในระดับที่เขาเรียกว่าพลทหาร ก็คือไปออกรบ แล้วก็ไอ้พวกนี้แหละขัดแย้ง แต่ถ้าเราเป็นชาวพุทธจริงๆ ใครก็ได้ อยากให้เข้ามาสิ อิสลามเข้ามาก็เปิดธรรมะให้ฟังไปเลยอะ เขาก็ฟังของเขาเอง มันซึมลึกเข้าไปเอง แต่ที่เราไม่เลยอะ เข้ามาในวัดนี่คือบ่อนสิ่งที่ไม่ใช่พุทธ ทำให้เรารักวัดถุ แต่ไม่รักคำสอน แล้วก็เกิดการขัดแย้งขึ้น ผมว่าพระพุทธศาสนานี้ถ้าเราเอามาใช้กันจริงๆ สู้ได้ทุกมิติ สู้โดยใช้คำสอนนี้ ไม่ต้องทะเลาะขัดแย้งอะไรกันเลย แต่เราไม่สู้แบบนั้น” (เฉลิม จิตรามาส, สัมภาษณ์ 16 เมษายน 2564)

ภาพ 50: แนวบังตาศูนย์จำหน่ายสินค้าที่ระลึกวัดพระบรมธาตุรวมหาวิหาร

ภาพ 51: ด้านในแนวบังตาศูนย์จำหน่ายสินค้าที่ระลึกวัดพระบรมธาตุรวมหาวิหาร

ภาพ 52: ร้านค้าคนมุสลิมภายในศูนย์จำหน่ายสินค้าที่ระลึกวัดพระบรมธาตุรวมหาวิหาร

ทั้งนี้ ชาวบ้านสาเมะและบ้านป่าบอนไม่ทราบข่าวการต่อต้านการสร้างมัสยิดในภูมิภาคต่างๆ ของประเทศมากนัก พวกเขาเห็นว่าสาเหตุอาจมาจากการที่คนในภูมิภาคอื่นไม่คุ้นเคยกับศาสนาอิสลาม ต่างจากพวกเขาโดยเฉพาะคนพุทธบ้านสาเมะที่มีความคุ้นเคยกับมุสลิม จึงไม่รู้สึกว่าศาสนาอิสลามหรือมัสยิดเป็นภัยคุกคามหรือน่าวิตกกังวล ขณะที่บางคนเห็นว่าอาจเป็นเพราะคนในภูมิภาคอื่นเกรงว่าการสร้างมัสยิดอาจเป็นปัจจัยที่จะส่งผลให้เกิดความไม่สงบตามมาเหมือนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ตามที่รับรู้ผ่านสื่อ ซึ่งส่งผลให้แม้ญาติของบางคนไม่กล้าเดินทางมาในพื้นที่ นอกจากนี้ บางคนเห็นว่าอาจเป็นเพราะมีมือที่สามเข้ามายุ่งปลุกปั่น ส่วนข้อเสนอแนะต่อคนในภูมิภาคอื่น พวกเขายังไม่มี แต่คิดว่าค่อนข้างยากเพราะต้องอาศัยการปลูกฝังให้มีความคุ้นเคยตั้งแต่เด็กอย่างเช่นพวกเขา ดังตัวอย่างในการสนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม.) ด้านล่าง

“ผู้วิจัย: ตอนนีในภาคเหนือและภาคอีสานมันมีกระแสคัดค้านการสร้างมัสยิด

อสม.: อ้อ

ผู้วิจัย: เป็นกลุ่มเป็นขบวนการขึ้นมาเลยคัดค้านการสร้าง แล้วตอนนี้หลายแห่งต้องยุติหรือต้องล้มเลิกโครงการไป หรือว่าสร้างไปแล้วก็มีปัญหาอะไรยังงี้ เราคิดเห็นยังไงครับ มันทำไมเขาต้องกลัวขนาดนั้น

อสม.: ก็ไม่รู้ เขาไม่ได้ชินกับเรานะ

อสม.: เขาไม่ได้ชินแบบเรา

อสม.: เป็นเรื่องใหม่ๆ แบบเรานี้เราอยู่มาตั้งแต่เกิดมาเลย เหมือนบางที่เขาจับไม่ได้ เพราะเพิ่งมาเจอใช้ใหม่

อสม.: เขากลับเหตุการณ์

อสม.: เออ เขากลับเหตุการณ์ข้างหน้าบางที

อสม.: น่าจะกลัว ประมาณนั้นแหละ เราก็ไม่รู้ว่ามีใจเขาคิดยังไง แต่เราก็คิดว่าเขาน่าจะคิดแบบนั้น

ผู้วิจัย: แล้วจะมีคำแนะนำให้เขาไหมครับ ลดความวิตกกังวลหรือความหวาดกลัวกับคนที่เขาไม่คุ้นเคย กับอิสลาม เนื่องจากเราคู่กันเคย มีคำแนะนำให้เขาไหม

อสม.: เราไม่รู้จะไปแนะนำอะไร

อสม.: มันอยู่ที่ใจนะ ของแบบนี้มันอยู่ที่ใจด้วย ถ้าใจเขาไม่ได้ปลุกฝังมาตั้งแต่เล็ก ๆ

อสม.: คือมีคนยุยงไหมแบบนั้นนะ

ผู้วิจัย: มันก็อาจมีกลุ่มที่อาจจะจะเป็นแบบพุทธสุดขั้วอะไรยังงี้

อสม.: เขาไม่ได้อยู่ตรงนี้ เขากลับนะ บางทีขนาดญาติพี่น้องเวลาเราจัดงานอะไรญาติพี่น้องไม่มานะ

อสม.: เขาไม่กล้ามา ความที่เขากลัวนะ

อสม.: เขาดูข่าวดูอะไรแล้วเขาก็ไม่อยากมา

อสม.: คือเขาไม่กล้าเพราะว่าเหตุการณ์ 3 จังหวัดนี้

ผู้วิจัย: นี่ไง เราก็ต้องไปช่วยอธิบายให้คนส่วนใหญ่ของคนในประเทศนี้ให้เขารู้ว่า เฮ้ย มันก็อยู่ด้วยกันได้ไม่เห็นจะเป็นไร ไม่เห็นน่ากลัวตรงไหน

อสม.: เรานะพูดได้ บางที เอาเขาก็กลัวตายอะไรยังงี้ เราบอกเราอยู่นี้เรายังไม่ตายเลย

อสม.: เขาไม่เหมือนกับเรา

อสม.: ใช่ เขาไม่ได้ปลุกฝังมาแบบเรา เรานี้เราอยู่ชินแล้ว ชินกับแบบนี้

อสม.: เราชิน เรารู้จักหมด”

(สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

ส่วนกรณีองค์กรปกป้องพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ (อปพส.) ซึ่งรณรงค์เคลื่อนไหวคัดค้านการสร้างมัสยิดในหลายพื้นที่ของประเทศ ชาวบ้านสาเหาะและชาวบ้านป่าบอนโดยทั่วไปไม่รู้จัก จะมีเฉพาะคนที่อยู่ในแวดวงศาสนาบางคนที่ยังรู้จักและเคยเข้าไปเกี่ยวข้องด้วย ซึ่งได้แก่นายปรีชา ไวยาวัจกรวัตรังสิตาวาส ซึ่งเป็นกรรมการสมาพันธ์ไทยพุทธจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเขาเห็นว่าภัยคุกคามต่อพุทธศาสนาเกิดจากความอ่อนแอภายในพุทธศาสนาเอง โดยเฉพาะความรู้ความเข้าใจและการปฏิบัติศาสนาของคนพุทธ มากกว่าจะเป็นปัจจัยภายนอก เช่น การขยายตัวของศาสนาอิสลาม ตามที่ อปพส. รณรงค์เคลื่อนไหวคัดค้าน นอกจากนี้ แม้เขาจะเคยร่วมกิจกรรมกับ อปพส. แต่ก็ได้ลาออกในเวลาต่อมาเนื่องจากเห็นว่า “อุดมการณ์ต่างกัน” ดังคำกล่าวของเขาที่ว่า

“เราคนพุทธเราที่ไปเรียกร้องอยู่ หลักการพุทธเองเราก็ไม่เข้าใจสิ ในเมื่อตัวเองทำตัวเองยังไม่ได้แล้ว จะไปรวมกับคนอื่น ภาคอิสลามเราพูดกันตรงๆ ว่าเขาเข้มแข็งด้านศาสนา เข้มแข็งกว่าเราเยอะ แต่พุทธอ่อนแอ ที่เราอ่อนแออย่าง อปพส. เอาไปโจมตี นั่นคือผลจากความอ่อนแอของเรา วันก่อนที่รักชาติผมก็คุยกันเรื่องนี้ ผมบอกว่าถ้าทำเรื่องนี้ผมอยากทำเรื่องอื่น เรื่องที่มันไปโยงแล้วทำให้เกิดความขัดแย้งแล้วผมไม่อยากทำ เช่น ผมไปเป็นกรรมการสมาพันธ์ไทยพุทธ ผมบอกตั้งแต่วันแรก ผมบอกว่าผมมองพวกเราศาสนาพุทธนี้เกิดความอ่อนแอเอง ถ้าเราสร้างความเข้มแข็งเช่น จัดกิจกรรม แต่ถ้าอย่างที่ทำให้เกิดความขัดแย้งและก็ไม่เข้าใจอย่าง อปพส. นี่ผมไม่เอา ผมลาออก เพราะว่าดูอุดมการณ์แล้วมันต่างกัน มันไม่ใช่เราเรื่องแบบนี้ขึ้นไปเล่นการเมือง เอาเรื่องอย่างนี้แล้วไปโยงกับเรื่องศาสนา ซึ่งพื้นที่มันขัดแย้งอยู่แล้ว อันนั้นมันสร้างเพิ่ม เราเน้นที่จะแก้ ไปแก้เรื่องเด็ก เด็กทำไมไม่ได้ปฏิบัติธรรม เด็กเรามีครูสอนเรื่องศาสนาแต่ถามว่าเราเคยมีตัวชี้วัดออกมาไหมว่าเด็กกราบพระนี้ถูกไหม ไม่รู้จักว่าการจัดโต๊ะหมู่คืออะไร นี่คือปัญหาของเรา” (ปรีชา บุญเนื่อง, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2564)

2.3 พุทธมณฑลจังหวัดปัตตานี

โครงการจัดสร้าง “พุทธมณฑลจังหวัดปัตตานี” เป็นโครงการจัดสร้างพุทธศาสนสถานที่จะก่อให้เกิดข้อพิพาทในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะใน จ.ปัตตานี ซึ่งเป็นสถานที่ที่จะมีการดำเนินโครงการ โดยโครงการนี้มีความคิดริเริ่มมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2545 แต่ติดขัดด้านงบประมาณ แล้วถูกนำมารื้อฟื้นในปี พ.ศ. 2559 โดยมีการเปลี่ยนสถานที่ดำเนินโครงการมาเป็นที่ดินด้านหลังสวนสมเด็จพระศรีนครินทร์ ซึ่งเป็นสวนสาธารณะขนาดใหญ่ และเป็นรูปเป็นร่างหลังการประชุมร่วมกันระหว่างศูนย์อำนวยการบริหารจังหวัดชายแดนภาคใต้ (ศอ.บต.) กับส่วนราชการต่างๆ ในจังหวัด รวมทั้งเจ้าคณะจังหวัดปัตตานี ในวันที่ 17 มกราคม 2559 โดยจะไม่ใช้งบประมาณภาครัฐ แต่จะใช้การระดมทุนผ่านการรับบริจาค

อย่างไรก็ดี โครงการนี้ถูกคัดค้านจากคนมลายูมุสลิมในพื้นที่ มีการทำแบนเนอร์ “เราไม่เห็นด้วยกับการจัดสร้างพุทธมณฑล จ.ปัตตานี” เผยแพร่ในสื่อทางสังคม ขณะเดียวกันผู้นำศาสนาและนักวิชาการมุสลิมก็ให้ความเห็นในลักษณะไม่เห็นด้วย เช่น นายแวดี้อราแม มะมิงจิ ประธานคณะกรรมการอิสลามจังหวัดปัตตานี เห็นว่าควรสอบถามและทำความเข้าใจกับคนในพื้นที่ก่อน เพราะก่อนหน้านี้ใน ต.รูสะมิแล อ.เมือง จ.ปัตตานี ก็มีการสร้างวัดใหม่หลายแห่ง และไม่ได้มีการต่อต้าน เพราะถือว่าเป็นสิทธิ ทว่าการสร้างพุทธมณฑลถือว่าไม่เหมาะสม เพราะโดยรอบเป็นชุมชนมุสลิม และไม่ควรทำให้เกิดความรู้สึกไม่ดีระหว่างชาวพุทธและชาวมุสลิม

ขณะที่ผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวิทย์ บารู อดีตรองอธิการบดีมหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์ วิทยาเขตปัตตานี และอดีตสมาชิกวุฒิสภาจังหวัดปัตตานี ซึ่งเป็นผู้นำคนสำคัญในการคัดค้านได้กล่าวถึงที่มาของโครงการและเหตุผลที่เขาและคนมลายูมุสลิมในพื้นที่คัดค้านการดำเนินโครงการดังกล่าวดังนี้

“เรื่องพุทธมณฑลนี้ที่จริงก็มีอยู่แล้ว ท่านภานุ (อดีตเลขาธิการ ศอ.บต.) เป็นเจ้าของเรื่องนี้ จะสร้างที่บ้านมะพร้าวตันเดียว แล้วก็อีกหลายแห่ง ที่โคกโพธิ์ แต่ไปๆ มาๆ ดันเอาที่รูสะมิแล ซึ่งเป็นที่ดินที่ อบจ. ดูดแล้วเอามาถม เนื้อที่ที่ออกมาประมาณ 200 ไร่ ก็เจาะจงเอามาตรงนั้น ผมว่ามันไม่ถูก คือเค้าไม่ได้ว่าใน

เรื่องพุทธมณฑลหรอก เพราะเข้าใจดี สงสารผู้ว่าฯ ในขณะนั้นถูกกดดัน ที่จริงท่านก็เป็นคนหนึ่งที่เป็นนักบริหารที่เป็นลูกทุ่ง พอมาตรงนี้แกก็ต้องโดยปริยาย ก็เดียวจะไปกันใหญ่ ก็เลยเขียนเองเลย คือผมก็ไม่เข้าใจ ผู้บริหารนี้ไม่มีเรื่องอะไรจะทำหรือในขณะนั้น ถ้าหากว่าไปทำที่มะพร้าวตันเดียวก็ไม่เห็นจะว่าอะไร แล้วก็คงไม่มีกระแสคัดค้าน เพราะว่าเค้ารู้อยู่แล้ว เรื่องการสร้างพุทธมณฑลเค้ามีตามี่ต่างๆ เค้าไม่ได้ห้าม

คนในพื้นที่เค้าก็ห่วงเหมือนผมนี้แหละ คือเรื่องของศาสนาเค้าไม่ได้ว่ากัน เค้าไม่ได้ก้าวก่ายกัน เพราะว่าคำสอน ศาสนาใครก็ศานามัน จะไปยุ่งว่าจะยังงั้นศาสนาอิสลามห้ามเซ็กซ์จะนั้น ถ้าคุณจะมีเรื่องของพุทธมณฑลว่าเป็นความจำเป็นของพุทธศาสนิกชนก็ว่ากันไป เค้าไม่ได้คัดค้านการสร้างพุทธมณฑลที่ปัตตานี นี่ละประเด็น ผมว่าหลายแห่งนี่เข้าใจผิดเหมือนกัน เค้าไม่ได้ห้าม วิธีการต่างหากละ พอเรามีอำนาจแล้วเราใช้นะ สิ่งนี้แหละที่มันก่อเรื่องที่ยาวเหยียด เค้าไม่ได้คัดค้านในเรื่องพุทธมณฑลที่คุณจะสร้างหรอก แต่ลองคิดดูเมื่อคุณมีอำนาจ คุณไปใช้พื้นที่ซึ่งเป็นพื้นที่สาธารณะตรงนั้น 200 ไร่ แล้วตรงนั้นชาวบ้านรูสมิเค้าก็คาดหวังจะเป็นแหล่งท่องเที่ยว เหมือนกับปัจจุบันนี้ที่เป็นแหล่งท่องเที่ยวที่เล็กๆ ก็ไปดู ได้ไปอะไร ไปค้าไปขายอะไรที่ตรงนั้นได้ แต่เราไปคิดอะไร ประเด็นมันอยู่ตรงนี้

สาเหตุใหญ่ก็คือผู้บริหารตัวหลักในสามจังหวัดชายแดนใต้มีหลายปัญหา ความเป็นธรรมของผู้บริหารนี้สำคัญมาก ที่มันเป็นบ่อเกิดอะไรทุกอย่างนี้ ไม่เกี่ยวกับศาสนาเลย พุทธ มุสลิม ไม่เกี่ยวอะไร เรื่องการปฏิบัติตามศาสนาเค้าไม่ได้ยุ่งเกี่ยว แต่ส่วนใหญ่เค้ากลัวนะ เช็ดขยาดกับเวลามีอำนาจก็ไปใช้อย่างเช่นที่ว่านี่ ไอ้ที่แหละที่ก่อปัญหาขึ้นมา ถ้าจะทำอย่างจริงๆ จังๆ ก็ทำอย่างเปิดเผยไป ผู้ว่าฯ ศอ.บต. อะไรก็แล้วแต่ ก็น่าจะว่า เออเนี่ยเราจะสร้างอะไรตรงนี้ เป็นความจำเป็น พุดกับกรรมการอิสลาม พุดกับอะไร ทำไมจะไม่ได้

ทีนครฯ ที่หลายๆ แห่งมันก็มีพุทธมณฑลอยู่ ทำไมจึงมาพุดเรื่องนี้ที่ในใจกลางเมืองตรงนี้ ในขณะที่พื้นที่ตรงนี้คุณก็ต้องคิดในเรื่องของอิสลามิคเซ็นเตอร์ ทำไมไม่เสนอ ในขณะเดียวกันคุณก็พัฒนาในเรื่องของสิ่งที่เป็นความภูมิใจภูมิใจร่วมกันของแต่ละศาสนิก คุณไม่ได้ทำในส่วนเหล่านี้” (วรวิทย์ บารู, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2564)

อย่างไรก็ดี การคัดค้านของคณมลายูมุสลิมในพื้นที่ไม่ได้มีความแหลมคม ไม่มีการชุมนุมประท้วงหรือเดินขบวน มีแต่การประชุมอย่างเป็นทางการในฝ่ายที่เกี่ยวข้องเพื่อหาแนวทางคลี่คลายปัญหา ขณะเดียวกันก็ ไม่มีการเคลื่อนไหวเรียกร้องของกลุ่มหรือชมรมชาวพุทธในพื้นที่อย่างเป็นทางการเป็นกลุ่มเป็นก้อน แม้จะพวกเขาเห็นด้วยหรือมีความประสงค์จะให้มีการดำเนินโครงการก็ตาม ดังคำกล่าวของผู้ช่วยศาสตราจารย์ ดร.วรวิทย์ ซึ่งได้เข้าร่วมในการประชุมด้วยที่ว่า

“การเคลื่อนไหวคัดค้านก็ไม่มีอะ เหมมีการนัดประชุมพูดคุยกันเบื้องต้นที่ศาลากลางปัตตานี คือ ความไม่สบายอกสบายใจของผู้ว่าฯ แต่ว่าพวกผู้ใหญ่ระดับ ศอ.บต. จะมาเริ่มที่ตรงนี้ แกก็ไม่ว่าจะยังงั้น แกก็ไปเชิญหอการค้ามา ไปเชิญคนโน้นคนนี้มา จริงๆ ถ้าจะสร้างคุณก็ต้องถามกรรมการอิสลามประจำจังหวัดใช้ไหม ถ้ามเจ้าอาวาส เอ้า ท่านลองไปฟังซิ คนปัตตานี คณมุสลิมว่ายังงั้น ลองไปเซอร์เวย์ก่อนซิว่าเราจะทำตรงนี้ ควรไหม ที่ตรงนี้ หรือเราจะสร้างที่ตรงไหน ให้เค้ามีส่วนร่วมก็ยังได้เลย ก็เชิญชวนผู้นำชุมชนอะไรต่างๆ ในการที่จะขอ

ที่ดินหรือว่าซื้อที่ดินก็ยังได้เลย มันไม่ถูกนะเรื่องการที่พอเรามีอำนาจ เสร็จแล้ว ก็ปักธงตรงนั้นเลยว่เนี่ย จะต้องสร้างที่ตรงนี้ มันไม่ถูก

สมาคมพุทธค้ำก็โอเคอะ ค้ำก็อยากได้ ค้ำก็อยากมี แต่หลังจากนั้นก็ไม่ได้มีการดำเนินการอะไร แต่ก็ยังมีการเคลื่อนไหวอยู่ เป็นกลุ่มเป็นชมรมอะไรต่างๆ ซึ่งมันไม่ดี ถ้าจะทำ ทำไมตอนนั้นคุณทำอย่างลับๆ ล่อๆ ถ้าเรื่องพุทธมณฑลจำเป็นก็คิดอย่างปกติ อย่าเป็นนโยบายกตชี หรือว่านโยบายอย่างที่เขาเข้ามา การกลืนกลายอะไรต่างๆ นี่เขาขาดกลัว ประสบการณ์ต่างๆ ที่ผ่านมามันเป็นตรงนั้น มีกลุ่มเคลื่อนไหวอยู่บ้าง แต่ว่าที่รู้จะมีแบบนี้ไม่มีแล้ว แต่ผมจริงๆ ตอนนั้นด้วยความที่เสียายที่ตรงนั้นด้วย มันน่าจะใช้ประโยชน์เป็นอย่างอื่น แต่ไม่ได้คัดค้านเรื่องพุทธมณฑลหรอกนะ แต่ถ้าจะสร้างที่นั่นก็ต้องคัดค้านแหละ ถ้ายังดื้อรั้นที่จะทำนั่นก็ใหญ่โตแหละ” (วรวิทย์ บารู, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2564)

ทั้งนี้ หลังจากมีกระแสคัดค้านในพื้นที่ หน่วยงานที่เกี่ยวข้องได้เปลี่ยนชื่อโครงการจาก “พุทธมณฑลจังหวัดปัตตานี” เป็น “เจดีย์รวมใจคนทั้งชาติ” เพื่อลดกระแส เพราะชื่อเดิมอาจฟังดูยิ่งใหญ่เกินไป ทว่ายังคงอยู่ในขั้นตอนของการหารือ ยังไม่มีการริเริ่มดำเนินโครงการดังกล่าวแต่อย่างใด

ส่วนชาวบ้านสามะและปำบอนมีทั้งคนทราบและไม่ทราบเรื่องโครงการจัดสร้างพุทธมณฑลจังหวัดปัตตานีรวมถึงกระแสคัดค้าน คนพุทธบางคนกล่าวว่าโครงการดังกล่าวไม่ได้เกิดจากความต้องการของพวกเขา ไม่มีหน่วยงานใดเคยมาสอบถามความเห็นของคนในพื้นที่ ขณะที่คนมุสลิมบางคนกล่าวว่าพุทธมณฑลไม่ได้เป็นภัยคุกคามหรือนำวิกฤตกังวล และไม่คิดว่าจะเป็สิ่งที่ทำให้ปัตตานีกลายเป็นดินแดนพุทธ แต่หากจะมีการก่อสร้างจริงก็ต้องคุยกันในระยะเยียดว่าเป็อย่างไร มีวัตถุประสงค์อะไร จะส่งผลกระทบต่อคนมุสลิมในพื้นที่มากน้อยเพียงใด หากมีเหตุผลรับฟังได้และจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาตามมาก็สามารถดำเนินการก่อสร้างได้ ไม่ใช่ว่าจะไม่สามารถสร้างได้อย่างสิ้นเชิง ดังตัวอย่างในการสนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน (อสม) ด้านล่าง

“ผู้วิจัย: ที่ปัตตานีมีกระแสคัดค้านการสร้างพุทธมณฑล เคยได้ยินไหม

อสม.: ได้ยิน

ผู้วิจัย: ถามคนมุสลิมปำบอนก่อน อยากจะให้มีหรือคิดว่าจำเป็นจะต้องมีพุทธมณฑลที่ปัตตานีไหม

อสม.: คำถามนี้ยากมากเลยอะ

ผู้วิจัย: ไม่ ในทัศนะของเรา เอ๊ะ มันจำเป็นไหม เราอยากให้มีไหม มีไว้ไปเพื่ออะไร

อสม.: ไซ้ มีไว้ จะทำไปเพื่ออะไร

อสม.: เราไปได้ไหม

อสม.: เออ ถ้ามีแล้วเราจะเข้าไปได้ไหม พุทธมณฑล

ผู้วิจัย: เราก็ยังไม่รู้ว่ามันคืออะไร

อสม.: ไซ้

ผู้วิจัย: ถ้ามคนพุทธสาเมะ มันไม่ได้เป็นความต้องการของคนในพื้นที่ใช้ใหม่

อสม.: ใช่

ผู้วิจัย: เราเองไม่ได้เป็นคนอยากเสนอให้ว่าอยากมีพุทธมณฑลใช้ใหม่

อสม.: ใช่

ผู้วิจัย: แล้วทีนี้คิดยังไงกับกระแสที่เขาค้านไม่ให้สร้าง พุทธมณฑลน่าจะกลัวไหมสำหรับเรา คนมุสลิม

อสม.: ไม่น่ากลัว

ผู้วิจัย: คนพุทธที่ค้านมัสดิโอะโหม้นน่าจะกลัวมีอะไรเข้ามา เดี่ยวจะกลายเป็น 3 จังหวัด แล้วพอพุทธมณฑลจะเข้ามาเดี๋ยวมันจะทำให้ปัตตานีกลายเป็นดินแดนพุทธไป คิดขนาดนั้นไหม

อสม.: ไม่เคยคิด

อสม.: มันก็อยู่ร่วมกันอยู่แล้ว เราอยู่ร่วมกันอยู่แล้ว แต่ว่าที่ต้องเน้นก็คือสิ่งใดที่ว่าเราจะสร้างต้องดูสถานการณ์ก่อน ดูว่าสร้างแล้วมันจะเกิดอะไรขึ้น ถ้าเกิดเหตุการณ์ไม่ดีก็อย่า

อสม.: อย่าให้มีปัญหาที่หลัง

อสม.: อย่าให้มีปัญหา อย่าสร้างปัญหา

ผู้วิจัย: แล้วคิดยังไงกับกระแสที่เขาค้านไม่ให้สร้างเลยยังงี้ ถ้าเกิดเขาจะสร้างจริงๆ เราจะพอจะอนุญาตไหม

อสม.: เราคงต้องคุยกันยาว

ผู้วิจัย: ถ้ามกัะ ต้องคุยกันยาวเหวอ แต่ว่าเรื่องนี้นั้นไม่เคยลงมาระดับพื้นที่ใช้ใหม่ แล้วเรารู้ข่าวนี้ไหม

อสม.: ไม่รู้

ผู้วิจัย: ไม่รู้ กะไม่รู้ๆ แต่ว่าแบรู้ อาเต๊ะรู้ รู้จากไหน ที่เขาจะมาสร้างพุทธมณฑลนี้

อสม.: เพื่อนๆ

อสม.: เพื่อนๆ ครับผม

ผู้วิจัย: แล้วในกลุ่มเพื่อนๆ เขามีความคิดเห็นกับเรื่องนี้อย่างไร

อสม.: ก็ตามที่ผมบอกเมื่อกี้ไง ว่าถ้าจะสร้างต้องคุยกันให้รายละเอียดให้เยอะ

ผู้วิจัย: OK คือไม่ได้แบบว่าปฏิเสธร้อยเปอร์เซ็นต์

อสม.: ไม่”

(สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564)

ฉะนั้น ไม่ว่าจะเป็นศาสนสถานในศาสนาอิสลามหรือในพุทธศาสนาก็ไม่ได้เป็นอัตลักษณ์ที่คุกคามสำหรับคนไทยพุทธบ้านสาเมะและคนมลายูมุสลิมบ้านป่าบอน ซึ่งนอกจากเป็นเพราะความใกล้ชิดผูกพันที่พวกเขามีต่อกันผ่านทางความเป็นญาติสนิทมิตรสหายรวมถึงการประกอบอาชีพ ยังเป็นเพราะว่าพวกเขาไม่ได้สมานานแนวคิดและการปฏิบัติของกลุ่มเคลื่อนไหวทางศาสนาที่เข้มงวดหรือสุดโต่งในทั้งสองศาสนา หากแต่เป็นศาสนาที่ผูกอยู่กับวิถีชีวิตหรือว่าวัฒนธรรมซึ่งมีความเปิดกว้างและยืดหยุ่นอยู่ในตัว

สรุปท้ายบท

บทนี้กล่าวถึงอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ที่ได้รับการถ่ายทอดผ่านสื่อประเภทต่างๆ และข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาในพื้นที่ต่างๆ ของประเทศซึ่งส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ รวมถึงความคิดเห็นของคนบ้านสามะและบ้านป่าบอนในประเด็นเหล่านี้ โดยอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบได้รับการถ่ายทอดในสื่อผ่านทางผู้ก่อเหตุและเจ้าหน้าที่เป็นหลัก ผู้ก่อเหตุมักถูกเรียกว่า “โจรใต้” ในสื่อกระแสหลัก ไม่ว่าเหยื่อจะเป็นคนไทยพุทธหรือคนมลายูมุสลิม ทว่าอัตลักษณ์ของพวกเขามีความผันแปรในสื่อทางสังคม หากเป็นฝ่ายสนับสนุนรัฐ พวกเขาจะถูกเรียกว่า “โจรใต้” เหมือนในสื่อกระแสหลัก และผู้เข้ามาแสดงความเห็นก็จะเรียกในทำนองเดียวกัน พร้อมกับแสดงการดูหมิ่นเกลียดชังศาสนาอิสลาม แต่หากเป็นสื่อทางสังคมฝ่ายที่เห็นต่างก็จะเรียกผู้ก่อเหตุว่า “นักรบ” “ผู้เสียสละ” และ “วีรบุรุษ” อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับความเชื่อในศาสนาอิสลาม เช่นเดียวกับผู้เข้ามาแสดงความเห็นที่จะยกย่องชื่นชมผู้ก่อเหตุ

นอกจากนี้ บางกรณีผู้ก่อเหตุถูกสื่อกระแสหลักเรียกว่า “โจรแยกดินแดน” และ “ผู้ก่อการร้าย” ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในเนื้อหาข่าวและในจำนวนไม่มาก ต่างจากสื่อบันเทิงจำพวกภาพยนตร์และเพลงที่เรียกผู้ก่อเหตุด้วยชื่อเหล่านี้อย่างกว้างขวาง ขณะที่สื่อทางสังคมที่สนับสนุนรัฐรวมถึงบทกวีบางบทก็เรียกพวกเขาในทำนองนี้เช่นกัน แม้ว่าในส่วนของบทกวีจะมีการปรุงแต่งด้วยวรรณศิลป์ก็ตาม โดยบทกวีที่เรียกผู้ก่อเหตุในเชิงประณามมักประพันธ์โดยคนไทยพุทธ แต่หากเป็นบทกวีที่ประพันธ์โดยคนมลายูมุสลิมจะเป็นอีกลักษณะ เช่นเป็นผู้ต่อสู้กับรัฐไทยที่อยู่ดิรัจฉาน

ส่วนเจ้าหน้าที่มักถูกเรียกว่า “ผู้เสียสละ” หรือว่า “วีรบุรุษ” ในสื่อกระแสหลัก ขณะที่สื่อทางสังคมที่สนับสนุนรัฐก็มักเรียกเจ้าหน้าที่ในลักษณะยกย่องเชิดชูเช่นเดียวกับสื่อกระแสหลัก เช่น “ทหารกล้า” เช่นเดียวกับผู้เข้ามาแสดงความเห็นที่แสดงความยกย่องชื่นชมความกล้าหาญและเสียสละของเจ้าหน้าที่ ส่วนสื่อทางสังคมที่เห็นต่างจากรัฐจะเรียกเจ้าหน้าที่ในอีกลักษณะ โดยจะแฝงความโกรธแค้นเกลียดชัง เช่น “ผู้สังหารเจ้าของดินแดน” และการดูแคลน เช่น “หมูดำ” ซึ่งหมายถึงทหารพราน เช่นเดียวกับผู้เข้ามาแสดงความเห็นที่จะเรียกเจ้าหน้าที่ในลักษณะเดียวกันนี้ เช่น “ทหารบาปชีเย” ซึ่งแปลว่า ทหารหมูสยาม ส่วนสื่อบันเทิงเช่นภาพยนตร์และเพลงมักกล่าวถึงหรือเล่าเรื่องราวของเจ้าหน้าที่ในลักษณะยกย่องชื่นชมความกล้าหาญ อดทน และเสียสละของเจ้าหน้าที่

อย่างไรก็ดี ชาวบ้านสามะและบ้านป่าบอนไม่ได้คล้อยตามหรือว่าตกอยู่ภายใต้การชี้นำทางความรู้สึกนึกคิดจากการเรียกผู้ก่อเหตุและเจ้าหน้าที่ในสื่อประเภทต่างๆ พวกเขาเห็นว่า การเรียกผู้ก่อเหตุด้วยถ้อยคำดังกล่าวเป็นเพียงการพาดหัวข่าวเพื่อดึงดูดความสนใจและเพิ่มยอดขาย โดยที่สื่อเหล่านั้นไม่รู้ว่าข้อเท็จจริงในพื้นที่เป็นอย่างไร และคนในพื้นที่เช่นพวกเขาก็ไม่ได้คิดเช่นนั้น อีกทั้งพวกเขายังเห็นว่าคำว่า “แขก” เป็นคำที่พวกเขาใช้เรียกคนมุสลิมมาแต่อดีต ไม่ได้มีนัยของการดูถูกแต่อย่างใด การที่คำนี้กลายมาเป็นคำหยาบ ไม่สุภาพ หรือแฝงนัยของการดูถูกเกลียดชังส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากระบบการศึกษารวมถึงสื่อ

นอกจากนี้ พวกเขาส่วนใหญ่ไม่เคยชมภาพยนตร์หรือฟังเพลงที่มีการเรียกผู้ก่อเหตุว่าเป็น “โจรแยกดินแดน” หรือ “ผู้ก่อการร้าย” ส่วนรายที่เคยชมก็ไม่คิดว่าจะทำให้พวกเขามีความหวาดกลัวหรือเกลียดชังศาสนาอิสลามเพิ่มขึ้น ไม่นับรวมว่าพวกเขาไม่เคยอ่านบทกวีเกี่ยวกับเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การเรียกผู้ก่อเหตุในลักษณะประณามหรือเกลียดชังในสื่อไม่ส่งอิทธิพลต่อพวกเขา เช่นเดียวกับการกล่าวถึงเจ้าหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นในเชิงยกย่องชื่นชมหรือโกรธแค้นเกลียดชังในสื่อที่ไม่ได้ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดหรือปฏิสัมพันธ์ที่พวกเขามีต่อกัน ถึงแม้พวกเขาจะเห็นด้วยว่าคำเรียกเจ้าหน้าที่ เช่น “บาปชีแย” เป็นคำด่าหรือว่าดูถูกเจ้าหน้าที่รวมถึงคนไทยพุทธทั่วไปกรณีที่พวกเขาโกรธหรือไม่สบายใจ

ส่วนข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและต่อเนื่องยาวนานคือฮิญาบ แรกสุดเป็นการเรียกร้องส่วนบุคคลก่อนจะขยายวงกว้างและเป็นกระแสสังคมในกรณีการถ่ายรูปติดบัตรประชาชนและการเรียนในสถานศึกษา โดยหลังจากได้รับการอนุญาตสถานการณ์ก็คลี่คลายลงก่อนจะขยายตัวอีกครั้งหลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งในกรณีที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้และในภาคอื่น นอกจากนี้ อัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลามที่มีข้อพิพาทเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญหลังเหตุการณ์ความไม่สงบคือมัสยิด โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งในระยะหลังมีความเชื่อมโยงกับกลุ่มเคลื่อนไหวทางพุทธศาสนา ขณะที่อัตลักษณ์ทางพุทธศาสนา เช่น พุทธมณฑล ก็เป็นข้อพิพาทในจังหวัดชายแดนภาคใต้เช่นกัน แม้จะไม่มีกรณีการเคลื่อนไหวที่เข้มข้นแหลมคมโดยเฉพาะจากคนมลายูมุสลิมในพื้นที่ก็ตาม

ทั้งนี้ แม้การคลุมฮิญาบในสถานศึกษาจะไม่เป็นประเด็นปัญหาในพื้นที่ แต่ชาวบ้านสามะและบ้านป่าบอนมีความเห็นต่อปัญหาต่างกันและไม่ได้ขึ้นกับว่าพวกเขาเป็นคนไทยพุทธหรือคนมลายูมุสลิม บางคนเห็นว่าเป็นสิทธิ แต่บางคนเห็นว่าเป็นระเบียบของสถานศึกษา ส่วนการคัดค้านการสร้างมัสยิดในภาคอื่นพวกเขาไม่ทราบมากนัก แต่เห็นว่าอาจสืบเนื่องมาจากความไม่คุ้นเคยกับศาสนาอิสลามหรือความกังวลว่าจะก่อให้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบเหมือนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าแก้ไขค่อนข้างยากเพราะต้องอาศัยความผูกพันและความคุ้นเคยอย่างเช่นพวกเขา ส่วนกรณีการก่อสร้างพุทธมณฑลจังหวัดปัตตานี คนไทยพุทธไม่ได้เห็นว่ามีเจตนาเป็นแรงจูงใจ ส่วนคนมลายูมุสลิมกล่าวว่าพุทธมณฑลไม่ได้เป็นสิ่งที่น่ากลัวหรือวิตกกังวล และไม่คิดว่าจะเป็นสิ่งที่ทำให้ปัตตานีกลายเป็นดินแดนพุทธ หากมีเหตุผลรับฟังได้และจะไม่ก่อให้เกิดปัญหาตามมาก็สามารถดำเนินการก่อสร้างได้ ไม่ใช่จะไม่สามารถสร้างได้เสียทีเดียว ความยืดหยุ่นและเปิดกว้างที่มาจากความผูกพันและพึ่งพาต่อกันรวมถึงศาสนาที่ผูกกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมจึงเป็นท่าทีของชาวบ้านสามะและบ้านป่าบอนต่อข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ที่ขยายตัวภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้

สรุป

โครงการวิจัย อัตลักษณ์ที่คุกคามกับปัญหาความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ มีวัตถุประสงค์เพื่อศึกษาอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษาว่ามีลักษณะอย่างไร ก่อตัวขึ้นอย่างไร ภายใต้เงื่อนไขและปัจจัยใด พร้อมกับศึกษาว่าเหตุการณ์ความไม่สงบส่งผลต่ออัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์และปฏิสัมพันธ์ระหว่างต่างศาสนาและชาติพันธุ์ในพื้นที่ศึกษาอย่างไร เกิดความเปลี่ยนแปลงในอัตลักษณ์ในลักษณะที่เกื้อหนุนให้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในพื้นที่หรือไม่อย่างไร นอกจากนี้ โครงการวิจัยศึกษาว่าอัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบได้รับการถ่ายทอดผ่านทางสื่อและสื่อวัฒนธรรมอย่างไร ส่งผลให้เกิดข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาในพื้นที่อื่นอย่างไร และคนในพื้นที่ศึกษาที่มีความคิดเห็นในประเด็นดังกล่าวอย่างไร โดยทำการวิจัยภาคสนามในหมู่ 4 ต.ท่าธง อ.รามัน จ.ยะลา เสริมด้วยการวิจัยเอกสาร การวิจัยสื่อ รวมถึงการวิจัยในพื้นที่อื่นที่มีข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนา

พื้นที่ศึกษาหมู่ 4 ประกอบด้วยสองกลุ่มบ้าน คือ บ้านสาเมาซึ่งประชากรเป็นคนไทยพุทธ และบ้านป่าบอนซึ่งประชากรเป็นคนมลายูมุสลิม โดยกลุ่มบ้านทั้งสองมีพัฒนาการการบุกเบิกและตั้งถิ่นฐานต่างกัน บ้านสาเมาก่อตัวขึ้นจากคนไทยพุทธที่อพยพมาจากพื้นที่อื่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้และบางรายเป็นชาวจีนอพยพ ส่วนบ้านป่าบอนก่อตัวขึ้นจากคนมลายูมุสลิมที่อพยพมาจากพื้นที่ใกล้เคียงรวมถึงพื้นที่อื่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ แต่ก็มีวัตถุประสงค์เดียวกัน คือ เพื่อหาที่อยู่อาศัยและที่ทำกินใหม่เนื่องจากที่เดิมมีข้อจำกัดเรื่องที่ดิน ช่วงแรกพวกเขาใช้เวลาส่วนใหญ่ไปกับการทำมาหากิน ไม่ค่อยได้ประกอบกิจกรรมทางศาสนาหรือว่าประเพณีมากนัก และการเชิญแขกมุสลิมมาร่วมงานก็ไม่ได้เคร่งครัดเรื่องอาหาร ก่อนที่ต่อมาคนบ้านสาเมาจะช่วยกันสร้างที่พักสงฆ์แล้วพัฒนามาเป็นวัดรังสิตาวาส เช่นเดียวกับคนบ้านป่าบอนที่ช่วยกันสร้างบาหลีเซาะห์แล้วพัฒนามาเป็นมัสยิดนุรุลฮูดา เพื่อประกอบศาสนกิจ

ในช่วงแรกเด็กเรียนหนังสือในวัดรังสิตาวาส มีพระเป็นผู้สอน อาศัยพื้นที่ใต้กุฏิเป็นห้องเรียน ต่อมาเริ่มมีการให้ครูจากข้างนอกมาสอน พร้อมกับมีการสร้างโรงเรียนเพิ่มเติม เดิมนักเรียนมีเฉพาะเด็กไทยพุทธบ้านสาเมา ต่อมาเมื่อเด็กมลายูมุสลิมบ้านป่าบอนมาร่วมเรียนด้วย โดยนอกจากการเรียนหนังสือ เด็กเหล่านี้ยังเที่ยวเล่นด้วยกันและเป็นเพื่อนสนิทที่คบหาสมาคมกันหลังสำเร็จการศึกษา คนมลายูมุสลิมบางคนมีความใกล้ชิดสนิทสนมกับกับคนไทยพุทธค่อนข้างมาก เนื่องจากยังไม่ได้มีการปฏิบัติศาสนาอิสลามอย่างเคร่งครัดหรือกล่าวอีกนัยหนึ่งคืออัตลักษณ์หรือว่าเส้นแบ่งทางศาสนารวมถึงชาติพันธุ์ยังไม่ได้ก่อตัวขึ้นเด่นชัดในช่วงเวลานี้

อัตลักษณ์ “คนไทยพุทธ” ในพื้นที่ก่อตัวขึ้นผ่านโรงเรียนวัดรังสิตาวาสและวัดรังสิตาวาสเป็นหลัก เพราะโรงเรียนวัดรังสิตาวาสไม่เพียงแต่เป็นโรงเรียนรัฐบาลที่เป็นกลไกเผยแพร่อุดมการณ์รัฐหรือบ่มเพาะพลเมืองแบบที่รัฐต้องการ หากแต่ยังเป็น “โรงเรียนวิถีพุทธชั้นนำ” อีกด้วย นักเรียนจึงซึมซับทั้ง “ความเป็นไทย” และ “ความเป็นพุทธ” จากทั้งในตำราและกิจกรรมนอกชั้นเรียนในเวลาเดียวกัน ขณะที่วัดรังสิตาวาสก็เป็นศาสนสถานที่คนบ้านสาเมาประกอบศาสนกิจอย่างสม่ำเสมอ โดยสำนึกในความเป็นพุทธมามกะของ

คนบ้านสาเหาะส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากความตระหนักในการเป็นคนส่วนน้อยที่ถูกแวดล้อมด้วยคนส่วนใหญ่ที่เป็นมุสลิม ส่วนอัตลักษณ์ “คนมลายูมุสลิม” ในพื้นที่ก่อตัวขึ้นผ่านมัสยิดนูรุลฮูดา รวมถึงตาดีกาประจำมัสยิด เพราะแม้กลุ่มเคลื่อนไหวทางศาสนาอิสลามจะไม่ขยายตัวในบ้านป่าบอน แต่คนมุสลิมบ้านป่าบอนก็ปฏิบัติศาสนกิจเคร่งครัดมากขึ้น ซึ่งนอกจากเป็นเพราะกระแสความตื่นตัวในศาสนาอิสลามที่ขยายตัวในวงกว้าง ส่วนหนึ่งเป็นผลมาจากการให้ความรู้และคำแนะนำทางศาสนาของอิหม่ามมัสยิดนูรุลฮูดา ขณะที่ตาดีกาประจำมัสยิดก็เสริมความรู้ความเข้าใจในศาสนาอิสลามให้กับเด็กมุสลิมในพื้นที่เพิ่มขึ้นอีกส่วน

สำนึกในศาสนาที่เข้มข้นขึ้นโดยเฉพาะในส่วนของคนมุสลิมบ้านป่าบอนส่งผลกระทบต่อปฏิสัมพันธ์กับคนไทยพุทธบ้านสาเหาะหลายลักษณะ นับตั้งแต่แบบแผนการตั้งถิ่นฐานบ้านเรือน การร่วมพิธีทางพุทธศาสนา การเข้มงวดในการรับประทานอาหารในงานเลี้ยง รวมถึงการเที่ยวชมกิจกรรมตามประเพณีไทย ขณะที่โรงเรียนวัดรังสิตาวาสได้เป็นพื้นที่ที่อัตลักษณ์ทางศาสนาปรากฏเด่นชัด ทั้งในส่วนของรูปแบบ การเรียน วิชาศาสนา และอาหาร ทว่าขณะเดียวกันอัตลักษณ์หรือเส้นคันทางศาสนาเหล่านี้ก็ถูกก้าวข้ามอย่างต่อเนื่องผ่านการรักษาโรค ศิลปะการแสดงพื้นบ้าน การเปลี่ยนศาสนา รวมถึงกิจกรรมภายในโรงเรียนและชุมชน

ทั้งนี้ แม้บ้านสาเหาะและบ้านเกาะไม้ได้เป็นพื้นที่ที่เหตุการณ์ความไม่สงบเกิดขึ้นบ่อยหรือว่าเป็นพื้นที่ที่มีการเคลื่อนไหวเข้มข้น แต่ก็มีพฤติกรรมการด้านความมั่นคงครบถ้วนเหมือนเช่นพื้นที่อื่นในจังหวัดชายแดนภาคใต้ โดยเฉพาะในส่วนของพลเรือนที่มีราษฎรอาสารักษามุ่บ้าน นอกเหนือจากชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน ขณะที่ในส่วนของเจ้าหน้าที่ก็มีทั้งอาสารักษาดินแดน ทหาร และตำรวจ แม้ว่าปัจจุบันจะไม่มีทหารประจำการในพื้นที่ โดยปรับไปเป็นผู้กำกับดูแลอาสารักษาดินแดนภายใต้ชุดคุ้มครองตำบล และมีแผนที่จะถ่ายโอนภารกิจด้านความมั่นคงให้ชุดคุ้มครองตำบลในอนาคตอันใกล้ โดยที่ผ่านมาไม่เคยเกิดเหตุปะทะระหว่างผู้เคลื่อนไหวกับหน่วยปฏิบัติการด้านความมั่นคง

เพราะเหตุนี้ แม้เหตุการณ์ยิงในตลาดนัดประจำหมู่บ้านจะส่งผลให้เกิดความหวาดกลัวในพื้นที่ ทว่าหลังจากนั้นไม่นานคนในพื้นที่ก็กลับมาใช้ชีวิตตามปกติ มัสยิดและตาดีกาซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของอัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลามไม่ได้เป็นภัยคุกคามในสายตาของคนไทยพุทธบ้านสาเหาะ นอกจากนี้ พวกเขายังคงจัดงานประเพณีและเชิญคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์มาเข้าร่วมตามปกติ มีการจัดงานกิจกรรมทางสังคมที่เด็กวัยรุ่นมลายูมุสลิมมาเที่ยวชม โดยสาเหตุที่เหตุการณ์ความไม่สงบไม่ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดและปฏิสัมพันธ์ระหว่างพวกเขา เป็นเพราะความใกล้ชิดผูกพัน ความเป็นเครือญาติ และการช่วยเหลือพึ่งพากันทางเศรษฐกิจ

อัตลักษณ์ทางศาสนาและชาติพันธุ์ภายใต้เหตุการณ์ความไม่สงบได้รับการถ่ายทอดในสื่อผ่านทางผู้ก่อเหตุและเจ้าหน้าที่เป็นหลัก ผู้ก่อเหตุมักถูกเรียกว่า “โจรใต้” ในสื่อกระแสหลักและสื่อทางสังคมที่สนับสนุนรัฐ ซึ่งตรงข้ามกับสื่อทางสังคมที่เห็นต่างที่มักผู้ก่อเหตุว่า “นักรบ” และ “วีรบุรุษ” อีกทั้งยังเชื่อมโยงกับความเชื่อในศาสนาอิสลาม ขณะที่บางกรณีผู้ก่อเหตุถูกสื่อกระแสหลักเรียกว่า “โจรแยกดินแดน” และ “ผู้ก่อการร้าย” ซึ่งส่วนใหญ่จะอยู่ในเนื้อหาข่าวและในจำนวนไม่มาก ต่างจากสื่อบันเทิงจำพวกภาพยนตร์และเพลงที่เรียกผู้ก่อเหตุด้วยชื่อเหล่านี้อย่างกว้างขวาง ขณะที่สื่อทางสังคมที่สนับสนุนรัฐรวมถึงบทกวีบางบทก็เรียกพวกเขาในทำนองนี้ แม้ว่าในส่วนของบทกวีจะมีการปรุงแต่งด้วยวรรณศิลป์ก็ตาม โดยบทกวีที่เรียกผู้ก่อเหตุในเชิง

ประณามมักประพันธ์โดยคนไทยพุทธ แต่หากเป็นบทกวีที่ประพันธ์โดยคนมลายูมุสลิมจะเป็นอีกลักษณะ ส่วนเจ้าหน้าที่มักถูกเรียกว่า “ผู้เสียสละ” หรือว่า “วีรบุรุษ” ในสื่อกระแสหลัก เช่นเดียวกับสื่อทางสังคมที่สนับสนุนรัฐก็มักเรียกเจ้าหน้าที่ในลักษณะยกย่องเชิดชู ขณะที่สื่อทางสังคมที่เห็นต่างจากรัฐจะเรียกเจ้าหน้าที่ในอีกลักษณะและแฝงความโกรธแค้นเกลียดชังและการดูแคลน ส่วนสื่อบันเทิงเช่นภาพยนตร์และเพลงมักกล่าวถึงหรือเล่าเรื่องราวของเจ้าหน้าที่ในลักษณะยกย่องชื่นชม

อย่างไรก็ดี ชาวบ้านสาเหาะและบ้านป่าบอนไม่ได้คล้อยตามหรือว่าตกอยู่ภายใต้การชี้นำทางความรู้สึกรักคิดจากการเรียกผู้ก่อเหตุและเจ้าหน้าที่ในสื่อประเภทต่างๆ พวกเขาเห็นว่าการเรียกผู้ก่อเหตุด้วยถ้อยคำดังกล่าวเป็นเพียงการพาดหัวข่าวเพื่อดึงดูดความสนใจและเพิ่มยอดขาย โดยที่สื่อเหล่านั้นไม่รู้ว่ข้อเท็จจริงในพื้นที่เป็นอย่างไร และคนในพื้นที่เช่นพวกเขาก็ไม่ได้คิดเช่นนั้น นอกจากนี้ พวกเขาส่วนใหญ่ไม่เคยชมภาพยนตร์หรือฟังเพลงที่มีการเรียกผู้ก่อเหตุในลักษณะดังกล่าว ส่วนรายที่เคยชมก็ไม่ได้คิดว่าจะทำให้พวกเขามีความหวาดกลัวหรือเกลียดชังศาสนาอิสลามเพิ่มขึ้น ไม่นับรวมว่าพวกเขาไม่เคยอ่านบทกวีเกี่ยวกับเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ การเรียกผู้ก่อเหตุในลักษณะประณามหรือเกลียดชังในสื่อไม่ส่งอิทธิพลต่อพวกเขา เช่นเดียวกับการกล่าวถึงเจ้าหน้าที่ไม่ว่าจะเป็นในเชิงยกย่องชื่นชมหรือโกรธแค้นเกลียดชังในสื่อที่ไม่ได้ส่งผลต่อความรู้สึกนึกคิดหรือปฏิสัมพันธ์ที่พวกเขามีต่อกัน

ส่วนข้อพิพาทเกี่ยวกับอัตลักษณ์ทางศาสนาที่เกิดขึ้นบ่อยครั้งและต่อเนื่องยาวนานคือฮิญาบ แรกสุดเป็นการเรียกร้องส่วนบุคคลแล้วขยายวงกว้างเป็นกระแส จากนั้นก็ทุเลาลงก่อนจะขยายตัวอีกครั้งหลังเกิดเหตุการณ์ความไม่สงบในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ทั้งในกรณีที่เกิดขึ้นในจังหวัดชายแดนภาคใต้และในภาคอื่น นอกจากนี้ อัตลักษณ์ทางศาสนาอิสลามที่มีข้อพิพาทเพิ่มขึ้นอย่างมีนัยสำคัญหลังเหตุการณ์ความไม่สงบคือมัสยิด โดยเฉพาะในภาคเหนือและภาคตะวันออกเฉียงเหนือซึ่งในระยะหลังมีความเชื่อมโยงกับกลุ่มเคลื่อนไหวทางพุทธศาสนา ขณะที่อัตลักษณ์ทางพุทธศาสนา เช่น พุทธมณฑล ก็เป็นข้อพิพาทในจังหวัดชายแดนภาคใต้เช่นกัน แม้จะไม่มีกรณีการเคลื่อนไหวที่เข้มข้นแหลมคมโดยเฉพาะจากคนมลายูมุสลิมในพื้นที่ก็ตาม

ทั้งนี้ แม้การคลุมฮิญาบในสถานศึกษาจะไม่เป็นประเด็นปัญหาในพื้นที่ แต่ชาวบ้านสาเหาะและบ้านป่าบอนมีความเห็นต่อปัญหาค่อนข้างหลากหลายและไม่ผูกกับความเป็นคนไทยพุทธหรือมลายูมุสลิม ส่วนการคัดค้านการสร้างมัสยิดในภาคอื่นพวกเขาเห็นว่าอาจสืบเนื่องมาจากความไม่คุ้นเคยกับศาสนาอิสลามหรือความกังวลว่าจะก่อให้เกิดเหตุการณ์ความไม่สงบเหมือนในจังหวัดชายแดนภาคใต้ ซึ่งพวกเขาเห็นว่าแก้ไขค่อนข้างยากเพราะต้องอาศัยความผูกพันและความคุ้นเคยอย่างเช่นพวกเขา ส่วนกรณีการก่อสร้างพุทธมณฑลจังหวัดปัตตานี คนไทยพุทธไม่ได้เห็นว่ามีปัญหาจำเป็นเร่งด่วน ส่วนคนมลายูมุสลิมไม่ได้เห็นว่าเป็นสิ่งคุกคาม หากมีเหตุผลก็สามารถดำเนินการก่อสร้างได้ พวกเขาจึงมีทัศนคติที่เปิดกว้างและยืดหยุ่นต่อข้อพิพาทเหล่านี้ ซึ่งเป็นผลมาจากความใกล้ชิดผูกพันและการพึ่งพาที่พวกเขามีต่อกัน รวมถึงศาสนาที่ผูกกับวิถีชีวิตและวัฒนธรรมที่พวกเขาปฏิบัติ ซึ่งเป็นตัวอย่างของการอยู่ร่วมกันอย่างสันติของคนต่างศาสนาและชาติพันธุ์

รายการอ้างอิง

เอกสารภาษาไทย

ครองชัย หัตถา

2551 ประวัติศาสตร์ปัตตานีสันยอาณาจักรโบราณถึงการปกครอง 7 หัวเมือง กรุงเทพฯ:

สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

2552 อาณาจักรลังกาสุกะ ประวัติศาสตร์ยุคต้นของคนชายแดนใต้ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่ง

จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย

ดอน ปาทาน และคณะ

2561 สัญญาความกลัวอิสลามในสังคมไทย ปัตตานี: ปัตตานีฟอรัม

ประพนธ์ เรืองณรงค์

2552 นิทานพื้นบ้านชายแดนใต้ กรุงเทพฯ: สถาพรบุ๊คส์

แพรว ศิริศักดิ์ดำเกิง

2546 ปฏิสัมพันธ์ระหว่างชาวมลายูมุสลิมและชาวจีนในย่านสายกลางจังหวัดยะลา วิทยานิพนธ์

มานุษยวิทยา มหาวิทยาลัย บัณฑิตวิทยาลัย มหาวิทยาลัยศิลปากร

มะอีซอ โษมะตะ และคณะ

2553 เรื่องเล่าจากหมู่บ้านเชิงเขาบูโด กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

รอมฎอน ปันจอร์

2555 “ประท้วงฮิญาบที่ยะลา ความทรงจำของการต่อรอง,” รุสมีแล ปีที่ 33 ฉบับที่ 1

รัตติยา สาและ

2551 “ปฏิสัมพันธ์ ‘ใหม่’: ชาวพุทธ-มุสลิมสามจังหวัดชายแดนภาคใต้” ใน ชัยวัฒน์ สถาอานันท์

(บก.) แผ่นดินจินตนาการ: รัฐและการแก้ปัญหาความรุนแรงในภาคใต้ กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน

วลัยลักษณ์ ทรงศิริ และคณะ

2553 ยาลอเป็นยะลา: ความเปลี่ยนแปลงของบ้านเมืองและคนรุ่นใหม่ในเมืองและปริมณฑลเมือง

ยะลา กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

ศรยุทธ เอี่ยมเอื้อยุทธ

2559 มัณยากรที่จะเป็นมลายู กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มติชน

ศรีศักร วัลลิโภดม และคณะ

2553 เล่าขานตำนานใต้: ตำนาน เหตุการณ์สำคัญทางการเมือง สถานที่ และบุคคลสำคัญของ

ท้องถิ่น กรุงเทพฯ: สำนักงานกองทุนสนับสนุนการวิจัย

สุวัฒน์ จามจุรี และคณะ

2539 18 ปี ฮิญาบ: บันทึกประวัติศาสตร์ พ.ศ. 2521 - ก.ค. 2539 สงขลา: กลุ่มกรีนกรุ๊ป

อภิชาติ จันทรแดง (บก.)

2553 **จุดเล็กเล็กบอบทศบาสมุทรมลายู** สงขลา: สถาบันสันติศึกษา มหาวิทยาลัยสงขลานครินทร์

อภิญา เพื่องฟูสกุล

2546 **อัตลักษณ์ (Identity): การทบทวนทฤษฎีและกรอบแนวคิด** กรุงเทพฯ: คณะกรรมการสภาวิจัยแห่งชาติ สาขาสังคมวิทยา สำนักงานคณะกรรมการวิจัยแห่งชาติ

อารีฟิน บินจิ และคณะ

2550 **ปาตานี...ประวัติศาสตร์และการเมืองในโลกมลายู** สงขลา: มูลนิธิวัฒนธรรมอิสลามภาคใต้

เอกรินทร์ ต่วนศิริ (บก.)

2561 **หลากมูมองพหุวัฒนธรรม** ปัตตานี: ปัตตานีฟอรัม

เอกรินทร์ ต่วนศิริ และคณะ

2562 **ว่าด้วยความสัมพันธ์ที่เปราะบางระหว่างกลุ่มชาวพุทธและมุสลิมในสังคมไทย** ปัตตานี: ปัตตานีฟอรัม

เอกสารภาษาอังกฤษ

Abuza, Zachary

2003 **Militant Islam in Southeast Asia: Crucible of Terror**. Boulder, CO: Lynne Rienner.

Anusorn Unno

2019 **“We Love Mr King”: Malay Muslims of Southern Thailand in the Wake of the Unrest**. Singapore: ISEAS Publishing.

Askew, Marc

2007 **Conspiracy, Politics, and a Disorderly Border: The Struggle to Comprehend Insurgency in Thailand’s Deep South**. Washington, DC: East-West Center; Singapore: Institute of Southeast Asian Studies.

Askew, Marc, and Sascha Helbardt

2012 **“Becoming Patani Warriors: Individuals and the Insurgent Collective in Southern Thailand,”** *Studies in Conflict and Terrorism* Vol. 35, no. 11.

Connors, Michael

2006 **“War on Error and the Southern Fire: How Terrorism Analysts Get It Wrong,”** *Critical Asian Studies* Vol. 38, no. 1.

Croissant, Aurel

- 2005 "Unrest in South Thailand: Contours, Causes and Consequences since 2001," **Contemporary Southeast Asia** Vol. 21, no. 1.
- du Gay, Paul et.al. (eds.)
2000 **identity: a reader**. London: SAGE Publications Ltd.
- Ellis, Carolyn, and Arthur P. Bocher (eds.)
1996 **Composing Ethnography: Alternative Forms of Qualitative Writing**. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Eriksen, Thomas Hylland
1993 **Ethnicity and Nationalism: Anthropological Perspectives**. London and Chicago: Pluto Press.
- Golubovic, Zagorka
2011 "An Anthropological Conceptualisation of Identity," **SYNTHESIS PHILOSOPHICA**. 51 (1/2011)
- Goodall, H.L.
2000 **Writing the New Ethnography**. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.
- Hall, Stuart
2000 "Who needs 'identity'?" in Paul du Gay et.al. (eds.) **identity: a reader**. London: SAGE Publications Ltd.
- hooks, bell.
1989 **Talking Back: Thinking Feminist, Thinking Black**. Boston, MA: South End Press.
- Jenkins, Richard
2008 **Social Identity**. Oxon: Routledge
- Jerryson, Michael K.
2011 **Buddhist Fury: Religion and Violence in Southern Thailand**. Oxford: Oxford University Press.
- Keyes, Charles
1971 "Buddhism and National Integration in Thailand," **Journal of Asian Studies**. Vol. 30, No. 3.
1976 "Towards a New Formulation of the Concept of Ethnic Group," **Ethnicity**. 3
1981 "The Dialectics of Ethnic Change," in Charles F. Keyes (ed.) **Ethnic Change**. Seattle: University of Washington Press.

1995 "Who are the Tai? Reflections on the Invention of Local, Ethnic and National Identities," in Lola Romanucci-Ross and George A. De Vos (eds.) **Ethnic Identity: Creation, Conflict, and Accommodation**. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

1997a "Ethnic Groups, Ethnicity," in Thomas J. Barfield (ed.) **The Blackwell Dictionary of Anthropology**. Oxford: Basil Blackwell.

1997b "Cultural Diversity and National Identity in Thailand," in Michael Brown and Sunait Ganguly (eds.) **Government Policies and Ethnic Relations in Asia and the Pacific**. Cambridge, MA: MIT Press

Liow, Joseph Chinyong

2006 "International Jihad and Muslim Radicalism in Thailand? Toward an Alternative Interpretation," **Asia Policy**. no. 2

McCargo, Duncan

2005 "Network Monarchy and Legitimacy Crises in Thailand," **The Pacific Review**. Vol. 18 No. 4

2008 **Tearing Apart the Land: Islam and Legitimacy in Southern Thailand**. Ithaca, NY: Cornell University Press.

Newmann, Mark.

1996 "Collecting Ourselves at the End of the Century," in Carolyn Ellis and Arthur P. Bocher (eds.) **Composing Ethnography: Alternative Forms of Qualitative Writing**. Walnut Creek, CA: AltaMira Press.

Redman, Peter

2000 "Introduction," in Paul du Gay et.al. (eds.) **identity: a reader**. London: SAGE Publications Ltd.

Rosaldo, Renato

1993 **Culture and Truth: The Remaking of Social Analysis**. Boston, MA: Beacon

Scupin, Raymond

1986 "Thailand as a Plural Society: Ethnic Interaction in a Buddhist Kingdom," **Crossroads**. 2 (3).

Srisompob Jitpiomsri and Panyasak Sobhonvasu

2006 "Unpacking Thailand's Southern Conflict: The Poverty of Structural Explanations," **Critical Asian Studies**. Vol. 38, no. 1.

Tambiah, S.J.

1989. "Ethnic Conflict in the World Today," **American Ethnologist**. Vol. 16, No. 2.
- Trinh. T. Minh-Ha
- 1991 **When the Moon Waxes Red: Representation, Gender and Cultural Politics**.
New York, NY: Routledge.
- Uthai Dulyakasem
- 1988 "The Emergence and Escalation of Ethnic Nationalism: The Case of the Muslim Malays in Southern Siam," in Taufik Abdullah and Sharon Siddique (eds.) **Islam and Society in Southeast Asia**. Pasir Panjang: Institute of Southeast Asian Studies
- Wattana Sugunnasil
- 2006 "Islam, Radicalism, and Violence in Southern Thailand: Berjihad di Patani and the 28 April 2004 Attacks," **Critical Asian Studies**. Vol. 38, no. 1.

สัมภาษณ์

- การิมะห์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 พฤษภาคม 2563
- กิ่ง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 28 กรกฎาคม 2563
- คอเต็บมัสยิดนูรุลฮูดา, สัมภาษณ์ 15 มกราคม 2564
- จวง อินโท, สัมภาษณ์ 5 ธันวาคม 2562
- แจ่ม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2562
- จำลอง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 มิถุนายน 2563
- ฉิ่น พรหมเลข, สัมภาษณ์ 31 ธันวาคม 2562
- เฉลิม จิตรามาส, สัมภาษณ์ 16 เมษายน 2564
- ดอเลาะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 พฤษภาคม 2563
- เดช ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2562
- เดะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 มิถุนายน 2563
- ติ่ม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 6 พฤศจิกายน 2562
- ทองหวาน ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 23 ตุลาคม 2562
- ประสิทธิ์ เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 2 มกราคม 2563, 15 กันยายน 2563, 15 พฤศจิกายน 2563
- ปรีชา บุญเนื่อง, สัมภาษณ์ 12 มีนาคม 2564
- พรทิพย์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2563
- พินทิวา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 25 มีนาคม 2563
- เยาะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 2 กุมภาพันธ์ 2564
- ลี ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 5 กุมภาพันธ์ 2563

เลาะแม ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 15 ธันวาคม 2562

วรวิทย์ บารุ, สัมภาษณ์ 16 สิงหาคม 2564

สมจิต ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563

สมาน โตโซมิ, สัมภาษณ์ 22 ตุลาคม 2563

สุพิศ คงนวลใย, สัมภาษณ์ 25 พฤษภาคม 2563

สุเมธ พรหมเลข, สัมภาษณ์ 3 มีนาคม 2564

หาซาน๊ะ อองสारा, สัมภาษณ์ 5 กรกฎาคม 2563

หญิง ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 4 มกราคม 2564

แหลม เพชรเชิงเขา, สัมภาษณ์ 15 พฤศจิกายน 2563

อามี ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 26 พฤษภาคม 2563

อสาธักษาดินแดนบ้านป่าบอน, สัมภาษณ์ 4 ธันวาคม 2563

อับดุลมานะ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 14 กุมภาพันธ์ 2564

อับดุลเลาะห์ ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 6 กรกฎาคม 2563

ฮะแว บาซา, สัมภาษณ์ 15 กุมภาพันธ์ 2563

ฮา ไม่ทราบนามสกุล, สัมภาษณ์ 5 พฤศจิกายน 2563

สนทนากลุ่ม

สนทนากลุ่มกรณีมีสยิดบ้านดงยอ 25 ธันวาคม 2563

สนทนากลุ่มกรณีโรงเรียนมัธยมวัดหนองจอก 8 พฤศจิกายน 2563

สนทนากลุ่มชุดคุ้มครองตำบลท่าธง 24 กรกฎาคม 2563

สนทนากลุ่มชุดรักษาความปลอดภัยหมู่บ้าน 22 ตุลาคม 2563

สนทนากลุ่มตาดีก้ามสยิดนุรุลฮูดา 14 กรกฎาคม 2563

สนทนากลุ่มผู้นำฝ่ายปกครอง 14 เมษายน 2564

สนทนากลุ่มผู้ปฏิบัติธรรมวัดรังสิตาวาส 15 กันยายน 2563

สนทนากลุ่มมีสยิดนุรุลฮูดา 25 พฤษภาคม 2563

สนทนากลุ่มราษฎรอาสารักษาหมู่บ้าน 25 กันยายน 2563

สนทนากลุ่มองค์กรปกป้องพระพุทธศาสนาเพื่อสันติภาพ 26 ธันวาคม 2563

สนทนากลุ่มอาสาสมัครสาธารณสุขประจำหมู่บ้าน 15 มีนาคม 2564

สื่ออิเล็กทรอนิกส์

คมชัดลึก

20 มีนาคม 2553 ขอดเกล็ด: จำเพียร ยอดตำรวจ

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=89064

เดลินิวส์

18 มกราคม 2562 โจรไต่ยั้งถล่มวัดตั้งนราฯ เจ้าอาวาส-พระมรณภาพ 2 ศพ

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=161609

เดอะอีสานเรคคอร์ด

10 ธันวาคม 2561 มัสยิด บึงกาฬ: ความจำเป็นที่แตกต่างนำไปสู่การต่อต้าน

<https://isaanrecord.com/2018/12/10/islam-muslim-masjid-in-isaan/>

ไทยรัฐ

24 กุมภาพันธ์ 2555 ลูกฮือไล่ครูพา นร.มุสลิมกินหมู ห้ามฮิญาบ

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=116092

6 สิงหาคม 2556 จ่อยิงหัวทะเล ฆ่าโหดอิหม่าม

<https://www.thairath.co.th/content/361707>

6 สิงหาคม 2556 จวก RKK สังหารยะโก๊บ นักข่าวไร้อุดมการณ์

<https://www.thairath.co.th/content/361852>

7 มกราคม 2558 ชาวภูเพียง จ.น่าน รวมตัวค้านการสร้างมัสยิดในชุมชน

<https://www.thairath.co.th/news/local/473250>

12 มีนาคม 2558 รำลึก 5 ปี จำเพียร วีรบุรุษแห่งเทือกเขาบูโด

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=150446

19 มกราคม 2562 ฆ่าพระ 2 ศพ สะเทือนชาวพุทธ โจรไต่ทมิฬกว่า 10 คนแต่งชุดดำบุกวัด

<https://www.thairath.co.th/news/crime/1473291>

24 มกราคม 2562 ชาวยะลา ร่วมทำบุญแผ่กุศลให้พระถูกฆ่าที่จากไฟใต้ เผย 15 ปีมรณภาพ 21 รูป

<https://www.thairath.co.th/news/local/south/1478640>

26 มกราคม 2562 สรุปรูปเหตุปะทะก่อนยิงพระ

<https://www.thairath.co.th/news/local/1479315>

ประชาชาติธุรกิจ

20 ตุลาคม 2548 สัญญาณอันตราย เยาว์วัดพรหมประสิทธิ์ ความกลัว ความแค้น และความหวัง

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=29636

ประชาไท

8 มิถุนายน 2551 หยุดความรุนแรงในศาสนสถาน เว้นที่ว่างให้กับสันติภาพ

<https://prachatai.com/journal/2008/06/16990>

ผู้จัดการ

17 ตุลาคม 2548 เจ้าอาวาสเผยนาทีมรณะที่วัดพรหมประสิทธิ์...เหย้ามพิณมนุษย์

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=28941

1 มีนาคม 2558 ตามนัด! คนน่านฮือยื่นคำขาดห้ามสร้างมัสยิด แคนมีสี่-การเมืองปั่นกระแสต้านทหาร

<https://mgronline.com/local/detail/9580000024454>

14 กรกฎาคม 2558 สธ.ยันคลุมฮิญาบได้ ออกประกาศเครื่องแต่งกายชัดเจน

<https://mgronline.com/qol/detail/958000007968618>

มกราคม 2562 โจรได้ควงปืนยิงถล่มวัดตั้งนราฯ เจ้าอาวาส-พระ มรณภาพ 4 รูป

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=161770

ฟักกลิ้ง ฮีโร่

2552 ราตรีสวัสดิ์

<https://www.youtube.com/watch?v=sRdLegq7BcY>

มติชน

16 มีนาคม 2553 ตำรวจผู้กล้าซื้อจำเพียร

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=89219

มุสลิมไทยโพสต์

1 มีนาคม 2558 คนน่านฮือ ยื่นคำขาดห้ามสร้างมัสยิด

<http://news.muslimthai.com/news/23313>

12 พฤษภาคม 2559 อีกแล้ว! ชาวมุกดอาหารฮือ ปักป้ายต้านสร้างมัสยิดกลางฯ

<http://news.muslimthai.com/news/26352>

26 กันยายน 2559 พระมหาอภิชาติปลุกกระแสต้านมัสยิดในบึงกาฬ

<http://news.muslimthai.com/news/27105>

ศูนย์เฝ้าระวังสถานการณ์ภาคใต้

19 สิงหาคม 2556 ข้อเรียกร้องเบื้องต้น 5 ประการของ BRN: ตันฉบับและบทแปลหลากหลายภาษา

<https://deepsouthwatch.org/th/node/4635>

26 เมษายน 2559 กลุ่มอนุรักษ์แม่น้ำสายบุรีบ้านจะรังตาตง: ชุมชนจัดการตนเอง ดินแดนครูเปาะสูแห่งเมืองรามันห์

<https://deepsouthwatch.org/th/node/8562>

สำนักข่าวอิศรา

17 มีนาคม 2553 เอ็กซ์เรย์บันนังस्ता...แดนสนธยาถิ่นชีวิต หมวดตี-ผู้กองแคน-ผู้กำกับฯสมเพียร

https://wbns.oas.psu.ac.th/shownews.php?news_id=88961

19 มกราคม 2559 เปิดปูมสร้างพุทธมณฑลปัตตานี...รัฐยอมถอย-เปลี่ยนชื่อหลังเจอกระแสต้าน

https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/44197-buddha_44197.html

6 มิถุนายน 2561 ย้อนมติมหาเถรฯวางกฎเหล็กโรงเรียนในที่สงฆ์ ชี้ขาดปม “มุสลิมสันติ-วัดหนองจอก”

<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/66630-maha.html>

19 พฤษภาคม 2561 เหตุเกิดที่อนุบาลปัตตานี นักเรียนที่นี่ห้ามสวมฮิญาบ?

<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/66083-primary.html>

19 พฤษภาคม 2561 ปมฮิญาบบานปลาย! “بابอแม” ลาออกพ้น กก.สถานศึกษาอนุบาลปัตตานี

<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/66084-resign-66084.html>

20 พฤษภาคม 2561 ศธ.ไฟเขียวนักเรียนมุสลิมอนุบาลปัตตานีแต่งกายตามหลักศาสนา

<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/66105-apparel.html>

23 พฤษภาคม 2561 “พระ-ชาวบ้าน” ชิดเส้นศุภรณ์ นร.อนุบาลปัตตานีต้องแต่งเครื่องแบบตามกฎหมายโรงเรียน

<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/66220-monk-66220.html>

5 มิถุนายน 2561 ป้ายต้านฮิญาบโผล่หน้าอนุบาลปัตตานี แม่ทัพ 4 ปรามห้ามชุมนุม ชี้มีคนปั่นกระแส

<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/66594-poster.html>

19 สิงหาคม 2561 ย้าย ผอ.อนุบาลปัตตานี ส่อเช่นปมฮิญาบ

<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/68744-reshuffle-68744.html>

4 พฤศจิกายน 2561 ศาลปกครองชั่วคราว ห้ามตัดคะแนน นร.อนุบาลปัตตานีสวมฮิญาบ

<https://www.isranews.org/content-page/67-south-slide/70845-stop.html>

<http://www.oxfordbibliographies.com/view/document/obo-9780199766567/obo-9780199766567-0128.xml>